HASAN ÂLİ YÜCEL

KLASİKLER DİZİSİ

CCLXXXVI

HESİODOS

THEOGONİA ~ İŞLER VE GÜNLER

HESİODOS

THEOGONİA
~
İŞLER VE GÜNLER

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

ÇEVİRENLER: AZRA ERHAT – SABAHATTİN EYÜBOĞLU
(AZRA ERHAT'IN İNCELEMESİYLE)

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 3569

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

HESİODOS
THEOGONİA - İŞLER VE GÜNLER

ÖZGÜN ADI
Θεογονία - Έργα και ημέραι

ÇEVİREN
AZRA ERHAT - SABAHATTİN EYÜBOĞLU

Sertifika No: 29619

EDİTÖR
HANDE KOÇAK

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
MUSTAFA AYDIN

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM, MAYIS 2016, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-778-3 (CİLTLİ)
ISBN 978-605-332-777-6 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

HASAN ÂLİ YÜCEL
KLASİKLER DİZİSİ

CCLXXXVI

HESİODOS

THEOGONIA

İŞLER VE GÜNLER

ÇEVİREN:
AZRA ERHAT-SABAHA[illegible]İN EYÜBOĞLU

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

bizimle dirilecek bir gün
Ege'nin altın çağı
yanıp yarının ateşinden
eskinin ocağı

Bülent Ecevit

Önsöz

Bu kitap bir çeviri olarak düşünülmüştü, oysa bambaşka bir şey oldu. Çağlararası, uluslararası yazın eserlerini dilimize aktarmak, hem bilgi ve görgü dağarcığımıza katkıda bulunmak, hem de düşün ve sanatımıza yeni ufuklar açarak yeni yeni gelişmeler sağlamak için girişilen, girişilmesi gereken bir çaba sayılırdı, bundan yirmi otuz yıl öncesine değin. Dünya klasiklerinin çevirisi bu amaçla gerçekleştirildi. Ama bugün çeviri aşamasını geride bırakmış bulunuyoruz. Hesiodos gibi İlkçağ yazınının başyazarlarından birini aslından ve özenle Türkçeleştirmek başlı başına bir erek olmaktan çıkmıştır. Gereksinmemiz başkadır, daha geniş kapsamlı ve çok yönlüdür. Üstünde yaşadığımız Anadolu toprağının bir kültür beşiği, bir uygarlık potası olduğunun bilincine vardık bugün: Klasik denilen eserlerden çoğunun bu topraklarda kökenlendiğini, eski, ölü dediğimiz dillerin hangisiyle yazılmış olursa olsun, bu eserlerin kaynağını Anadolu'da aramak gerektiğini biliyoruz artık. O halde, bir eserin çevirisini yapıp okurlarımıza sunmakla yetinemeyiz bundan böyle. Çevirinin tam olarak anlaşılmasını sağlamak için kaynaklar üzerinde gerekli araştırma, inceleme ve karşılaştırmaları yapmayı, olanaklarımızın sınırlarını zorlayarak, sürdürmeli ve toplu bir çalışma çıkarmalıyız ortaya. Yunan, Hitit, Sümer gibi ulamlar, ayrımlar çizmenin yeri yoktur artık, kendi binlerce yıllık kültürümüzü tanımak, özümsemek,

benimsemek ve yeni, çağdaş yöntemlerle işlemek çabasına girmiş bulunan bizler için. Gözümüz yarınlara çevrili, dibine dek uygarlıkla yoğrulmuş bir toprağa bastığımızı biliyoruz. Yurdun her köşesinde bir gömü saklıdır. Bunları gün ışığına çıkarmak için yatay ve düşey araştırmalarımızı sonsuzca sürdürmemiz, elde ettiğimiz bulgularla gelecekte nasıl bir yapı kuracağımızı tasarlamamız gerek. Ulusal kültüre hizmet ancak bu yolla olur. Hititler Türk'müş ya da değilmiş, ne çıkar bundan, hepsi Türkoğlu Türk oluverir eğer güzelim Türkçemizle dile getirirsek onları ve hele kendi dilimize aldığımız bu yapıtların gelecekte yaşamasını, filiz üstüne filiz vermesini sağlarsak. Anadolu'da bin yıllardır birbirini izleyen uluslar bu süreci kesintisiz sürdürmüşlerdir. Türkiye halkı sözlü geleneğiyle atalarından kalma değerlerden hiçbir şey yitirmemeyi başarmıştır. Altyapıda kültür sürekliliği tamdır. Kesinti olmuşsa, altyapıda değil, üstyapıda olmuştur. Hesiodos buna belirgin bir örnek sayılabilir: Önasya geleneklerinden yararlanarak kendi dili olan İonya Yunancası ile özgün bir eser meydana getirmiştir. Zaman, bu eserin kökenleriyle bağlantılarını koparır gibi olmuş, aslında yalnız görünen belirtilerini örtmüş, saklamıştır. Tıpkı taştan bir anıtın zamanla toprak yığınları altında kaldığı gibi. Yontunun başı açıkta, görünüyor, ama gövdesi nerelere dek uzanıyor acaba? Kazılar bunu ortaya çıkarır, anıtı bütünüyle göz önüne serer. Yazılı yapıtlar için de öyledir: Bir bölümü değil, tümü görülmeli ki tam anlayışına varılsın, gerçek değeri ölçülebilsin. Yazın araştırıcıları tıpkı arkeologlar gibi çalışmalı. Bugün bilim bize öyle çok ve çeşitli olanaklar sağlıyor ki, hepsinden topluca yararlanmamak araştırmayı çağdışı bir düzeyde bırakmak demektir.

Yarının bilimi, eskiden kalma verileri yeni araştırma yöntemleriyle çok daha ileriye götürerek değerlendirecektir. Erek, artık belli bir bilim dalının belli bir eserini tek başına incelemek değil, eskiye dal budak salmış ve kesintisiz bir giz-

li yaşamla süregelmiş bir bütünü topluca kavramak ve değerlendirmektir. Bu türden toplu bakışlar eskinin bir yerde bitmediğini, yaşamını bugüne dek sürdürdüğünü ve yarın da sürdüreceğini kanıtlamaktadır. Ocak yanıyor, sönmüş değildir, ama üstünde kat kat biriken küllerden kozları göremez olmuşuz. Külleri temizlemek gerek. Kitabımız bu amaçla yazılmış bir denemedir.

Azra Erhat
İstanbul, 1977

Kısaltmalar

Agam.	*Agamemnon*, Aiskhylos
Prom.	*Zincire Vurulmuş Prometheus*, Aiskhylos
İşl.	*İşler ve Günler*, Hesiodos
Erg.	*Erga kai Hemerai* (Yun.)
Op.	*Opera et Dies* (Lat.)
Theog.	*Theogonia*, Hesiodos
İl.	*İlyada*, Homeros
Od.	*Odysseia*, Homeros
Dev.	*Devlet*, Platon
Elekt.	*Elektra*, Sophokles

THEGONİA[1]

1 Tanrıların Doğuşu.

Musalara Sesleniş

Helikon Musalarını övmekle başlayalım
Ulu ve kutsal Helikon Dağı'nın konuklarını,
Narin ayaklarıyla oynar durur onlar
Suları menekşe rengi kaynağın başında
Ve güçlü Kronos oğlunun sunağı çevresinde,
Çok kez de yıkayıp nazik tenlerini
Permessos, Hippokrene ya da Olmeios sularında
Güzelim korolar kurarlar halka halka
Adımlarının uçuştuğu Helikon tepelerinde,
Sonra sarınıp yoğun bulutlara
Yürür giderler gecenin karanlığında
Övgüler okuyarak hep bir ağızdan
Kalkanlı Zeus'la altın sandallı Hera'ya,
Zeus'un çakır gözlü kızı Athena'ya,
Işıl ışıl Apollon'a, yaylı oklu Artemis'e,
Toprağı kuşatan, yeri sarsan Poseidon'a,
Saygın Themis'e, gözleri fırıl fırıl Aphrodite'ye,
Altın çelenkli Hebe'ye, güzel Dione'ye,
Leto'ya, İapetos'a, kurnaz Kronos'a,
Eos'a, koca Helios'a, ışık saçan Selene'ye,
Gaia'ya, engin Okeanos'a ve kara Gece'ye
Ve bütün ölümsüz tanrılar soyuna.
Bir güzel ezgiyi onlardan öğrendi Hesiodos bir gün
Ulu Helikon'un yamaçlarında koyun güderken,
İlkin şu sözleri söylediler bana
Kalkanlı Zeus'un kızları, Olympos'un tanrıçaları:
"Siz, ey kırlarda yatıp kalkan çobanlar,

Dünyanın yüz karası zavallı yaratıklar!
Sizler ki hep birer karınsınız sadece,
Biz yalan söylemesini biliriz gerçeğe benzer,
Ama istersek dile getiririz gerçekleri de."

Böyle konuştu ulu Zeus'un kızları
Ve çiçek açan bir defneden koparıp
Güzel bir dal verdiler bana asa diye,
Sonra tanrısal sesler üflediler içime
Olacakları ve olmuşları yüceltmek için,
Ölümsüz mutlular soyunu kutlamak için
Ve hele övmek için kendilerini
Her söylediğim destanın başında ve sonunda.
Ama neye yarar meşeden ve kayadan söz etmek?

Kısa kesip Musalardan başlayalım
Onlar ki ferahlatırlar koca yüreğini
Olympos'taki babaları Tanrı Zeus'un
Olanı, olacağı, olmuşu dile getirerek,
Tatlı sesler dökülür dudaklarından
Ve babaları gümbürtülü Zeus'un sarayı
Gülümser bu ışıltılı tanrıça sesleriyle,
Karlı Olympos'un doruğu yankılanır,
Ezgileri yüceltir tanrılar soyunu
Ta başından alıp Toprak ve Gök'ün yarattıklarını
Ve onlardan doğan bütün cömert tanrıları,
Sonra tanrılar ve insanlar babası Zeus'u,
En büyük, en güzel tanrıyı,
Sonra insanlar ve güçlü devler soyunu.
Ve işte böyle hoş ederler gönlünü Zeus'un
Olymposlu Musalar, koca kalkanlı Zeus'un kızları.
Eleuther yamaçlarının kraliçesi Mnemosyne
Kronos oğluyla birleşip Pieria'da
Getirdi onları dünyaya

Belaları unutturmak ve kaygıları dindirmek için.
Dokuz gece buluştu onunla kutsal yatağında
Engin akıllı Zeus, ölümsüzlerden uzakta.
Günler aylar geçip bir yıl tamam olunca
Dokuz kız getirdi dünyaya Mnemosyne.
Dokuz eş yürekli kızdı bunlar
Ezgiler söylemektir tek işleri,
Başka hiçbir kaygı yoktur yüreklerinde.
Karlı Olympos'un yüksek tepesinde
Oradadır koroları ve güzelim yurtları,
Kharitler de Himeros da başlarında
Yükselir güzel sesleri havalarda
Yürür dururlar Olympos yolunda,
Tanrısal bir ezgi sarar dört bir yanı,
Kara toprak yankılanır tanrı övgüleriyle,
Büyülü bir ses yükselir adımlarından
Yürürken yüce babalarına doğru,
O babaları ki hüküm sürer göklerde
Elinde şimşek ve ateş saçan yıldırımla
Yendiği günden beri babası Kronos'u
Ve ölümsüzlere dağıtalı beri
Bütün yetkileri ve şeref paylarını.

İşte böyle seslenir Olyınposlu Musalar
Dokuz tanrısal kızı, ulu Zeus'un:
Klio, Euterpe, Thalia, Melpomene,
Terpsikhore, Erato, Polymnia, Urania
Ve hepsinin başı sayılan Kalliope,
Kalliope'dir çünkü krallara eşlik eden.
Zeus'un kızları hangi kralı yüceltirse,
Zeus'un beslediği krallardan hangisine
Çevrilirse gözleri dünyaya gelirken,
O kralın diline sabah çiyleri dökülür,
Baldan tatlı olur her söyledikleri,

Bütün halkın gözü onun üstünde olur
Haklı ve dosdoğru yargılar verdiği zaman.
Hiç yanılmadan söylediği sözler
Son verir hemen en büyük çatışmalara.
Kralın akıllısı buradan anlaşılır:
Haksızlığa uğramış insanların
Kavgasızca öç almasını sağlar
Yatıştırıp yürekleri tatlı sözlerle.
Halkın ortasında yürüdüğü zaman
Bir tanrı gibi sayılır, kutlanır,
Yumuşak davranışıyla ışık salar
Çevresinde kaynaşan kalabalıklara.
İşte budur Musaların insanlara verdiği,
Musalardan ve okçu Apollon'dan gelir
Yeryüzündeki ozanlar ve çalgıcılar
Nasıl Zeus'tan gelirse krallar.
Ne mutlu Musaların sevdiği insana,
Bal akar onun dudakları arasından.
Bir insanın dertsiz başına dert mi düştü,
Üzüntüden kan mı kurudu yüreğinde,
Musaların sevgilisi bir ozan
Anlatınca eski insanların destanlarını,
Övünce Olympos'un mutlu tanrılarını
Unutuverir hemen dertlerini,
Çıkar gider aklından üzüntüleri,
Şeneltir onu tanrıçaların büyüsü.

Selam size, Zeus'un kızları,
Verin bana o büyülü sesinizi,
Kutlayın benim dilimden ölümsüzler soyunu,
Onlar ki doğdular Toprak Ana ve yıldızlı Gök'ten,
Karanlık Gece'den, suları acı Deniz'den.
Söyleyin nasıl doğdu tanrılardan önce
Toprak, ırmaklar, şişkin dalgalarıyla engin Deniz,

Pırıl pırıl yıldızlar ve üstümüzdeki sonsuz gökler.
Sonra nasıl doğdu onlardan
Her varlığı borçlu olduğumuz tanrılar,
Nasıl paylaştılar şanları şerefleri,
Ve nasıl yerleştiler kıvrım kıvrım Olympos'a,
Anlatın bütün bunları, ey Musalar,
Ta başından başlayıp anlatın,
Ne vardı hepsinden önce anlatın.

Yer-Gök ve Titanlar

Khaos'tu hepsinden önce var olan,
Sonra geniş göğüslü Gaia, Ana Toprak,
Sürekli, sağlam tabanı bütün ölümsüzlerin,
Onlar ki tepelerinde otururlar karlı Olympos'un
Ve yol yol toprağın dibindeki karanlık Tartaros'ta,
Ve sonra Eros, en güzeli ölümsüz tanrıların,
O Eros ki elini ayağını çözer canlıların,
Ve insanların da tanrıların da ellerinden alır
Yüreklerini, akıl ve istem güçlerini.
Khaos'tan Erebos ve Karanlık Gece doğdu
Erebos'la sevişip birleşmesinden.

Toprak bir varlık yarattı kendine eşit:
Dört bir yanını saran Uranos, yıldızlı Gök'ü,
Mutlu tanrıların sürekli, sağlam yurdunu.
Yüksek dağları yarattı sonra,
Konaklarında tanrıçalar oturan dağları.
Sonra denizi yarattı, ekin vermez denizi:
Azgın dalgalarıyla şişen Pontos'u.
Kimseyle sevişip birleşmeden yaptı bunu.
Sonra sarmaşıp kucaklaşıp Uranos'la
Doğurdu derin anaforlu Okeanos'u

Ve Koios'u, Hyperion'u, İapetos'u,
Theia, Rheia, Themis ve Mnemosyne'yi,
Altın taçlı Phoibe'yi, sevimli Tethys'i.
Bunlardan sonra Kronos geldi dünyaya,
O art düşünceli tanrı,
En belalısı Toprak oğullarının.
Ve Kronos diş biledi yıldızlı babasına.

Sonra Toprak, Kyklopları doğurdu, azgın yürekli,
Brontes'i, Steropes'i ve belalı Arges'i
–ki bunlar vermiştir Zeus'a şimşekleri, yıldırımı–
Her bakımdan tanrıya benziyordu bunlar
Ama tek bir gözleri vardı alınlarında.
Yuvarlak tek gözlerinden geliyordu adları,
Zorlu, başarılıydılar hep yaptıklarında.

Başka oğulları da oldu Gaia ile Uranos'un,
Üç yaman oğul ki korku ile anılır adları:
Kottos, Briareus, Gyes, başı göklerde çocuklar.
Her birinin yüz kolu vardı,
Ve omuzlarından sarkan, korkunç,
elli başı güçlü eklemleri üzerinde.
Korkunçtu koca bedenlerinin amansız gücü.

Aphrodite'nin Doğuşu

Böylesine korkunçtu Toprak'la Gök'ün oğulları.
Babaları ilk günden iğrenmişti onlardan,
Doğar doğmaz gün ışığına çıkaracak yerde
Toprak'ın bağrına saklamıştı onları
Ve Uranos sürdürürken bu korkunç oyunu
Koca Toprak inim inim inliyordu zorundan.
Kurnazca bir düzen kuruyor o zaman

Ak çeliği yaratıveriyor çabucak
Ve koca bir tırpan yapıp o çelikten
Kışkırtıyor oğullarını kızgın yüreğiyle:
“Benden ve azılı bir varlıktan doğan oğullarım,
Suçlu bir babanın cezasını verelim,
Dinleyin beni, ne kadar babanız da olsa bu varlık
Odur kötülükleri ilk tasarlayan.”

Böyle dedi, korktu herkes, tek ses çıkmadı,
Yalnız art düşünceli koca Kronos
Şöyle söyledi anasına korkmadan:
“Ana, ben göreceğim bu işi, sözüm söz,
Kötü bir babaya acımam, babamız da olsa,
Kötülükleri ilk tasarlayan oymuş madem.”

Böyle dedi ve koca Toprak için için sevindi,
Sakladı onu, pusuya yatırdı,
Bir tırpan verdi eline, keskin dişli
Ve oynayacağı oyunu öğretti ona.
Koca Uranos geldi geceyle,
İndi yere arzudan yanıp tutuşarak,
Yaklaşıp sardı Toprak’ı boydan boya.
Ama pusuda bekleyen oğlu
Uzattı sol elini ve sağ elindeki tırpanla
Koskoca, upuzun, sivri dişli tırpanla
Bir anda kesti babasının hayalarını
Ve kaldırıp attı arkasında bir yere.
Ama hoş bir şey değildi elinden savrulup giden:
Kanlar fışkırıp saçıldı içinden
Ve hepsi gömülü kaldı Toprak’ın bağrında,
Ve bunlardan gebe kalan Toprak yıllar sonra
Doğurdu yaman Erinysleri, öç tanrıçalarını,
Parlak zırhlı, uzun kargılı Devleri,
Bir de yeryüzüne yayılan Orman Perileri’ni.

Ak çeliğin kestiği hayalara gelince,
Dalgalı denize atar atmaz onları
Gittiler engine doğru uzun zaman.
Ak köpükler çıkıyordu tanrısal uzuvdan:
Bir kız türeyiverdi bu ak köpükten.
Önce kutsal Kythera'ya uğradı bu kız,
Oradan da denizle çevrili Kıbrıs'a gitti.
Orada karaya çıktı güzeller güzeli tanrıça,
Yürüdükçe yeşil çimenler fışkırıyordu
Narin ayaklarının bastığı yerden.
Aphrodite dediler ona tanrılar ve insanlar
Bir köpükten doğduğu için,
Güzel çelenkli Kytheralı da dediler ona
O adanın kıyılarına uğradığı için,
Kıbrıslı da derler, oranın sularından çıktığı için,
Philomedeia da derler hayalardan türedi diye.

Doğup da yürüyünce tanrılara doğru
Eros'la Himeros takıldılar hemen peşine,
İlk günden bu oldu onun tanrılık payı
İnsanlar arasında da, ölümsüzler arasında da;
Ona düştü kız cilveleri, gülüşmeleri, oynaşmaları,
Sevmenin, sevişmenin tadı, büyüsü.
Ama Uranos kızıp oğullarına
Titan adını verdi onlara:
Fazla yükseğe el uzatmakla çılgınca
Korkunç bir suç işlemişlerdi çünkü,
Gelecek zaman öç alacaktı onlardan.

Gece'nin Çocukları

Gece üç ölüm tanrısı yarattı:
Korkunç Moros, Kara Ker ve Thanatos'u,

Uyku'yu ve sürü sürü Düşleri.
Kimseyle yatmadan tek başına
Yarattı onları karanlık Gece.
Acı gülüşlü Momos'u, dertler anası Oizys'i yarattı,
Sonra Hesperidleri, Batılı Gece Kızları'nı;
Okyanus'un ötesinde oturur bu kızlar
Altın elmalar veren ağaçlara bakarlar.
Sonra Kader tanrıçalarını getirdi dünyaya,
Amansızca öç alan tanrıçaları:
Klotho, Lakhesis ve Atropos'tur adları.
Tanrılara, insanlara karşı işlenen her suçu onlar izler
Ve suçlu kim olursa olsun
Cezalandırmadan yatışmaz öfkeleri.
Sonra Nemesis'i doğurdu belalı Gece
Sonra İhanet'i, Kara Sevda'yı doğurdu,
Çekilmez İhtiyarlık'ı ve azgın yürekli Kavga'yı.
Bu şirret Kavga Tanrıçası Eris de
Birçok tanrı doğurdu sonradan:
Cefa çektiren Ponos, belleği uyuşturan Lethe,
Açlığın kaynağı Limos, gözyaşı döktüren Algos,
İnsanları savaştıran, boğuşturan
Hysmine, Makhe, Phonos, Androktasia,
Çekişmeleri, didişmeleri, yalanları kışkırtan
Neikos, Logos, Amphillogia,
Düzenleri bozduran, yıkımlara yol açan
Birbirinden ayrılmayan Dysnomie ve Ate.
Sonra bile bile yemin bozan ölümlüler için
Belaların en büyüğü olan Ant Tanrısı Horkos'u.

Deniz'in Çocukları

Deniz doğru sözlü Nereus'u yarattı:
En büyüğüdür o bütün çocuklarının

Babacan tanrı derler ona,
Çünkü hem dürüst, hem yumuşak huyludur
Asla doğruluktan ayrılmaz düşünceleri,
Hep doğruluktan iyiden yanadır.
Sonra Deniz'in Toprak'la birleşmesinden
Büyük Thaumas, yiğit Phorkys doğar,
Sonra güzel yanaklı Keto ve daha sonra
Göğsünde çelik bir yürek taşıyan Eurybie.

Nereus'un kızları oldu Doris'ten
Ekin vermeyen denizin ortasında.
Tanrıçalar kıskandı bu kızlarını Doris'in,
Eşsiz Okeanos'un kızı güzel saçlı Doris'in:
Ploto, Eukrante, Sao, Amphitrite,
Eudore, Thetis, Galene, Glauke,
Kymothoe, Speio, Thoe, sevimli Halie,
Pasithee, Erato, pembe kollu Eunike,
Güzel Melite, Eulimene, Agaue,
Doto, Proto, Pherousa, Dynamene,
Nesaie, Aktaie, Protomedeia,
Doris, Panopeia, orta boylu Galateia,
Dilber Hippothoe, pembe kollu Hipponoe,
Kymodoke, ki Kymatologe ile
Ve güzel topuklu Amphitrite ile birlikte
Kolayca dindirir sisli denizde
İri dalgaları ve azgın rüzgârları,
Kyme, Eione ve başı çelenkli Halimede,
Gülümsemekten hoşlanan Glaukonome ve Pontoporeia,
Leagore, Augore ve Laomedeia,
Polynome, Autonoe ve Lysianassa,
Uzun boylu, kusursuz görünüşlü Euarne,
Endamıyla büyü saçan Psamathe,
Tanrısal Menippe, Neso, Eupompe,
Themisto, Pronoe ve Nemertes,

Tanrısal babası gibi yalansız Nemertes.
İşte bunlardır Nereus'un elli kızı,
Olgun babanın iş gören olgun kızları.

Ejderler Soyu

Thaumas Elektra ile evlendi,
Derin akışlı Okeanos'un kızıyla.
Elektra hızlı İris'i doğurdu önce,
Sonra gür saçlı Harpyaları, Bora ve Kasırga'yı,
O hızlı kanatlarıyla kuşları ve rüzgârları yenen
Doğar doğmaz havalanan yaratıkları.

Phorkys'le birleşen Keto, Graiaları doğurdu,
Güzel yüzlü, doğuştan ak saçlıdır onlar,
Ölümsüz tanrılar da Kocakarı der onlara
Yeryüzünde dolaşan insanlar da.
Pemphredo'nun güzel, Enyo'nun sarı tülleri vardı.
Gorgoları da doğuran Keto'dur.
Ünleri büyük Okeanos'unkini aşar,
Geceyle gündüzün sınırlarında otururlar
İnce sesli Batı Kızları'nın yurdunda:
Sthenno, Euryale ve bahtsız Medusa;
Medusa ölümlüydü, oysa iki kız kardeşi
Ne ölüm bileceklerdi, ne ihtiyarlık.
Buna karşılık yalnız Medusa girdi
Masmavi yeleli tanrının koynuna
Bahar çiçekleriyle dolu taze çimenlerde.

Perseus kestiği zaman kafasını
Khrysaor'la Pegasos çıkıverdi kanından.
Biri deniz kıyısında doğduğu için,
Öteki elinde altın kılıç tuttuğu için

Almışlardı Pegasos'la Khrysaor adlarını.
Pegasos bırakıp davarlar anası toprağı
Havalandı gitti ölümsüzlere doğru.
Zeus'un sarayında oturur şimdi
Şimşekle yıldırım taşır onun adına.

Okeanos'un kızı Kallirhoe Khrysaor'dan
Üç kafalı Geryon'u doğurdu.
Güçlü Herakles öldürdü bu Geryon'u
Paytak yürüyüşlü öküzlerin yanında,
Dalgaların sardığı Erytheia'da.
O gün Okeanos ötesi sisli otlakta
Öldürmüştü Herakles Orthos'u, Erythion'u da,
Öküzlerini bekleyen köpeği ve çobanı.
Sürmüştü geniş alınlı öküzleri Tiryns'e
Aşıp yeniden Okeanos'un sularını.

Kallirhoe yenilmez bir ejderha da yarattı
Ne ölümlülere, ne de ölümsüzlere benzeyen.
Bir mağarada doğdu bu azgın yürekli Ekhidna.
Yarı bedeni bir genç kızdı onun,
Güzel yanakları vardı, gözleri fıldır fıldırdı,
Yarı bedeniyse koskoca bir yılandı, korkunç,
Her yanı benek benek amansız bir yılan
Yerin gizli deliklerinde kaybolan;
Mağarasında otururdu Ekhidna,
Aşağıda, oyuk bir kayanın ta dibinde,
Ölümlülerden ve ölümsüzlerden uzakta.
Tanrılar vermişti ona o ünlü yurdu,
Orada, yer altında, Arima ülkesine kapanmış,
Yaşıyordu kana susamış Ekhidna
Yaşlanmadan, ölmeden, hep genç kalarak.

Derler ki Ekhidna Typhon'la çiftleşmiş,
Gözleri fıldır fıldır o bakire

Taşkın, yasa dinlemez Typhon'la çiftleşmiş,
Ve azgın yürekli çocuklara gebe kalmış:
Orthos'u dünyaya getirmiş ilkin,
Öküz çobanı Geryon'un köpeğini,
Sonra bir azgın canavar daha doğurmuş:
Adı dile alınmaz Kerberos'u,
Hades'in o tunç sesli, elli başlı,
O aman vermez yırtıcı köpeğini.
Hydra'yı doğurdu onlardan sonra,
Lerna bataklığının canavarı ki
Tüyler ürpertir bütün yaptıkları,
O Hydra ki ak kollu Tanrıça Hera
Büyütmüştü korkunç hıncını gidermek için
Güçlüler güçlüsü Herakles'e karşı.
Ama Zeus ve Amphitryon'un oğlu Herakles
Amansız kılıcıyla öldürdü onu,
Savaşçı İolaos ve ganimetçi Athena'nın yardımıyla.
Khimaira'yı da doğurdu Ekhidna,
Söndürülmez ateşi üfleyen Khimaira'yı,
Korkunç ve büyük, hızlı ve güçlü,
Bir yerine üç kafalı Khimaira'yı:
Biri azgın bakışlı aslan kafası,
Biri keçi, öteki yılan, ejderha kafası.
Pegasos hakkından geldi bu Khimaira'nın
Koca yiğit Bellerophontes'le birlikte.
Sonra Orthos köpeğine teslim olup Ekhidna
Belalı Phiks'i getirdi dünyaya,
Kadmosluların baş belası Phiks'i
Ve Nemeia aslanını, ki Hera, Zeus'un karısı,
Besleyip yerleştirmişti insanları yutan Nemeia koyaklarına
Orada aslan kırıp geçiriyordu tanrıçanın halkını
Ve hüküm sürüyordu Treton ve Apesos dağlarında,
Ama güçlü Herakles hakkından geldi onun.

Phorkys'le sevişen Keto
Son bir çocuk doğurdu, korkunç bir yılan,
Toprağın derinliklerinde saklanır bu yılan
Altın koyunlara bekçilik eder
Geniş kıvrımlarının ortasında.
İşte bunlardır Phorkys'le Keto'nun çocukları.

Tethys Okeanos'a ırmaklar doğurdu,
Suları burgaç burgaç ırmaklar:
Nil, Alpheios, derin burgaçlı Eridanos,
Strymon, Maiandros, güzel akışlı İstros,
Phasis, Rhesos, gümüş burgaçlı Akheloos,
Nessos, Rhodios, Haliakmon, Heptaporos,
Granikos, tanrısal Aisepos ve Simoeis,
Peneios, Hermos ve güzel akışlı Kaikos,
Sangarios, uzun Ladon Irmağı ve Parthenios,
Euhenos, Adreskos ve tanrısal Skamandros.

Okeanos Kızları

Tethys bir sürü kızlar da doğurdu,
Bu kızlar insanların gençliğini besler
Apollon'un ve ırmakların yardımıyla,
Zeus vermiştir onlara bu görevi:
Peitho, Admete, İanthe, Elektra,
Doris, Prymno ve tanrıça yüzlü Urania,
Hippo, Klymene, Rhodea, Kallirhoe,
Zeukso, Klytie, İdyia, Pasithoe,
Pleksaure, Galaksaure ve sevimli Dione,
Melebosis, Thoe ve güzel yüzlü Polydore,
Hoş endamlı Kerkeis, inek gözlü Pluto,
Perseis, İaneira, Akaste, Ksanthe,
Sevimli Petraie, Menestho ve Europe,
Metis, Eurynome, sarı giysili Telesto,

Khryseis, Asia ve büyüleyici Kalypso,
Eurore, Tykhe, Amphiro, Okyroe,
Ve Styks ki en başında gelir onların.
Bunlardır işte Tethys'le Okeanos'un en büyük kızları,
Daha birçokları da vardır:
Üç bindir sayısı bu kızların,
İnce topuklu Okeanos kızlarının.
Dört bir yandan sarar bunlar dünyayı,
Gözlerler kıyıları, derin denizleri
Bu ışık saçan tanrı kızları.
Onlar kadar ırmak da vardır:
Gürül gürül akan Okeanos oğulları
Yüce Tethys'in doğurdukları.
Bir ölümlü sayamaz hepsinin adını
Ama kıyılarında yaşayanlar onları bilir.

Güneş-Soylular

Theia koca Güneş'i doğurdu,
Sonra parlak Ay'ı ve Şafak tanrıçasını,
Yerdeki insanlar, gökteki tanrılar için parlayan.
Theia Hyperion'la birleşip doğurdu onları.

Krios'la sevişen Eurybie, yüce tanrıça,
Astraios ve Pallas'ı doğurdu
Ve bilgisiyle ün salan Perses'i.

Şafak tanrıçası, Astraios'la birleşip
Coşkun yürekli rüzgârları doğurdu,
Gökleri arıtan Zephyros'u,
Azgın esişli Boreas'ı ve Notos'u.
Rüzgârlardan sonra Şafak tanrıçası
Günün müjdecisi Şafak yıldızını doğurdu
Ve gökleri taçlandıran yıldızları.

Okeanos kızı Styks Pallas'la sevişti,
Zetos'la Nike'yi doğurdu, güzel topuklu,
Sonra Kratos'la Bie'yi, o yaman çocukları;
Zeus nerede oturursa, onlar oradadır,
Zeus nerede yürürse, ardındadır onlar,
Ayrılmazlar gümbürtülü Zeus'tan.
Böyle olmasını istedi Okeanos kızı Styks
Yıldırım saçan Zeus toplayınca
Ölümsüzleri Olympos'un tepesine.
Kendisiyle Titanlara karşı savaşanların
Şeref paylarını koruyacağını söyledi,
Dokunmayacaktı hiçbir zaman
Ölümsüzler arasındaki yerlerine,
Kronos'un pay vermediklerine de
O verecekti tanrılık paylarını
Ve böylece hak yerini bulacaktı.
Styks olmuştu ilk gelen Olympos'a
Yüce babasının öğütlerine uyarak,
Zeus üstün paylar verip yüceltti onu:
Onun adına yemin etti tanrılar
Ve çocukları kendi yüce katına yerleşecekti.
Zeus hepsine verdiği sözü tuttu,
Benimsedi Kratos'la Bie'yi, Güç'le Kudret'i.

Phoibe Koios'la gerdeğe girdi
Ve bir tanrının sevgisiyle bu tanrıça
Leto'yu doğurdu, kara peçeli,
Doğuştan yumuşak yürekli Leto
Olympos'ta tatlılığıyla ün salan,
İnsanlara da tanrılara da yüreği açık olan Leto.
Adı güzel Asterie'yi de getirdi dünyaya
Ki Perses götürdü bir gün sarayına,
Ve sevgili eşi oldu onun.
Ve Asterie Hekate'yi doğurdu:

Zeus, Kronos'un oğlu, herkesten üstün tuttu onu,
Muhteşem armağanlar verdi ona,
Payı vardır onun karalarda, ekinsiz denizlerde,
Yıldızlı göklerde bile payı vardır,
Ölümsüzlerin saygısı büyüktür ona,
Bugün yeryüzünde kurban kesen her ölümlü
Hekate'nin adını anar yakarışlarında,
O tanrıça kimin dileğini iyi karşılarsa
O kişinin elde edemeyeceği şey yoktur,
Tüm mutlulukları vermek onun elindedir,
Ünlü Gaia ile Uranos'un bütün çocukları
Kendi paylarından pay vermişlerdir ona.
Kronos oğlu ona karşı zor kullanmadı hiç,
İlk Titan tanrılar arasındaki yerini
Elinden almadı Zeus hiçbir zaman,
İlk tanrılık payı Hekate'nin
Olduğu gibi kaldı elinde.
Tek kız evlat olduğu halde bu tanrıça
Yerde, denizde ve gökte paysız kalmadı,
Tersine bol pay aldı Zeus onu tutunca.
Kim hoşuna giderse Hekate'nin
Yardım görür ondan, destek bulur onda.
Meydanlarda, kalabalıklar içinde
Kimi isterse onu parlatır Hekate.
Ölüm kalım savaşlarında Hekate
Dilediği savaşçıya yardım eder,
Dilediğine verir başarıyı, şanı şerefi.
Kurultaylarda saygın kralların yanındadır,
İnsanlar arasındaki yarışmalarda
Tanrısal gücüyle işe karışır,
Zaferi kazanan alır güzel ödülü
Ve şeref kazandırır yakınlarına.
Binicilerden de dilediğine yardım eder,
Belalı engin denize açılanlar da

Başvururlar Hekate'ye ve yeri sarsan tanrıya,
Bereketli av sağlar onlara soylu tanrıça,
Ya da tam başaracakları sırada
Avlarını alır ellerinden canı isterse.
Hermes'le sürüleri üretir ağıllarda:
Öküzleri, keçileri, ak yünlü koyunları
Azaltır ya da çoğaltır gönlünce.
Anasının tek kızı olduğu halde
Ölümsüzler arasında yeri büyüktür Hekate'nin
Zeus, gençliğin besleyicisi yapmıştır onu.

Olympos Tanrılarının Doğuşu

Rheia, Kronos'un yatağına girince
Şanlı evlatlar doğurdu ona:
Hestia, Demeter, altın sandallı Hera
Ve güçlü Hades, yerin altında oturan,
Yüreği acıma nedir bilmeyen tanrı,
Toprağı sarsan, uğultulu tanrı Poseidon
Ve temkinli Zeus, tanrıların ve insanların babası,
Yıldırımlarıyla yeryüzünü titreten.

Ama koca Kronos yiyordu ilk çocuklarını
Analarının kutsal karnından çıkıp da
Dizleri üstüne oturduğunda her biri.
Korkuyordu, Uranos'un mağrur torunlarından biri
Ölümsüzler arasında kral olacak diye.
Gaia ve Uranos bildirmişlerdi ona
Ne kadar güçlüler güçlüsü de olsa
Kendi oğluna yenilmekti kaderi.
Buydu çünkü Zeus'un istediği.
Onun için gözü pusudaydı her zaman,
Doğan çocuklarını yiyordu birer birer

Ve Rheia sonsuz bir yas içindeydi.
Ama Zeus'u dünyaya getirdiği gün
Yalvardı Toprak'a ve yıldızlı Gök'e
Gizli doğurabilsin diye çocuğunu,
Öcü alınsın diye babasının
Ve hain Kronos'un yediği bütün çocuklarının.
Anası babası dinlediler kızlarını
Ve bildirdiler ona Kader'in ne hazırladığını
Kral Kronos'a ve coşkun yürekli oğluna.

Sonra bereketli Girit'te Lyktos'a götürdüler onu,
Son oğlu büyük Zeus'u doğuracağı gün.
Ulu Toprak tanrıçası aldı çocuğu
Besleyip yetiştirmek için koca Girit'te;
Hızlı gecenin karanlıklarından yararlanıp
Diktos tepelerine götürdü onu,
Sık ormanlarla kaplı Aigaion eteklerinde
Kutsal toprağın gizli derinliklerinde
Ulaşılmaz bir mağaraya sakladı onu,
Sonra koca bir taşı bezlere sarıp
Verdi göklerin güçlü oğlu Kronos'a,
O da yakalayıp iki eliyle taşı
Yuttu indirdi uğursuz midesine,
Anlamadı yuttuğunun bir taş olduğunu,
Oğlununsa dipdiri kaldığını,
Ve az sonra yenilmez, baş olmaz gücüyle
Babasının hakkından geleceğini,
Onu tahtından atıp yerine geçeceğini,
Ölümsüzlerin kralı olacağını.

Genç tanrı büyüdü, gelişti çarçabuk
Coşkun yüreği ve gürbüz bedeniyle,
Ve yıllar geçince art düşünceli koca Kronos
Yenilip Gaia'nın düzenine ve oğlunun gücüne

Kustu birer birer yuttuğu çocuklarını.
İlk kustuğu da son yuttuğu taş oldu.
Zeus aldı dikti bu taşı kutsal Pytho'da,
Parnassos eteklerinde yol yol uzanan toprağa.
O taş, anıt olarak kaldı orada
Gören ölümlüleri şaşırtarak.
Sonra kurtardı babasının kardeşlerini,
Ki Uranos zincire vurmuştu çılgınca.
Bu iyiliğini unutmadılar Zeus'un:
Verdiler ona gök gürültüsünü
Kavurucu yıldırım ve şimşekle birlikte;
Onları Toprak Ana saklıyordu bağrında.
O günden sonra Zeus'un eline geçtiler
Ve onlarla buyruğu altına aldı Zeus
Bütün ölümlüleri ve ölümsüzleri.

İapetos oğulları ve Prometheus

İapetos aldı Klymene'yi,
Güzel topuklu Okeanos kızını,
Girdi onunla gerdeğe ve bir oğlu oldu:
Azgın yürekli Atlas tanrı.
Sonra getirdi dünyaya Menoitios'u
O kendini çok beğenen tanrıyı;
Ve kıvrak, cin fikirli Prometheus'u,
Sonra da yarım akıllı Epimetheus'u,
O ki bela oldu ekmek yiyenlere
Zeus'un yoğurduğu bakireyi evine alarak.
Azgın Menoitios'a gelince, engin bakışlı Zeus
Yolladı onu Erebos'un karanlıklarına
Duman duman yıldırımlarla vurarak onu.
Çılgınlığı ve aşırı gücü yüzünden
Atlas muazzam bir baskı altında kaldı:

Dünyanın bittiği bir yerlerde
Güzel sesli Akşam perilerinin karşısında
Dimdik durup ayakta tutuyor Gök'ü
Başı ve yorulmaz kolları üstünde.
Akıllı Zeus'un ona biçtiği kader bu.

Cin fikirli Prometheus'a gelince, Zeus
Çözülmez zincirlere vurdu onu,
Boyunu iki kat aşan bir sütuna bağladı.
Sonra bir kartal saldı üstüne gergin kanatlı;
Ölümsüz karaciğerini yiyordu kartal,
Ve karaciğer geceleri geri büyüyordu
Gergin kanatlı kuşun gündüz yediği kadar.
Ama güzel topuklu Alkmene'nin oğlu Herakles
Öldürüp kartalı kurtardı İapetos oğlunu
Bu insafsız işkencenin acılarından.
Olympos'un yüce tahtlı Zeus'u hoş gördü bunu
Yayılmasını istedi çünkü Toprak Ana üstünde
Thebaili Herakles'in anlı şanlı adının.
Soylu oğlunu korumaktı kaygısı,
Öfkesini yendi, vazgeçti hınç duymaktan Prometheus'a
Coşkun Kronos oğlunun önüne durduğu için.

Prometheus'un Düzeni

Ölümsüz tanrılarla ölümlü insanların
Mekone'de çatıştığı zamanlardı,
O günlerden bir gün, Prometheus yaranmak için
Koca bir öküzü ikiye bölüp getirdi sofraya:
Zeus'u aldatmak istiyordu aslında;
Öküzün yarısı sırf yağlı et ve bağırsaktı
Karın derisinin altında saklı,
Öbür yarısıysa sırf kemikti

Beyaz yağlar altına kurnazca saklanmış.
Bunun üzerine tanrıların ve insanların babası:
"Ey İapetos oğlu, soyluların soylusu," dedi ona,
"Hiç de adil bir paylaştırma değil bu, dostum."

Böyle alaylı alaylı konuştu engin akıllı Zeus,
Sinsi düşünceli Prometheus hafifçe gülümseyip
Kurnazlığını saklamaya çalıştı ve dedi:
"Ulular ulusu Zeus, ölmez tanrıların en şanlısı,
Göğsündeki yürek hangi payı istiyorsa onu al!"
Böyle dedi içten pazarlıklı Prometheus
Ama engin akıllı Zeus anladı kurnazlığını
Ve başladı için için kurmaya
Ölümlülerin nasıl hakkından geleceğini.
İki eliyle kaldırdı öküzün ak yağlarını;
Öfke sardı içini, safrası kabardı
Görünce öküzün yalın kemiklerini,
Apaçık ortaya çıkan sinsi kurnazlığı.

İşte bu yüzdendir dünyada insanoğlunun
Kurbanların yalın kemiklerini yakmaları
Duman duman, sunaklarda, tanrılar için.

Bulutları devşiren Zeus kızıp dedi:
"Ah İapetos oğlu, bilmişlerin en bilmişi seni,
Sinsi kurnazlığında inat ediyorsun demek, dostum."
Böyle konuştu öfkeyle, hiç yanılmayan Zeus,
Ve o günden sonra, unutmayıp bu oyunu
Kayın ağaçlarının üstüne salmaz oldu
Dünyalıların işine yarayan ateşi.
Ama İapetos'un yaman oğlu bir oyun daha etti:
Bir kamışın içinde aldı kaçırdı
Coşkun ateşin pırıl pırıl kıvılcımını.
Ve bulutlarda gümbürdeyen Zeus

En derin yerinden yaralandı ve kızdı
Görünce ölümlü insanların arasında
Ateşin ışıl ışıl yandığını.

Zeus'un Öcü: Pandora

Ve hemen, kazandıkları ateşe karşılık,
Bir bela yarattı insanoğluna
Ünlü topal Hephaistos Zeus'un buyruğuyla
Kızoğlankız bir varlık yarattı.
Gök gözlü Tanrıça Athena da urbalar giydirip
Bağladı belini ve alnından aşağı
Öylesine bir duvak düşürdü ki,
İşlemeleri gözlere şenlikti.
Pallas Athena bir çelenk koydu başına
Çayırların, taze çiçekleriyle bezenmiş.
Bir de altın taç koydu ki başına,
Ünlü topal kendi usta elleriyle yapmıştı onu,
Babası Zeus'a beğendirmek için kendini.
Bu taçta görülesi neler neler vardı,
Toprağın, denizlerin beslediği türlü türlü yaratık.
Binlercesini koymuştu içine Hephaistos,
Büyülü, pırıl pırıl bir gerdanlıktı bu
Canlanacak, konuşacak gibiydi nakışları.
Ve Zeus bir nimete karşılık
Böylesine güzel bir belayı yaratınca,
Götürdü onu tanrıların ve insanların önüne
Tanrı kızı gök gözlü Athena'nın bütün süsleriyle.
Ölümsüz tanrılar ve ölümlü insanlar
Şaşakaldılar görünce bu aldatıcı güzelliği,
İnsanları baştan çıkaracak olan
Bu derin, bu sonsuz büyü kaynağını.
Çünkü bu kaynaktan çıkmıştır aslında

Kadın dediklerimizin o belalı soyu,
Ölümlü insanların o baş belası.
Fukaralığa bir türlü alışamaz kadınlar,
Hep bolluktur onların özledikleri.
Nasıl arı oğullarının sığındığı yerde
Hep verimli bal arıları beslerse
İşi gücü kötülük olan yabanarılarını,
Bal arıları her gün güneş batıncaya dek
Bembeyaz petekleri öredururken
Ötekiler sığınıp kovanların içine
Başkalarının emeğiyle beslenirler.
İşte bunun gibi bulutlarda gümbürdeyen Zeus
Yarattı baş belası olarak
Kadınlar soyunu ölümlü insanlara,
O kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri
İyiliğe karşı kötülük sağladı onlarla.
Her kim ki, sakınır evlenmekten
Kadın derdi sarmamak için başına,
Olmaz olası ihtiyarlık bir geldi mi
Desteksiz kalır yaşlı günlerinde;
Yaşadıkça ekmeksiz kalmaz gerçi,
Ama ölünce varını yoğunu yakınları bölüşür.
Buna karşılık bahtında evlenme olan da
Aklı başında iyi bir kadına düşse bile,
İyi şeyler kadar kötü şeyler de gelir başına;
Hele üstelik çılgının tekiyse karısı
Ömrü boyunca azap çekip canından bezer,
Devasız dertlere düşmüş gibi olur.

Böylece, kolay değildir hiçbir zaman
Zeus'un isteğine yan çizmek, karşı koymak.
İapetos oğlu iyiliksever Prometheus bile
Belalı öfkesinden kurtulamadı onun,
Bütün bilgileri kıramadı korkunç zincirlerini.

Yüzkollu Devler

Briareus, Kottos ve Gyes'e gelince
Babaları kuşkulandı bir gün onlardan,
Kıskandı güçlerini, boylarını boslarını,
Vurup çözülmez, kırılmaz zincirlere
Yol yol toprağın altına tıktı onları.
Yerin altında, dünyanın öbür ucunda
Yıllar yılı kaldılar azap içinde
Yüreklerini kemiren korkunç acılarla.
Ama gür saçlı Rheia'nın Kronos'tan doğurduğu
Zeus ve öbür ölümsüz tanrılar
Toprak Ana'nın öğütlerine uyarak
Gün ışığına çıkardılar onları.
Toprak Ana ne yapılacaksa söylemişti,
Bu yoldan ulaşacaklardı şanlı başarıya.

Devler ve Tanrılar Savaşı

Titan tanrılarla Kronos oğulları
Ki bir kısmı, mağrur Titanlar, Othrys'te,
Öbürleri, tüm nimetleri verenler,
Gür saçlı Rheia'nın doğurdukları,
Olympos'un tepesinde oturanlar,
Uzun zamandan beri savaşıyorlardı
Muazzam savaşlarda birbirlerine saldırarak.
Yürekleri hınçla dolup taşarak
Tam on yıl cenkleşti durdular,
Bitmek tükenmek bilmiyordu bu kavga,
Belli değildi kimin kazanacağı.
Ama Yüzkollu Devlere verince tanrılar
Yalnız kendilerinin yedikleri balı
Ve yalnız kendilerinin içtikleri şarabı

Yürekleri coştu taştı bu devlerin.
O zaman şöyle seslendi onlara
Tekmil tanrıların ve insanların babası:
"Dinleyin beni, Gök'le Yer'in yaman oğulları,
Yüreğimden geçeni söyleyeceğim size.
Nice zamandır savaşıyoruz durmadan,
Hangimiz kazanacak diye zaferi
Titan tanrılar ve biz Kronos oğulları,
Siz bizden yana olun Titanlara karşı,
Gösterin yenilmez kollarınızın gücünü,
Dürüstçe dostluk gösterin bize
Siz ki bize borçlusunuz gün ışığını,
Biz kurtardık sizi, unutmayın
Korkunç yer altı karanlıklarından."

Böyle dedi ve yiğit Kottos karşılık verdi ona:
"Ey ulu tanrı, bilmez değiliz bunları,
Biliriz senin akıl üstünlüğünü,
Ölümsüzleri sen kurtardın ecel belasından,
Senin bilgeliğin kurtardı bizi
Sisli yer altı karanlıklarından,
Zincirlerimizi sen çözdün, ulu Kronos oğlu,
Hiç ummadığımız bir cömertlikle.
Onun için biz de yılmadan, candan yürekten
Dövüşeceğiz senin zaferin için
Titanlarla boğaz boğaza azgın savaşta."

Böyle dedi ve alkışladılar onu
Dünya nimetlerini veren tanrılar.
Daha yürekli giriştiler savaşa.
O gün tanrı ve tanrıça, hepsi
Azgın bir cenk havası estirdiler.
Hepsi, Titan tanrılar, Kronos oğulları
Ve Zeus'un gün ışığına çıkardığı

Güçlerine dayanılmaz azgın devler.
Her birinin yüz kolu vardı
Omuzlarında heybetle savrulan,
Her birinin elli de kafası vardı
Güçlü bedenlerinin omuz başlarında.
Dikildiler Titanlara karşı korkunç savaşta
Koca ellerinde yalçın kayalarla.
Titanlar da atılıyordu şevkle sıra sıra,
Her iki taraf gösteriyordu tüm gücünü.
Çevrede sonsuz deniz homurdanıyordu,
Toprak kükredi birden gür sesiyle,
Engin gökler yankılanıp inildedi
Ölümsüzlerin saldırıları altında,
Koca Olympos sarsılıyordu temelinden,
Ağır bir deprem iniyordu Tartaros'a kadar
Karışarak gümbürtüsüne korkunç saldırışların,
Savrulan kayaların, gürzlerin.
Haykırışlarla yüklüydü atılan her şey,
İki tarafın birbirine karışan sesleri
Yükseliyordu yıldızlı göklere kadar,
Korkunç bir kargaşaya dönerken boğuşmaları.

Zeus'un Hışmı

Zeus da artık tutmaz oldu öfkesini.
Yüreği dolar dolmaz öfkesiyle
Bütün gücünü salıveriyordu ortaya.
Şimşekler saçıyordu gökten ve Olympos'tan,
Gürbüz elinden fırlayıp uçuyordu yıldırım
Gök gürültüleri arasında parıl parıl,
Sallayıp savuruyordu kutsal alevi
Gittikçe sıklaşan şimşekleriyle.
Dört bir yanda, çatır çatır yanıyordu

Canlılara can veren Ana Toprak,
Bar bar bağırıyordu ateş alan ormanlar,
Kaynıyordu karalar ve ekinsiz denizler,
Yakıcı bir soluk sarıyordu Yeroğlu Titanları
Koskoca alevler karışırken bulutlara;
Ne kadar güçlü de olsa Titan tanrılar
Kamaşıyordu gözleri şimşek ve yıldırımlardan,
Akıl almaz bir azgınlık sarmıştı evren boşluğunu,
Gözlerin gördüğü, kulakların işittiği,
Göklerin yerle çarpışmasından doğabilecek
Görüntülere ve seslere benziyordu.
Daha büyük olamazdı gümbürtü
Biri çökerken öteki üstüne düşse onun.
Böylesine büyüktü gümbürtüsü
Birbiriyle cenkleşen tanrıların.
Rüzgârlar da karışıp bu kaynaşmaya
Savuruyorlardı sarsılan toprağı
Karıştırıp birbirine tozları,
Şimşekleri, yıldırımları, gümbürtüleri,
Büyük Zeus'un bu savaş silahlarını.
Bir yandan öbür yana taşıyorlardı
Savaşanların bağrış çağrışlarını.
Yamandı gümbürtüsü bu korkunç savaşın
Ve yamandı gözlere sığmayan görüntüleri.
Derken, herkes hışımla birbirine girmişken
Savaş duraklayıverdi birdenbire.

Titanların Ezilmesi

Ama ön saftaki Kottos, Briareus, Gyes,
Savaşa doymayan bu Yüzkollu Devler
Azdırdılar yeni baştan savaşı:
Üç yüz taş birden fırladı

Bu devlerin güçlü kollarından,
Kapkara saldırılarla ezdiler Titanları,
Yol yol toprağın altına tıktılar onları,
Vurdular zincire yendiklerini
Ve gökler ne kadar uzaksa topraktan
Toprağın o kadar altına gömdüler onları.
Bir örs gökten düşse dokuz gün dokuz gece
Ancak onuncu günü varabilirdi yeryüzüne
Ve tunç bir örs düşse yeryüzünden ancak
Dokuz gün dokuz gece sonra varabilir Tartaros'a.
Tunçtan bir duvar çevirmiştir orayı,
Üç kat karanlık sarar dar boğazını,
Üstünde kökleri bitegelmiştir toprağın,
Ve ekinsiz, uçsuz bucaksız denizin.

Yer Altı Dünyası

İşte orada saklıdır Titanlar karanlıkta
Bulutları toplayan Zeus'un istemiyle.
Güçleri yetmez çıkmaya oradan
Poseidon kapamıştır tunç kapıları,
Dört bir yanda yükselir duvarlar.
Kalkan tutan Zeus'un buyruğuyla
Durur orada sadık birer bekçi gibi
Gyes, Kottos ve coşkun yürekli Briareus.

Tartaros

Orada durur yan yana kaynaklar,
Bütün varlıkların son uçları
Kara toprağın ve sisli Tartaros'un,
Ekinsiz denizin ve yıldızlı gökün

Tanrıları ürküten pis, küflü köşeleri.
Öylesine derindir ki bu yerler
Bir yılda varılamaz dibine
Kapılarından girdikten sonra.
Bora üstüne bora savurur insanı
Bir o yana, bir bu yana, korkunç bir hızla,
Ölümsüz tanrıları bile korkutan bir hızla.
Ve işte orada yükselir konağı kara Gece'nin
Kasvetli, korkunç bulutlar içinde.

Gece ile Gündüz

O konağın önünde İapetos'un oğlu Atlas
Tutmaktadır engin Gök'ü sarsılmadan
Başı ve yorulmaz kolları üstünde.
Orada buluşup selamlaşır Gece'yle Gündüz
Tunçtan büyük eşiğe ayak basarken.
Biri konağa girerken öteki çıkar
İkisi aynı anda içeride olmaz hiç,
Hep biri dışarıda, yeryüzünde
Öteki içeride, çıkmayı beklemektedir.
Biri ellerinde götürür ışığı
İnsanları sayısız gözlerine,
Öteki uykuyu taşır kollarında,
Ölüm'ün kardeşi Uyku'yu,
Sisli karanlığa bürünmüş belalı Gece.

Ölüm ile Uyku

Orada oturur kara Gece'nin çocukları,
Uyku'yla Ölüm, o korkunç tanrılar.
Güneş hiç çevirmez onlara ışınlarını
Ne göklere çıkarken, ne inerken,

Biri dolaşır sırtına toprağın ve denizin
Tatlı bir huzur götürerek insanlara,
Ötekinin demirdendir yüreği, tunçtandır canı.
Yakaladığı insan kurtulamaz asla elinden
Kin besler ölümsüz tanrılara bile.

Cehennem Köpeği

Orada yükselir yankılı konağı
Güçlü Hades'le korkunç Persephone'nin.
Azgın bir köpek bekler kapısını,
Amansız, sinsilikler ustası bir köpek
Girenlere yaltaklanır kuyruğu kulaklarıyla
Ama gireni bir daha bırakmaz dışarı,
Pusuda bekleyip paramparça eder
Çıkmak için kapıya gelenleri.

Yer Altı Irmağı

Ölümsüzlerin sevmediği bir tanrıça vardır orada:
Belalı Styks, büyük kızı Okeanos'un,
Hep kaynağına doğru akan o ırmağın.
Styks tanrılardan uzakta oturur,
Yüksek kayalıklarla çevrili konağında,
Göklere yükselen geniş direkler ortasında.
Thaumas'ın kızı, tez ayaklı İris
Oraya haber getirmeye gelir arada bir
Denizin engin sırtında koşarak;
O zaman bir kavga, bir anlaşmazlık
Var demektir ölümsüzler arasında,
Zeus yollamış demektir İris'i
Tanrıların yeminini saklayan uzak Styks'e
Bilmek için hangisi yalan söylüyor diye

Olympos sarayında oturanların.
İris altın bir güğümle getirir
Yalçın bir kayadan akan soğuk suyu,
Kutsal ırmak Okeanos'un bir koludur o su,
Yolları geniş toprağın altında
Karanlıklarda gürül gürül akan
Okeanos sularının onda biridir o,
Öbür dokuzuyla Okeanos
Dolanır gümüş parıltılı burgaçlarla
Karaların ve engin denizlerin çevresinde,
Tuzlu sulara karışmazdan önce.
Bir kayanın dibinde fışkırır tek başına
Tanrıları bile ürküten bir beladır o su.
Karlı Olympos'un ölümsüzlerinden biri
Bu su üstüne yalan yere yemin ederse
Bütün bir yıl soluksuz donakalır,
Dudakları dokunmaz olur artık
Tanrılar şarabına, tanrılar balına,
Yatar serili döşekte sessiz sedasız
Kötü bir uyuşukluk sarar içini.
Bir yıl sonunda iyileşti mi
Daha çetin sınavlar bekler onu:
Dokuz yıl uzak durur ölümsüz tanrılardan,
Dokuz yıl karışamaz derneklere, şölenlere,
Ancak onuncu yılda yerini alabilir
Olympos sarayında oturanlar arasında.
Böylesine güçlüdür edilen yemin
Kayalardan akan tükenmez Styks Irmağı'na.

Yer Altı Kapıları

Kayalar vardır orada yan yana
En ucunda kara toprağın, sisli Tartaros'un,

Ekinsiz denizin ve yıldızlı Gök'ün.
Tanrılar sevmez o küflü puslu yerleri.
Işıl ışıl kapıları vardır orada,
Bir de hiç sarsılmayan tunçtan eşiği
Doğanın yonttuğu derin temeller üstünde.
Bu eşik önünde tanrılardan uzakta
Oturur Titanlar, dumanlı Khaos'un ötesinde.
Gümbürtülü Zeus'un ünlü yardımcılarıysa
Okeanos yatağının altındaki konaklarında;
Kottos ve Gyes oradadırlar, hiç değilse,
Briareus ise yiğitliğinden ötürü
Damat olmuştur yeri sarsan Poseidon'a:
Kızı Kymopoleia ile evlenmiştir.

Typhon

Ama Zeus Titanları kovunca gökten
Ana Toprak son oğlu Typhon'u doğurdu
Sevişip Tartaros'la, altın Aphrodite yüzünden.
Zor işler için yaratılmıştır kolları,
Ayakları yorulmak bilmez bu yaman tanrının,
Yüz yılan başı yükselir omuzlarından
Çıkarıp korkunç kara dillerini,
Bu ejder kafasındaki gözler de
Ateş alev saçar kara kaşları altından,
Sesler yükselir bu korkunç başlardan
Akılları donduran türlü türlü sesler:
Kimi zaman yalnız tanrıların
Anlayacağı seslerdir bunlar,
Kimi zaman azgın bir boğanın böğürtüsü,
Kimi zaman amansız bir aslanın kükremesi,
Kimi zaman köpek yavrularının bağrışması,
Kimi zaman dağlarda yankılanan ıslık.

Az kalsın bir kıyamet kopacaktı o gün,
Typhon kralı olacaktı ölümlü ve ölümsüzlerin;
Ama tanrılar ve insanlar babası Zeus
Keskin görüşüyle farkına vardı onun,
Birden gürledi olanca öfkesiyle,
Yer yerinden oynayıp sarsıldı,
İnledi kat kat gökler ve denizler,
Okeanos'un suları ve yer altı karanlıkları.
Koca Olympos titredi ayakları altında
Savaşa kalkan tanrılar kralının.
Dağ taş da inledi onunla birlikte,
Bir yangın sardı menekşe rengi suları.
Bir yandan gök gürültüsü ve şimşekler,
Bir yandan ejderhanın saldığı alevler,
Bir yandan azgın rüzgârlar ve yıldırımlar.
Kaynıyordu yer, gök, deniz baştan başa,
Dört bir yandan kıyılara yükseliyordu
Ölümsüzlerin ittiği dağ gibi dalgalar;
Bir depremdir başlıyordu önü alınmaz,
Ürpertiler içindeydi Hades bile,
Yokluk ülkesinde ölülerin sultanı
Ve Titanlar, yerin altında Kronos'un etrafında
Sarsılıyordu belalı savaşın gümbürtüsünden.
Zeus toparlayıp var gücünü, hışmını,
Yakalayıp şimşeklerini, yıldırımlarını
Dikildi Olympos'un başına ve vurdu!
Birden ateşe boğdu, çepeçevre,
Korkunç canavarın inanılmaz başlarını.
Yediği kamçıyla duraklayan Typhon
Yıkıldı yere, kolu kanadı kırılarak
Ve Toprak Ana inledi inim inim.
Bir alev fışkırdı yıldırım yiyen devden,
Yükseldi sarp, kara vadilerinden yukarı
Dibine düştüğü Etna Dağı'nın.

Devasa bir alevle yanıyordu koca toprak
Aklı durduran dumanlar salarak,
Eriyordu toprak nasıl erirse kalay
Kızdırılan delikli potanın dibinde,
Nasıl erirse en zor eriyen demir
Bir dağ koyağında ateşle kemirilince,
Düşünce tanrısal ocağına Hephaistos'un,
öyle eriyordu toprak ateş alev içinde.
Zeus'un öfkesiyle böyle atıldı Typhon
Yerin dibindeki koca Tartaros'a.

Azgın Rüzgârlar

İşte bu Typhon'un soyundan gelir
Islak soluklu azgın rüzgârlar
Notos, Boreas ve Zephyros'tan başka.
Çünkü bunlar tanrılardan doğmadır
Ve büyük yararları vardır ölümlülere.
Ötekiler düzensiz eser denizde,
Onlardır birden patlayan sisli enginde;
Allak bullak ederler ortalığı,
Baş belası olurlar ölümlülere.
Bir o yandan, bir bu yandan eserek
Tekneleri darmadağın ederler,
Ölüme sürüklerler gemicileri.
Öyle bir beladır ki bu denizde
İnsan ne yapsa kurtaramaz kendini.
Çiçekli topraklardan esenleri de vardır
Güzelim ekinleri yok ederler
Yeryüzünde doğup büyüyen insanların
Toza dumana boğarak her şeyi.

Kral Zeus ve Evlenmeleri

Mutlu tanrılar bitirince bu işlerini,
Şereflerini zorla kurtarınca Titanlardan
Uydular Toprak Ana'nın öğütlerine,
Engin bakışlı Zeus'a başvurdular,
Ölümsüzlerin başına geçmesini,
Olympos'un kralı olmasını istediler ondan
Ve Zeus tanrıların başına geçip
Yetki paylarını dağıttı her birine.

Zeus'un Evlenmeleri

Metis: Bilge Tanrıça
Tanrıların kralı Zeus ilk eş olarak
Metis'i, Bilge tanrıçayı seçti kendine.
Metis en çok şey bilendir
Bütün tanrılar ve ölümlüler arasında.
Ama bu tanrıça tam doğuracağı sırada
Çakır gözlü Athena'yı,
Zeus, Toprak'ın ve Gök'ün öğütlerine uyarak
Sevdalı sözlerle aldatıp eşini
Yuttu, içine aldı onu.
Gaia ile Uranos bu öğüdü vermekle
Krallık şerefinin gitmemesini istiyorlardı
Zeus'tan başka bir ölümsüze.
Oysa Kader istiyordu ki Metis
En üstün akıllı çocuklar doğursun
Ve ilk kızı çakır gözlü Athena olsun;
Bir adı da Tritogeneia olan
Ve yürek gücüyle akıl gücünü birleştirmede
Babasından geri kalmayan Athena.
Sonradan bir de coşkun yürekli

Bir oğul da doğuracaktı ki Metis
Kralı olabilecekti insanların ve tanrıların,
Ama Zeus onu karnına indirdi ki
Tanrıça bildirsin ona her zaman
Nedir iyi, nedir kötü olan kendisi için.

Themis: Yasa Tanrıça

Sonra Themis'le evlendi Zeus,
Işık saçan Yasalar tanrıçasıyla.
Bu tanrıçadan doğdu Horalar:
Eunomia, en iyi yasaların tanrıçası,
Dike, en haklı yargılar veren tanrıça,
Eirene, o bereketli Barış tanrıçası
Ki korur insanların ekip biçtiklerini.
Ve Moiralar, yaşama paylarımızı düzenleyenler:
Klotho, Lakhesis, Atropos tanrıçalar
Ki bilge büyük üstünlük vermiştir onlara,
Ki onlar verir yalnız insanlara
Mutlu ya da mutsuz yaşama paylarını.

Eurynome: Üç Güzeller

Okeanos kızı Eurynome ile de evlendi Zeus
Güzelliği görenleri büyüleyen Uyum tanrıçasıyla;
Üç kızı oldu ondan, Kharitler, Üç Güzeller:
Aglaie, Euphrosyne ve sevimli Thalia.

Demeter: Persephone

Demeter'in de yatağına girdi Zeus,
Canlıları doyuran Tarlalar tanrıçasının.
Ak kollu Persephone'yi doğurdu Demeter,
Yer altı tanrısı Aidoneus
Kaçırdı onu anasının koynundan
Ve bilge Zeus bıraktı kızını ona.

Musaların Doğuşu
Güzel saçlı Mnemosyne ile de sevişti
Ondan doğdu Musa tanrıçalar,
Altın tepelikli dokuz Musalar,
Bayramları, şenlikleri, ezgileri seven kızlar.

Leto: Apollon ve Artemis
Leto Apollon'u doğurdu Zeus'tan,
Bir de Artemis'i, ok atan tanrıçayı.
Uranos'un en güzel torunlarıydı bunlar,
Leto Zeus'un kollarında gebe kalmıştı onlara.

Hera
Hera görkemli son eşi oldu Zeus'un.
Sevişti tanrıların ve insanların kralıyla
Hebe'yi, Ares'i ve Eileithyia'yı doğurdu Hera.

Athena
Ve Zeus çıkardı bir gün kendi kafasından
Çakır gözlü yaman Athena'yı,
O dünyayı birbirine katan tanrıçayı,
O hiç yorulmadan orduları yöneten,
O cenk ve savaş bağrışmalarından hoşlanan,
Yüceler yücesi sayılan tanrıçayı.

Öbür Tanrılar
Tanrıça Hera kimseyle sevişmeden
Yalnız öfkeden ve hıncından kocasına
Ünlü Hephaistos'u doğurdu kendi kendine.
Ve Hephaistos en usta sanatçısı oldu
Gökler Tanrısı Uranos'un torunlarının.

Toprağı sarsıp gümbürdeten Poseidon
Tanrıça Amphitrite ile evlendi

Ve onların sevişmelerinden
Büyük Triton doğdu, gücü kuvveti sonsuz,
O Triton ki dalgaların dibinde
Anasının ve soylu babasının yanında
Altından bir sarayda oturur
Korkular saçarak çevreye.
Bu arada kalkan delen Ares'le
Kıbrıslı Tanrıça Aphrodite'nin birleşmesinden
İki çocuk doğuyordu: Phoibos'la Deimos,
Bozgun ve korku yaratan tanrılardır bunlar.
Belalı, korkunç savaşlarda bu tanrılar
İter kakarlardı ordu birliklerini
Yakıp yıkıcı Ares'in yardımıyla.
Bir de Harmonia doğmuştu bu birleşmeden,
Coşkun yürekli Kadmos'la evlenen Harmonia.

Dev Atlas'ın kızı Maia da
Girdi Zeus'un kutsal yatağına,
Ünlü Hermes'i doğurdu, tanrıların habercisini.

Kadmos'un kızı Semele de sevişip Zeus'la
Şanlı Dionysos'u doğurdu, o coşkun tanrıyı,
Ölümlü ananın ölümsüz oğlu,
Ama bugün tanrıdır ikisi de.

Gürbüz Herakles'in anası oldu Alkmene
Bulutları devşiren Zeus'la birleşerek.

Dillere destan topal Hephaistos
Aldı Kharitlerin en genci Aglaie'yi.

Altın saçlı Dionysos da aldı
Minos'un kızı sarışın Ariadne'yi.
Dionysos'un bu alımlı eşini
Ölümsüzlere katmıştı Zeus.

Hebe, Zeus'la altın sandallı Hera'nın kızı,
İnce topuklu Alkmene'nin oğlu
Gürbüz Herakles'in saygın eşi oldu.
Çetin işlerini gördükten sonra Herakles
Karlı Olympos'ta evlenmişti onunla.
Yüce görevini başaran o mutlu kahraman
Ölümsüzler arasındaki yerini almıştı
Gayrı dert çekmek, yaşlanmak yoktu onun için.

Yorulmaz Güneş'le evlenen Perseis,
Okeanos'un ünlü kızlarından biri,
Kirke ile Kral Aietes'i doğurdu;
Aietes, insanları aydınlatan Güneş'in oğlu,
Tanrıların isteğine uyarak
Gül yanaklı İdyia'yla evlendi
O da ırmaklar ırmağı Okeanos'un kızı,
Güzel topuklu Medeia doğdu bu evlenmeden;
Altın Aphrodite'nin büyüsü olmuştu
İdyia'nın gönlünü çelen.

Selam size, Olympos'un bütün tanrıları,
Selam size, bütün adalar, karalar,
Selam aranızdaki tuzlu denizlere!

Şimdi, ey Olympos'un tatlı dilli Musaları,
Eli kalkanlı Zeus'un kızları,
Şimdi ölümlü insanlarla evlenip
Tanrılara eş oğullar doğuran
Tanrıçalardan söz edin bana.

Ölümlü ile Evlenen Tanrıçalar

Yüceler yücesi Tanrıça Demeter
Sevişip kahraman İasion'la

Bereketli Girit'in nadaslı tarlalarında
Cömert Plutos'u getirdi dünyaya.
Bütün karaları, denizleri dolaşır Plutos,
Kime rastlar, kimin eline düşerse,
Zengin eder onu, berekete boğar.

Altın Aphrodite'nin kızı Harmonia
Dört güzel kız doğurdu Kadmos'a:
İno, Semele, ak yanaklı Agaue,
Autonoe, gür saçlı Aristaios'la evlenen,
Bir de güzel taçlı Polydoros'u Thebai'de.

Okeanos kızlarından biri Kallirhoe
Altın ışınlı Aphrodite'nin dürtüsüyle
Azgın yürekli Khrysaor'la birleşip
Bütün ölümlülerin en zorlusu
Yaman Geryoneus'u doğurdu.
Gürbüz Herakles öldürdü onu
Paytak yürüyüşlü öküzler yüzünden
Denizlerle çevrili Erytheia'da.

Tithonos'la evlenen Şafak Memnon'u doğurdu
Habeşistan'ın tunç tolgalı kralı,
Bir de Emathion'u, o da gene bir kral.
Kephalos'la da birleşen Şafak tanrıçası
Tanrı benzeri parlak Phaeton'u doğurdu.
Gençlik saçan soylu bir delikanlıydı bu.
Gülüşleri seven Aphrodite kaçırdı Phaeton'u,
Kutsal tapınaklarına bekçi yaptı onu,
Geceleri bekleyen tanrısal bir bekçi.

Zeus soyundan Kral Aietes'in kızını
Aison'un oğlu kaçırdı bir gün saraydan
Sonsuza dek yaşayan tanrıların isteğiyle.

Türlü çetin işler başarmıştı İason
Azgın ve hoyrat Pelias'ın buyruğuyla
Korkunç, mağrur, belalı bir kraldı bu.
Türlü belalara katlandıktan sonra,
Bitirip işlerini İolkhos'a döndü İason
Hızlı teknesine atıp getirdiği kızla,
Gözleri ışıl ışıl olan Medeia'yla evlendi.
Medeia Kral İason'dan gebe kalarak
Medeios adıyla bir oğul getirdi dünyaya,
Dağlarda Philyra'nın oğlu Kheiron büyüttü onu
Böylece gerçekleşti ulu Zeus'un tasarısı.

Denizler babası Nereus'un kızlarından
Yüceler yücesi Psamathe
Phokos'u doğurdu Aiakos'la sevişerek
Altın Aphrodite'nin büyüsüyle.

Gümüş ayaklı Tanrıça Thetis de
Peleus'tan gebe kalarak
Aslan yürekli Akhilleus'u doğurdu
Orduları darmadağın eden kahramanı.

Başı çelenkli Kıbrıslı tanrıça
Kahraman Ankhises'le sevişerek
İda Dağı'nın ormanlı doruklarında
Yiğit Aineias'ı getirdi dünyaya.

Hyperion oğlu Güneş'in kızı Kirke
Sabırlı Odysseus'la sevişerek
Agrios'u doğurdu, bir de Latinos'u.
O yaman, kusursuz kahramanlar
Uzaklarda, kutsal adaların ortasında
Ünlü Tyrsenler ülkesinin başındaydılar.

Yüce Kalypso'yla Odysseus'un sevgisinden
Nausithoos'la Nausinoos geldi dünyaya.

İşte bu ölümsüz tanrıçalardır
Ölümlü insanlarla gerdeğe giren,
Tanrılara benzer oğullar doğuran.

Şimdi, ey tatlı dilli Musaları Olympos'un,
Siz, ey eli kalkanlı Zeus'un kızları,
Anlatın şimdi o ölümsüz kadınları ki...

İŞLER ve GÜNLER

Sesleniş

Ey dillere destan Pieria Musaları,
Sözünü etmeye gelin Zeus'un,
Övmeye gelin babanızı!
Odur ünlü kılan, ünsüz bırakan insanları.
Zeus diledi mi şanlısın, dilemedi mi şansız.
Güçsüze güç verir, güçlüyü ezer,
Eğdiriverir mağrur başları, yüceltir alçak gönülleri,
Kamburu dimdik eder, dimdik olanı kambur
Yücelerde oturan, göklerden seslenen Zeus.
Beni dinle, gör beni, işit beni,
Dike'den yana gitsin yargıların,
Ben Perses'e gerçekleri söylerken.

İki Kavga

İki türlü Kavga vardır bu dünyada,
Biri övülmeye değer, öteki yerilmeye.
Özden apayrıdır bu iki Kavga,
İnsanı kanlı savaşa götürür birisi,
Kötüsü, hiçbir ölümlü sevmez onu,
Zorla girer bu kör dövüşe,
Ölümsüzlerin zoruyla, buyruğuyla.
Öteki Kavga'yı daha önce doğurdu Karanlık,
Göklerdeki tahtında oturan Kronos oğlu
Toprağın özüne kattı onu.

İnsanlara yararlıdır o Kavga,
O Kavga ki eli tutmaz insanları bile işe sürükler.
Başkası çift sürerken, ekin ekerken,
Evini barkını düzenleyip zengin olurken,
Sen yerinde boş oturabilir misin?
Mal mülk edinen komşuna imrenirsin.
İşte bu Kavga'dır insanlar için hayırlı Kavga!
Çanakçı çanakçıya özenir, dülger dülgere,
Dilenci dilenciyi kıskanır, ozan ozanı.
Ey Perses, bu öğütler girsin kafana.

Kötü Kavga'ya kapılıp işinden olma,
Pazar yerindeki dövüşlere kaptırma kendini.
Toprağa ektiğini vaktinde biçmemiş,
Ambarını Demeter'in buğdayıyla doldurmamış adamın
Nesine gerek onunla bununla itişmek, tartışmak?
Önce karnını doyur, sonra göz dikersin malına,
Sonra cenkleşirsin onunla bununla.
Bir daha zor geçer bu fırsat eline.
Ama gel bu davamızı halledelim seninle
Zeus'tan gelme doğru yargılarla.
Mirası paylaştık bitti, sen alacağını aldın
Yargıçlara bol bol rüşvet yedirerek,
O yargıçlar ki hak yemeye can atarlar.
O kafasızlar bilmezler ki,
Yarım daha büyük olabilir bütünden,
Bir tutam ebegümecinde, bir çirişotunun yaprağında
Bilmezler ne hazineler saklı olduğunu.

Pandora Efsanesi

Tanrılar yer altına gizlemiş besinleri.
Yoksa insan bir gün çalışıp rızkını sağlar.

Sonra bir yıl sırtüstü yatardı.
Asar bırakırdı sabanını ocak başında,
Çözerdi çiftini çubuğunu, öküzlerini.
Zeus kızınca Prometheus'a,
Kendisini aldatan o sivri akıllıya,
Sakladı varını yoğunu insanlardan,
O gün bugündür dertlere boğdu insanoğlunu,
Zeus gizledi ateşini insandan.
Ama İapetos'un güçlü oğlu Prometheus
Çaldı Zeus'un ateşini insanlar için,
Sakladı onu *narthex*[2] kamışının içinde.
Kızdı bulut devşiren Zeus, dedi ki ona:
"İapetos oğlu, sivri akıllı kişi,
Seviniyorsun ateşi çaldın, beni aldattın diye,
Ama bil ki dert açtın kendi başına da:
Çaldığın ateşe karşılık bir bela,
Öyle bir bela salacağım ki insanların başına,
Sevmeye, okşamaya doyamayacaklar bu belayı."
Böyle deyip kahkahayla güldü insanların, tanrıların babası,
Namlı şanlı Hephaistos'u çağırdı hemen:
"Bir parça toprak al, suyla karıştır," dedi,
"İçine insan sesi koy, insan gücü koy,
Bir varlık yap ki yüzü ölümsüz tanrıçalara benzesin,
Bedeni güzelim genç kızlara.
Athena, sen de ona el işlerini öğret," dedi,
"Renk renk kumaşlar dokumasını öğret.
Nur topu Aphrodite, sen de büyülerinle kuşat onu,
İstekler, arzularla tutuştur onu.
Yüz gözlü devi öldüren Hermeias, sen de
Bir köpek yüreği, bir tilki huyu koy içine."
Böyle dedi Zeus, onlar da yaptılar dediğini:
Koca Hephaistos, topal tanrı hemen
Bir kız biçimine soktu toprağı.
Gök gözlü Athena süslü kuşağını sarıverdi beline,

---

2 bkz. s. 122.

O canım Kharitler ve o güzelim Peitho
Altın gerdanlıklar taktılar boynuna
Horalar bahar çiçekleriyle donattılar saçlarını,
Hermeias doldurdu göğsüne yalan dolanı,
Uzaktan gürleyen Zeus'un istediği oluyordu,
Ses koydu içine o tanrılar kılavuzu
Ve Pandora adını taktı.
Pandora bütün tanrıların armağanı demekti,
Çünkü tüm Olymposlular armağan vermişti ona.
Tanrıların babası kurunca bu düzeni,
Epimetheus'a gönderdi Pandora'yı
Kılavuz Tanrı Hermeias'la.
Epimetheus unuttu Prometheus'un dediğini:
"Zeus'tan armağan alma," demişti ona Prometheus,
"Alırsan, ölümlüleri derde sokarsın," demişti.
Armağanı aldı ve alınca anladı
Başına bela aldığını.
Eskiden insanoğlu bu dünyada
Dertlerden, kaygılardan uzak yaşardı,
Bilmezdi ölüm getiren hastalıkları.
Pandora açınca kutunun kapağını,
Dağıttı insanlara acıları dertleri.
Bir tek Umut kaldı dışarı çıkmadık
Kapağı açılan dert kutusundan.
Umut tam çıkacakken Pandora kapamıştı kapağı,
Böyle istemişti bulutları devşiren Zeus.
O gün bugündür insanların başı dertte,
Toprak bela doludur, deniz bela dolu,
Geceler dert doludur, gündüzler dert dolu,
Salgınlar başıboş dolaşır sessizce
Ölümlülerin çevresinde,
Derin düşünceli Zeus ses vermedi onlara
Sessizce gelişlerini duymasın diye insanlar.
Görüyorsun ya Zeus'un dileğine karşı gelinmez.

Soylar Efsanesi

İstersen bu sözlerime başka sözler katayım da,
Daha düzenli, daha bilgince olsun söylediklerim.
Sen de iyi dinle, iyi belle.
Olympos'ta oturan ölümsüzler yarattı
Ölümlü insanları ilk soyunu, altından.
O zamanlar Kronos'un gökleri tuttuğu zamanlardı,
Tanrılar gibi yaşıyordu insanlar
Kaygısız, rahat, acısız, dertsiz.
Belalı İhtiyarlık çökmüyordu üstlerine,
Kolları bacakları her zaman dipdiri
Sevinip coşuyorlardı gamsız şölenlerde,
Tatlı uykulara dalar gibi ölüyorlardı.
Dünyanın varı yoğu onlarındı,
Toprak kendiliğinden bereket saçıyordu.
Sayısız nimetler ortasında rahat, memnun
Yaşayıp gidiyordu insanoğlu tarlalarında.

Bu ilk insanlar ölüp toprağa karışınca
Birer cin oldular Zeus'un dileğiyle,
İyi birer cin, toprağı ve insanları koruyan.
Yaman bir şerefe konmuş oldular böylece.

Sonra gümüşten ikinci bir soy yarattı
Olympos'ta oturan ölümsüzler.
Bunların boyları bosları da, akılları da
Çok başka türlüydü altın soylulardan.
Çocuklar yüz yıl çocuk kalıyordu
Evde, analarının dizinde çocukça oynaşarak.
Büyüyüp ergin çağa gelince,
Pek uzun sürmüyordu rahatları,
Başlarını derde sokuyorlardı çılgınlıklarıyla,
Ölçü nedir bilmiyordu coşkunlukları,

Ölümsüzleri saymıyor, tapınaklara gitmiyorlardı,
Oysa uygar insanların yasasıydı bu.
Kronos oğlu Zeus kızdı onlara,
Gömdü toprağa bu saygısız yaratıkları,
Yer altı cinleri oldu gümüş soylular.
Bunlar şerefçe altındadır ötekilerin.

Bir üçüncü soy yarattı tanrıların babası Zeus.
Bu tunç soylular gümüş soylulara hiç benzemiyordu,
Birer kütük gibiydi bunlar, güçlü kuvvetli, korkunç,
İşleri güçleri azıtmak, saldırmak, öldürmekti.
Bunlar ekmek yemiyordu, taş gibiydi yürekleri,
Korku salıyorlardı gittikleri yere.
Önünde durulmuyordu güçlerinin,
Yenilmek nedir bilmiyordu
Gürbüz omuzlarına çakılı kolları.
Tunçtandı silahları, tunçtandı evleri,
Tunçla kazıyorlardı toprağı,
Çünkü kara demir yoktu henüz.
Bunlar kendi elleriyle yok oldular,
Çekip gittiler öbür dünyaya.
Ve dünyada ad bırakmadan gittiler
Küflü paslı Hades'in ürpertili karanlıklarına.
Kapkara ölüm rüzgârları aldı onları,
Bırakıp gittiler pırıl pırıl ışıklarını.

Toprak yeniden örtünce bu soyu da,
Bir kuşak daha yarattı Zeus, Kronos'un oğlu.
Daha bereketli, daha doğru, daha yürekli olan bu soy
Yarı tanrı kahramanlar getirdi dünyaya,
İşte onlardır bu sınırsız topraklarda
Bizlerden önce gelen koca yiğitler.
Çetin savaşlarda, yürekler acısı kargaşalıklarda
Yitti gitti bu kahramanların hepsi.

Kimi yedi kapılı Thebai'nin duvarları önünde,
Oidipus sürüleri uğruna Kadmos'un toprağında,
Kimi gemilerde, denizler ötesindeki Troya'da,
Güzel saçlı Helene uğruna.
Sarıldılar her şeyi örten ölüm yorganlarına.
Kimilerine de Kronos oğlu Zeus, tanrıların babası,
İnsanlardan uzakta, dünyanın sınırlarında
Bir yurt ve bir hayat verdi mutlu ve ölümsüz.
Orada, o mutlu adalarda yaşıyor şimdi onlar,
Engin, derin Okeanos'un kıyılarında.
O mutlu yiğitlere yılda üç kez ürün verir
Çiçekler, tatlı meyveler saçan Toprak Ana.

İnsanoğlunun beşinci soyuna gelince,
Keşke o soydakilerden biri olmasaydım ben,
Keşke daha önce ölseydim ya da daha doğmasaydım!
Çünkü bu beşinci soy demir soyudur.
Onlar gündüzleri didinir ezilirler,
Geceleri kıvranır dururlar
Tanrıların yolladığı türlü dertlerle.
Belalarla karışık birkaç sevinçtir bulabildikleri.
Ama bir gün gelecek, Zeus, Kronos'un oğlu
Bu ölümlü insan soyunu da yok ediverecek.
O zaman ak saçlı insanlar soyu gelecek.
O zaman ne baba oğullarına benzeyecek,
Ne de oğulları babalarına,
Ne ev sahibi konuğunu bilecek, sevecek,
Ne dost dostunu, ne kardeş kardeşini bugünkü gibi.
Yaşlanır yaşlanmaz hor görülecek ana baba,
Kaba kaba çatacaklar onlara.
Tanrı saygısı nedir bilmeyecek bu mutsuzlar,
Karınlarını doyuranların karınlarını doyurmayacaklar.
Ne yeminin değeri kalacak, ne doğrunun, ne iyinin,
Yalnız kötülere, azgınlara gidecek saygıları,

Hak güçlünün olacak yalnız, vicdan kalmayacak.
Kötü insan saldıracak iyi insana,
Yalana dolana kaçıp, antlarını çiğneyecekler,
Zavallı insanların ayaklarına dolanacak
Kıskançlığın kem gözleri, kem dilleri.
O zaman bırakıp yeryüzünü, Olympos'a gidecek
İnsanları bırakıp tanrılara sığınacaklar
Ak yüzlü, ak alınlı Aidoslar, Nemesisler.
Yalnız acılar kalacak ölümlü insanlara,
Çare bulunmayacak kötülüklere.

Adalet

Şimdi krallara bir sözüm var,
Ne kadar söz bilir kişiler olsa da krallar.
Atmacanın biri alaca boyunlu bülbüle demiş,
Bülbülü sıkarken yaman pençeleriyle,
Zavallıcık inlerken keskin tırnaklar gövdesinde,
Şöyle demiş atmaca bizimkine hışmıyla:
"Ne bağırıyorsun be, pis ufaklık?
Senden daha güçlü birinin elindesin.
Ne kadar güzel türkü söylersen söyle,
Seni ben götüreceğim istediğim yere,
Orada ya yiyeceğim seni kıtır kıtır,
Ya da dilersem, serbest bırakacağım seni.
Kendinden güçlüsüne ayak direyen zırdelidir:
Acı çeker, kepaze olur boşuna."
Böyle demiş yel kanatlı atmaca,
Yüce göklere uçan kuş.

Ama sen Perses, doğruluktan yana ol,
Aşırılığa kaptırma kendini.
Biz zavallılara iyi gelmez aşırılık,

Büyükleri bile yıpratır azgınlık,
Başlarına bela geldi mi, ezilirler altında.
Doğru işlerden yana gidendir güzel yol,
Haklı kazanır önünde sonunda,
Çeke çeke aklı başına gelir budalanın.
Yeminler gelir eğri yargıların ardından
Ve Adalet yükseltir o zaman sesini
Rüşvetle hak yiyenlere karşı
Ve düşer ağlayarak ardına insanların,
O insanlar ki sürmüşlerdir Adalet'i haksızca
Evlerinden, yurtlarından dışarı.
Ama onlar ki yerliye yabancıya karşı
Doğru yoldan, doğru yargılardan ayrılmazlar,
Onların yurtları uygarlığa kavuşur,
Mutlu kişiler yaşar kentlerinde,
Delikanlıları besleyen barış gelir ülkelerine
Ve engin bakışlı Zeus, yüce tanrı,
Acı savaşlardan korur onları.
Bu haklardan yana gidenler düşmez hiçbir zaman
Açlık, kıtlık gibi belalara,
Bol bol meyvelerini yerler şölenlerde
Özene bezene işledikleri bahçelerinin.
Toprak bereketli bir hayat sunar onlara,
Dağda meşenin tepesi palamut dolar,
Gövdesi cıvıl cıvıl arı,
Koyunlar taşıyamaz olur yünlerini,
Babalarına benzeyen çocuklar doğurur analar,
Bolluk içinde yaşar giderler.
Uzak denizlere açılmazlar geçinmek için,
Bırakıp kendi bereketli yurtlarını,
Ölçüyü kaçıran, kötü yola sapan kişileriyse,
Cezalandırır engin bakışlı Zeus,
Bütün bir kent yıkılır bazen
Bir tek kişinin işlediği suç yüzünden.

Bela, veba, kıtlık iner göklerden,
Erkekler üretmez, kadınlar doğurmaz olur,
Evler yıkılır gider o zaman,
Kronos oğlu Zeus duvarları yerle bir eder,
Koca orduları bozguna uğratır
Ya da darmadağın eder donanmaları.

Ey krallar, siz de düşünün bu haklı düzen üzerine:
Yanı başınızda insanlarla sarmaş dolaş ölümsüzler vardır,
Gözetler dururlar o insanları
Haksız yargılarla insanı insana ezdirirler,
Ve korkmazlar yukarıdan bakan tanrılara.
Otuz bine varır sayısı, ölümlüleri gözetlemek üzere
Zeus'un bizi besleyen topraklara yolladığı ölümsüzlerin.
Bunlar sisler içinde dolaşırlar dünyayı,
Kollarlar insanların iyi kötü işlerini.
Bir kız vardır, Zeus'un kızı, adı Dike,
Olymposlu tanrılar sever, sayarlar onu.
Biri saygısızlık etmesin ona, haksızlık edilirse,
Hemen gider oturur dizleri dibine
Babası Zeus'un, Kronos oğlunun,
Ve dert yanar ona, insanların haksızlığından.
Ne yazık ki bütün halk çeker cezasını
Kötü karar veren yolsuz kralların.
Bunları görün de doğru yargılayın, ey krallar,
Siz ki hep rüşvet yer, haksızlık edersiniz.
Başkasına haksızlık etmek kendine kötülük etmektir.
Kötü düşünce düşüneni yakar herkesten önce.
Her şeyi bilen Zeus'un her şeyi gören gözü
Bunu da görür, görmek isterse,
Haklı haksız ne varsa kentte gözünden kaçmaz.
Ben de, oğlum da vazgeçeriz hemen bugün doğruluktan,
Eğer Hak hoş görürse haksızlığı.
Ama bir türlü inanmam

İşini bilen Zeus'un
Böyle işlere meydan vereceğine.

Ey Perses, beni can kulağıyla dinle,
Haktan yana ol, zorbalığı sil kafandan.
Budur buyruğu Kronos oğlunun insanlara.
Madem Hak nedir bilmezler,
Bırak kemiredursunlar birbirlerini
Balıklar, yırtıcı hayvanlar, kanatlı kuşlar.

Çalış, Kazan, Ye, Yedir...

Ama Zeus hak duygusunu vermiş insanlara,
En değerlisi budur verdiklerinin.
Gözü her şeyi gören Zeus kayırır
Yargılarında haktan yana olanları.
Ama bile bile yalan yere yemin edip de
Hakkı çiğneyen, günaha girenler
Yaşadıkça azaldığını görürler döllerinin,
Oysa yeminlerine bağlı kalan kimseler
Gün geçtikçe arttığını görürler çocuklarının.
Koca Perses budalası, ben senin iyiliğin için konuşuyorum,
Aşağılığa kolay düşülür, dümdüzdür yolu.
Hemen varılır ona, kapı komşumuzdur,
Oysa üstünlükle aramıza alın terini koymuş tanrılar,
Uzundur, sarptır onun yolu,
Zor çıkılır tepesine, ama bir de çıktın mı,
Ne kadar zor da olsa, kolaylaşır her şey.
Olgun adam odur ki düşüncesiyle bulur
En iyi olanı bugün de yarın da.
Odur doğru insan ki doğru söze kulak verir.
Hiçbir işe yaramayan insan
Ne kendi görmesini bilir, ne de söz dinlemesini.

Perses oğlum, aklından çıkarma söylediklerimi:
Çalış ki açlık kaçsın bulunduğun yerden,
Sevdir kendini başı çelenkli Demeter'e,
Ambarını dolduracak olan ulu tanrıçaya.
Açlık işsiz insanlara yoldaştır,
Tanrılar da insanlar da kızar o kimseye ki
Hiçbir işe yaramadan yaşar,
Bal yapmayan yabanarılarına benzer,
İşten kaçıp başka arıların balını yer.
Güzel işlere bağla kendini ki
Buğdayın bol olsun mevsiminde.
Çalışanların sürüleri de olur, altınları da,
Çalışmakla sevdirirler kendilerini tanrılara.
Çalışmak değil, çalışmamaktır ayıp olan.
Çalışırsan, çok geçmez çalışmayan imrenir kazancına,
Şan şeref hep kazancın ardından gelir.
Yaradılıştan çıkarın çalışmaktır senin.
Kuş beyninle başkasının malına göz dikmeyi bırak da,
Taştan ekmeğini çıkarmaya bak, beni dinle.
Utanç bırakmaz yoksulun yakasını,
Utanç mutsuzluğa bağlıdır, mutluluk yüz akına.
Zenginlik kapma kaçırmayla olmamalı,
Onu bize tanrılar vermeli ki değsin.
Kazanç tutkusu insanın aklını çeldi mi
Ya da yüzsüzlük şeref duygusunu yok etti mi,
Zorla, bilek gücüyle zengin olabilir insan,
Dilini kötüye kullanarak da.
Ama tanrılar hemen hakkından gelir,
Evini, zenginliğini yıkar başına suçlunun.
Dilenciye, konuğa kötü davranmak suçtur.
Bir kardeşinin yatağına girip gizli gizli
Karısıyla oynaşanın iğrençtir suçu.
Yetim hakkı yiyenin de öyle,
Yaşlı bir babaya saldıran, dil uzatanın da.

Bütün böylelerine Zeus'un kendi kızar,
Yaptıklarını acı acı ödetir onlara.
Temiz yüreğini uzak tut bu suçlardan.
Lekesiz ellerle kurbanlar kes tanrılara,
Pırıl pırıl butlar yak, kesene göre.
Yatarken de, kutsal şafak ağarınca da
Tanrılara sunulması gerekeni sun ki
Senden yana olsun yürekleri.
O zaman baba senin mirasını satmaz,
Başkasınınkini de satın alırsın üstelik.

İnsan İlişkileri

Seni seveni çağır sofrana, sevmeyeni değil.
Çağırdığın daha çok komşuların olsun.
Köyde başına bir şey gelecek olsa,
Komşuların hemen yardımına koşar,
Uzaktaki dostlarsa zor gelir.
Komşunun kötüsü beladır, iyisi bir hazine:
Ne mutlu iyi bir komşusu olana.
Komşun kötü olmazsa öküzün ölmez.
Komşudan ödünç aldığını tanesi tanesine say,
Tastamam da geri ver, mümkünse fazlasıyla.
Böyle yaptın mı darlıkta yardım görürsün.
Kötü yoldan kazanç sağlamaya çalışma:
Kötü kazanç bela getirir başına.
Seni seveni sev, sana gelene git;
Verene ver, vermeyene verme,
Verene herkes verir, vermeyene kimse vermez.
Vermek iyi, almak kötüdür, ölüm getirir.
Gönülden veren ne kadar çok verse o kadar mutludur,
Vermek sevinç getirir yüreğine.
Başkasından yüzsüzce kapılan şeyse

Ne kadar az da olsa içini karartır insanın.
Az üstüne az koyar, koydukça da koyarsan,
O az dediğin çok olabilir.
Varına ekleyen açlıktan ölmez.
Evinde yiyeceğin varsa başın derde girmez.
Aradığını evinde bulmaktan iyi ne var:
Dışarıdan gelen yıkar insanı.
Sende olanla yetindin mi işin yolundadır,
Sende olmayanı özlemeye başladın mı için için,
İşte o felaket: İyi düşün bunun üstüne!

Ev ve Aile

Fıçının açılış ve bitişinde bol bol iç,
Ama ortalarda tutumlu ol.
Dibini bulan fıçıyı esirgemek saçma.
Dostuna vereceğini anlaştığın gibi ver.
Kardeşinle bir anlaşma yaparken bile
Şakaya vurup bir tanık çağır yanına.
Güven de güvensizlik de yıkar insanları.
Takıp takıştırıp, kıçını sallayıp
Aklını çelmesin kadının biri.
Gözü ambarındadır diller dökerken sana,
Ha kadına güvenmişsin, ha bir hırsıza.
Bir tek oğlun olsun baba mirasına konan,
Ancak böyle çoğalır evin zenginliği.
Sen yaşlanıp ölünce oğlun tutar yerini.
Ama çocuğu bol olursa, Zeus'un yardımı da bol olur.
Çok kişi çok iş görür, ona göre de artar kazancı.
Zengin olmayı kafaya koyduysan:
Dinle beni, iş yap, iş üstüne iş yap.

Tarla İşleri

Ekini biç, görünce gökte
Pleiad yıldızlarını, Atlas kızlarını.
Görünmez oldukları zaman da ek toprağını.
O yıldızlar kaybolur kırk gün kırk gece.
Ama yılın çarkı durmaz döner
Ve insanlar bilemeye başlayınca oraklarını
Gözükürler yeniden gökte.
Bak söyleyeyim nedir tarlaların kuralı
İster deniz kıyısında ol, ister bozkırda,
Dalgalardan uzaktaki bereketli ovalarda,
Demeter'in işlerini vaktinde görmek istersen
Ekerken de, kazarken de, biçerken de
Göğsün bağrın açık çalışasın.
Öyle yap ki vaktinde büyüsün ürünlerin,
Yoksul kalıp kimseye minnet etmeyesin.
Öyle yapmadığın için kaç kez başvurdun bana,
Ama artık benden ödünç alamazsın, bunu bil.
Çalış Perses kardeş, sersemlik etme,
Tanrıların insanlara verdiği işi yap.
Yoksa günün birinde çoluğun çocuğunla
Kapı kapı dolaşır dilenirsin.
Kimse aldırış etmez derdine,
Çok çok iki üç kez yardım koparabilirsin.
Ama fazla sıktın mı herkesi, havanı alırsın.
Ne kadar dil döksen boşuna.
Haydi beni dinle, borçlarından kurtul,
Kurtul ki açlıktan da kurtulasın.

Bir evin olsun, bir karın, bir de öküzün.
Karını parayla satın al ki
Gereğinde yürüsün öküzlerin ardından.
Aracın, avadanlığın evinde olsun,

Olsun ki başkasından istemeyesin.
Vermedi mi, mevsim geçer, işin yüzüstü kalır.
Hiçbirini ne yarına bırak, ne öbür güne,
İşini tavsayanın ambarı dolmaz,
Üstüne düşmediğin işten hayır gelmez,
İşini yarım bırakan bela çeker başına.

Azgın güneş ter döktürmez olunca insana,
Zeus güz yağmurlarını salınca dünyaya,
Daha çevik olunca elimiz kolumuz,
Sirius yıldızı ölümlülerin başı üstünde
Gündüzden çok gece dolaşır olunca,
Baltanın kestiği ağaç daha az kurtlanır,
Yaprağını dökmüş, büyümesi durmuştur.
İşi mevsiminde yapmak istersen,
Ormanını o zaman kes:
Üç karış dibeğini, üç dirsek tokacını yap,
Dingilin yedi ayak oldu mu tamamdır.
Sekiz ayak kesersen bir tokmak da çıkar.
Ona karşılık bir araba için tekerleği üç karış kes.
Eğri ağaçtan bol ne var,
Ama dağda bayırda arayıp
Yaş meşeden bir sap bul,
En dayanıklısı odur...
İki saban yap kendine evinde,
Biri parçasız olsun, biri parçalı.
Biri kırılırsa ötekine koşarsın öküzleri.
Dingil için defne ve karaağaç iyidir,
En az onlar kurtlanır,
Ökçe için kuru meşe, sap için de yaş meşe.
Güçlü bir çift öküz bul dokuz yaşlarında:
Bu yaş, öküzlerin delikanlılık çağıdır,
İşe en elverişli oldukları çağ;
Çift sürerken kavgaya tutuşmaz,

Sabanı kırıp işi yarım bırakmazlar.
Çifti sürerken adam da kırk yaşında olmalı,
Sabah sabah dört çizikli koca bir ekmeği yemeli.
Sağa sola bakmadan, eş dost aramadan,
Kendini işe vermeli sabanın arkasında.
Daha genç oldu mu, fazla tohum atar,
Delikanlıların aklı havada olur,
Oynayacak arkadaş arar sağda solda.
İşe koyulmadan turnanın sesini bekle:
Bulutların ardından gelsin her yılki çığlığı,

Ekin zamanını o haber verir,
Yağmurlu kış günleri onunla başlar.
Turnalar öttü mü gökte,
Öküzü olmayanın yüreği sızlar.
O mevsimde insanın ahırında
Kıvrım kıvrım boynuzlu öküzleri olmalı.
"Ver öküzlerini ve arabanı," diyebilirsin komşuna,
Ama o da: "Öküzlerim koşulu," deyiverir sana.
Bir araba yaparım demek dile kolay:
Kaç parçası var bir arabanın, budala,
Onları önceden evine toplaman gerek.

Ekin sabahları geldi mi doğru tarlaya!
Efendi, uşak erkenden iş başına,
Yaş, kuru toprak kazılmalı,
Kazılmalı ki başaklarla donansın.
Ekeceğin toprak dinlenmiş olmalı,
Baharda havalanmış, yazın çapalanmış olmalı.
O zaman umutlarını boşa çıkarmaz.
Nadas uğur getirir, çoluğunu çocuğunu ağlatmaz.

Toprağın Zeus'una, ak yüzlü Demeter'e dua et
Olgun dolgun etsin kutsal başağı.
Sabanın kolunu aldın mı avcuna,

Dokun değnekle sırtına
Boyunduruğa asılan öküzlerin.
Bir oğlancık gelsin ardından,
Bir tırmıkla örtsün tohumların üstünü
Kuşlara yem olmasın diye.
Düzenli iş, insanların baş nimeti,
Düzensiz iş, baş belasıdır.
Göklerin Zeus'u dilerse oldurur,
Başlarını yere sarkıtır buğdayların.
O zaman örümcek ağlarından kurtulur kabın kaçağın
Ve tadarsın sevincini
Evinde karnını doyurmanın.
Rahat edersin alaca bahar gelinceye dek,
Gözün başkasının malında olmaz,
Başkasının gözü sende olur.

Kutsal toprağı kazmakta geç kalırsan,
Hasat zamanı çömelir toplarsın
Bodur kalmış, toza bulanmış başakları.
Cılız demetleri asık yüzle koyarsın sepete,
Görenler acır haline.
Tanrı Zeus'un günü gününe uymaz,
Aklından neler geçer bilemez ölümlü insanlar.
Toprağını geç kazdıysan,
Olsa olsa şudur bunun çaresi:
Beklersin gugukkuşu öter
Meşenin dalları arasında,
İnsanların yüzü güler koca dünyada:
Zeus üç gün üç gece yağmur yağdırır,
Öküzün ayağı birkaç parmak sulara batar.
Ancak o zaman son güne kalan çiftçi
İlk günde işe başlayana yetişebilir.
Hep aklında olsun bunlar:
Ne baharı kaçır, ne de güz yağmurlarını.

Kış günlerinde oturakalma sakın
Şehir meydanlarında, ocakbaşlarında.
Soğuklar insanı tarladan uzaklaştırır,
Ama çalışanın yapacak işi vardır evinde.
Karakışta uyuştun mu aç bilaç kalırsın,
Ayağını avcuna alır ovar durursun.
Aylak gezip boş umutlar besleyen adam
Ekmeksiz kaldığı gün başlar dert yanmaya.
Geçimi sağlama almayan yoksul
Ondan bundan bir şeyler umarak
Oturakalır pazar yerlerinde.
Hizmetçilerine yaz ortasında söyle:
Her yazın bir kışı var,
Başınızı sokacak kulübeler yapın.

Karakış kötü günleriyle bastırınca
Öküzlerin birer ikişer ölür,
Koruyun kendinizi belalı kırağılardan,
Toprak donar esince acı Poyraz,
Atları bol Trakya ovalarından gelip
Allak bullak edince engin denizi,
Dağları, ovaları uğultulara boğunca.
Poyraz dar boğazlara saldırmayagörsün,
Saçları havada binlerce meşeyi,
Koca koca çamları serer anaç Toprak'ın üstüne.
O zaman bir çığlık yükselir bütün ormanda,
Hayvanlar titreşir, kıstırırlar kuyruklarını,
Sırtlarında kalın postu olanlar bile.
Buz gibi girer onların da içlerine
Ne kadar tüylü müylü de olsalar,
Öküzün gönünü bile deler geçer,
Keçinin kılları kalınmış, dinlemez.
Yalnız bol yünlü koyunlar dayanır
İhtiyarların belini büken Poyraz'ın gücüne.

Yumuşak tenli genç kıza da işlemez,
Çünkü o evde tatlı anasının yanında kalır.
Altın Aphrodite'nin işlerini bilmez henüz,
Körpe bedenini yıkar, yağlar,
Sonra gider uzanır evinin bir köşesine.
Oysa bu kış günlerinde kemiksiz
Ayaklarını kemirir durur
Ateşsiz evinde, kasvetli kovuğunda.
Güneş koşacak çayırlar göstermez ona,
Çünkü o, kara insanlar ülkesi üstünde gezer,
Geç gelir Helenleri aydınlatmaya.

O zaman ormanların boynuzlu boynuzsuz konukları
Çeneleri zangır zangır titreyerek
Koşuşurlar dere tepe.
Bir tek kaygısı vardır hepsinin:
Sık fundalık, derin mağara bulup sığınmak,
Ölümlüler üç ayaklı yaratık gibi
Belleri iki büklüm, başları önlerinde
Göç ederler ak karlardan kurtulmak için.
O zaman beni dinlerseniz, kendinizi korumak için
Yumuşak bir urba ve uzun bir hırka giyin,
Sıkı dokunmuş kumaşlardan olsun giysiniz,
İyice sarının ki tüyleriniz diken diken olmasın soğuktan
Ayaklarınıza sıkı saran pabuçlar geçirin
Öküz derisinden, içi keçeli.
Kışın en soğuk günleri gelince de,
Oğlak derilerini öküz bağırsağıyla dikip
Yağmura karşı bir kalkan gibi sırtınıza alın,
Başınıza da keçe bir külah geçirin ki,
Kulaklarınız sırılsıklam olmasın.
Çünkü Poyraz'da sabahlar soğuk olur.
O sabahlar bereket yüklü bir sis
Yıldızlı gökten iner toprağa,

Ve kaplar bu dünya mutlularının tarlalarını.
Tükenmez ırmaklardan suyunu alan bu sis
Sert bir rüzgârla yerden havalanıp
Kâh akşamüstü yağmur olup düşer,
Kâh fırtına olup savrulur gökte
Trakya'nın Poyraz'ı iterken yoğun bulutları.
Bir an önce işini bitirip evine dön ki,
Kara bir bulut gökten düşmesin üstüne,
Islatmasın elini kolunu, üstünü başını.
Kısacası o soğuk aydan sakın,
Ayların en belalısıdır o,
Koyunlar için de belalı, insanlar için de.
O ayda insanlar daha çok yemek isterken
Öküzlerin yemini yarıya indirirsin,
Uzun geceler yem aratmaz onlara.

Yaşamını günlerin gecelerin süresine uydur
Ta ki yıl sona erdirene dek dönüşünü,
Ve bütün varlıkların anası Toprak
Donansın yeniden türlü yemişlerle.
Güneş dönmeye yüz tuttuktan sonra
Zeus altmış kış gününü doldurunca
Büyük Ayı Okeanos'tan ayrılır
Ve karanlıklar içinden pırıl pırıl yükselir.
O zaman atılır ışığa doğru Pandion'un kızı
İnce, keskin çığlıklı kırlangıç:
Yeni bir bahar gelmiştir artık insanlara.
Asmanı buda o gelmeden, sırasıdır.
Evi sırtında gezen salyangoz,
Gökte Ülker yıldızı görünür görünmez
Topraktan bitkiler üstüne çıkmaya başladı mı,
Bağları çapalama zamanı gelmiştir artık.
Bileyin orakları, uyandırın ırgatları.
Hasat zamanı, güneş denizi kurutunca,

Bırakın artık gölgede öğle uykularını,
Sabahlara kadar yatakta kalmayın artık.
Elini çabuk tutacaksın o zaman
Geçimini sağlama almak istiyorsan.
Güneşle kalkıp ürünü alacaksın içeri:
Şafak günlük işin üçte birini bitirir,
Şafak yol kazandırır, işi ilerletir,
Şafak söker sökmez yoldadır nice insan,
Boyunduruğa vurulmuştur nice öküz.

Deve dikenleri çiçek açtı mı,
Ağır yaz günlerinde ağustos böceği
Konup bir ağaca türküye başladı mı,
Hızla çarparak kanatçıklarını,
Keçiler daha yağlı, şarap daha tatlıdır,
Kadınlar daha azgın, erkekler daha gevşek,
Sirius yıldızı kafalarını, dizlerini yakar,
Derileri yanar kavrulur sıcaktan.
O zaman bir kayanın gölgesine uzanmalı insan,
Byblos şarabı, güzelce kabarmış ekmek olmalı,
Emzirmez olmuş keçilerin sütü,
Ormanlarda beslenmiş bir dananın
Ya da yeni doğmuş bir kuzunun eti.
İçer kızıl şarabı yatarsın gölgeye,
Gönlünce yer içersin doyasıya,
Serin yellere doğru çevirip yüzünü
Tertemiz bir kaynaktan su alıp
Bire üç katarsın şarabına.

Orion yıldızları gözüktü mü
Irgatlarına söyle, rüzgârlı bir yerde
Yuvarlak bir harman üstüne
Yığsınlar Demeter'in kutsal buğdayını,
Sonra da ölçeklerle doldursunlar küplere.

Sizi besleyecek taneler eve yerleşti mi,
Kimsesiz bir uşak bulun derim size,
Bir de çocuksuz hizmetçi kız,
Hizmetçi ana oldu mu, başa beladır.
Keskin dişli bir köpeğiniz de olacak,
Bol bol yedireceksin onu ki
Gündüzleri uyuyan biri malınızı çalmasın.
Otu samanı da ambara yığın ki
Bol bol yiyeceği bulunsun
Öküzlerinizin ve katırlarınızın.
Bu işler bittikten sonra, bırakın
Köleleriniz dizceğizlerini dinlendirsin,
Öküzleri de çıkarın boyunduruktan.

Orion ve Sirius Gök'ün tepesine gelip de,
Gül parmaklı Şafak, Kutup Yıldızı'nı gördü mü,
O zaman, Perses, topla getir bütün salkımları.
On gün on gece açıkta tut,
Beş gün beş gece de kapa üstlerini.
Altıncı gün çıkar özünü salkımların,
Doldur küplere Tanrı Dionysos'un
Sevinç yüklü nimetlerini.
Ülker, Hyad ve Orion görünmez olunca,
Ekinini ekmeye bak, mevsimidir artık.
Tohum ne olacaksa olsun toprağın altında.

Denizcilik

Tehlikeli deniz yolculukları mı çekiyor seni?
O zaman unutma ki Ülker burcunun
Orion'dan kaçıp sisli denize gömüldüğü zaman
Bütün rüzgârların coşacağı zamandır.
Deniz şarap küplerine döner o zaman,

Gemilerle açılmaya gelmez.
Toprakta çalışılır, dediğim gibi.
Gemini çekersin kıyıya,
Taş yığarsın dört bir yanına.
Islak soluklu rüzgârlardan korumak için
Geminin tıkacını da çıkar ki
Zeus'un yağmurları tekneyi çürütmesin.
Bütün donanımı derle topla içeri al,
Güzelce katla denizci geminin kanatlarını
Dümeni de ocak başına koy kurusun,
Ve bekle deniz mevsiminin gelmesini.
Gelince sür denize hızlı gemini,
Ne yükleyeceksen yükle içine
Yurduna kârla dönebilmek için.
Babamız gibi yap sen de, koca budala Perses,
O da bir gün daha güzel yaşama umuduyla
Aştı engin denizleri bırakıp ardında
Aiolya'nın Kyme kentini,
Geldi buralara kara gemisiyle.
Bolluktan, zenginlikten, rahattan değil,
Kör olası yoksulluktan kaçıyordu,
Geldi Helikon'un eteğinde
Bu lanetli Askra'ya yerleşti,
Bu kışı sert, yazı çekilmez, tatsız kasabaya.

Unutma Perses, her işini mevsiminde yap,
Hele denize ne zaman açılacağını iyi bil.
Küçük gemileri övebildiğin kadar öv
Ama malını büyük gemiye yüklemeye bak:
Yükün çok oldu mu, kazancın da büyük olur,
Yeter ki rüzgârlar ters yönden esmesin.
Uçarı gönlün kazanç peşine düşerse,
Kurtulmak istersen borçlardan
Ve yürekler acısı açlıktan,

Öğretirim sana yasalarını
Uğultusu birden gökleri tutan denizin,
Her ne kadar hiçbir şey anlamasam da
Denizcilikten ve gemilerden.
Engin denizlere açılmadım henüz
Yalnız Euboia'ya gittim bir kez, Aulis'e,
Hani o Akhaların koca bir ordu toplayıp da
Kutsal Hellas'tan kızları güzel Troya'ya giderken
Denizlerin durulmasını bekledikleri yere.
Oradan da Khalkis'e gitmiştim
Yiğit Amphidamas'ın yarışlarına katılmaya:
Birçok ödüller koymuştu kahraman oğulları.
Herkes bilir benim orada
Bir yiğitlemeyle birinci gelip
İki kulplu bir üçayak kazandığımı.
Helikon Musalarına sunmuştum onu
Onların beni günün birinde
Ozanlık yollarına düşürdükleri yere.
Görüp göreceğim bu kadardı
Binbir eklentili tekneler üstüne.
Ama ben yine de söyleyebilirim sana
Neler düşündüğünü deri kalkanlı Zeus'un,
Çünkü Musalar öğrettiler bana
Söylenmezi dile getiren ezgileri söylemesini.

Yaz ortasındaki gündönümünden sonra
Elli gece elli gün sürer insanların
Denize açıldıkları mevsim.
O mevsimde gemilerin paralanmaz,
Deniz tayfalarını elinden almaz.
Ama Deprem Tanrısı Poseidon
Ya da Ölümsüzlerin Kralı Zeus
İlle de yok etmek istiyorsa onu, o başka.
Çünkü iyilikler de onlardan gelir, kötülükler de.

O mevsimde rüzgârın nereden eseceği bellidir
Ve belalı değildir dalgalı deniz.
Korkma o zaman, rüzgârlara güven
Sür hızlı gemini denize, yükle yükleyeceğini,
Ve bir an önce dönmeye bak yurduna.
Ne yeni şarabı bekle, ne de güz yağmurlarını,
Ne de kış habercisi Lodos fırtınalarını.
O Lodoslar altını üstüne getirir denizin,
Güz yağmurları boşanır ve deniz belalı olur.
Bir başka mevsimi daha vardır denizciliğin:
İlkbaharda incir ağacının tepesinde
Kuzgun pençesi gibi yapraklar gördün mü
Açıl denize; bahar seferlerinin zamanıdır.
Ama övme o mevsimi, yüreğin hoşlanmaz ondan.
Tam vaktini bilip belayı önlemek zordur,
Ama insanlar yine de açılır denize
Çünkü görmez olur kalp gözleri:
Para fakir fukaranın canı ciğeridir,
Oysa ne kötü şeydir dalgalar içinde ölmek.
Hadi sen beni dinle, iyi düşün bunlar üstüne:
Tek geminin karnına yükleme varını yoğunu,
Çoğunu karada bırakıp azını gemiye koy.
Amansızdır denizde karşına çıkacak bela:
Fazla yüklü arabanın oku birden kırılır
Yitirmiş gibi olursun içine bütün yüklediklerini.
Ölçülü ol, neyi ne zaman yapacağını bil.

Kadın ve Cinsel İlişkiler

Vaktizamanı gelince evine bir kadın al;
Bu işi ne otuzundan çok sonra yap,
Ne de çok önce, o aradadır tam zamanı.
Kadın dört yıl genç kız kalıp

Ergenliğinin beşinci yılında evlenmeli.
Kızoğlankızla evlen ki,
Doğru bildiğin yola sokabilesin onu.
En iyisi yakınlarından biriyle evlenmektir.
Ama önceden iyice düşün taşın:
Evlenmen alay konusu olmasın komşularına.
Erkek için en büyük nimet
İyi bir karısının olmasıdır bu dünyada;
En büyük mutsuzluk da kötü bir karısının olması,
Bir karı ki boğazından başka şey düşünmez,
Ve erkeği ne kadar güçlü olursa olsun,
Çırasız yakar onu, erkenden yıpratır.

Çeşitli Öğütler

Mutlu ölümsüzlere gereken saygıyı göster.
Arkadaşına kardeşim deme hiçbir zaman,
Dersen, ona kötü davranamazsın artık.
Ve güzel konuşayım derken yalan söyleme.
Kardeş dediğin kötü söyler, kötülük ederse,
Öcünü, iki katını, almalısın ondan.
Sonradan dostluk kurmak isterse seninle,
Af dilemeye kalkarsa, kabul et.
Demek zavallı bir insanmış
Dostlarını bir orada bir burada seçen.
Açık davran, yüzün yüreğinin aynası olsun.
Ne konuksever desinler sana, ne konuksuz,
Ne yoksul dostu, ne de büyüklerin düşmanı,
İnsan yüreğini yıpratan kör olası fakirliği
Kimsenin yüzüne vurma hiçbir zaman,
Ölümsüz tanrıların bir cilvesidir bu.
Kendini tutan dil bir hazinedir insan için,
Ölçülü dil ise dillerin en değerlisidir.

Kötü söyleyene başkası daha kötü söyler,
Ortak masraflı şölenlerde surat asma:
Keyfin daha büyük, masrafın daha az olur.
Gün doğarken ellerin kirli olmasın sakın
Zeus'a da, öbür tanrılara da şarap sunarken.
Yoksa dinlemezler seni, duaların boşa gider.
Ayakta su dökme güneşe karşı,
Hele gün battıktan sonra sabaha kadar
Ne yola işe, ne yol dışına.
Soyunup dökünsen bile:
Geceler ölümsüz mutlularındır.
Tanrılara saygısı olan saklanıp çömelir,
Ya da kapalı bir avlu duvarına sokulur.
Sonra evinde ocak yakınında
Ayıp yerlerini yıkanmadan gösterme sakın.
Cenaze dönüşlerinde çocuk yapayım deme,
Bu işi kutsal bayram dönüşlerinde yap.

Durmaz akar güzelim ırmaklardan geçerken
Ayaklarını suya sokmadan önce dua et
Gözlerini akıntıya dikerek,
Ve tertemiz pırıl pırıl sularda ellerini yıka.
İçini ve ellerini yıkamadan ırmaktan geçen
Tanrıların öfkesini çeker üstüne, başına dert açar.
Kurban törenlerinde tırnaklarını kesme sakın,
Hele kara demirle kuruyu yaştan ayırma.
Maşrapayı küpün üstünde bırakma
Şarap içerken, uğursuzluk getirir.
Ev yaparken çıkıntı bırakma hiçbir yerinde ki,
Kuzgunlar konup ötmesinler kötü kötü.
Önce tanrılar için kullanılmamış kaplarda
Ne yemek ye, ne de yüzünü yıka, bu da bela getirir.
On iki yaşında bir çocuğu
Kutsal şeylerin üstüne oturtma, iyi değildir,

Erkekliğinden hayır gelmez o çocuğun;
On iki aylık da olsa, sonu kötü olur.
Bir kadının yıkandığı suda
Bir erkek yıkanmamalı hiçbir zaman.
Bundan da kötülük gelir, bir süre için de olsa.
Kurban etlerini yıkarken
Tanrı sırlarıyla eğlenmeye kalkma:
Bu da pek kızdırır tanrıları.
Kaynak başlarında işeme sakın,
Ne de ırmakların denize döküldüğü yerde,
Oralarda yıkanmaya da kalkma, iyi değildir.

Bunları yap ki, insanlar kötü demesinler senin için;
İnsanın adı çok kolay kötüye çıkar,
Ama sonrasında çok zordur herkesin dilinden kurtulmak.
Ün dediğin kolay kolay ölmez,
Hele büyük kalabalıklara yayıldığı zaman.
Ün de bir tanrıdır ölümsüz.

Günler

Zeus'un günlerini gereğince kutlamak istersen:
Söyle adamlarına en iyi gün ayın otuzudur
İşleri yoluna koyup payları dağıtmak için,
İnsanların saygıyla gözeteceği günler vardır,
Ve bilgeliğin ta kendisi Zeus'un günleri şunlardır:
Birinci, dördüncü ve yedinci günler kutsaldır
–Leto altın başaklı Apollon'u yedinci gün doğurmuştur–
Sekizinci ve dokuzuncu günler de öyle,
Ama bu iki gün insan işleri için de elverişlidir.
On birinci, on ikinci günlerin ikisi de iyidir
Hem koyun kırkmak, hem ekin biçmek için.
Ama on ikinci on birinciden çok daha iyidir:

Uçarı örümcek ağını o gün örer
Günlerin uzadığı mevsimde;
İşini bilen karınca da o gün rızkını toplar.
Kadın o gün tezgâhını kurup işine başlar.
Ama ayın on üçüncü günü
Tohum atayım deme sakın,
Buna karşılık ağaç dikmenin tam günüdür.
Ayın ortasındaki altıncı gün
Ağaç dikmeye hiç elverişli değildir.
O gün erkek çocuğun doğması iyidir,
Ama kızlar o gün ne doğmalı, ne de evlenmeli.
Ay başının altıncı günü de
Kızların doğmasına iyi gelmez,
Ama oğlakları, koçları kısırlaştırmaya,
Koyunlara ağıl kurmaya elverişlidir o gün.
Erkek çocuk doğurmak için birebirdir:
O gün doğan çocuk şakacı olur,
Yalan söylemesini, atıp tutmasını sever.
Ayın sekizinci günü domuzu ve böğüren boğayı
On ikinci günü sabırla katırları iğdiş edin.
Uzun günler mevsiminin büyük yirminci günü
Bir yargıç doğdu mu cin fikirli olur.
Onuncu gün erkek çocuk doğmalı,
Ayın ortasındaki dördüncü gün kız çocuğu.
O gün ellerinizi üstlerine sürüp yatıştırın
Eğik boynuzlu, paytak yürüyüşlü öküzleri,
Azı dişleri keskin köpeği, sabırlı katırları.
Ayın başında ve sonundaki dördüncü günler
Yüreği kemiren acılardan sakınmalı,
O gün toptan tanrılara verilecek gündür.
Ayın dördüncü günü bir kadın getirin evinize,
Bu konuda sizi en iyi aydınlatacak
Kuşlara danıştıktan sonra.
Ayların beşinci günlerinden sakının:

Belalı, uğursuz günlerdir o günler.
Bir ayın beşinci günüdür ki
Erinysler Yemin tanrısını kuşattılar,
O yemin tanrısı ki, Savaş'ın oğlu olarak
İhanetleri açığa vuracaktır.
Ayın ortasındaki yedinci gün
–Büyük bir özenle izleyin o günü–
Atın harmana Demeter'in kutsal buğdayını,
Ve oduncu kessin çatı kütüklerini.

Gemilere en uygun ağaçlardan
Teknelerin türlü kalaslarını.
Dördüncü gün başlayın gemileri donatmaya.
Ayın ortasından sonraki dokuzuncu gün
Akşamı güzel olan bir gündür.
Ayın başlangıcındaki dokuzuncu gün
İnsanların bütün dertlerden kurtulduğu gündür:
Hem ağaç dikmeye iyi gelir,
Hem erkek dişi bütün doğumlara;
O günün toptan kötü olduğu görülmemiştir.
Az kişi bilir yirmi dokuzuncu günün
Günlerin en iyisi olduğunu
Fıçıları açmak ve boyunduruğa vurmak için
Öküzleri, katırları ve tez ayaklı atları,
Ve sürmek için şarap rengi denize
Dizi dizi kürekçileriyle hızlı gemiyi;
Az kişi bilir o günün ne günü olduğunu.
Dördüncü günler de fıçı açabilirsin.
Ayın ortasındaki gün en kutsalıdır.
Ama az kişi bilir yirminci günün
Gün doğarken en iyi gün olduğunu
Ve gün batarken o kadar iyi olmadığını.

İşte bu günlerdir gerçekten değerli günler
Bu dünyada yaşayan insanlar için,

Öteki günler değişkendir, ne iyi, ne de kötü günlerdir,
İnsanlara hiç de yararlı değildir o günler.
Kimi insan şu günü över, kimi insan bugünü,
Ama az insan hangi günün iyi olduğunu bilir:
Bu günler bazen ana, bazen üvey ana olur
Ne mutlu o insana ki, bilip günlerini
Ölümsüzleri kızdırmadan görür işini,
Göklerin buyruğuna uyar ve sınırları ihlal etmez.

HESİODOS

ESERİ ve KAYNAKLARI

Homeros ile Hesiodos

"Hesiodos, Homeros'tan sonra Yunan İlkçağ'ının en büyük ozanıdır. Tanrı soylarını sayan, tanrılar arasında yetki ve şeref alanlarını saptayan, tanrıların kişiliklerini belirten, bu iki ozandır," der yurttaşımız Halikarnassoslu Herodotos. Bunu söylerken de, her iki ozanın kendinden 400 yıl kadar önce yaşamış olduklarını ekler. Oysa birçok konuda olduğu gibi, burada da yanılmış olsa gerek tarihçimiz. Çünkü Homeros ile Hesiodos arasında yalnız çağdaşlıkta değil, yaratıcılıkta da önemli bir ayrım vardır. Besbelli ki, Hesiodos bir iki yüzyıl arayla izlemektedir Homeros'u, ama onu izlediği de su götürmez bir gerçek: "Hesiodos, Homeros'un silik bir kopyası, esini doğadan gürül gürül fışkıran büyük şairin yaya yürüyen bir çömezidir."

Bu satırları birkaç yıl önce bir dergide yayımlanan *Theogonia* çevirisinden bir parçaya giriş olarak yazmıştım. O sıralarda Sabahattin Eyüboğlu ile birlikte çevirisini bitirdiğimiz Hesiodos'un *Theogonia* ile *İşler ve Günler* adlı eserlerini yayımlatmak olanağını bulamamıştık. Şimdilik dursun diyerek bir köşeye attığımız bu çeviriyi okurlara sunmak için gereken hazırlık incelemesini de yapmamıştım. Ne var ki, ustamla birlikte Hesiodos'u Türkçeleştirirken, onu durmadan Homeros ile karşılaştırmaktan alamamıştık kendimizi: Her an her dizede İonyalı ozanın üstünlüğü gözümüze

çarpan bu karşılaştırmada Homeros'tan yana bir değerlendirme yapmamak olanaksızdı. Çıkardığımız sonuç, yalnız Homeros'un ozan olarak Hesiodos'tan üstünlüğünü saptamakla kalmıyor, Homeros'un yurdu İonya'nın Hesiodos'un yurdu Boiotia'ya, özetle Anadolu'nun Yunanistan'a kıyasla uygarlık, düşün ve sanat alanlarındaki ileriliğine de kanıt oluyordu. Yontulmamış bir öykünmeydi Hesiodos'unki, bir köylü yapıtı, taşra yazınına bir örnek. Ozanların ozanı Homeros'tan aldığı biçimleri Hesiodos başka özler, içeriklerle doldurmuştu gerçi, destan dili ve ölçüleriyle destandan ayrı bir tür yaratmış, öğretici denilecek yeni bir türe yer açmıştı, ama ışığı Doğu'dan alan bu şiir bugüne dek geçerli sanıların, kanıların tam tersine Yunanistan'ın üstünlüğünü değil, geriliğini yansıtıyor, açığa vuruyordu. Homeros ile Hesiodos arasında bir iki yüzyıl olduğu sonucuna varmıştı bilim. Bu süre uzatılabilir ya da kısaltılabilir, giderek aşağıda sözünü edeceğimiz bir yazınsal atışma konusunda olduğu gibi, yaşıt olarak da görülebilir iki ozan; su götürmez bir gerçek ise, Homeros ile Hesiodos'un Yunan yazınının ilk iki ozanı olduklarıdır. Kendilerinden önce yazılı yapıt bırakmış başka dil yaratıcısı yoktur. Herodotos, Homeros ile Hesiodos'un Yunan din ve tanrı düzenini sıfırdan uydurduğunu ya da yarattığını söylerken yanılmamıştır. Ama bunlar kişisel yetenek ve becerilerini ortaya seren birer sanatçı olabilirler, yani Homeros diye biri vardır, *İlyada* ve *Odysseia* denilen yapıtlar bu adamın elinden çıkmıştır, yahut da Homeros adında tek bir adam yoktur ve bu yapıtlar sözlü geleneği sürdüren birçok ozanın ortak ürünleri sayılmalıdır, denebilir. Ne olursa olsun, iki ozan Batı yazınının kaynağında iki ulu ad olarak yer almaktadır.

Ne var ki onlarla iki ayrı çağ, iki ayrı dünya, iki ayrı insan görüşü, daha ileri giderek iki ayrı sınıf çıkıyor karşımıza diyeceğim. İlk bakışta –çevirirken izlenimimiz buydu– iki ozanın yapıtları değer ölçülerine vuruldu mu, daha

yeni olanı daha eski, daha sonra geleni daha geri sayılabilir. Homeros'tan Hesiodos'a değin bir gerileme olmuştur sanki. Bir buçuk yüzyıllık önyargılı, yanlış değerlendirmelere karşı Halikarnas Balıkçısı'nın bayrak açtığını hep biliriz. Haklıydı saldırı ve direncinde. İonya'ya kıyasla Yunanistan bir çağdaş aydınlık dönemi karşısında bir Ortaçağ karanlığını simgelemekteydi. Diniyle, yaşayışıyla, töreleri ürünleriyle de kanıtlanabilir bu gerçek, hele MÖ beşinci yüzyılda Atina kentsel uygarlık ve kültür aşamasına varmazdan önceki süre için. Balıkçı'nın deyimiyle Helenistik Asya'nın –o zamanlar kısaca Asya diye adlandırılan Küçük Asya'nın, yani Anadolu'nun– silik, buğulu bir aynası gibi görünüyordu. Bu gerçeğe Homeros ile Hesiodos arasındaki ilişkiden daha iyi örnek bulunabilir miydi? Biri şairlerin şahı, öbürü hantal, soluğu kıt, becerisi az bir köylü ozanı.

Bu değerlendirme toptan yanlıştır diyemem bugün de. Ama aradan zaman geçti, iki çevirinin yayımı için gerekli incelemeleri yaptım, bu arada Hesiodos'un esinlendiği kimi kaynaklara anlayış olanaklarım oranında eğilmek fırsatını buldum, kaynaklarla ürünleri karşılaştırdım, bu çalışmalar ufkumu açtı, daha derine indikçe daha da açacağa benzer. Diyebilirim ki –burada ileri süreceğim sav beni şaşırttığı kadar okurlarımı da şaşırtacaktır sanırım– sanat konusunda varılacak değer ölçüleri bir yana, Hesiodos Homeros'tan daha İonyalı, onun iki yapıtı destanlardan daha Doğulu, daha Asyalı, daha Anadolulu sayılmalıdır. Bilimsel olgular bunu gösteriyor, duygusal diye nitelenen bir görüşü pekiştirmesi kaçınılmaz birer kanıt olarak dikiliyorlar karşımıza. Bu verileri ayrıntılarıyla buraya almakta yarar vardır, neden derseniz, bu yol yöntemle hem Hesiodos'un yapıtlarına yeni bir boyut kazandırılır, böylece onların kuruluğu, kimi yerde sıkıcılığı giderilmiş olur, hem de bizim Anadolu topraklarının derinlerine kök salmış efsane bütünlerinden ne denli gür ve geniş dalların fışkırdığı görülür.

Klasik Batı yazınının büyük ünlüleri hakkında, kendilerinden birkaç yüzyıl sonraki daha kısır dönemlerde birtakım yaşam öyküleri, Latince deyimiyle "Vita"lar uydurulmuştur. Tuhaftır ki, –örneğin bizim Yunus Emre gibi bir ulu için uydurulmuş söylentilerin tersine– bunlar eski çağların havasını vermek, ozanların kişiliğini yansıtmak şöyle dursun, akla yakın tutarlı gerçekler vermez, üstelik uyduruldukları dönemlerin düşük zevk damgasını taşır, bu masallarla elimize geçen yapıtların kendilerini karşılaştırınca aralarında hiçbir ilişki kuramayız. Bunun nedenini bulmak kolay: Bizim halk ozanlarımız hakkındaki söylencelerin yaratıcısı halktır, halkın içinden çıkmış bu ozanları kimse halktan iyi anlayamaz, anlatamaz, oysa İlkçağ yazını ya da sanatının büyüklerine değin uydurulmuş öyküler hep bilgili çevrelerden çıkmıştır. Helenistik denilen dönemden bu yana bilginlerden başkası dile gelememiş bu konularda. Sonuçta ne olduysa ozanlara olmuş, çünkü bilimsel ya da sözde bilimsel bir çevre sözlü geleneğin ürünü olan yapıtları doğru dürüst anlayıp değerlendiremez, hele eski çağlardan kalmaysa bunlar, üstelik de iki akım arasında Batı ülkelerinde olduğu gibi derin bir kesinti olmuşsa. Özetle diyebiliriz ki, Homeros kadar Hesiodos'u da anlamak daha çok bize vergidir yahut öyle olabilir, yalnız bu iki ozanın kaynakları Anadolu'da bulunduğu için değil, onların dayandığı sözlü geleneğin kaynağı Anadolu'da kesintisiz süregeldiği gibi, bugün de dipdiri, canlı ve yaygın bir yaşam yaşadığı için savunabiliriz bu görüşü.

Hesiodos ile Homeros birbirine hiç benzemez bir bakıma: Homeros bize adını bile vermemiştir,[3] Hesiodos ise özgün oldukları kesinlikle saptanabilen iki yapıtında da –*Theogonia* ile *İşler ve Günler*– kendinden söz eder, adını verir, soyunu, uğraşını, kentini bildirir, kişisel sorunlarını ve görüşlerini ayrıntılarıyla sayıp döker. Öyle ki, tüm bir yapıtı

3 bkz. Homeros, *İlyada*, Çev. A.Erhat-A. Kadir, 3. Baskı, İş Kültür Yayınları, İstanbul 2016, Önsöz s. 9 vs.

–yani *İşler ve Günler*– kendi yaşantısının ortaya çıkardığı bir sorunu çözmek için yazılmıştır. Gene de biz Hesiodos'u kendi dışındaki yazarlarca kaleme alınmış yaşam öykülerinden tanıyalım ilkin. Bunlardan biri Homeros ile Hesiodos arasındaki yarışma, atışma anlamına gelen "Agon Hesiodou kai Homerou" adını taşır. Bizim özellikle Çukurova'da, ama aslında Anadolu'nun her yöresinde örneklerine rastlanan şiirsel bir atışma söz konusudur. Her karşılaşmayı bir *agon*, yani ödüllü bir yarışma biçimine sokmaktan hoşlanan İlkçağ Yunan dünyası bu iki büyük ozan için böylesi bir *agon* uydurmuştur. Başka yazmalar arasında elimize geçen bu tartışma metni MS ikinci yüzyıldan kalma olsa gerek, çünkü Roma İmparatoru Hadrianus'un adı geçmektedir burada. Ne ki böyle bir yarışmadan, MÖ dördüncü yüzyıl Atina'sının da haberi var: Komedya yazarı Aristophanes *Barış* oyununda (MÖ 421) bu *agon*'dan dizeler alır. Bilginler bu yarışmanın Atina okullarında bir çeşit yazınsal alıştırma konusu olarak kullanıldığını ileri sürerler. Ola ki haklılar. Yarışmanın düşün düzeyine bakılırsa, bir okul çevresinden çıkmış olabileceği izlenimine varılır: Beylik konular tartışılmakta, örneğin "İnsanı en mutlu kılan nedir?" ya da "Troya önünde kaç Yunan vardı?" gibi anlamsız sorulardan başka, hangi tür daha üstündür, destan mı, öğretici şiir, eğitsel yazın mı diye asıl tartışmaya girilir. İşin tuhafı, yarışmayı Homeros değil, Hesiodos kazanır. Gerçi iki ozan arasında halk birinciliği Homeros'a vermekten yanaymış, ama asıl yargıç olan kral, Hesiodos'u yeğ görmüş. Nedeni de şu: Homeros'un atışmaya konu aldığı dizeler savaş sahnelerini canlandırıyor, oysa Hesiodos tarım işlerinden dem vurarak barışçı bir görüşü savunuyormuş. Aynı dönemde yaşamadıkları kesin olarak saptanmış bu iki büyük ozanı böyle bir yarışmada karşılaştırmanın amaç ve nedenleri ne olabilir? Bölgesel bir yarışçılık (rekabet) eğilimi mi, Helenistan'ın üstün olduğu her yönüyle, en başta Homeros gibi bir ozanı yetiştirmiş ol-

makla öne çıkan İonya'nın uygarlığına, kültürüne karşı bir meydan okuma mı, yoksa Platon'un Homeros eleştirisinde bütün açıklığıyla dile gelecek değişik bir değer anlayışı mı? Bilindiği gibi, Platon Homeros'u "eğitici değil, kişileri iyi ve kötü yanlarıyla canlandırır, sanatta ahlâk kaygıları gütmez," diye kınamaktadır. Bu yargıda o kadar ileri gider ki, büyük ozana yer vermez *Devlet*'inde. Bu tutumuyla kendini bizim gözümüzde gülünç ve sevimsiz kılar ama, ne olursa olsun, bir başka görüş ve anlayışın simgecisi, sözcüsü sayılmalıdır. Böyle bir görüşün bir örneğini de Homeros ile Hesiodos'un yarışmasında buluyoruz. Bu konuya değineceğiz ileride. Şimdilik bu yarışmanın nereden çıktığı üzerinde durabiliriz bir süre.

Hesiodos'un Yurdu

Yukarıda da belirtildiği gibi, Hesiodos yapıtlarının ikisinde de kendi kişiliğinden söz eder. *İşler ve Günler*'de kardeşi Perses'e denizcilik üstüne bilgiler verirken şöyle der (İşl. 650-662):

Engin denizlere açılmadım henüz
Yalnız Euboia'ya gittim bir kez, Aulis'e,
Hani o Akhaların koca bir ordu toplayıp da
Kutsal Hellas'tan kızları güzel Troya'ya giderken
Denizlerin durulmasını bekledikleri yere.
Oradan da Khalkis'e gitmiştim
Yiğit Amphidamas'ın yarışlarına katılmaya:
Birçok ödüller koymuştu kahraman oğulları.
Herkes bilir benim orada
Bir yiğitlemeyle birinci gelip
İki kulplu bir üçayak kazandığımı.
Helikon Musalarına sunmuştum onu

Onların beni günün birinde
Ozanlık yollarına düşürdükleri yere.
Görüp göreceğim bu kadardı
Binbir eklentili tekneler üstüne.
Ama ben yine de söyleyebilirim sana
Neler düşündüğünü deri kalkanlı Zeus'un,
Çünkü Musalar öğrettiler bana
Söylenmezi dile getiren ezgileri söylemesini.

Euboia Yunanistan yarımadasının karşısında uzanan büyük bir adadır; haritaya bakınca, sanki karanın bir uzantısı gibi görünür bu ada, boğazın bir yakasında Aulis, öbür yakasında Khalkis vardır. Troya'ya gitmek üzere denize açılmadan Aulis'te toplanmıştı Akhaların donanması, işte orada yellerin olumsuzluğundan ötürü yola çıkamamışlar bir türlü ve Agamemnon, Akhaların başkomutanı, bir davranışıyla gücendirdiği Tanrıça Artemis'e kızı İphigeneia'yı kurban etmek zorunda kalmıştı. Hesiodos efsanenin yücelttiği bu olaya değiniyor yukarıdaki dizelerde. Amphidamas onuruna düzenlenen yarışmalara gelince, kimdi bu Amphidamas, kitaplarda onunla ilgili bir şey bulamadım, aramaya da gerek yok aslında, şu kadarını bilmek yeter: Yunan İlkçağ'ında –Homeros destanlarında da bunun birçok örnekleri görülür– bir yiğit, bir kral, önemli bir kişi ölünce, cenaze töreni için oyunlar, yarışmalar, yani *agon*'lar düzenlenebilir: araba yarışları, güreşler, disk atmalar ve başka ne kadar spor varsa hepsi yapılır. Bu oyunlara ozanlar da çağrılır, ozanlar ölüye övgüler, ağıtlar düzer ve aralarında yarışırlar. *Agon* dinsel bir görevdir, atlet gibi sanatçı da hangi sanat dalında çalışırsa çalışsın, ürünlerini bu dinsel görevi yerine getirmek için verir. Nitekim tragedya ve komedya belli bir tanrı, Tanrı Dionysos'un hizmetinde, tapımına adanmış yapıtlardır. Belli bayramlarda oynanır, kaç oyun oynanırsa, aralarında bir değerlendirme yapıla-

rak, kimine birincilik, kimine ikincilik verilirdi. Her sanat yapıtı ister halka açık, ister özel yarışmalarda olsun, bu yol ve yöntemle değerlendirilirdi. Hesiodos'un da böyle bir yarışmada ödül kazanmış olması çok doğaldır. Ne var ki yukarıda sayılan nedenlerden ötürü Homeros ile yarışmış olamaz. Olsaydı söylemeden geçer miydi? Kazandığı üçayaklı sehpayı, kendisine esin verdiklerine inandığı Helikon Musalarına sunmuş olması da törelere uygundur. Ödülü anıtlandırmanın, düşünce ya da sanat düzeyinde bir üstünlüğü ölümsüzleştirmenin tek yolu onu bir tanrıya, özellikle Apollon ya da Musalara adamaktı; onun içindir ki, tarihçiler Delphoi'daki Apollon Tapınağı'nda dikilmiş sunuları saymakla bitiremezler. Hesiodos'un Helikon Musalarıyla ilişkisinin ne olduğunu kendi ağzından dinlemeden önce, bu yarışma masalı üstüne sözü geçen kaynaklarda daha ne gibi ayrıntılar bulunduğunu görelim.

Ozanın yurduna dönüşünü anlatan öykü, bir macera romanına benzer: Yola çıkarken bir tanrı sözcüsü Hesiodos'a Nemeion'dan sakınmasını, Nemeion'da can vereceğini bildirmiş. Peloponez'de ünlü bir Nemeion tapınağı varmış o zamanlar, buraya uğramamak için Korinthos körfezinin kuzeyine yönelmiş ozan, Oinoe diye bir kentte mola vermiş, zengin bir evde konuk olmuş, ama gene de kurtulamamış yazgısından; nasıl olmuşsa olmuş, evin kızını baştan çıkarmış, kızın erkek kardeşleri Nemeion adlı bir yerin orada pusuya düşürmüşler ozanı, sonra öldürüp denize atmışlar. Efsanelerde yunusbalıkları ozan dostu diye gösterilir öteden beri, Hesiodos denize düşünce, bir yunusbalığı sürüsü çıkagelmiş, ozanın ölüsünü sırtlarına alıp Lokris'te karaya çıkarmışlar. Tam o sırada halk bir bayram kutluyormuş, Hesiodos'un ölüsünü kutsal bir armağan saymışlar, törenle gömmüşler, sonra onu öldürenleri bulmuşlar, hepsini denize atarak cezalandırmışlar. Ne ki ozanın nerede gömülü olduğu bilinmezmiş, mezarının yeri gizli tutulmuş. İki hasım kent,

Naupaktos ile Orkhomenos Hesiodos'un mezarına sahip olmakla övünürlermiş, ama bu olağanüstü serüveni anlatan yazarlar da bu konuda kesin bir şey bilmediklerini söylerler.

Bundan daha saçma bir masal düşünülemez. Hesiodos'un kendi yapıtlarında söylenenlerle tam bir çelişki içinde. Yukarıda verdiğimiz parça ozanın Khalkis yarışmasından sağ salim döndüğünü, ödülünü Helikon Musalarına adadığını söylüyor. Masalı uyduran adam bunu okumamış mı, yoksa sözü geçen yarışmadan başka bir yarışmayı mı kastediyor, belli değil, araştırmaya da değmez, çünkü beylik masal motifleriyle bezenmiş bu efsane iki kent arasında bir onur yarışını yansıtma amacıyla uydurulmuşa benziyor. Homeros'un ya da Yunus Emre'nin mezarına birçok kentin sahip çıktığını görmüştük. Hesiodos'un kendisiyle hiçbir ilintisi olmayan bu masallar yukarıda da belirttiğimiz gibi anlayışsız ve zevksiz bir dönemin hayal ürünleridir.

Kişiliği

Gelelim Hesiodos'un kendi yapıtlarında kendisi üstüne verdiği bilgilere. *Theogonia*'da şöyle deniyor (Theog. 22-25):

Bir güzel ezgiyi onlardan öğrendi Hesiodos bir gün
Ulu Helikon'un yamaçlarında koyun güderken,
İlkin şu sözleri söylediler bana
Kalkanlı Zeus'un kızları, Olympos'un tanrıçaları...

Ozan burada hem adını veriyor, hem de "ben" diye konuşuyor; birinci kişi olarak konuşmayı "Musalara Sesleniş"inin sonuna dek sürdüreceği gibi, *İşler ve Günler*'de aynı yöntemden ayrılmamaktadır, gerek bir tanrıya, gerekse insanlara, burada özellikle kardeşi Perses'e seslenirken *Beni dinle, gör beni, işit beni,/ Dike'den yana gitsin yargıların,/ Ben Perses'e*

gerçekleri söylerken (İşl. 8-10) – *Ey Perses, beni can kulağıyla dinle,/ Haktan yana ol, zorbalığı sil kafandan* (İşl. 274-75) – *Ben de, oğlum da vazgeçeriz hemen bugün doğruluktan,/ Eğer Hak hoş görürse haksızlığı* (İşl. 270-71). Hesiodos adının yazılışı üstüne (kimine göre Aisiodos diye okunmalıdır) tartışma süredursun, büsbütün adsız ve nesnel deyiş ile anlatış koşullarına dayalı epos'tan sonra birdenbire bir ozanın kendi adına, kendi görüş, inanış ve yaşantısını dile getirmesi, yazın tarihinde önemle üstünde durulması gereken bir yenilik, bir devrimdir. Nitekim Homeros'un destansal, Hesiodos'un eğitsel şiirinden sonra lirik denilen bir tür doğup gelişmiştir. Gene Ege kıyılarında yetişen, İon ve Aiol dillerini kullanan Arkhilokhos (Paros Adası), Alkaios ile kadın şair Sappho (Midilli), Mimnermos (Kolophon), Anakreon (Teos) gibi bu türün ilk ve en parlak temsilcileri Hesiodos'un açtığı çığırdan büsbütün kişisel ve bireysel bir şiir anlayışına varmışlardır.

Hesiodos'un kendi yaşantısı üstüne verdiği en ilginç bilgi hiç kuşkusuz babası ile ilgili olanıdır. *İşler ve Günler*'de kardeşi Perses'e önce tarım işlerinin nasıl yürütüleceğini öğretir, sonra da denizcilikten söz açar. Deniz yolculuğundan ödü kopar, ama ne yapsın ki topraktan olduğu gibi, denizden de rızkını çıkarmak zorundadır çağın, bölgenin insanı. Şöyle der (İşl. 634-640):

Babamız gibi yap sen de, koca budala Perses,
O da bir gün daha güzel yaşama umuduyla
Aştı engin denizleri bırakıp ardında
Aiolya'nın Kyme kentini,
Geldi buralara kara gemisiyle.
Bolluktan, zenginlikten, rahattan değil,
Kör olası yoksulluktan kaçıyordu,
Geldi Helikon'un eteğinde
Bu lanetli Askra'ya yerleşti,
Bu kışı sert, yazı çekilmez, tatsız kasabaya.

Böylesi bir gerçekçiliğe şaşmayı bir yana bırakıp yukarıdaki parçayı yorumlamaya bakalım: Hesiodos ile Perses'in babası gemisiyle yük taşıyan bir denizciymiş, ama bu işle geçimini sağlayamadığı için hem yurdundan olmuş, hem de meslek değiştirmek zorunda kalmış. Bu dizeler çağa dair çok önemli tarihsel bir olguyu belgelemektedir: Ege kıyılarından göçü. Hesiodos'un soyu Egelidir. Gerçi kendisi Anadolu kıyılarında doğup büyümüş olmasa gerek, ama dilinden tutun da, yapıtlarının bütün özelliklerine dek Aiolya ve İonya kaynaklı olduğu anlaşılır. Evet, "Kyme'den Boiotia'ya göçtü babam," diyor Hesiodos. Kyme, Çandarlı körfezinde Aliağa'nın orada bulunan eski kentlerden biriydi. Bugün yerinde Namurt diye bir koy bulunur, o da Yeni Foça'nın bir iki kilometre batısındadır. Demek ki Kyme ile Phokaia'nın, birbirine komşu iki kentin yazgıları da birbirine benzemiş. MÖ yedinci altıncı yüzyıllarda bu kentlerin halkı uzak ülkelere göçmeye koyulmuşlar. Phokaia, Anadolu kıyılarında ticaret merkezleri kurma yarışında Miletos'a yenilip Korsika'ya ve Fransa'nın güneyine akın etmiş, sonra Pers baskısıyla topluca Marsilya'ya yönelmiştir. Kyme için tarihçiler o kadar kesin bilgi vermezler, ama Khalkis'ten gelme göçmenlerce kurulduğu bildirilen Napoli yöresindeki Cumae'nin –ki Sybilla falcısı ile ünlüydü– ilk anavatanı bizim Kyme olsa gerek. Bu olaylar gerçi Hesiodos'un zamanından epey sonrasına rastlar ama Ege halklarının tarihi saptanmış dönemlerden çok önce de böyle bir akıma kapıldıklarını kanıtlamaya yeter. Bu göçlerin sebebi siyasal olmaktan çok ekonomiktir. Hesiodos'un dediği gibi: *Bolluktan, zenginlikten, rahattan değil,/ Kör olası yoksulluktan kaçıyordu,* bu insanlar.

Hesiodos'un babası bir çağ ve bir yörenin ekonomik sorunlarını bize açıklayan çok önemli bir kişi sayılmalı. Adını bilmek isterdik, biliyor muyuz? *İşler ve Günler*'de ozan kardeşine seslenirken (İşl. 299): *Perses oğlum, aklından çıkarma söylediklerimi,* diyor. "Perses oğlum" diye çevirdiğimiz deyi-

min Yunancası "Perse, dion genos"tur, yani "Perses, tanrı soylu" gibi bir şey; aslında bu ünlem bizim "Ilahî adam"ın karşılığı olsa gerek. Ama geç İlkçağ döneminin bilginlerinden –belki bu ipsiz sapsız masalları uyduranlardan– bu deyimi "Dios'un soyundan" diye yorumlayıp Hesiodos'un babasına Dios adını yakıştıranlar olmuştur. Oysa adamcağızın adı değil, toplumsal açıdan serüveni, yaşantısı önemlidir. Bugün de geçerli olan bir tutumu, bir özlemi dile getirir: Anadolu'dan Yunanistan'a göçmek zorunda kalanlar hep daha çetin yaşam koşullarıyla karşılaşmışlar, bir bolluk cenneti olarak gördükleri eski yurtlarının özlemini her zaman içlerinde taşımışlardır. Binlerce yıl önce de bu böyleydi demek. Kıyı kentlerinin kolay, açık, binbir olanaklı insanı kıraç Yunanistan'a gelince, rızkını yalnız topraktan çıkarmak zorunluğu ile karşı karşıya kalır ve Hesiodos gibi kardeşiyle bölüşmek durumuna geldiği toprağından ötürü sıkıntılara, kavgalara sürüklenir. Bakın ozan, üstünde yaşadığı toprağa nasıl lanet okumaktadır:

Geldi Helikon'un eteğinde
Bu lanetli Askra'ya yerleşti,
Bu kışı sert, yazı çekilmez, tatsız kasabaya.

Hesiodos'un bu tutumu karşısında insan ister istemez Homeros'un –belki kendi yöresi olan– Maionia, yani Gediz ovasını nasıl betimlediğini anımsar (İl. II, 459-68):

Kanatlı kuşlar, kazlar, turnalar,
uzun boyunlu kuğular nasıl sürü sürü
Asya çayırlarında, Kaystros'un iki yakasında,
sallayarak kanatlarını kibirli kibirli,
nasıl uçarlarsa bir o yana, bir bu yana,
Çağrışarak yere konunca çayır çın çın öterse nasıl,
öylece gemilerden, çadırlardan pıtrak gibi insan

Skamandros ovasına aktı yayıldı;
insanların, atların ayakları altında inledi toprak.
Baharda yeşeren yapraklar gibi durdu binlerce kişi
çiçekli çayırlarında Skamandros ovasının.

Güleryüzlü, mutlu İonya insanıyla somurtkan, aksi, çetin Helenistan insanını birbirinden derin bir uçurum ayırmaktadır sanki. Ama Hesiodos hep böyle mutsuz değil, yaşamının en sevinçli, en onurlu anını da anlatır bize. Bu yaşantısı ise Yunan yazınında tek, eşsiz bir örnek olarak yer alır. *Theogonia*'nın *Prooimion* denilen "Giriş" bölümünde Musalara seslendikten sonra, kendi adını verir, vermekle de kalmaz, başladığı yapıtın kendisine esinlendiği yeri de tüm ayrıntılarıyla canlandırır gözümüzün önünde. Burası bir dağdır, Helikon Dağı, hani eteğinde Askra'nın bulunduğu. Askra ne kadar çirkinse, Helikon'u o kadar güzel gösterir ozan, çünkü burası tanrıların uğradıkları bir dağdır. Esin perileri Musalar, korobaşları Apollon'un kılavuzluğunda çoğu kez Olympos Dağı'nda hora teper, çalgı çalıp ezgi söylerler. Tesalya-Makedonya sınırındaki asıl tanrı dağı Olympos'tan gayrı Musaların sevdiği başka dağlar da vardır: Biri Parnassos (ki onun eteğinde Apollon'a adanmış Delphoi bulunur), biri de Helikon. Aslında bu dağı Hesiodos'a öyle yüce ve güzel gösteren kendi nitelikleri değildir, gerçi "menekşe rengi kaynaklarından" dem vurup Permessos, Hippokrene, Olmeios diye adlarını da sayar bu kaynakların (Theog. 7), dağ doruklarının "yoğun bulutlara sarınıp" yükseldiklerini vurgular, ama o kadar; dağ, dağ olarak bir kavram, görkemli bir doğa parçası sayılmaz Hesiodos'un gözünde, nesnel değil de, yalnızca öznel bir değer taşır: Kendisinin bu dağda ozanlığa ermesi önemlidir. Gerçekten üstünde durulacak bir olaydır bu.

Çarpıcı yanı, tanrı ile insanı yüz yüze getirmesi, bu olağanüstü karşılaşma sonucunda insanın çok alçak bir düzeyde iken birdenbire çok yüksek bir düzeye erişmesidir. Din ta-

rihinde buna "epiphaneia" denir, tek tanrılı dinlerde tanrının insana görünmesi peygamberlere vergi bir ayrıcalıktır. Homeros destanlarında da tanrılar insanlara görünür, ama çokluk dolaylı olarak, insana düşünde seslenirler, bunu kılık kıyafet değiştirerek ve kendilerini elden geldiğince gizlemeye çalışarak yaparlar. Oysa aşağıda vereceğimiz parçada öyle bir çabası yoktur Musaların, açık konuşurlar, dobra dobra söylerler söyleyeceklerini (Theog. 24-34):

İlkin şu sözleri söylediler bana
Kalkanlı Zeus'un kızları, Olympos'un tanrıçaları:
"Siz, ey kırlarda yatıp kalkan çobanlar,
Dünyanın yüz karası zavallı yaratıklar!
Sizler ki hep birer karınsınız sadece,
Biz yalan söylemesini biliriz gerçeğe benzer,
Ama istersek dile getiririz gerçekleri de."
Böyle konuştu ulu Zeus'un kızları
Ve çiçek açan bir defneden koparıp
Güzel bir dal verdiler bana asa diye,
Sonra tanrısal sesler üflediler içime
Olacakları ve olmuşları yüceltmek için,
Ölümsüz mutlular soyunu kutlamak için
Ve hele övmek için kendilerini
Her söylediğim destanın başında ve sonunda.

Bir görümü de aşan bu yüz yüze gelmede, bu karşılıklı konuşmada ozanın Latince deyimiyle "vates", yani Musaların sözcüsü, tanrı sırlarına ermiş bir bilge düzeyine çıkarılması, bu payenin simgesi olarak da kendisine defne dalından bir asanın verilmesi olgusunu aşağıda yorumlamaya çalışacağız. Şimdilik dağ doruklarında tanrı ile insanların buluşması sahnelerini, örneğin Homeros destanlarında anımsayalım.

Tanrılar insanlara görünmek için dağ tepelerini ya da yamaçlarını seçerler her nedense, belki gökten ya da Olympos'tan uçarak oralara konmak daha kolay olduğu,

belki de bu ıssız yerlerde görünmek istedikleri kimseden başkasına rastlamayacaklarını bildikleri için. Dağda bayırda kim gezer? Çobanlar. Görümlerin çokluk çobanların başına gelmesi rastlantı değildir demek. Tanrı sofrasına Eris'in attığı altın elma ortalığın karışmasına yol açınca Zeus üç güzel tanrıçanın başına Hermes'i koyar ve onları İda Dağı'nın çobanı Paris'e gönderir güzeller güzelini seçmesi için. Ne yazık ki, bu ilginç serüveni Homeros bize anlatmaz, anlatsaydı, renkleri, biçimleriyle gözümüzün önünden bir daha silinmezdi bu tablo. İda Dağı'nda olup biten başka olaylar anlatır, örneğin Aphrodite'nin Ankhises ile sevişip Aineias'tan nasıl gebe kaldığını. Ne var ki çok kısaca değinir bu konuya (İl. II, 819-21):

Dardanielilerin başında Aineias var, Ankhises'in oğlu,
tanrısal Aphrodite doğurdu onu Ankhises'ten;
bakmadı tanrıçalığına, birleşti İda eteklerinde bir ölümlüyle.

Anadolu efsanelerinde Latmos (Beşparmak) Dağı'nın çobanı Endymion da bir tanrıçanın konukluğuna erer: Ay Tanrıçası Selene'dir her gece gelip de yanında uzanan. Tanrıların kendi aralarında sevişmek için dağ doruklarını seçmelerine *İlyada*'da parlak bir örnek bulunur (İl. XIV, 283-351). Zeus ile Hera'nın İda doruğunda sevişmeleri sahnesini okumakla doyamaz insan, bakın bizim güzelim Kaz Dağı nasıl canlanıyor gözümüzde Homeros'un şu dizeleriyle, tıpkı bugün oralara gittiğimiz zaman nasıl görürsek koca dağı:

Böyle dedi, aldı karısını koynuna, sarıldı,
Tanrısal toprak yumuşak bir çimen saldı,
taptaze lotos bir halı serdi toprakla aralarına,
safranlardan, sümbüllerden, tatlı bir halı,
uzanıverdi ikisi de halının üstüne,
sardı onları güzel bir altın bulut,
buluttan çiğ damlaları akıyordu pırıl pırıl.

Hesiodos'un Helikon'a öznel sevgisi, Homeros'un İda'ya olan nesnel sevgisinden aşağı olmasa gerek, Boiotialı ozan, en yüksek mertebeye eriştiği dağı herhalde şiiriyle yüceltme amacını gütmektedir, nitekim bunu yapmaya yeltenir. Musalara Helikon'a bir övgüdür *Theogonia*'nın başlangıcına yazdığı, ama hem soluğu Homeros'un soluğu değil, hem de kendisi başka bir geleneğin izlerinde yürümektedir. Bu geleneğin ardına düşelim.

Hristiyanların *Kutsal Kitap*'ını karıştırırsak, orada adları geçen peygamberlerin çoğunun çoban olarak dağlarda Tanrı'nın "rüyetiyle" karşılaştıklarını, kimi zaman Tanrı ile uzun uzun konuştuklarını, Tanrı'nın en önemli buyruklarını da bu yolla kendilerine ilettiğini görürüz. Amos, İşaya, Yeremiah, Hezekiel gibi *Tevrat*'ta birer kitabı olan İsrail ululari hep bu dekor içinde söyleşide bulunurlar Tanrı ile. Bu sahnelerin en belirgini, Hesiodos'un anlattığı serüvene en yakın düşeni "Çıkış" kitabında Musa'nın başına gelen olaydır. Bap 3'te şöyle deniyor: "Ve Musa, kaynatası Midyan kâhini Yetro'nun sürüsünü güdüyordu; ve sürüyü çölün arkasına götürdü, ve Tanrı'nın dağına, Horebe'ye geldi. Ve Rabbin meleği bir çalı ortasında ateş alevinde ona göründü; ve gördü, ve işte, çalı ateşle yanıyor, ve çalı tükenmiyordu. Ve Musa dedi: Şimdi döneyim, ve bu büyük manzarayı göreyim, çalı niçin yanıp tükenmiyor. Ve görmek için döndüğünü Rab görünce, Tanrı ona çalının ortasından çağırıp dedi: Musa, Musa! Ve o: İşte ben, dedi. Ve dedi: Buraya yaklaşma; çarıklarını ayaklarından çıkar, çünkü üzerinde durduğun yer mukaddes topraktır. Ve dedi: Ben babanın Tanrı'sı, İbrahim'in Tanrı'sı, İshak'ın Tanrı'sı, ve Yakub'un Tanrı'sıyım. Ve Musa yüzünü örttü; çünkü Tanrı'ya bakmaya korkuyordu." Bunun üzerine Tanrı Musa'ya İsrail kavmini Mısır'dan kurtarmayı ve "geniş bir diyara, süt ve bal akan diyara" götürmesini buyurur. Önce Musa kendini bu göreve layık görmez: "Ben kimim ki, Firavun'a gideyim ve İsrail oğullarını

Mısır'dan çıkarayım," yanıtını verir. Tanrı kanıtlar getirir. Musa: "Fakat, işte, bana inanmayacaklar, ve sözümü dinlemeyecekler, çünkü: Rab sana görünmedi, diyecekler," der. O anda Tanrı Musa'nın elindeki değneği, çoban değneğini bir yılana dönüştürür, daha başka tansıklar (mucizeler) gösterir. Gücünün, görevinin belirtisi, simgesi oluverir değneği. Söylevini de şöyle bitirir Tanrı: "Ve alametleri onunla yapacağın bu değneği eline alacaksın." Musa'nın ermişliği tamamdır, büyük görevini yerine getirmek için işe girişir.

İşte bu *skeptron* sözcüğünü Hesiodos'un yukarıdaki dizelerinde de bulmaktayız. Aslında esin perilerinin ozana defne dalından –defne olması anlamlı, bu ağaç, Tanrı Apollon'a adanmıştı– koparıp verdikleri değnek *skeptron* sözcüğü ile değil, *rhabdos* sözcüğü ile verilmeliydi diye düşünebiliriz bizler, çünkü *rhapdos*'u ozana özgü bir asa biliriz ve Homeros gibi epik şairlere *rhapsodos* denirdi. Ama bu terimi kullanmamış Hesiodos, acaba kendi şiirini destan saymadığı için mi, yoksa İonya'da yaşadıkları söylenen *rhapsodos* adlı ozanları tanımadığından mı? Belki *rhapsodos* yoktu daha onun zamanında. Neyse, Hesiodos-Musalar buluşmasını iyice yorumlamak için ikiye bölmeliyiz: birinde Musalar Hesiodos'a seslenir. İkincisinde şiir yazma becerisini bağışlarlar ona. Bize bu Musaların sözleri bir tuhaf gelir. Esin perileri biraz sonra şiir becerisiyle donatıp kendi aralarına alacakları bu adamı niçin bu denli aşağılarlar? Daha doğrusu Hesiodos kendisini neden bu kadar alçak görür, hele çoban olarak içinden geldiği sınıfı, köylüyü, kırsal yörenin insanını ne diye dünyanın yüz karası diye tanımlar? Homeros destanlarında Ankhises gibi kral soyundan gelme kişiler de çoban değil miydi, *Tevrat*'ta çobanlar değil mi boylarının başına geçip de onlara önder olan? Çobanın değneğiyle kralın asası arasında pek o kadar fark olmadığını görmedik mi biraz önce? Bunlar hep iyi doğru, ama Hesiodos'un derin, kaplayıcı, kemirici bir iç bunalıma, bir komplekse tutulmuş insan

olduğu da su götürmez, yapıtları boyunca apaçık görülür. Nedir bu adamın rahatsızlığı, karamsarlığının asıl nedeni? Bir nedenine yukarıda değindikti: Hesiodos soyunun İonya-Aiolya yöresinden Yunanistan'a göçmek zorunda kalmış olmasını yıkım olarak görür ve görmekte haklıdır. Yaşamın tüm güler yönü yitirilmiştir bu göçmenler için, denizci iken çiftçi olmak zorunda kalmışlardır. Günlük güneşlik, bereket saçan bir yöreden geri, kapkara, kasvetli, kapalı, insanların birbirlerini çekemedikleri, türlü düzenlerle birbirlerinin kuyusunu kazdıkları, kardeşin kardeşe düşman olduğu bir ülkeye gelmiş yerleşmiştir Hesiodos'un babası olacak, adı Dion mu neyse, o bahtsız adam. Bir dağın eteğinde, kıraç bir toprak üstünde ter dökmektedir ozan niteliklerini kendi özünde taşıyan oğlu. O toprak da nice nice dertler açar başına, bunca övdüğü, sevdiği, karanlığını aydınlatan esin perilerinin kendisine bağışladıkları becerileri bile bu dertleri başından savmak için öğretici, eğitici yapıtlara dökmek zorunda kalır. Homeros gibi kahramanlıklar, Troya gibi uygarlık incisi kentler, o kentlerde gezen, oynayan, devinen mutlu insanları söylemek varken, onların tapındıkları insan yüzlü, insan huylu, hem iyi hem kötü, hem melek hem şeytan – daha doğrusu ne melek, ne de şeytan, çünkü o uç kavramlar daha doğmamış ve de doğmayacaktı insancıl ölçülü o güzelim ülkelerde– sevişen, gülüşen, doğa yasalarıyla uyum içinde olmayı tek kural bilen o canım pıtrak gibi tanrıları renk renk, biçim biçim canlandırmak varken, salt insansal sorunların, dertlerin çokluğu yüzünden ve onlara çözüm bulma amacıyla git sen Dike (Adalet) gibi bir soyut kavramı tanrılaştır, tanrıların babası Zeus'u kadılar kadısı, abus suratlı bir yargıç haline getir, bir de yeryüzündeki salgın ve hastalıkların açıklanmasını bir meraklı kadın öyküsüne bağla, kadınlardan alabildiğine kork ve tiksin üstelik, tanrı ile insan arasında yetkiler davası diye ortaya bir ikilik at, bunun kahramanlığına Prometheus diye insan yanlısı bir kişi tasar-

la, ama zorbalığın simgesi Baştanrı Zeus ile zorbalığa karşı ayaklanan mazlum insanlığın temsilcisi Prometheus arasında kimden yana olduğunu pek belli etme. İşte bu birkaç çizgiyle ozanımız Hesiodos'u betimlemeye çalıştım. Ama daha nice nice özellikleri var, ileride değineceğiz onlara da. Evet, demek istediğim şudur: Ozan kimdir, nerelidir derken ve demeye kalmadan bambaşka bir dünya açılıyor gözümüze. İlk dikkatimizi çeken nokta: Hesiodos Ege kıyılarından gelme bir göçmendir, onca acılığı –ki karakterinin başlıca özelliğidir– bu kaynak olguya bağlanabilir. Anadolu'dan göçen adam acı bir insandır ve öyle kalır.

Burada göçün son aşaması olan yöre üstünde de durmaya değer. Hesiodos'un babası Boiotia'ya göçmüş, Askra'ya. Bir haritaya bakalım, bir de yazına kulak verelim. Askra ufacık bir kasaba olsa gerek, pek adı geçmez Hesiodos'tan sonra, Korinthos körfezinin kuzeydoğusunda, Helikon Dağı ile Kopais Gölü arasında bir yerde. Bugün arasanız adına bile rastlayamazsınız sanırım. Ama bölgenin başkenti Thebai durur, ünlü bir savaşa sahne olan Plataia durur, Hesiodos'un yapıtları vesilesiyle adlarından söz edilen Thespiai ve Eleutherai da durur. Thebai ünlü bir kenttir, koca bir efsane dizisinin ocağıdır: Thebai'ya karşı Yediler, iki düşman kardeş Eteokles ile Polyneikes'in amansızca çekişmeleri, Antigone adlı bir genç kızın kentte zorbalık rejimine karşı koyması, kavgalar, çekişmeler, öldürmeler ve hele hele hepsinin kaynağı olan o korkunç, o iğrenç, tüyler ürpertici yanılgı: Oidipus'un dillere destan, bilimlere kaynak o bilinçsiz, yüz kızartıcı suçu, erdemli insanın erdemle alay eden kaba güçlerin, acımasız yazgıların, elinde yıkıma sürüklenmesi ve soyunu sopunu da lanete uğratması, bir yılan hikâyesi ki, sonu sonucu yok, suçüstüne suç, bela, yıkım, hep daha derine çöken yıkıntılar. İşte Thebai efsanelerinin niteliği. Nereden geliyor bu kadar çok korkunç olay diye soracak olursanız: Thebai'ın kuruluşunda bir yanılgı vardır: Anadolu'dan gelen Dionysos'a kapılarını açmamış.

Bu yüzden yıkımlar birbirini kovalamış. Tragedyanın tanrısı olan Dionysos kendisini kovan bu kentten öç almak için facia ların en büyüğünü reva görmüş ona. Şairler, tragedya yazarları alabildiğine kullanmışlardır Thebai kökenli efsaneleri, nedir ki Thebaili tek bir şairin adı anılmaz Yunan yazınında. Boiotia'nın tek ozanı Hesiodos mudur yoksa? Atinalılara bakılırsa –Aristophanes, komedyalarında iyice sömürür bu konuyu– Boiotia halkı kaba, ahmak, hantal, görgüsüz, eğitimsizdir. Atina ile Sparta'nın çatışması, demokrasiyle oligarşinin çatışmasıdır, Thebai Sparta'dan yana çıkmıştır, birkaç ünlü komutan da yaratmıştır, ama tarih boyunca adı tutucu ve gerici diye anılmaktadır. Bu görüşün izlerini Hesiodos'ta da bulabiliriz sanki.

Bir Sınıfın Temsilcisi

Şimdiye dek Hesiodos hakkında öğrendiklerimizi özetleyecek olursak, kırsal bir yöreye yerleşmiş bu göçmen çocuğunun bir başka niteliği de dikkatimizi çekmektedir: ozan o güne dek dile gelmemiş –yani Homeros destanlarında sözü geçmemiş– bir başka zümrenin, bir başka sınıfın temsilcisidir. Çoban, çiftçi, küçük toprak sahibi bir insana ilk kez onun yapıtlarında rastlıyoruz. Homeros kim olursa olsun, toplumsal kökeni ne olursa olsun, üstün bir soylu sınıfının yaşantısını, üstelik destan gibi yüceltici bir biçimde anlatmaktadır. Kişileri krallar, kraliçeler, kral oğulları ve kızlarıdır, bunların nitelikleri tanrı gibi gösterilen, ölümsüz diye bilinen insanüstü varlıklarınkinden farksızdır neredeyse, kiminin anası ya da babası tanrı olduğuna göre kendileri de yarı tanrı sayılır, tutum ve davranışları da ona göredir, güncel alışveriş içindedirler tanrılarla, her biri ayrı bir tanrının koruyuculuğu altında yaşar ve devinir; olaylar iki düzeyde oluşur, Troya Savaşı örneğin Olympos tanrılarının da günü-

dür, en ufak ayrıntılarına dek tanrılar yönlendirir ve yönetir olayları, öyle ki insan dünyası nerede biter, tanrı dünyası nerede başlar kestirilemez, etkenlerle edilgenler birbirine karışır, soylular çevresi neredeyse bir tanrılar çevresi olur. Destansal kentler, ünlü kaleler, saraylar, konaklar çevresidir bu. Gerçi soylular arasında başka, toplumun daha alt katmanlarından gelme kişiler yok değil, örneğin ulaklar, arabacılar, tanrı sözcüleri, düş yorumcuları, duacılar; kadınlardansa ya kâhya kadınlar, hizmetçiler ya da kral komutanlara verilmiş tutsaklar var, ne var ki bunların da özgür bir istemi yoktur, köledirler; efendi ya da hanımlarına bağlıdır hepsi, nitekim Odysseus sarayına döndüğünde, sadık davranmadılar diye bir düzine hizmetçisini asar, öldürür. *İlyada*'da bir tek kez dile gelmeye, düşüncesini özgür bir insanmış gibi söylemeye yeltenen avam Thersites'in, Odysseus'un kral değneğiyle nasıl dövüldüğünü gördüktü. Her sarayın soytarısı vardır ayrıca, bir de o roldeki dilencisi vardır İthaka sarayının (Od. XVIII, 6-393), adı İros'tur. Andromakhe'nin talipleri onu dilenci kılığına girmiş Odysseus ile güreştirmeye kalkışırlar; yürekler acısı bir oyun oynanır gözümüzün önünde. Homeros da öyle acımasız bir gerçeklikle betimler ki, köpekmiş gibi, önüne et atılan o zavallı İros'u! Evet, Homeros destanlarında yalnız bir sınıfa yer verilmiştir. Soylular sınıfına ve bunlar öylesine yüceltilir ki tanrılarla bir tutulurlar neredeyse. Avamdan insanların tek kaygısı bedenleri gönülleriyle sımsıkı bağlı oldukları efendilerine yaranmak, onların sıkıntılarını paylaşmak, onlarla birlikte sevinmek, üzülmektir. Odysseus'un sütninesi Eurykleia'yı bir düşünün! (Od. XIX, 385-507) Emzirdiği, yetiştirdiği efendisini nasıl sever, o ne düşkünlüktür o, hem anası, hem kölesidir Odysseus'un, ömrü ona hizmetle geçmiştir, ama Eurykleia'nın bir kişiliği yoktur ki yaşamından söz edilebilsin. Bir insan gölgesidir yalnızca. Efendisini ayağındaki yara izinden tanıyınca, onun coşkulu kıvancına karşılık Odysseus'un tutumuna bir bakın:

Ne gaddar, ne insafsız! "Ağzını tutmazsan, ses çıkarırsan, şuracıkta gebertiveririm seni," der, buz gibi bir duygusuzlukla. Eh, Odysseus pek duygulu bir adam değildir, çıkarcılığı ve kurnazlığı baskın gelir, ama burada o değil, buradaki davranışı sütninesini insandan saymadığından ötürüdür. Köle ya, insan değildir o. Hesiodos'un yapıtlarında öyle mi? Homeros destanlarını ne kadar sevsek, onları okurken ne kadar öğrensek, faydalansak, zevk duysak, birkaç dizenin dışında, kendimiz gibi insanlara, küçük insanlara rastlamayız bu yapıtlarda. Yiğidin, yarı tanrının, üstün insanın dışında, orta halli insanın güncel yaşamını derdi, acısı, sevinci, sorunu ile dile getiren ilk ozan Hesiodos'tur, hem de bunları kendi yaşantısı içinde ele alarak, inceleyerek. Burada ister İonya'dan, ister Yunanistan'dan, nereden olursa olsun ozanımız, devrimcidir.

Davası

Theogonia'nın uzun seslenişinden sonra, *İşler ve Günler*'in on dizelik kısa girişi de ozan üstüne bilgiler vermektedir bize:

Ey dillere destan Pieria Musaları,
Sözünü etmeye gelin Zeus'un,
Övmeye gelin babanızı!
Odur ünlü kılan, ünsüz bırakan insanları.
Zeus diledi mi şanlısın, dilemedi mi şansız.
Güçsüze güç verir, güçlüyü ezer,
Eğdiriverir mağrur başları, yüceltir alçak gönülleri,
Kamburu dimdik eder, dimdik olanı kambur
Yücelerde oturan, göklerden seslenen Zeus.
Beni dinle, gör beni, işit beni,
Dike'den yana gitsin yargıların,
Ben Perses'e gerçekleri söylerken.

Biçim olarak iki yapıtın seslenişinde önemli bir ayrılık göze çarpar, gerçi esinini gene Musalardan istemektedir ozan, ama bu kez övgünün konusu Musaların kendileri değil, Baştanrı Zeus'tur. Yalan söylemesini bildikleri halde, ozana gerçekleri öğretecek, "olacakları ve olmuşları yüceltmek için" gereken soluğu bağışlayacak olan Musalar burada yalnız bir araç gibi görünürler. Ozan onlara iki dize ayırdıktan sonra, asıl esini Zeus'tan ister. Dile getirmek istediği gene "gerçekler"dir, ama besbelli ki başka türden bir gerçektir bu kez açığa vurmaya uğraştığı. Nedir bu gerçek? Girişin tonundan, kısacık övgünün niteliğinden ve burada ele alınan çelişkili değerlerin sayılmasından hemen anlarız ne olduğunu: Ünlü-ünsüz, şanlı-şansız, güçlü-güçsüz, mağrur-alçak gönüllü, kambur-dik, yani bir kavramın olumlu ve olumsuz belirtisi arasında bir ayırım yapmak, iyiyi kötüden ayırmak, bir yargıya varmaktır söz konusu. Bunu Zeus'tan istemektedir ozan, bunu yaparken de bir simge-kavram dikmektedir karşımıza, soyut bir ülkü, kendine kılavuz edindiği bir tanrıça, adı Dike. Dike, *doğruluk*, *adalet* anlamına gelir. Bu tanrıça nerede ve ne zaman çıkar karşımıza, ozanlar, düşünürlerce ne denli rağbet görür, bu soruları yanıtlamayı sonraya bırakalım da, ilkin son dizede BEN ve PERSES diye adlandırılan iki kişi arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışalım. Ben dediği Hesiodos'un kendisidir, *Theogonia*'da geçmişi ve geleceğiyle tanıdığımız kişi: zavallı bir çoban iken Musaların bağışı ile ozanlığa yükseltilen ve önünde parlak bir yaratıcılık alanı açılmış bulunan ozan. *İşler ve Günler*'de ozan bu yoldan yürüyerek daha da ileri gideceğine inanmaktadır besbelli. Bu kez aklını Zeus'a dayamış, Dike'yi kendine kılavuz almış, ne diyecektir bakalım. Perses ise kardeşidir. Bu ada *Theogonia*'da rastlarız. Bir Perses, Titan çifti Krios ile Eurybie'nin oğlu olarak çıkar karşımıza (Theog. 377), "bilgisiyle ün salan" diye de nitelenir. Uranos ile Gaia'nın dölleri arasında Güneş-soylular

bölüğünden olan bu Titan oğlu ve onun "bilgisi" üstüne herhangi bir açıklama yapmaz Hesiodos, yalnız Perses'in Asterie ile evlenerek Hekate'nin babası olduğunu ekler (Theog. 409-10). Hekate adlı tanrıça ozanın yapıtlarında üstün bir yer tutar, *Theogonia*'da kırk bir dizelik bir övgü ayrılmıştır ona (Theog. 411-452); önemi bakımından Musalara övgüden hemen sonra gelen, Hekate'nin evrensel bir tanrıça olarak gösterildiği bu parça üstünde bilginler çok durmuş ve Hesiodos'un Anadolulu kaynakları konusunda bazı aydınlatıcı yorumlarla şaşırtıcı sonuçlar çıkarmışlardır. Bunlara değinmeden şu kadarını söyleyelim ki, Hekate kültü Hesiodos soyunun Kyme'den getirdiği bir tapım sayılabilir, ozanın kardeşi Perses'e de bu ad bu verilmiş olabilir. Perses'in bu adı hak edip etmediği de ayrı bir konu.

İşler ve Günler'den anlaşıldığına göre, babaları ölünce Hesiodos ile kardeşi Perses'e toprak miras kalır. Bu toprak nasıl bir topraktır, nereden gelmedir Hesiodos soyuna? Göçmendi Hesiodos'un babası –kolaylık olsun diye Dion diyelim ona– Yunanistan kıtasından Anadolu'ya, Anadolu'dan Yunanistan'a ne çok göç olmuştur dünyamız var olalı, nice mutsuz insanlar oradan oraya sürülmüş, göçmenliğin acısını çekmişler ve çekmektedirler. Bu yönden Hesiodos'a bu büyük, bu sonu gelmeyen dramın ilk yazarı olarak bir selam, bir merhaba çakmalı. Bu dramı İstiklâl Savaşı'ndan sonra biz de yaşamadık mı? "Mübadil", "gayrimübadil" sözcüklerinin gevelendiği bir ailede geçmişti benim ilk çocukluğum, Selanik'te koca bir apartmana karşılık dedemin Büyükada'da bir ev bile alamadan kahrından öldüğünü anımsarım. Dion denilen adam da o uğursuz Askra dolaylarında bir toprak edinmişti belki, önemli bir toprak değildi herhalde bu ki, oğulları arasında paylaşılınca hiçbirini doyurmamış ve kavgaya yol açmıştır; *İşler ve Günler* yapıtının doğmasına işte bu kavga etken olmaktadır. Hesiodos'un kendi ağzından dinleyelim (İşl. 27-41):

Ey Perses, bu öğütler girsin kafana.

Kötü Kavga'ya kapılıp işinden olma,
Pazar yerindeki dövüşlere kaptırma kendini.
Toprağa ektiğini vaktinde biçmemiş,
Ambarını Demeter'in buğdayıyla doldurmamış adamın
Nesine gerek onunla bununla itişmek, tartışmak?
Önce karnını doyur, sonra göz dikersin malına,
Sonra cenkleşirsin onunla bununla.
Bir daha zor geçer bu fırsat eline.
Ama gel bu davamızı halledelim seninle
Zeus'tan gelme doğru yargılarla.
Mirası paylaştık bitti, sen alacağını aldın
Yargıçlara bol bol rüşvet yedirerek,
O yargıçlar ki hak yemeye can atarlar.
O kafasızlar bilmezler ki,
Yarım daha büyük olabilir bütünden,
Bir tutam ebegümecinde, bir çirişotunun yaprağında
Bilmezler ne hazineler saklı olduğunu.

Ozan söylemiyor, ama belli: kendisi Dion'un büyük oğlu olduğundan mirasın daha önemli bir payını hak ediyordu, oysa Perses yargıçlara, o zamanın kadılarına rüşvet yedirerek, eşit pay almış, gene de rahat vermemiş, kavga çıkarmış, yeni bir davaya girişmenin yollarını aramaktadır. İşte onu bu kararından vazgeçirmek için yazmaktadır Hesiodos *İşler ve Günler*'i. Perses bu tutumuyla aslında akılsızdır, budaladır ozanın gözünde. *Koca Perses budalası, ben senin iyiliğin için konuşuyorum,* (İşl. 286)–*Ama sen Perses, doğruluktan yana ol,* (İşl. 214) der, çünkü kadılara rüşvet yedirmekten hayır gelmez fakir fukaraya.

Ama sen Perses, doğruluktan yana ol,
Aşırılığa kaptırma kendini.

Biz zavallılara iyi gelmez aşırılık,
Büyükleri bile yıpratır azgınlık,
Başlarına bela geldi mi, ezilirler altında.

Hak yoluyla daha çok kazanç edinilebileceğini savunur ozan, ama gene de deneylerinin ışığında fazla güvenmenin de ne denli zararlı olduğunu, her işte bir tanık bulmak gerektiğini vurgular (İşl. 371-72):

Kardeşinle bir anlaşma yaparken bile
Şakaya vurup bir tanık çağır yanına.

Miras işlerinin güçlüğünü göz önünde tutarak, şöyle bir görüş atar ortaya (İşl. 376-78):

Bir tek oğlun olsun baba mirasına konan,
Ancak böyle çoğalır evin zenginliği.
Sen yaşlanıp ölünce oğlun tutar yerini.

Çünkü deneyleri göstermiştir ki hem kardeşe bile güven olmaz, hem de bu dünyada kaba kuvvet ağır basmaktadır. Burada yargıç-krallara seslenerek Hesiodos'un anlattığı mesel, bu türün Batı yazınında ilk örneği olmak bakımından da, hayvan masallarının doğup geliştiği Aisopos gibi büyük bir yaratıcıyı yetiştirdiği –Aisopos Bandırmalıdır– ve bugün de bu türü canlı canlı sürdürdüğü için Anadolu'yu anımsatmak bakımından önem taşır; aşağıya alıyoruz (İşl. 202-212):

Şimdi krallara bir sözüm var,
Ne kadar söz bilir kişiler olsa da krallar.
Atmacanın biri alaca boyunlu bülbüle demiş,
Bülbülü sıkarken yaman pençeleriyle,
Zavallıcık inlerken keskin tırnaklar gövdesinde,
Şöyle demiş atmaca bizimkine hışmıyla:
"Ne bağırıyorsun be, pis ufaklık?

Senden daha güçlü birinin elindesin.
Ne kadar güzel türkü söylersen söyle,
Seni ben götüreceğim istediğim yere,
Orada ya yiyeceğim seni kıtır kıtır,
Ya da dilersem, serbest bırakacağım seni.
Kendinden güçlüsüne ayak direyen zırdelidir:
Acı çeker, kepaze olur boşuna."
Böyle demiş yel kanatlı atmaca,
Yüce göklere uçan kuş.

Bu masal La Fontaine'in *Kurtla Kuzu*'sunu andırır: hiçbir suçu olmayan körpe kuzuyu kurt yedikten sonra, "Kim daha güçlüyse o haklıdır," deniyor Fransız meselinde, tıpkı yukarıda "Kendinden daha güçlüsüne ayak direyen zırdelidir," diyen atmaca gibi kaba güce hakla, mantıkla, akılla karşı gelinemeyeceği savı ileri sürülerek. Ne var ki, bu görüşü Hesiodos paylaşıyor değildir, yargıç-krallara kendi çarpık görüşlerini bir meselle dile getirdikten sonra, kardeşi Perses'e şöyle seslenir (İşl. 213-18):

Ama sen Perses, doğruluktan yana ol,
Aşırılığa kaptırma kendini.
Biz zavallılara iyi gelmez aşırılık,
Büyükleri bile yıpratır azgınlık,
Başlarına bela geldi mi, ezilirler altında.
Doğru işlerden yana gidendir güzel yol,
Haklı kazanır önünde sonunda,
Çeke çeke aklı başına gelir budalanın.

Aşırılık, zorbalık diye çevirdiğimiz "hybris" Yunan düşününün önemli bir kavramıdır. Hiçbir dilde tam karşılığı bulunmadığından, onu biz de Türkçenin olanakları oranında yakın ya da özdeş kavramlarla vermeye çalıştık. Asıl anlamını başka kaynaklara başvurarak aydınlatmaya giriş-

meden önce, Hesiodos'un düşüncesinde bir görecelik var mı yok mu diye araştıralım: yani *hybris* krallara, güçlülere –yukarıda atmaca örneği– yarar da zavallılara, güçsüzlere fayda getirmez mi? Böyle görece bir savı paylaşmaz ozan; gerçi Perses budaladır, haddini bilmeyerek aşırılığa kaptırmıştır kendini, çeke çeke aklı başına gelecektir ve görecektir ki zorbalığı sonunda hak yener. Hesiodos kardeşine söylüyor gibidir, ama aslında talkını yargıç-krallara vermektedir: Güçlü ya da güçsüz herkesin Hak'a boyun eğmesi gerek.

Yukarıdaki dizelerde altını çizdiğimiz kavramlar önemlidir dedik. Biri "hybris", öteki "dike", bir de bela diye çevirdiğimiz "ate" sözcükleridir bunlar. Onları büyük harfle de yazabilirdik, çünkü her biri simgesel birer varlığı olan özel adlar sayılabilir. *Theogonia*'da köken ve soyları belirtilir bu varlıkların: Dike, Tanrı Zeus ile tanrısal adaleti simgeleyen Themis'in Horalar adlı üç kızından biridir (Theog. 902); Ate (yahut Aate) Khaos boşluğundan çıkmış Nyks (Gece) tanrıçanın kızı olan Eris'ten (Kavga) doğmadır (Theog. 230). *Hybris*'in soyuna sopuna Hesiodos değilse de, başka yazarlar değinir. Bu kavramları *Mitoloji Sözlüğü*[4] adlı kitabımızda izlemelerini dileriz okuyucularımızın. En ilginç kavram kuşkusuz *hybris*'tir, insanın kendine aşırı güvenini, kendinden üstün varlıklarla, yani doğa, kader ve tanrılarla boy ölçüşmeye varan çılgınlığını simgeler. Tragedya'da faciayı oluşturan bir etken olarak çıkar *hybris* karşımıza. Aiskhylos'un *Persler* oyununda Serhas koca ordusunu boğazlardan geçirmekle doğal yasalara karşı gelmek suçunu işlemiştir, bu yüzden ordusu kırılmış, tüm varlığı yitip gitmiştir. Nedeni *hybris*'tir, kendini bilmeme, olanaklarının sınırlarını gereğince tanımama, çağdaş düşüncemizde "bilinçsizlik" diye tanımlayacağımız bir yanılgı. Hybris ile Ate arasında kaçınılmaz bir ilinti vardır: bilinçsizlik yanılgıyı doğurur, yanılgı ise insanı doğrudan yıkım ve belalara sürükler. Aiskhyios ne

4 Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.

çarpıcı sözlerle dile getirir bu ilişkiyi! *Persler* tragedyasının 881. dizesini şöyle çevirmiş Güngör Dilmen:

Zorbalık çünkü açılıp serpilince
Bir felaket ürünü biçilir gözyaşından.

Kelime kelime ele alırsak bu tümceyi, şöyle bir anlam çıkar Yunancasından: Hybris geliştikçe Ate'nin başağını oluşturur, ondan biçilen hasat da gözyaşlarıdır. Yani ölçüsüzlükten suç doğar, suçun ürünü ise pişmanlıktır.

Çalışma: Prometheus-Pandora Efsanesi

Ölçüyü insanlığın en büyük erdemi saymakla Hesiodos İlkçağ'ın öbür Yunan ozanları, düşünürleriyle birleşmektedir. Homeros da aynı şeyi söyler, çok sonraları Sokrates de. İnsanlığa özgü ölçü ve sınırları çizmekte, her durum ve gerçeğe göre bunları saptayarak bilgiyi bilinç düzeyine çıkarmakta Yunan düşününün ilk ve önemli bir evre aştığı yadsınamaz. Bu görüşe Hesiodos'un katkısı, bu konuda ozanımızın eserinde dile gelen düşüncenin rengi nedir diye araştıracak olursak, Hesiodos'a Yunan yazınında kendine özgü, apayrı bir yer vermek gerekir. İnsan, ölçüsünü aşmamalı görüşündedir, ama bu ölçünün ne olduğunu saptamaya gelince, pek az düşünürde rastlanan yeni bir olguyu da hesaba katar: Çalışma.

Bundan sonraki bölümde bir sınıf felsefesi olarak tanımlayıp betimlemeye çalışacağımız bu kavram, sanırım ki, Hesiodos'a özgüdür. Başka bir örneğini bulamıyorum İlkçağ yazınından ta Roma'nın klasik çağına dek geçen zamanda; bu tek örnek de Hesiodos'un tarım üzerine yazdığı eserini kendine kılavuz edinen Vergilius'tur. Bu bakımdan ozanımız gerçekten yol göstericidir, rehberdir, yukarıda değindiğimiz tanrı esinli bir "vates", bir çeşit peygamberdir. Eseri de tam

anlamıyla öğreticidir, öğretinin çağdaş anlamında pratik niteliğini taşır, kuramsal olmakla kalmaz, öğretinin nasıl uygulanacağını da gösterir.

Ozanın çalışma üstüne öğütlerini dinlerken, gene La Fontaine'in bir masalı gelir aklımıza: *Çiftçi ile Oğulları*. Herkes bilir bunu: çiftçinin biri ölüm döşeğinde çağırmış oğullarını, tarlalarında bir define saklı olduğunu söylemiş, çocuklar da kazmışlar, kazmışlar, bir şey bulamamışlar ama toprak parlak ürün vermiş o yıl.

Akıllı adammış baba:
Anlatmak istemiş ki giderayak
Define bulmanın yolu çalışmak.[5]

Hesiodos'un tutumu da, söylediği de aynı. *İşler ve Günler*'de (İşl. 298-316) gene kardeşi Perses'e seslenerek şu öğütleri dile getirir:

Çalış ki açlık kaçsın bulunduğun yerden,

Tanrılar da insanlar da kızar o kimseye ki
Hiçbir işe yaramadan yaşar,
Bal yapmayan yabanarılarına benzer,
İşten kaçıp başka arıların balını yer.

Çalışanların sürüleri de olur, altınları da,
Çalışmakla sevdirirler kendilerini tanrılara.
Çalışmak değil, çalışmamaktır ayıp olan.
Çalışırsan, çok geçmez çalışmayan imrenir kazancına,
Şan şeref hep kazancın ardından gelir.

Taştan ekmeğini çıkarmaya bak, beni dinle.

5 La Fontaine, *Masallar*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, 10. Baskı, İş Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Görüşlerini gelişigüzel bilgi ya da deneylerine dayandırarak söylemez, bir doğa yasasının sonucu olarak tanımlar. *İşler ve Günler*'deki "Musalara Sesleniş"inde Eris'e bir övgü düzer. Kavga Tanrıçası Eris'i kim bilmez, *Theogonia*'da Nyks'in dölleri sayılırken şöyle denir (Theog. 225):

... azgın yürekli Kavga'yı.
Bu şirret Kavga Tanrıçası Eris de
Birçok tanrı doğurdu sonradan...

Sayar bir sürü olumsuz simgesel varlığı, hepsi yıkım ve ölümle ilişkili, çoğu ise söz kavgası, çekişme, didişmeye değin kavramlar; bu sayımın sonunda da Dysnomie (ki kötü yasa, yasasızlık, yani anarşi anlamına gelir) ve Ate'nin adlarına geçer. Eris'in *Theogonia*'da olumlu hiçbir yanı yoktur, nerede vardır ki! Eris'in belleğimizde yer etmiş tek efsanesi *Altın Elma* ve *Üç Güzeller*'le ilgili değil midir? Hani Thetis ile Peleus'un Olympos'ta yapılan düğünlerinde hırgür çıkarmasın diye çağrılmayan Eris masaya bir elma atar da üstünde "en güzeline" yazılmış olduğundan iş açar tanrılar babası Zeus'un başına. Çoban Paris'in yargıcı olarak seçilmesi, onun ödülü gaflete düşerek Aphrodite'ye vermesi, sonra da Helene'yi kaçırması ve koca bir Troya Savaşı bu Eris yüzünden çıkmamış mıydı? Kimse Eris'in olumlu bir yönünü görememiştir Hesiodos'tan gayrı. Ozanımız "Musalara Sesleniş"inden hemen sonra, şöyle tanımlar Eris'i (İşl. 11-26):

İki türlü Kavga vardır bu dünyada,
Biri övülmeye değer, öteki yerilmeye.
Özden apayrıdır bu iki Kavga,
İnsanı kanlı savaşa götürür birisi,
Ölümsüzlerin zoruyla, buyruğuyla
...
Öteki Kavga'yı daha önce doğurdu Karanlık,

Göklerdeki tahtında oturan Kronos oğlu
Toprağın özüne kattı onu.
İnsanlara yararlıdır o Kavga,
O Kavga ki eli tutmaz insanları bile işe sürükler.

Eris insanları çalışmaya itelediği gibi, aralarında yarışmaya, birbirine imrenerek daha çok kazanmaya da özendirir:

Başkası çift sürerken, ekin ekerken,
Evini barkını düzenleyip zengin olurken,
Sen yerinde boş oturabilir misin?
Mal mülk edinen komşuna imrenirsin.
İşte bu Kavga'dır insanlar için hayırlı Kavga!
Çanakçı çanakçıya özenir, dülger dülgere,
Dilenci dilenciyi kıskanır, ozan ozanı.

Perses'e bu Kavga'dan yana olmasını salık verirken, kötü kavgadan sakınıp pazar yerlerinde onunla bununla tartışacağına, ambarını buğdayla doldurmaya bakması ve önce karnını doyurmaya önem vermesini öğütler. "Hak yemeye can atan" yargıçlara rüşvet dağıtmakla bir sonuca varılamayacağını vurgulayarak, yargıçlara şöyle çatar (İşl. 40-41):

O kafasızlar bilmezler ki,
Yarım daha büyük olabilir bütünden,
Bir tutam ebegümecinde, bir çirişotunun yaprağında
Bilmezler ne hazineler saklı olduğunu.

Toprağın hazineler sakladığı görüşünde La Fontaine ile birleşen Hesiodos ekmeğini topraktan çıkaran köylünün dünyanın her yerinde benimsediği yasa ve kuralları dile getirmektedir. Bunları eseri boyunca sayıp dökerken hem kırsal yaşamın canlı bir görüntüsünü çizmekte, hem de daha ileri giderek bunun nedenlerini de araştırmaktadır. Promet-

heus ile Pandora efsaneleri –ki iki eserinde de yer verir bu efsanelere– yalnız masal anlatmak, geleneksel inanışlarla eserini süslemek amacı ve destansal bir tutumla anlatılmış değildir. Burada Homeros'tan apayrı bir yol tutmaktadır Hesiodos. "Etiyolojik" bir nitelik taşır bu efsane anlatıları: "aitia" sebep, illet anlamına geldiğine göre, anlattığı efsaneler –hepsi değilse de, asıl vurguladığı en önemlileri– bir olguyu, bir gerçeği açıklama amacını yansıtır. Gelenekte yer etmiş inanışları, dilden dile dolaşan söylenceleri kendi açıklama gereksinimlerine göre değerlendirip yorumlar. Ozanımıza özgü bu davranış yüzünden, ele aldığı efsanelerin kimi zaman başka anlatılardan çok farklı olduğu, kimi yerde de çelişkili ya da karanlık kaldığı görülür. İki eserinde de en ilginç efsane yorumu, çalışmanın nedenini açıklamaya yarayan "Prometheus-Pandora Efsanesi"yle "Çağlar-Soylar Efsanesi"dir kuşkusuz.

Evet, toprağın içinde defineler saklıdır, insan bunları gün ışığına çıkartmak zorundadır, bunun için de tek yol Kavga'nın iyisinden yararlanıp çalışmaktır. Bu böyle, ama neden böyle? Neden çalışmak, didinmek zorunda olsun insan? Bu soruyu sorar Hesiodos kendi kendine, yanıtını bulup çıkarmak için de çok yönlü açıklamalara girişir, iki katlı bir alanda araştırma ve yorumlama yapar, bu alanların biri efsane, öbürüne tarih diyebiliriz biz. Böyle bir ayrım yoktur elbet ozanın gözünde, ama "Prometheus-Pandora Efsanesi"yle "Çağlar-Soylar Efsanesi" arasında öz ve yöntemdeki farkı sezmemek elden gelmez. Tek birleştikleri nokta ozanın kaynaklara dek inme çabasıdır. "Prometheus-Pandora" bir inancın kaynağı, "Çağlar-Soylar Efsanesi" bir sürecin kaynağıdır denebilir. Açalım düşüncemizi.

Hesiodos *Theogonia*'nın yazarıdır: Tanrıların kimden, nereden, nasıl doğduklarını tanımlarken yalnızca insana dayanan simgesel varlıklara bir köken göstermek, bir soyağacı çizmek amacını gütmez, gütse de bu ödevi yerine getirirken

evrenin kuruluşuna değinerek, bir "kosmogonia" düzmek, doğayı simgeleyen, doğanın içerdiği tüm varlıkların bir oluş, var oluş ve gelişim göstergesini tasarlayıp onu göz önüne sermek amacındadır. Her din böyle bir başlangıç tasarımını özümser, kutsal kitapların hepsi böyle bir girişimin ürünüdür. Hesiodos da uyar bu kurala. Yokluktan varoluşa adım adım ilerleyerek izlediği yolu kanıtlar. Dünya nasıl kuruldu, tanrılar nasıl doğdu derken sıra üçüncü soruya evrenin en önemli bir öğesi olan insana gelir. İnsan nasıl yaratıldı, insanı kim yarattı? Bu soruya yanıt vermek kolay değildir Hesiodos'un eserinde. *Tekvin* kadar açık seçik konuşmaz bu konuda. Oysa insan çok büyük bir yer, baş yeri tutmaktadır yapıtlarının ikisinde de. Ereği kuşkusuz insan yaşamının nedenlerini ortaya sermektedir. Bu yaşamın koşullarını bilir, betimler, kimi yerde karamsar bir görüşle kınar ve yerer, ama bu böyledir der ve neden olduğunu açıklamayı, olgulara da elden geldiğince çare arayıp göstermeyi görev edinir. Evet, insan nasıl yaratılmış, kim yaratmış, buna değinmez ozanımız, ama insanlığın ortaklaşa gerçeklerini derinliğine araştırır, sorunlarını uzun uzun niteler, tanımlar, eleştirir. İlk ele aldığı konu deminden beri üstünde durduğumuz çalışma sorunu, insanın geçim sorunu. İnsan niçin çalışmak zorundadır? *İşler ve Günler*'in hemen başlangıcında girişir bu tartışmaya (İşl. 42 vd.):

Tanrılar yer altına gizlemiş besinleri.
Yoksa insan bir gün çalışıp rızkını sağlar.
Sonra bir yıl sırtüstü yatardı.
Asar bırakırdı sabanını ocak başında,
Çözerdi çiftini çubuğunu, öküzlerini.
Zeus kızınca Prometheus'a,
Kendisini aldatan o sivri akıllıya,
Sakladı varını yoğunu insanlardan,
O gün bugündür dertlere boğdu insanoğlunu,

Zeus gizledi ateşini insandan.
Ama İapetos'un güçlü oğlu Prometheus
Çaldı Zeus'un ateşini insanlar için,
Sakladı onu narthex *kamışının içinde.*

Zeus Prometheus'a kızmış; niçin kızmış: kendisini aldattı diye –tanrılar aldatılmaya hiç gelmiyorlar, aldatmayı başaranları korkunç cezalara çarptırıyorlar, örneğin Tantalos, Sisyphos vb. Bu yüzden insanlara ateşi vermez olmuş, Prometheus da ateşi tanrılardan çalıp insanlara götürmüş. Anlatılan süreç bu, ama olup biteni anlamakta güçlük çekiyoruz. Zeus, Prometheus kendisini aldattı diye Prometheus'a kızabilir, ancak öfkesini niye insanlara yöneltip onları cezalandırıyor? Prometheus ile insan arasındaki ilişki nedir ki bu Titan tanrı hem insanlardan yana çıkıp eylemlere girişiyor, hem de baştanrı bu eylemlere karşılık hıncını insanlardan alıyor? Birinci aşamada insanları ateşten yoksun ediyor, ikincisinde kadın belasını sarıyor başlarına. Peki, Pandora'dan önce kadın yok muydu? İnsan yaratılınca tek cins olarak mı yaratıldı? Yunan *mythos*'unun Havva'sı rolündeki Pandora ilk kadın mıdır? Bu sorulara yanıt bulmak olanaksız Hesiodos'un yapıtlarında. Metin şöyle sürdürülüyor:

Kızdı bulut devşiren Zeus, dedi ki ona:
"İapetos oğlu, sivri akıllı kişi,
Seviniyorsun ateşi çaldın, beni aldattın diye,
Ama bil ki dert açtın kendi başına da:
Çaldığın ateşe karşılık bir bela,
Öyle bir bela salacağım ki insanların başına,
Sevmeye, okşamaya doyamayacaklar bu belayı."

Sonra da tanrıların Pandora'yı nasıl süsleyip püsledikleri anlatılıyor uzun uzun. Prometheus'un tanrıya karşı işlediği ilk suç neydi? Bunu bulmak için *Theogonia*'ya başvurma-

mız gerek. Oradaki "Prometheus" bölümünde şöyle deniyor (Theog. 535 vd.):

Ölümsüz tanrılarla ölümlü insanların
Mekone'de çatıştığı zamanlardı,
O günlerden bir gün, Prometheus yaranmak için
Koca bir öküzü ikiye bölüp getirdi sofraya:
Zeus'u aldatmak istiyordu aslında;
Öküzün yarısı sırf yağlı et ve bağırsaktı
Karın derisinin altında saklı,
Öbür yarısıysa sırf kemikti
Beyaz yağlar altına kurnazca saklanmış...

Zeus bu paylaşmanın hakça olmadığını hemen sezer ve çıkışır Prometheus'a, ama her nedense kemikli payı alır, Prometheus'un düzenini açığa vurur:

Ve başladı için için kurmaya
Ölümlülerin nasıl hakkından geleceğini...

Zeus ile Prometheus arasındaki içten pazarlıklı konuşmanın sonucunda da şöyle denir:

İşte bu yüzdendir dünyada insanoğlunun
Kurbanların yalın kemiklerini yakmaları
Duman duman, sunaklarda, tanrılar için.

Burada metin yayımcıları ve çevirmenler gene bir "aitia", yani neden açıklamasına başvurulduğunu belirtirler: Kurban törenlerinde tanrılar için kurbanın butlarıyla öbür örgenlerinin kemikleri yağlara sarılıp yakılır ya, bu töreye atıfmış yukarıdaki açıklama, törenin kökenini bildiriyormuş böylece. İyi ama asıl açıklanmasını beklediğimiz yönler karanlık kalıyor. Şöyle: Mekone'de tanrılarla insanların çatışması

varmış, böyle bir çatışmadan söz edilmez başka metinlerde, ama bırakalım onu da Mekone'ye bakalım; Mekone Argolis yöresinde, Korinthos'un biraz batısında, Sikyon kentinin bir başka adıdır. *Mekone* sözcüğü ise haşhaş anlamına gelen "mekon"dan türemedir, bu çok eski ve kutsal bir kent olan Sikyon haşhaşı Tanrıça Demeter'in elinden armağan almış olmakla övünürmüş, çünkü haşhaş da tahıl gibi tanrıçanın imgelerinde görülen bir bereket simgesiymiş. Mekone'deki bu çatışmanın nedeni haşhaş sorunu olmasın asıl? Yani bereket kimin elinde, tanrının mı, insanın mı diye ekonomik bir egemenlik kavgası olarak mı yorumlamalı bu işi? Tuhaftır, bunca yüzyıl sonra ABD ile Türkiye arasındaki haşhaş sorunu tartışmasını, ambargoları filan mı anımsayacağız şimdi? Tarih tekerrürden ibaret derler, masalla gerçek de mi öyle? Geçelim, çünkü açıklama vermiyor Hesiodos, veremiyor belki de. Tanrıların üstünlüğü sürüyordu ne de olsa. Şu var ki, Prometheus, *Theogonia*'da başta Zeus olmak üzere, Olympos tanrılarına karşı çıkanlar soyundan gelme Prometheus bir ayaklanmanın, bir direnmenin simgesidir. Kurnazdır, sivri akıllıdır ve tanrılar düzenine boyun eğmeyip başka bir düzenin savunucusu olarak dikilir karşımıza. İnsanlar yararına ateşi çalması başka bir eserde, Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Prometheus* tragedyasında çok daha derin anlamlarla yorumlanır, orada Mekone ve kurban töresinden söz yoktur, ama ateş uygarlığın simgesidir, Prometheus aracılığıyla insanlara geçmesi ise evrensel büyük bir devrimin başlangıcı olarak gösterilir. Başkaldıran Titan insanın bilince ermesini simgeler (Prom. 107-113):

Evet, ben, kara bahtlı ben başımı bu dertlere soktum
İnsanlara iyilik edeyim derken.
Bir gün bir narthex *kamışı içinde*
Çaldım götürdüm insanlara ateşin tohumunu.
Bu tohum bütün sanatların anahtarı oldu,
Bütün yolları açtı insanlara.

Suçum bu benim tanrılara karşı,
Bu yüzden zincire vuruldum bu göklerin altında.

Aiskhylos'un tragedyasında Pandora ve ateşe karşılık baştanrının kadını bela olarak insanlara yollaması gibi bir olgu yoktur, tanrı-insan çatışması çok daha düşünsel bir anlamda yorumlanır, ama Hesiodos'un Mekone'deki "zamanlar" diye andığı güne atıf vardır ve şöyle yorumlanır o kavga (Prom. 228-239):

Zeus baba tahtına oturur oturmaz
Başladı her tanrıya bir şeref payı vermeye,
Devletinin katlarını önem sırasına koymaya.
Bu arada zavallı ölümlüleri düşünmek
Aklının ucundan bile geçmedi,
Tersine, soylarını ortadan kaldırmak,
Bambaşka, yeni bir soy yaratmak istiyordu.
Bu tasarıya kimse karşı çıkmadı benden başka,
Bir tek ben göze alabildim bunu
Ve kurtardım insanları, önledim
Hades'in karanlıklarında yok olup gitmelerini,
İşte bunun için çekiyorum bugün
Bu çekilmez, bu görmeye dayanılmaz acıları,
İnsanlara acıdım diye bana acımaz oldular.

Theogonia'da da şeref paylarının dağıtılmasına değinilir, Titanlarla Olymposlular arasındaki savaş bittikten, devlerin soyu yenik düşüp yer altına atıldıktan sonra sıra gelir o işe, ama epey demokratik bir yöntemle uygulanmaktadır bu dağıtım Hesiodos'un eserinde (Theog. 881-85):

Mutlu tanrılar bitirince bu işlerini,
Şereflerini zorla kurtarınca Titanlardan
Uydular Toprak Ana'nın öğütlerine,

Engin bakışlı Zeus'a başvurdular,
Ölümsüzlerin başına geçmesini,
Olympos'un kralı olmasını istediler ondan
Ve Zeus tanrıların başına geçip
Yetki paylarını dağıttı her birine.

Bunca kavgaya neden olan, ölümsüzlerle ölümlüler arasında derin bir uçurum açan, insanlar kendinden üstün varsaydığı güçler arasında sonsuzluğa dek ayrılığı perçinleyen bu *ateş* kavramına gelelim. Hesiodos burada kendine meslek edindiği şiir akımından ayrı bir akımla birleşerek "peygamber ozan" rolünü belirginleştirmekte, felsefe kitaplarında kendisine ayrılan yere hak kazanmaktadır. Ateş, İonya'nın fizikçi düşünürlerinin ilke olarak benimsedikleri maddelerden biridir. Ephesoslu Herakleitos dostumuz Hesiodos'a tepeden bakar gerçi: "Hesiodos," der, "çoğunluğun öğreticisidir. Sanır ki çok şey bilmektedir, oysa gece ile gündüzü bile bilmez: Bir olduklarını bilmez." Işıkla karanlık bir ve özdeştir, diyor Herakleitos. Haklı, onun doğanın özünde gördüğü yasa, özdeklerin (maddelerin) birbirinden oluşmasını gerektirir, en devinimli özdek saydığı ateş ise oluşumun kaynağında, kökenindedir. Ama aynı görüşü ozanımız da dile getirmiyor mu? Çoğunluğun inançlarını "logos", yani akıl yasalarına göre değil de, geleneksel söylentilere dayanarak dile getirdikleri için ozanları böylesi sert bir dille kınayan filozof değil mi asıl sınırlı kalan, doğanın engin yasaları karşısında görece düşünmesini beceremeyen? İlle de ozanı hor görmek, çok sonraları Platon'da da aynı tutum izlenir, oysa ozan insana daha yakındır, bu yönden de doğanın başyasası canlılıkla daha bir haşır neşirdir. Neyse, elbette ki Hesiodos'un ateş kavramı oldukça ilkel: Zeus'un elindeki ateş yıldırımdır, Prometheus Mekone'de kurbanın asıl yararlı payını, yani besleyici etleri insanlara, kuru kemikleri tanrılara ayırınca, Zeus öç almaya girişir (Theog. 562-67):

Ve o günden sonra, unutmayıp bu oyunu
Kayın ağaçlarının üstüne salmaz oldu
Dünyalıların işine yarayan ateşi.
Ama İapetos'un yaman oğlu bir oyun daha etti:
Bir kamışın içinde aldı kaçırdı
Coşkun ateşin pırıl pırıl kıvılcımını.

Ateş, Yunanca "narthex" denilen içi lifli kamışın içinde saklanır mı saklanmaz mı? Masal bu, deyip geçmeyelim. Halikarnas Balıkçısı dikkatimi çekerdi de, yanlışını bir kez olsun çıkaramadım: Bak, derdi, *narthex* Dionysos alaylarında Bakkhaların ellerinde salladıkları bir simgeydi, neyin simgesi, herhalde "enthousiasmos"un, tanrısal coşkunun, ama Ege kıyılarında çeşitli adlarla anılan bu kamış yalnızca örenlerde, antik çağlardan kalma anıtların, yapıların, kentlerin bulunduğu yerlerde biter bugün de bir *narthex* gördün mü, bil ki altında, çevresinde, yöresinde bir kalıntı yatar; başka yerde yoktur, bulunmaz *narthex*. Haklıdır, şaşmaz bir belirtidir bu. Düşünür doğa gerçeklerini bulur belki de, ama onları yanılmaz dille simgeleyen kim? Ozandır, dün de öyle bugün de öyledir. Ozanlar ateşin uygarlık simgesi olduğunu kanıtlamışlar, söyledikleri gerçek ise binyıllar sonra da hep gerçek, somut gerçek. Onun için, ateşin ilke olduğunu ne kadar düşünüp kavramış olsa da Herakleitos, ateşi bize ölümsüzleştiren filozof değil, ozandır, Hesiodos'tur.

Kaldı ki, düşüncesini ne büyük özenle sürdürmeye, açıklamaya, kanıtlara kanıtlar katmaya uğraşır Hesiodos! İnsanca, insanın içine işleyen bir araştırmacılıkla. Bakıyor insanlık dertten, hastalıktan kırılıyor? Peki niçin? Nedeni ne ola ki bu yürekler acısı halin? Ve uyduruyor ya da sürdürüyor "Pandora Efsanesi"ni: aldatmacaya aldatmaca diye kadını insanlığa baş belası olarak yaratmış tanrılar, öyle güzel de yaratmışlar ki, Epimetheus –Prometheus ne kadar kurnaz, sivri akıllıysa, kardeşi Epimetheus o kadar bön ve bu-

daladır, yarım akıllıdır; birinin adı "öngören", ötekinin adı "sonradan düşünen" anlamına gelir ya– Zeus'tan armağan alma öğüdünü unutup kapılmış güzel kadının büyüsüne. Pandora'nın betimlendiği iki parçayı (Theog. 570-616 ve İşl. 43-105) önceki metinde okumuştur okurlarımız, değerlendirmişlerdir. Birkaç dizesini birlikte okuyalım gene (Theog. 585-89):

Ve Zeus bir nimete karşılık
Böylesine güzel bir belayı yaratınca,
Götürdü onu tanrıların ve insanların önüne
Tanrı kızı gök gözlü Athena'nın bütün süsleriyle.
Ölümsüz tanrılar ve ölümlü insanlar
Şaşakaldılar görünce bu aldatıcı güzelliği,
İnsanları baştan çıkaracak olan
Bu derin, bu sonsuz büyü kaynağını.

Kadınsanız, bundan sonrasını okumak güç: Kadın asalakmış, tembelmiş, kötülükten gayrı bir şey gelmezmiş elinden, yoksulluğa bir türlü alışamaz, hep bolluğu özlermiş, öyle diyor Hesiodos olacak ozan. Kadının bu kusurlarına bir de merak eklenince, açmış açma dedikleri küpün kapağını, böylece dertler, belalar yayılmış dünyaya. Bu motif bize *İlyada*'daki bir parçayı anımsattı: Priamos, Akhilleus'un öldürdüğü oğlu Hektor'un ölüsünü geri almak için yiğidin barakasına geldiğinde, Akhilleus önce ihtiyar kralın yürekliliğine şaşar, sonra insanın kötü yazgısı üzerinde düşünmeye başlar, şöyle der (İl. XXIV, 525-33):

Talihsiz ölümlülere tanrılar şu kaderi dokudu:
Yaşayacak insanlar acı içinde.
İki tane küp durur Zeus'un eşiğinde,
biri kötü, biri iyi bağışlarla dolu.
Zeus karıştırır bunları, sunar ölümlülere,

İyisinden de, kötüsünden de pay alır insanoğlu,
Ama yalnız kötü bağıştan pay alırsa bir adam
yoksul olur, hor görülür,
zorlu açlıkla sürünür tanrısal toprak üstünde,
tanrılar, insanlar dönüp de bakmaz yüzüne.

Ama benzerlik bu kadardır: Pandora ya da Prometheus'tan söz edilmez Homeros destanlarında.

Pandora Yunan'ın Havva anasıdır dedik, benzer yönleri de çoktur: söz dinlememesi, merakı, dikkafalılığı. Kadına özgü bu nitelikleri iyi yakalamış denebilir Hesiodos için, giderek salgın ve hastalıkların içinde bulunduğu küp motifi bir bakıma elma ve yılan motifinden daha anlamlı sanki. Bütün insanlığın bir sorununu dile getiriyor, bireysellikten çıkıyor. Hesiodos "Pandora Efsanesi"ni nereden aldı? Hiçbir izi bulunmaz örneğin Homeros'ta. Bu sorunun tartışmasını sonraya bırakalım da şimdilik ne kadar kadın düşmanı olursa olsun, ozanın Pandora'yı betimlediği parçaların ikisine de tüm eserinde eşine az rastlanan bir tat vermiş olduğuna dikkati çekelim. Özenmiş de yazmış, besbelli kendisi de kapılmış kadının "o sonsuz büyüsüne."

Soylar-Çağlar Efsanesi

Hesiodos Pandora Efsanesi'ni bir yerde yetersiz buluyor olmalı ki, şöyle sürdürüyor anlatımını (İşl. 106-107):

İstersen bu sözlerime başka sözler katayım da,
Daha düzenli, daha bilgince olsun söylediklerim.

Ve girişiyor "Soylar-Çağlar" *mythos*'u diye adlandırdığımız efsaneye. Çok ilginç bir parçasıdır bu *İşler ve Günler* yapıtının, belki de en meraklı, en düşündürücü bir bölümü

106'dan 201. dizeye kadar uzanır, konusu şudur: İnsanlık yaratıldığından bugüne dört ya da beş çağ yaşamıştır, beş soy izlemiştir birbirini; birincisi altın soyu, ikincisi gümüş soyu, üçüncüsü tunç soyu, sonuncusu da demir soyudur ki, üçüncü ile beşinci soylar arasına adları madenle nitelenmeyen bir kahramanlar kuşağı gelir. Madenler burada yalnız bir nitelik, bir değer belirtisi olarak alınmıştır, yoksa herhangi bir soyun gerçekten madenle yoğrulmuş olarak meydana getirildiği düşünülmez; altın madenlerin en değerlisi, gümüş ondan sonra gelen, tunç gümüşten de daha az güzeli, demir ise en sert ve en az değerlisini simgeler. Madenlerle nitelendirilmeleri soyların salt değer ölçüsü bakımından yozlaşıp gerilediklerini akla getirir. Soyları madenlere verilen değer ölçülerine göre biçmek Hesiodos'un bir buluşu mu? *İlyada*'dan yukarıda sözünü ettiğimiz parçada Akhilleus Priamos'a "Demirden bir yürek varmış göğsünde," der (İl. XXIV, 521), birçok oğlunu öldüren bir adamın barakasına gelmeyi göze aldığına şaşarak. Homeros da, başka şairler de Aphrodite'ye "altın" sıfatını takarlar, böylece tanrıçalar arasında en güzeli, en seçkini olduğunu belirtmek isterler.

Hesiodos'un metnini şimdi daha yakından izleyerek, bu soyları nasıl nitelendirdiğini görelim: Birinci, yani altın soy Kronos'un egemen olduğu çağa rastlar, bu dönemde insanlar kaygısız, acısız ve dertsiz yaşarlar, her türlü nimetten ve toprak bereketinden yararlanırlar. Bu soyun insanları –ne kadar yaşadıkları belirtilmiyor– göçtükten sonra birer "daimon" olurlar. Bizim "cin" diye çevirdiğimiz –ki cin Yunanca *daimon*'un Latince karşılığı olan "genius"tan türemedir– *daimon* sözcüğü kökeni iyice bilinmeyen ve genellikle tanrı, tanrısal varlık anlamında kullanılan bir kavramdır. Homeros destanlarında "daimon", "theos", yani tanrı ile eşanlamlıdır, sonraları, özellikle Platon'un felsefi bir içerik kazandırdığı bu kavram kimi insanın ölümden sonra da sürdürdüğü bir varlık, iyilikçi bir ruh olarak anlaşılmalı; nitekim tunç soylularla

demir soylular arasında yerleştirilen kahramanlar öldükten sonra "dünyanın sınırlarında, Mutlu Adalar'da yaşamlarını sürdürüyorlar." (İşl. 167-173) Gümüşten diye nitelenen ikinci soy bir azmanlar soyudur; boyları ve akıllarıyla altın soylulara hiç benzemediklerini söylemekle birer dev olduklarını mı belirtmek ister Hesiodos? (İşl. 129) Yüz yıllık bir ömrü çocuk olarak geçiren, erginlik çağına gelince de çok yaşamadan göçen bu yaratıkların yukarıda sözünü ettiğimiz "hybris" yüzünden yok olup gittiklerini vurguluyor ozan. *Hybris*'in burada tam bir tanımı da yapılıyor: ölçü tanımamak, tanrıları saymamak, din görevlerini yerine getirmemektir *hybris*. Bunların yaşamı Zeus'un egemenlik dönemine rastlamış olsa gerek ki, Kronos oğlu kızıp yer altına gömüyor onları, ama bunların da birer cin olarak yaşamlarını sürdürdükleri belirtiliyor (İşl. 127-142). Acaba bu gümüş soylulardan Hesiodos *Theogonia*'da sözünü ettiği Titanları mı kastediyor? Bu konuya değineceğiz. Altın ve gümüş soyluların "Olympos'ta oturan ölümsüzlerce" yaratıldığı, üçüncü tunç soyunu ise Zeus'un yarattığı söyleniyor (İşl. 143), bunlar da öbürleri gibi kendilerinden öncekilere benzemez deniyor, oysa azmanlıkta, güç ve kuvvette, korku salmakta onların daha ileri bir aşamasını simgeliyorlar sanki. Ağaçtan doğma (İşl. 145) oldukları söylenen bu korkunç yaratıklar bize *Theogonia*'da sözü geçen Yüzkollu Devleri anımsatır (İşl. 145-151):

İşleri güçleri azıtmak, saldırmak, öldürmekti.
Bunlar ekmek yemiyordu, taş gibiydi yürekleri,
Korku salıyorlardı gittikleri yere.
Önünde durulmuyordu güçlerinin,
Yenilmek nedir bilmiyordu
Gürbüz omuzlarına çakılı kolları.
Tunçtandı silahları, tunçtandı evleri,
Tunçla kazıyorlardı toprağı,
Çünkü kara demir yoktu henüz.

Kendi elleriyle yok olup Hades'e göçtükleri ve hiçbir ad bırakmadıkları ekleniyor. Dördüncü ara soy –besbelli ki ozan büyük destan kahramanlarını bu saydığı uğursuz soylar arasına koyamadığı için– ayrı bir yer almaktadır. Daha doğru, daha yürekli olarak nitelendirdiği bu kahramanların ölüp ölmediklerinden emin değilmiş gibi, onlara insanlardan ırak adalarda bir çeşit altın çağ yaşatmaktadır (İşl. 166-173).

Beşinci soy Hesiodos'un kendi soyudur. Dövünür bu soydan olduğuna, bu belalı çağda yaşadığına (İşl. 174-201). Hali tanımlarken geleceği de öngörür ve kötülüklerin daha da çoğalıp erdemlerin alt edileceğini, ne kadar suç ve günah varsa hepsinin yeryüzüne yerleşeceğini, bu yüzden de tanrıların kendi kaderlerine bıraktıkları insanlardan Aidos ve Nemesis gibi ar, namus ve cezayı simgeleyen tanrısal varlıkların bile dünyadan ayrılacaklarını, kötümserin kötümseri, karamsarın karamsarı bir öngörüyle bildirir. Kıyameti haber verir gibidir. Ne var ki burada birden keser sözü ve onanmaz gibi gösterdiği duruma bir çare gösterir: Dike, yani Adalet'e bir övgü düzer (İşl. 202-285). Hem yargıç-krallara, hem de kardeşi Perses'e seslenerek dile getirdiği bu *hymnos* belki de eserlerine serpiştirilmiş bulunan övgülerin en içteni, en anlamlısıdır. Ölümsüz bir anıt sayılabilir belli bir sınıfın din ve ahlâk görüşüne. İlerdeki bölümde inceleyeceğiz bu uzun ve anlamlı övgüyü.

Şimdilik "Pandora" ile "Soylar Efsanesi"ni ayrıntılarıyla hem incelemeye, hem de başka efsanelerle karşılaştırmaya çalışalım. Pandora'ya *Theogonia*'da 19 dize (Theog. 570-589), *İşler ve Günler*'de ise 30 dize (İşl. 59-89) ayrılmıştır. Her iki parçada da kadının yaratılması ve Epimetheus'a götürülüp verilmesi anlatılır. Pandora Zeus'un buyruğuyla demirci olan Tanrı Hephaistos eliyle yaratılır; *İşler ve Günler*'de Zeus bu konuda buyruğunu dile getirmektedir:

Namlı şanlı Hephaistos'u çağırdı hemen:
"Bir parça toprak al, suyla karıştır," dedi,
"İçine insan sesi koy, insan gücü koy,
Bir varlık yap ki yüzü ölümsüz tanrıçalara benzesin,
Bedeni güzelim genç kızlara.

Daha başka tanrılara da seslenerek bu yaratmaya katılmalarını söyler. *Theogonia*'da Pandora'yı yaratmak yalnız Hephaistos ile Athena'ya düşüyorsa *İşler ve Günler*'de bu işe Aphrodite, Hermes, Kharitler, Peitho, Horalar da katılır ve her tanrı kendi yetki alanına göre bir şeyler verir kadına. Her iki parçada da Pandora'nın süslenmesi özenle betimlenir. Böylece hem yaratılmakta olan varlığın nitelikleri ve karakteri ortaya çıkar, hem de çekiciliği daha bir canlanır gözümüzün önünde. Betimlemede böyle bir özenmeye ancak *İlyada*'da Akhilleus'un gene Hephaistos eliyle yapılan kalkanının anlatımında rastlarız (İl. XVIII, 468-617). Nefretle andığı, dünyada ne kadar dert ve acı varsa hepsinin kaynağında gördüğü bu belalı yaratığı ne büyük sevgiyle anlatıyor Hesiodos, o kuru ozan, o bağnaz düşünür, o somurtkan adam nasıl da coşmuş, şaşarsınız. Güzelin güzeli birkaç dizesini yazalım aşağıya (Theog. 574-584):

Gök gözlü Tanrıça Athena da urbalar giydirip
Bağladı belini ve alnından aşağı
Öylesine bir duvak düşürdü ki,
İşlemeleri gözlere şenlikti.
Pallas Athena bir çelenk koydu başına
Çayırların, taze çiçekleriyle bezenmiş.
Bir de altın taç koydu ki başına,
Ünlü topal kendi usta elleriyle yapmıştı onu,
Babası Zeus'a beğendirmek için kendini.
Bu taçta görülesi neler neler vardı,
Toprağın, denizlerin beslediği türlü türlü yaratık.

Binlercesini koymuştu içine Hephaistos,
Büyülü, pırıl pırıl bir gerdanlıktı bu
Canlanacak, konuşacak gibiydi nakışları.

Kharitlerin altın gerdanlıklarla, Horaların saçlarını bahar çiçekleriyle donattıkları, Hermes'in de göğsüne yalan dolanı doldurduğu bu güzele Pandora adını takmış tanrılar "Pandora demek bütün tanrıların armağanı demekti" diye açıklıyor Hesiodos. Epimetheus da kardeşi Prometheus'un ihtarına karşın alıyor armağanı ve "alınca da anlıyor başına bela aldığını."

Tekvin'de sözü geçen Havva anamız ise hiç böyle özenle yaratılmıyor. Tanrı Âdem'i topraktan yoğurup içine can üfledikten, Aden bahçesine yerleştirdikten ve hayat ağacını ona gösterip bu ağacın meyvesinden yemeyi kendisine yasakladıktan sonra, ona yardımcı bir yaratık meydana getirmek üzere, uyutur Âdem'i, kaburga kemiklerinden birini alır ve ondan bir kadın yapar. O kadar. Âdem kadını kendisine eş bilir, dolaşırken Aden bahçesinde yılan gelir, kadını kandırır, o da yasak ağacın meyvesinden bir tane koparır yer. Bu sırada Âdem nerededir, belli değil, o da duymuş mudur yılanın söylediklerini, duymamış mıdır bilinmez, ne ki Havva'nın uzattığı meyveyi o da yer. Sonra olan olur, Tanrı ikisini de kovar cennet bahçesinden. Bu arada savurduğu korkunç tehditler ileride uygulanacak gerçeklerdir: Toprak lanetlenmiştir, insan artık alnının teriyle ekmek yiyecektir, insan topraktır ve toprağa dönecektir. Hesiodos'un anlattığı *mythos*'ta cennetin adı geçmiyorsa da, Pandora'nın suçundan önce insanların yeryüzünde dertsiz kaygısız yaşadıkları ve toprağın kendiliğinden bereket saçtığı vurgulanıyor.

Tekvin'le Hesiodos'un eseri arasında ne gibi bir ilinti kurulabilir? Aynı kaynak ve geleneklere mi dayanıyor ikisi de? Bu konuda ele geçmiş bazı ipuçlarını ileride değerlendirmek yolunu arayacağız. Doğrudan ilişki bir yana, Hesiodos'un

tutum ve davranışında *Kutsal Kitap*'ı anımsatan noktalar bulmuştuk. Ozanımızın tarihsel akış görüşü, çağların, soyların birbirlerini izledikleri ve genel evrimde iyiden kötüye doğru bir gidiş olduğu kanısı *Kutsal Kitap*'ın ana görüşü ve kuruluşunda kullanılan yöntemle kıyaslanabilir. Bir benzerlik olduğu kuşkusuz, özellikle böyle bir görüşe Yunan yazınında, hele kendinden önce hiçbir yerde rastlanmadığı göz önüne alınırsa. Homeros destanlarında tüm insanlığı kapsayan bir gelişim sürecinden iz yoktur, hoş tanrılardan ve efsanevi kahramanlardan başkalarının pek sözü geçmez biliyoruz bu destanlarda. Ama kaderi ne kadar ak ya da kara olsa insanların kötüye giden bir akış içinde yaşadıklarını aklından bile geçirmez destan yazarı. Tanrılarla insanların al takke ver külah, neşe içinde ömür sürdükleri bir yaşamı betimlemeyi amaçlayan ozan ekmek kavgası diye bir şey bilmez, biliyorsa da ona değinmeyi düşünmez. Ne karamsardır, ne iyimser, daha doğrusu kendi çağını, kendi yaşantısını ya da çağdaşlarının yaşantısını söylemez ki, bu konuda duygusal ya da düşünsel bir tavır takınmak zorunluluğunu duysun.

Hesiodos'un karamsarlığı kendinden sonraki ozanlara bulaşmıştır. İonya'da gelişen lirik şiir, özellikle ağıt (elegion)bu tutumu sürdürür. Ne var ki bunların kötümserliği ya kişisel bir eğilimin, ya da işledikleri türün bir gerekçesidir, bir tarih ya da dünya görüşünü içermez. Nitekim Hesiodos'tan sonra Yunan yazınında Hesiodos'un ele aldığı efsanelerden iz bulmak olanaksız gibidir. Hesiodos'u Yunan şiirinden çok Latin şiiri sürdürdü diyebiliriz. Büyük şairler izinden yürümüşlerdir: Vergilius, Ovidius en parlak temsilcileridir bu akımın. Hesiodos belki şiirden çok felsefeyi etkilemiştir, ama o alanda da ozanın somut örneklerle canlandırdığı görüşünün ancak soyut bir yankısı bulunabilir, insanların üstüne üstüne yürüyen, onların aydınlatılmasını, eğitilmesini amaçlayan inançlı, eylemci davranışı kimde var? Kimsede yok. Neden yok, çünkü o sınıf bir daha dile gelmemiştir Yunan yazınında, diyesim geliyor.

Evet, Hesiodos bir sınıfın, köylü sınıfının felsefesini açımlar, savunur ve yayar. Gelecek bölümde ele alalım bu konuyu.

Bir Sınıfın Felsefesi

Hesiodos'u tanıdık bir dereceye kadar: Deniz üstü alışverişe ayak uyduramamış, bir kıtadan öbür kıtaya geçerek ekmeğini topraktan çıkarmaya çabalayan bir göçmen ailesinin çocuğudur. Çevresi tümüyle sevimsiz ve yabancı görünür gözüne. Yaşamının tatsızlığını imgelem gücüyle süslemeye uğraşırken bir yandan da kapkara gerçekleri, doğa ve insan yasalarının sırlarına ermeye çalışmakla hem anlamaya, hem de çaresizliğine çare bulmaya girişir. Yetilerinin sınırlarını zorladıkça zorlar, düşünme ve imge kurma olanaklarını son kerteye dek kullanarak geleneksel verilerle birleştirmeyi, böylece kendine özgü bir öğreti yaratmayı başarır. Ozandır, düşünürdür karşımıza koyduğu yapıtlarda, düşünürlüğü ozanlıkla bağdaştırmayı denediği içindir ki, bu çift yönlü işlevini ancak tanrı vergisi bir esinin ürünü sayar, kendini de bir peygamber olarak değerlendirir. Zordur giriştiği iş, rahatsız ve sıkıntılıdır her attığı adımda. Bu nedenle açıklanabilir şiirinin kimi yerde hantallığı, beceriksizliği ve genellikle eşdüzeyde, eşdeğerde olamayışı. Homeros'la tamamen zıt bir ozandır Hesiodos. Konu edindiği dünya öylesine başka bir dünyadır ki, iki ozanı karşılaştıran bir yarışma olduysa gerçekten, Hesiodos'a bağımsızlık ve özgürlük ödülünü vermemek elden gelmez. Koca Homeros'un biçim kurallarına tıpatıp uyduğu, bir bakıma din ve dünya görüşünü paylaştığı halde, bu kadar farklı bir toplum anlayışı ortaya çıkarabilmesi şaşılacak şeydir. İki ayrı sınıfın insanı olmayabilir Homeros ile Hesiodos, Homeros da meslekten bir ozandı herhalde, ama betimlemeye giriştikleri sınıf bambaşka: biri tanrılarla kahramanları, ikisini de aynı toplum katında can-

landırarak anlatır, öbürü tanrılarla insanları ele alır, aralarında kesin, düşmanlığa varan bir ayırım yaparak anlatır.

Theogonia'nın ozanı bu dünyaya geldiğine geleceğine bin pişmandır. İnsanlık tarihinde çeşitli evrelerin birbirlerini izlediklerine, tıpkı tanrılar gibi insanların da çağlara ve kuşaklara göre ayrılabileceklerine inanır. Değişim ve gelişimi ilke olarak benimser. Felsefe ile, örneğin felsefi düşüncenin en başta gelen kurucusu Herakleitos ile atbaşı gitmektedir bu görüş ve anlayışta. Evrensel bir yasayı yakalamıştır: her şey değişir ve gelişir, ama Herakleitos gelişime değer ölçüleri biçmediği halde, ozanımız düşün sürecine duyarlığı ve duygusallığı da kattığı –bu bakımdan ozanca bir yaklaşıma giriştiği– için yan tutmakta ve tam bir karamsarlığın sözcüsü olmaktadır. Ne ki bu görüşü tüm evrene uygulamaya kalkıştığında ikircikli bir tutumdan da kurtulamaz: İster istemez bir ayrım yapar tanrılarla insanlar arasında. Kötüye gidiş yalnız insanlar içindir, evrenin kuruluşundan bu yana tanrılar da evrimler yaşamış ama son bir düzene, yani Zeus ve Olymposluların egemenliğine varmışlardır. Bunun kötü olduğunu söylemesi elbette beklenemezdi Hesiodos gibi dinsel inançları sapasağlam yerleşmiş, ayrıca da geleneksel değerleri insanlara öğretmeyi görev edinmiş bir ozandan. Tersine yapıtlarının ikisinde de tanrılar arasında mevcut düzeni var gücüyle savunur, çelişkilere düşmeyi göze alarak ya da onları bile bile gözden uzak tutarak. Tanrılar katında ne olmuşsa iyi olmuştur, düzenin gelişme sürecini aydınlatmak için, yerleşme nedenlerini açıklamak için hiçbir çabayı esirgemez, bu yolda mantığını kullandığı gibi, akıl yürütme yöntemlerinin hepsine başvurur, üstelik sanat yetilerinden alabildiğine yararlanır. Düzensizliğin ta kendisi *khaos*'tan düzenin simgesi *kozmos*'a varmıştır tanrılar, özellikle Zeus ve Olymposlular kuşağı, oysa insanlık tam tersine cennetten cehenneme yol almıştır. Neden, nasıl oldu bu ve bugünkü durumda ne yapmak gerekir bir düzene varmak için yeni

baştan? Hesiodos'un bu sorunları açıklamak için görkemli bir ödevi yüklenmesi, yapıtlarının en yüksek düzeyde öğretici-eğitici nitelikler kazanmasına yeter.

Kendi çağını betimlemeye girişti mi yerden yere vurur ozan kendini: beşinci ve son çağa varılmıştır, Demir Çağı'na (İşl. 174 vd.):

İnsanoğlunun beşinci soyuna gelince,
Keşke o soydakilerden biri olmasaydım ben,
Keşke daha önce ölseydim ya da daha doğmasaydım!

Neden derseniz, pek açık değildir yanıtı: gündüzleri didinip ezilirler, geceleri kıvranıp dururlarmış demir soylular, tanrıların yolladığı türlü dertlerle. Bu dertlerin kaynağını da, türlerini de yeterince anlattığı için, artık üstünde durmaz, hemen geleceğe yönelir ve daha da tüyler ürpertici bir tablo çizer (İşl. 179 vd.):

Ama bir gün gelecek, Zeus, Kronos'un oğlu
Bu ölümlü insan soyunu da yok ediverecek.
O zaman ak saçlı insanlar soyu gelecek.

Bununla insanın yaşlı olarak doğacağını mı söylemek istiyor Hesiodos? Bu soy için yaptığı tanımlamalar baba oğulun birbirine benzememeleri, ana baba saygısının, kardeşliğin ve dostluğun yok oluşu, her türlü erdemle birlikte tanrı korkusunun da yitirileceği, sonunda da kötülüğe boğulacak dünyadan ar, namus ve vicdanı simgeleyen iki tanrıçanın, Aidos ile Nemesis'in de insanları bırakıp tanrılara sığınacağıdır. Besbelli ki ozan bu karanlık geleceği kesinlikle tasarlamak istememiş, hemen kendi zamanına dönerek günün dertlerine bir çare aramayı yeğlemiştir. İşte burada toplum felsefesi diye nitelendirebileceğimiz bir öğretiyi dile getirmeyi başarmaktadır Hesiodos.

Her öğreti gibi toplumsal düzenin eleştirisiyle işe girişir. Aile biriminden başlar: Erkek ve kadınla; kadın yaratılışından bu yana bir beladır, yukarıda da saydık, kusurların hepsini kişiliğinde içermektedir. En iyisi kadına hiç yanaşmamak, bu derde hiç bulaşmamaktır. Nitekim akılsız Epimetheus ağabeyi Prometheus'un Zeus'tan armağan alma öğüdünü hiçe saymış, bu yüzden hem kendinin hem insanlığın başına bela getirmişti. Hesiodos aynı öğüdü kardeşi Perses'e yineler (İşl. 373-75):

Takıp takıştırıp, kıçını sallayıp
Aklını çelmesin kadının biri.
Gözü ambarındadır diller dökerken sana,
Ha kadına güvenmişsin, ha bir hırsıza.

Böylesi bir genelleme, bir suçlama karşısında apışıp kalsak da, ozan kadın düşmanıdır, deyip geçemeyiz. Nitekim kendi de kadın ve evlilik sorununa değinmek zorunluluğunu duyar ileride. Evet, kadın bir bela, ama onsuz olamayacağına göre, bu konuda kardeşine pratik öğütler vermeden de yapamaz. Her zaman her yerde söylenegelen beylik görüşleri sıralar –hoş bunlar Hesiodos'tan önce beylik değildi belki, kendi buluşları ise iyi tutundular, kutlamalı–: Erkek zamanı gelince kendine bir eş almalı, karısı kızoğlankız ve çok genç olmalı ki erkek onu istediği gibi yetiştirebilsin; akrabadan kız almak iyidir, ama erkek karısını seçerken iyi düşünmeli ki komşularına rezil kepaze olmasın. Sonunda şöyle bağlar (İşl. 702-3):

Erkek için en büyük nimet
İyi bir karısının olmasıdır bu dünyada;
En büyük mutsuzluk da kötü bir karısının olması...

Filan falan. Çocuk bahsine gelince, Hesiodos hemen miras meselelerini düşünür, ağzı sütten yandığı için... (İşl. 376-80):

Bir tek oğlun olsun baba mirasına konan,
Ancak böyle çoğalır evin zenginliği.
Sen yaşlanıp ölünce oğlun tutar yerini.
Ama çocuğu bol olursa, Zeus'un yardımı da bol olur.
Çok kişi çok iş görür, ona göre de artar kazancı.

Tipik köylü görüşüdür bu, bugün de dünyanın her köyünde, özellikle Türkiye'de savunulan. Çevresiyle ilişkilerinde de aynı tutum ve davranışı savunur Hesiodos. Komşuluğa çok önem verir. Komşu ve komşuluk konusunda çokluk tek dizeye sığdırdığı düşünceler başka dillerde, özellikle Türkçede karşılığı bulunan özdeyişlerdir. Birkaçını buraya almaya değer (İşl. 342 ile 351 dizeleri arası):

Komşunun kötüsü beladır, iyisi bir hazine

Ne mutlu iyi bir komşusu olana

Komşun kötü olmazsa öküzün ölmez

Seni seveni çağır sofrana, sevmeyeni değil,
Çağırdığın daha çok komşuların olsun.

Komşudan ödünç aldığını tanesi tanesine say,
Tastamam da geri ver, mümkünse fazlasıyla.

Çağlarüstü ve uluslararası halk usunu, köylü görüşünü yansıtan bu deyişler Hesiodos'un geleneksel kaynaklardan nasıl beslendiğini göstermekle kalmaz, insanlığın ortak malı olan düşünceleri ne büyük rahatlıkla dile getirdiğini de açığa vurur.

Hesiodos köylünün tüm özellik ve niteliklerini taşır kişiliğinde: Tutucu ve tutumludur, cömertliği ölçülü, ilişkilerinde kuşkucudur. İşte size *İşler ve Günler*'den derlenmiş birkaç örnek:

Seni seveni sev, sana gelene git;
Verene ver, vermeyene verme,
Verene herkes verir, vermeyene kimse vermez.

Dostuna vereceğini anlaştığın gibi ver.
Kardeşinle bir anlaşma yaparken bile
Şakaya vurup bir tanık çağır yanına.
Güven de güvensizlik de yıkar insanları.

Az üstüne az koyar, koydukça da koyarsan
O az dediğin çok olabilir.

Bir evin olsun, bir karın, bir de öküzün.
Karını parayla satın al ki
Gereğinde yürüsün öküzlerin ardından.

Aracın, avadanlığın evinde olsun,
Olsun ki başkasından istemeyesin.
Vermedi mi, mevsim geçer, işin yüzüstü kalır.
Hiçbir işini ne yarına bırak, ne öbür güne.

Arkadaşına kardeşim deme hiçbir zaman,
Dersen, ona kötü davranamazsın artık
....
Ölçülü ol, neyi ne zaman yapacağını bil.

Örnekleri alabildiğine çoğaltabiliriz. Yapıtlarının, özellikle *İşler ve Günler*'in didaktik, öğretici türe girmesi bundandır. Hesiodos bilgisi, yaşantısı ve deneyleriyle öğrendiklerini birbirine karıştırarak aktarmayı iş edinmiştir kendine. Ama bununla kalsaydı, dünya yazınının bilgi derleyici birçok yazarları arasında yerini alır, böylelerinin çokluk kuru ve sıkıcı yapıtlarının ötesinde bir etkenlik edinemezdi. Oysa öğreti yaratmış bir düşünür sayılmalıdır Hesiodos. Bakalım nasıl?

Kaynağını nereden alırsa alsın –bu soruna ileride değineceğiz– *Theogonia*'da bir kral soyunun öyküsünü anlatır Hesiodos: Tanrılar egemenliği ele geçirmek, kral olmak için savaşırlar kuşak kuşak. Bu çatışma baba oğul arasında olmakta, baba oğlunun tahta çıkmasını önlemek için onu türlü çarelerle ortadan kaldırmaya çalışmakta, oğul ise babasının düzenini boşa çıkararak onu devirmeyi ve yerine geçmeyi başarmaktadır. İlkin Uranos kraldır, sonra Kronos babasını alt eder, sonunda da Zeus Kronos'u yenip gökte ya da göğü simgeleyen Olympos'ta kral olur ve krallık yetkilerini kardeşleriyle paylaşır. Bu süreçte kaba kuvvete, kimi zaman da devler, azmanlar gibi doğaüstü güçlerin yardımına dayanarak elde edilen üstünlük belli bir değer yargısına vurularak eleştirilir mi, eleştirilmez mi? Çoğu ozanlarda böyle bir eğilim ya da çaba görülmez. Homeros örneğin, tanrıların ve tanrıların babası olarak Zeus'un egemenliği üstüne kafa yormaz, bu neden böyledir, böyle olması iyi midir değil midir diye bir soru sormayı aklından bile geçirmez. Kimi yerde Zeus'un da üstünde, daha üstün bir güç bulunduğunu belirtse bile, Zeus'un ve öbür tanrıların Troya Savaşı'na duygusal nedenlerle karışmalarına, gelişigüzel yan tutmalarına ses çıkarmaz. Olup bitenleri hiçbir sağtöre kaygısı gütmeden olduğu gibi betimler. Sağtöre deyince insan akla gelir, töre, hak hukuk, iyi kötü, güzel ya da çirkin düşüncesi insan aklıyla sıkı sıkıya bağlı, insanca yargıların ürünü değil midir? Bu çeşit ölçüler tanrılara uygulanmaz destan çağında, nitekim insanların değeri de tanrılara orantılı olarak biçilir: Helene'nin güzelliği "tanrısal" diye nitelenir, Akhilleus ya da başka bir yiğidin yiğitliği "tanrıya denk" diye belirtilir. Tanrı herhangi bir değerin simgesi, ta kendisi olduğuna göre, onu insansal ölçülere göre ölçmek yoluna gidilmez, gidilmez ama onu betimlerken insan gibi davranışı da önlenemez. Destan şairinin bu tutumu ister çağının, ister yaklaşımının bir sonucu olsun, sonraları sert eleştirilere yol açmıştır. Felsefe bu yüzden Homeros'un iler tutar yerini bırakmamıştır.

Hesiodos'un yaklaşımı başkadır. Krallık sürecinin çeşitli aşamalarını izlerken bir ilkellikten, bir düzensizlikten bir uygarlığa, bir düzene doğru evrimi izler, bu evrimi insansal ölçülere göre değerlendirmeyi ödev bilir. *Theogonia*'nın ta başında Musalara övgüsünü düzdüğünde, hemen tanrı kralı ile insan kralı arasındaki ilişkiyi vurgular: Krallık Zeus'tan gelmedir, ama kral ancak "haklı ve dosdoğru yargılar verdiği zaman" kraldır, tanrısal niteliğini de ancak bir çaba sonucu haklı davranışı ile elde eder. Zeus'un kızları Musalar –esin perilerinin *Theogonia*'da Apollon ile değil, daha çok Zeus ile ilintili gösterilmeleri dikkati çeker– tanrı ile insan arasında birer araçtır, krallara doğru yolu gösteren, ozanlara gerçekleri esinleyen bir araç (Theog. 75-103). Evrenin kuruluşunda Zeus'un kral olarak yerleşmesine değin izlenen süreçte oluşum belli bir "istem"e göre gerçekleşmektedir, bu istem Zeus'tan gelmedir. Kronos bu istemi sezindiği içindir ki döllerini yutmayı yeğler (Theog. 461-465):

Korkuyordu, Uranos'un mağrur torunlarından biri
Ölümsüzler arasında kral olacak diye.
Gaia ve Uranos bildirmişlerdi ona
Ne kadar güçlüler güçlüsü de olsa
Kendi oğluna yenilmekti kaderi.
Buydu çünkü Zeus'un istediği.

İlginçtir bu dizeler: İlk kral kuşağından olan Uranos ile Gaia'nın, kader sözcülüğü yaparak Zeus'un istediğinden –bu istem ortaya çıkmazdan çok önce– söz etmeleri Homeros'un tersine Hesiodos'un Zeus'u Kader'den de üstün tuttuğunu kanıtlar. *Khaos*'tan çıkışta Gök'ün karşıtı yeryüzü olarak görülen Gaia ise Zeus'un doğuşuna ve sonra da Titanları yenmesine yardımcı olmakla evrenin gizlerini bilen ve yöneten büyük Toprak Ana aşamasına erişir (Theog. 479 vd. ve 881 vd.). Gök'le Toprak Zeus'un egemen olmasında onu

öğütleriyle adım adım yöneltirler, Olympos tahtına kurulup kardeşleriyle yetkileri paylaştıktan sonra da, dişi tanrıçalarla evlenmelerini bu amacı pekiştirmek üzere düzenlerler: Birinci evlenmesi Metis iledir. Metis bir kavramdır, akıl ve bilgeliği içerir; Zeus Akıl ile birleşmeseydi, kendinden önceki kral-tanrılar gibi kendinden sonra doğacak varlıklardan altta olacaktı. Bu ilk evlenmeyi öğütleyen Uranos ile Gaia kral-tanrının bunu önlemek için Metis'i yutmasını –üstün gücü içermek için yutma motifini ileride başka *mythos*'larda da göreceğiz– ve onun ürünü olan Tanrıça Athena'yı kendi kafasından çıkarmasını planlarlar (Theog. 886-900). Zeus böylece Aklı hem içine almış, hem de kafasından dışarıya ışınlamış olur. İkinci evlenmesi Themis iledir. Themis, soyağacına bakılırsa, bir dişi Titan'dır, Uranos ile Gaia'nın birleşmesinden doğmuş (Theog. 135), ama Titanların hiçbir eylemine karışmadığı, yalnız Zeus ile birleştiği ve ona verdiği döllerle ancak nitelik kazandığı için Metis kadar kavramsal, simgesel bir varlık olarak karşımıza çıkar, şu farkla ki onu bir tek sözcükle tanımlayamayız. Themis tanrısal yasa mı, doğruluğun tanrı katındaki belirtisi mi, evrendeki düzen mi? Zor bizim için kapsadığı simge alanını sınırlamak. Döllerine bakmalı: Horalar –ki bunlara Saatler mi diyeceğiz?– bir zaman ölçütünü belirlemekle kalmazlar, madem biri Eunomia yasaların iyisini, öbürü Dike insan katında doğruluğu ve türeyi, üçüncüsü Eirene barışı, üç tanrıça olan Moiralar ise insan yazgısını simgelerler. Bu ikinci birleşmeden insanların evren ve yaşamını doğrudan doğruya etkileyecek tanrısal varlıklar doğar (Theog. 901-906). Hele Dike. Hesiodos'un düzen ve toplum anlayışı tümüyle bu kavram üstüne kuruludur. Zeus simgesel bir anlam taşıyan iki evlilik daha yapar: Güzellik ve sevimlilik tanrıçası ile Kharitleri, yani Üç Güzeller'i üretir, Bellek Tanrıçası Mnemosyne ile Musaları, dokuz esin perisini. Baştanrının bundan sonraki evlenmeleri insan evlenmelerinden farksızdır; doğan tanrı ve tanrıçalar

Olymposluların ikinci kuşağını oluşturur. Hesiodos onları pek önemsemez olacak ki, adlarını birkaç dize ile sayıp geçiştirir *Theogonia*'nın sonunda.

Ama Dike önemlidir: Dike Zeus'a doğrudan doğruya, içten ve özden bir bağ ile bağlıdır. Şöyle tanımlanır bu ilişki (İşl. 256-59):

Bir kız vardır, Zeus'un kızı, adı Dike,
Olymposlu tanrılar sever, sayarlar onu.
Biri saygısızlık etmesin ona, haksızlık edilirse,
Hemen gider oturur dizleri dibine
Babası Zeus'un, Kronos oğlunun,
Ve dert yanar ona, insanların haksızlığından.

Ozan bu sözleri kral yargıçlara ihtar olarak söylemektedir. Rüşvet yiyip haksızlık etmekten sakınmalıdırlar, çünkü baştanrı kızı Dike'nin yakınmalarını dinlemekle kalmaz, simgelediği gücün uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için bir çeşit kolluk örgütü vermiştir emrine. Şaşılacak bir parçadır aşağıda okuyacağınız dizeler, böylesi bir düşünceye bildiğim kadarıyla Hesiodos'tan başka hiçbir İlkçağ ozanında rastlanmaz (İşl. 248-272):

Ey krallar, siz de düşünün bu haklı düzen üzerine:
Yanı başınızda insanlarla sarmaş dolaş ölümsüzler vardır,
Gözetler dururlar o insanları
Haksız yargılarla insanı insana ezdirirler,
Ve korkmazlar yukarıdan bakan tanrılara.
Otuz bine varır sayısı, ölümlüleri gözetlemek üzere
Zeus'un bizi besleyen topraklara yolladığı ölümsüzlerin.
Bunlar sisler içinde dolaşırlar dünyayı,
Kollarlar insanların iyi kötü işlerini.[6]

6 İnsan bu parçayı okurken Berthold Brecht'in *Sezuan'ın İyi İnsanı* oyununu da anımsamadan edemez.

Tek tanrılı dinlerin meleklerini anımsatmıyor mu insanlar arasında hak ve haksızlığı gözetlemekle görevli bu ölümsüzler ordusu? Hesiodos böyle bir tasarımı nereden edinmiştir? Uydurmuş olabilir mi? Yunan *mythos*'unda Erinysler, öç alma perileri, suç kokusu alıp suçlunun peşine düşerler, ama bir köpek sürüsüne benzetilen Erinyslerle burada adları söylenmeyen, yalnız "ölümsüz" diye nitelenen bu kolluk kuvveti arasında bir ilinti göremiyorum. Ozan derin bir inanç, dinsel bir esin sonucu kendi kendine tasarlamış olmasın bu hak bekçilerini? Birkaç satır daha okursak, konu belirttiğim yönden daha da aydınlanır:

Başkasına haksızlık etmek kendine haksızlık etmektir:
Kötü düşünce düşüneni yakar herkesten önce.
Her şeyi bilen Zeus'un her şeyi gören gözü
Bunu da görür, görmek dilerse,
Haklı haksız ne varsa kentte gözünden kaçmaz.

Burada bambaşka bir ses çınlamaktadır kulağımıza. Zeus, Olymposluların baştanrısı, destanlarda gelişigüzel "tanrıların ve insanların babası" diye tanımlanan Gök Tanrı eşsiz boyutlar kazanmaktadır. Titanlara, doğanın ilkel, kaba güçlerine karşı savaşı düzen uğruna verilmiş, uygarlığın ana kuralları olan hak ve hukuk, iyilik ve doğruluk yolunda kazanılmış bir savaş olarak dikilir karşımıza. Zeus'un *Theogonia*'da sözü geçen "istem"i bu utkuyu gerçekleştirmekti demek. Dike ve kolluk kuvveti Zeus'un elinde birer araçtı demek. *İlyada*'nın "şimşek savuran" Zeus'undan ne kadar uzaklaştık! Gücünü fizik ve fizikötesi alanda duyuran tek tanrı kavramına ne kadar yaklaştık!

Tek bir çelişki var: Hesiodos Zeus'u evrende düzeni kurmuş, yaratılışın bir birimi olan insanı böyle bir düzenin yasalarını uygulamakla görevlendiren, üstelik bu yolda yürüyüp yürüyemediğini sıkı sıkıya denetleyen tek tanrı olarak gö-

rüyorsa, "Prometheus Efsanesi" nedir? Neden insanlığa uygarlığı getiren bu kişiyi tanrı yasalarına karşı ayaklanmanın simgesi diye tanımlar ve niçin bu efsaneyi eserlerinin ikisinde de hem ballandıra ballandıra anlatır, hem de bu öyküde işlenen suç ve verilen ceza üstüne fikir yürütmeye hiç girişmez? Oysa Aiskhylos örneğin Zeus'a karşı Prometheus'tan yanadır tragedyasında. Onun gözünde Zeus kaba gücü araç edinen bir zorbadır, Prometheus ise ezilen insanlık uğruna kendinden güçlüye başkaldırmayı göze alan bir insan-kahraman. Aiskhylos da bu yargıyı sağtöre kurallarına dayanarak verir. Aralarındaki görüş ayrılığı neden? Hem Hesiodos niçin "Prometheus Efsanesi"ni bir sürü ek ve yan söylencelerle öz anlamından saptırır, bulandırır, yozlaştırır? Bu bölüme bir sınıfın felsefesi başlığını koyduk ya, sınıf açısından bakacak olursak açımlayabiliriz sanırım ozanımızın bu konudaki tutum ve davranışını.

Hesiodos bir düşünür olabilir, geleneksel dinin çeşitli inanışlarını yorumlamakta kendinden önceki ozanlardan daha ileriye gitmiş, daha tutarlı bir inanç ortamı kurmuş, ortaya koyduğu ilke ve kurallara derinden derine inanmış olabilir. Ama düşüncesi amaçtan bağımsız değildir. Peygamber-ozanın işlevi pratik bir amaç güder: Öğretici olacaktır, bilgilerini, görgülerini belli bir eğitimin hizmetinde kullanacaktır. Görevini gerçekleştirdikçe görüşleri belirginlik kazanır. *Theogonia*'daki Zeus yorumu ile *İşler ve Günler*'deki Zeus yorumu arasında önemli bir gelişme sezilir. Gelişmenin asıl nedeni de ikinci yapıtında yaşamını iyiden iyiye etkilemiş bir deneye dayanarak etkin bir davranışa girmek zorunda kalışıdır. Başına bir kötülük gelmiştir, bu tür kötülüklerden sakınmasını hemcinslerine öğretmeye kalkışmaktadır. Tüm düşüncesi bu amaca yöneliktir, iyilik kötülük anlayışı yaşantısının etkisinde, bildirisi içinde yaşadığı çevreyedir. Görüşleri, yorumları, savları bu açıdan değerlendirilebilir ancak.

Tam bir nesnellik beklenemez Hesiodos'tan: Prometheus'u bir "idea" mertebesine çıkarması, bir ülkünün simgesi olarak görmesi, göstermesi ne işine yarayacaktı? Ama rüşvet yiyip doğruyu çarpıtan yargıçların karşısına Zeus'u bir hak hukuk bekçisi olarak dikerek, sorunlarını paylaştığı toplumu gerçek çıkarları konusunda aydınlatıp uyarabilirdi. Sınıfına seslenmektedir ozanımız, sınıfı da gördük, daha da göreceğiz, belli bir kırsal yörede yaşayan köy halkıdır. Yaşam kavgasında bu halka faydalı olabilecek tüm bilgileri ozan büyük bir özenle derler, toplar ve sıralar, kimi yerde halkın kendi deyimleri, atasözleri ile, kimi yerde de destandan esinlenerek dile getirir. Kuşkusuz, halk dilini konuştuğu zaman açık seçik ve anlamlıdır deyişi, destan dilinin inceliklerinde yer yer tökezler, meramını anlatmakta güçlük çeker. Ama ne olursa olsun yeteneklerini ve becerilerini iyi kullanarak özgün bir yaratıcılığa ulaşır. Asıl başarısı da, karşısına eğitici olarak geçtiği topluluğa öğretim konularını sıralamakla kalmayışı, bütün düşüncesini yüce bir düzeyde özetleyip özümleyen bir sağtöre ve bir din anlayışı ortaya çıkarmasıdır. Hesiodos felsefesi dediğimiz işte budur, elbette ki bir sınıf felsefesidir bu, evrenselliği yoktur, bütün insanlığı kapsayacak bir çözüm getirmez varlık sorununa, kuramsal değil kılgındır, belli bir zümreye gerçek yararlarını öğretmek gibi belli bir ereği gözetir. Ama bu düzeye erişmek için harcadığı düşün çabası, yaşantısını genelleme eğilimi küçümsenmeyecek değerdedir. Bu tutum ve davranışıyla Hesiodos felsefe tarihlerine, felsefe elkitaplarına girmiştir. Girmeyi de hak etmiştir.

Tanrı Soyları

İçeriğinin anlamını, kapsamını betimleyip yorumlamaya çalıştığımız bu tanrılar dünyasını nasıl sunuyor Hesiodos? Bunu incelememiz gerekiyor şimdi de. Okuyucu farkına var-

mıştır: Tanrı soylarının, tanrı kuşaklarının dökümünü yapan *Theogonia* bir çeşit katalog, bir dizindir diyebiliriz. Bu dizinin arasına ozan ikide birde öyküler sıkıştırır, kimin kiminle birleşip hangi tanrıları ürettiğinin çokluk kısaca ve kuru kuru izlendiği katalog bölümleri aslında birer soyağacı niteliğindedir; en iyisi bizim *Mitoloji Sözlüğü*'nde yapıldığı gibi, bunları tablolar, cetveller biçiminde vermek olurdu. Ne var ki böyle bir yapıtın kuruluşunu gerek dizin gerekse öykülerin yerlerini belirterek özetlemek, özünü anlamamızı sağlayabilir.

Dize 1'den dize 115'e uzanan "Musalara Övgü" bölümünden hemen sonra asıl konuya girişilir: evrenin yaratılışına. Üç öğe ya da ilke sayılır: Khaos, Gaia ve Eros. Boşluk, açıklık anlamına gelen Khaos üstüne ilkin, her şeyden önce var oluşundan başka tanımlama yapılmamakta, yer, toprak'ı belirten Gaia içinse "eurysternos", geniş göğüslü, engin kucaklı, sağlam tabanlı denilmektedir. Eros'a gelince, en başta sayıldığına göre, birleştirici unsur olarak alınması beklenirken "tanrıların en güzeli", "canlıların elini ayağını çözen" sıfatlarıyla tanrı ve insanlarda görülen sevi anlamında alınmaktadır. Khaos, Gaia, Eros, bu üç varlık nasıl oluştu? Belirtilmez, hemen Khaos'tan çıkanlara geçilir. Khaos'tan iki karanlık ilkesi çıkar: Nyks ile Erebos; Nyks yeryüzündeki geceyi, Erebos ise yer altındaki karanlığı simgeler. Nyks'ten de iki ışık ilkesi çıkar: Aither (Esir) ve Hemera (Gündüz). Doğurma süreci Gaia ile başlar, bu da "parthenogenesis", yani kendi kendine üreme yoluyla olur: Gaia ilk batında Uranos, Gök'ü doğurur. Uranos yıldızlıdır, Gaia'yı büsbütün örtecek, kaplayacak kadar geniştir ve Yer nasıl tüm canlıların sağlam tabanı ise, Gök de ölümsüz tanrıların sağlam yurdudur. Aynı süreçle Gaia yüksek dağları, dağ perilerini ve sonunda Pontos'u, yani Deniz'i doğurur. Derken üreme biçimi değişir: Gaia ile Uranos sevi yoluyla birleşirler. Üç tür dev ve canavar ürer bu birleşmeden: Titanlar, Kykloplar, Hekatonkheirler. Titan dev anlamında girmiştir dillere, ne

ki "titainein" [germek] fiilinden türediği ileri sürülen Titan sözcüğü kesinlikle açıklanmış değildir. Trakya kaynaklı olabilir. Ozan altı erkek Titan ile altı dişi Titan adlarını verir: Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, İapetos ve Kronos (erkek); Theia, Rheia, Themis, Mnemosyne, Phoibe ve Tethys (dişi). Bu dizide Kronos son döl olarak sayılır; Kyklops "yuvarlak gözlü" demektir; adları Brontes, Steropes ve Arges diye gösterilen bu üç devden her birinin alnında tek bir büyük göz bulunur; adları simgeseldir. *Brontes* gök gürlemesi, *Steropes* şimşek, *Arges* ise yıldırım ışını ile ilgilidir. Uranos ile Gaia'nın dölleri olan bu üç ilksel devi –ki adları daha sonraki bölümlerde Zeus'a gök ateşini bağışlamalarıyla ilintili olsa gerek– Poseidon'un dölleri sayılan *Odysseia*'nın Tepegözleriyle karıştırmamalı. Yer ile Gök çiftinin son üçlü dölü yukarıda sayılan azmanlardan daha da beter yaratıklardır; adları üstünde yüzer elli, ellişer başlı üç dev bunlar. On iki Titan, üç Kyklop ve üç Hekatonkheir'i adları ve nitelikleriyle saydıktan sonra, birinci öyküsüne girişir Hesiodos: İlk tanrı kuşağının devrilmesini anlatır. Uranos ürettiği azmanlardan ürküp onları doğar doğmaz Gaia'nın içine gömer. Gaia şiştikçe şişer, patlayacak gibi olur, kocasının bu uygunsuz eylemini cezalandırmak yoluna gider ve kurduğu düzeni son oğlu Kronos'un eliyle gerçekleştirir. İkinci kuşak tanrısı Kronos'un, anasından aldığı tırpanla babası Uranos'u iğdiş etmesi, kesilen hayalardan fışkırıp denize dökülen köpüklerden Aphrodite'nin, toprak üstüne sıçrayan kanlardan da öç perileri Erinyslerin, başka bir tür dev olan Gigantların ve ağaç perilerinin doğması ozanın renkli, çarpıcı bir anlatımla dile getirdiği bir efsanedir. Yaratılışın birinci bölümü burada biter. (Theog. 116-210).

Ozan, tanrıların kral soyunu kesip beş ara bölümde başka tanrısal varlıkları saymaya başlar:

I. Nyks'in (gece) tek başına ürettikleri; hepsi olumsuz, karanlığı simgeleyen varlıklar; ölüm tanrıları: Moros (ecel),

Ker (dişi tanrı, çoğu zaman Keres, yani çoğul olarak anılır), Thanatos (ölüm), Moiralar (kader tanrıçaları, Klotho, Lakhesis ve Atropos adlarıyla bilinirler); Hesperidler (Batı Kızları); Nemesis (öç alma), Eris (kavga), Lethe (unutma) ve Limos (açlık), Ponos (çaba, zahmet), Algos (acı), Ate (yukarıda anlamı açımlanmıştır), Horkos (yalan yere yemin) ve daha başka soyut kavramlar (Theog. 211-232).

II. Pontos'un (deniz) dölleri; Pontos erkektir, ilk oğlu Nereus'u nasıl ürettiği söylenmez, ancak sonra Gaia ile birleşerek Thaumas, Phorkys (ikisi de erkek) ve Keto ile Eurybie (ikisi de dişi) adlı tanrıları üretir. Bu ara bölümde Nereus'un döllerine geçilir: Nereus, Tanrı Okeanos'un kızı Doris ile birleşip Nereus kızları denilen denizkızlarını üretir. Nereus kızları elli diye bilinir, Hesiodos'un bu bölümde verdiği katalogda ancak otuz üçünün adı sayılmaktadır. Çoğu denizin bir niteliğini ya da bir durumunu simgeleyen varlıklardır; iki üçü efsanede yer almışlardır. Örn. Amphitrite, Thetis (Theog. 233-264).

III. Üçüncü ara bölümde ejderler soyu sayılır; bunlar Pontos'un iki oğlu Thaumas ile Phorkys'ten doğma varlıklardır:

1. Thaumas Okeanos kızı Elektra ile birleşir ve uçan yaratıklar üretir: İris (gökkuşağı), Harpyalar ve Aello ile Okypetes (yeli simgeleyen iki varlık).

2. Phorkys kendi kız kardeşi Keto ile birleşir; bu birleşmeden Graialar (kocakarılar) ile Gorgolar diye iki grup dişi yaratık doğar; iki Graia vardır: Pemphredo ile Enyo. Üç Gorgo vardır: Sthenno, Euryale ve Medusa. Ozan Medusa'nın öyküsüne geçer. Kafası Perseus'un eliyle kesilince, akan kanlarından Khrysaor ile Pegasos doğar; Khrysaor, adı "altın kılıç" anlamına gelen bir canavar, Pegasos ise bilinen kanatlı attır. Bundan sonra Khrysaor'un döllerine geçilir: Khrysaor Okeanos kızı Kallirhoe ile birleşerek canavarlar üretir: üç kafalı Geryoneus (ya da Geryon, Herakles'in eliyle nasıl

öldürüldüğü anlatılır) ile Ekhidna (gövdesinin yarısı kadın, yarısı yılandır); Ekhidna'nın Typhon ile birleşmesi anlatılır; dölleri korkunç canavarlardır: Orthos, Kerberos, Hydra ve Khimaira (kısaca tanımlamaları ve öyküleri verilir). Ekhidna bir de kendi dölü olan Orthos ile birleşir ve Phiks (ya da Sfenks) ile Nemea aslanını üretir. Son olarak Phorkys'in Keto ile sevişmesinden korkunç bir yılan daha meydana geldiği söylenir ama bu yılanın adı verilmez (Theog. 265-336).

IV. Dördüncü ara bölümde Titanlardan Okeanos ile Teyhys'in dölleri sayılır:

1. Irmaklar (Theog. 337-345): Yirmi beş ırmak adı veriliyor, yarısı Anadolu ırmaklarıdır.

2. Okeanos kızları (Theog. 346-370): Bunların üç bin olduğu söylendiği halde, yalnız kırk birinin adı veriliyor; bunların birkaçı efsanede tanınmış kişiler: Metis (Zeus'un ilk karısı), Elektra, Doris, Kalypso, Asia, Dione, Tykhe, Styks vb. Ozan Okeanos kızlarını şöyle tanımlar: İnce topukludurlar, dünyayı dört bir yandan sararlar, ışık saçarlar, gençliği beslerler deniyor, ama ne biçimsel, ne de simgesel nitelikleri belirtiliyor. Bölümün sonunda Okeanos kızları gibi ırmakların da üç bin oldukları söylendiği halde, bu iki grup tanrısal varlık arasındaki ilişkiye değinilmiyor.

V. Beşinci ara bölümde Güneş-soylulardan söz edilir (Theog. 371-450). Erkek ve dişi Titanlar arasında Hyperion, Krios ve Koios ile Theia, Eurybie ve Phoibe ürettikleri varlıklardan bu ulama girerler; dölleri göksel tanrılardır:

1. Hyperion ile Theia birleşip Helios (Güneş), Selene (Ay) ve Eos (Şafak) tanrılarını meydana getirirler.

2. Krios ile Eurybie'nin birleşmesinden Astraios, Pallas, ve Perses doğar; Astraios, Şafak Tanrıçası Eos ile birleşip rüzgârları (Zephyros, Boreas, Notos), bir de yıldızları üretirler. Pallas, Okeanos kızı Styks ile birleşir; ürettiği varlıklar Zelos (çaba, kıskanma, yarışma özlemi), Nike (zafer) ve gücü kuvveti simgeleyen Kratos ile Bie'dir. Bu iki tanrı

Zeus'a yandaş olup hem Titanlar savaşını kazanmasında, hem de tanrılar arasında krallığını pekiştirmekte yardımcı olduklarından anaları Styks baştanrıdan üstün bir onur payı alır yetkilerin dağıtım işleminde. Tahta çıkınca kendisini kutlamaya ilk gelen Styks'i Zeus yer altı ırmağı olarak Hades'e yerleştirir ve tanrıların bundan böyle Styks üstüne ant içmelerini kararlaştırır.

3. Koios ile Phoibe çiftine de Hesiodos önemli bir yer ayırır. İki kızları olur: Biri Leto (ki Zeus Leto'yu eş edinip onunla iki büyük Olympos tanrısını, Apollon ile Artemis'i üretir), öbürü Asterie'dir. Asterie, yukarıda (2'de) adı geçen Perses ile birleşip Hekate'yi doğurduğu için önemli bir yer tutmaktadır Güneş-soylular dizininde. Ozan burada konudan bir dereceye kadar ayrılıp Hekate'ye uzunca bir övgü düzmektedir (Theog. 411-452). Başlangıçtaki Musalara övgüyü andırır bu parça. Zeus, deniyor, Hekate'yi "herkeslerden üstün tuttu," ve karalarda, denizlerde ve göklerde bir yetki payı ayırdı ona. Hekate'ye Hesiodos *pantheon*'unda tanınan ayrıcalığın nedeni bilginleri epey düşündürmüştür. Homeros destanlarında sözü bile edilmeyen bu tanrıça *Theogonia*'da ancak Ana Tanrıça Kybele ile kıyaslanabilecek evrensel bir nitelik taşımaktadır. Burada yüceltilen tanrıça kimi yerde Artemis, kimi yerde Dictynna ya da Britomartis diye anılan Anadolulu ana tanrıçanın kendisi olmasın? Hesiodos'un yaşadığı Boiotia'nın Thespiai kasabasında bir Hekate tapımı olduğu belgelenmiş, bu yörede bulunan ve MÖ sekizinci yüzyıl olarak tarihlendirilen bir amfora, metnimizde olduğu gibi, yerde, Gök'e ve Su'ya egemen bir tanrıça imgesi sunmaktadır. Kolları iki aslan üstüne uzanmış, çevresinde bir sığır, kuşlar ve balıklar bulunan bu tanrıça imgesi besbelli ki "Potnia theron", yani Hayvanların Ecesi Ana Tanrıça'yı simgelemektedir. Hekate tapımının Anadolu'dan geldiği konusunda artık kuşkusu kalmayan bilginler Hesiodos'un yakından ilişkisi olduğu bu tapımın belki de Kymeli göç-

menlerle, özellikle ozanın soyu ile birlikte Boiotia'ya yerleştiği savını ileri sürmüşlerdir. Hekate ile Kybele arasındaki özdeşliğe gelince, Hesiodos'un *Theogonia*'sındaki bu övgü, üstünde önemle durulacak bir kanıttır.[7]

Bu ara bölümlerden sonra, gene asıl kraliyet soyağacı (genealogia) öyküsüne geçilir. Üçüncü kuşak tanrılarının kendilerinden önceki kuşağa karşı savaşı anlatılır (Theog. 453-506). Birinci kuşak kralı Uranos'u nasıl ikinci kuşaktan oğlu Kronos alt etmişse, üçüncü kuşağın savaşını da babası Kronos'a karşı Zeus yürütür. Titanlardan Kronos, kız kardeşi Rheia ile birleşip döller üretir. Bunlar üçü kız, üçü erkek altı tanrıdır: Hestia, Demeter, Hera ve Hades, Poseidon, Zeus. Tıpkı Uranos gibi Kronos da döllerini yok etmek yoluna gitmektedir; yalnız yöntemi başkadır: Çocuklarını doğar doğmaz yutmaktadır Kronos. Nedeni, Uranos ile Gaia'nın kendisine açıkladıkları yazgısıdır. Kendi oğluna yenilecektir. Rheia doğan çocuklarının hemen yutulmasına üzülür ve altıncı çocuğunu doğurmak üzereyken Uranos ile Gaia'nın yardımını ister. Birinci kuşağın iki tanrısı bu kez kızlarına destek olurlar: Rheia'yı doğurması için Girit'te bir mağaraya götürüp saklarlar. Zeus doğduktan sonra Gaia Kronos'a bezlere sarılmış bir taş sunar, Kronos da bunun ne olduğunu anlamayarak taşı midesine indirir. Zeus'un Girit mağarasında büyümesi, sonra da babasına yuttuğu taşla birlikte öbür kardeşlerini de kusturması birkaç dize ile anlatılır. Ne var ki

7 Hekate'nin eski Karia'da Stratonikeia'nın kuzeyinde, bugünkü Yatağan'a yakın olan Lagina'da (Lagina kalıntılarına en yakın ilçe Turgut'tur) çok önemli bir tapınağı bulunduğu G. Bean'in *Turkey beyond the Maeander*, (Londra 1971), başlıklı kitabının "Lagina and Panamara" bölümünde vurgulanmaktadır. Hekate kültünün Karia kökenli olabileceği ve olağanüstü büyüklükte ve görkemde olan bu tapınağın kalıntılarından, özellikle kabartmalarından birkaçının İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşındığı dikkati çekmektedir. Lagina'daki tapım yerinde Hekate'nin yalnız Efesli Artemis'le değil, Anadolulu Zeus tapımı ile ilişkili olduğu da görülmekte ve bu koşutluklardan ötürü gerek Hekate, gerekse Karialı Zeus imgeleri üstüne ayrıntılı bir araştırmayı gerektirmektedir. Böyle bir araştırma Hesiodos'taki henüz aydınlatılmamış Hekate tapımının aydınlatılmasına yardımcı olabilir.

bu eylemle krallık elde edilmiş değildir, Kronos kuşağından olan Titanları yenmek daha sonraki bir anlatıma bırakılarak, Zeus'un amcalarından iki bölüğü, Kykloplarla Hekatonkheirleri, babaları Uranos'un kapattığı yer altından kurtarır; bu iyiliğine karşılık Kykloplar Zeus'a gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımı bağışlarlar. Gök ateşi Zeus'a bundan sonra ölümsüzlerle ölümlüleri buyruğu altına alma olanağını sağlar.

Ama bu öykü burada birden kesilir ve araya "Prometheus Efsanesi" girer (Theog. 507-616). Belirttiğimiz gibi, hem *Theogonia*, hem de *İşler ve Günler*'de ayrıntılarıyla anlatılan bu *mythos* neden burada yer almakta? Gerçi buraya kadar on iki Titan tanrının soyağacı öyküsü verilmiş, soyağaçları çizilmişti; çiftler şunlardır: Okeanos/Tethys, Koios/Phoibe, Hyperion/Theia, Krios/Eurybie, Kronos/Rheia; yalnız İapetos ile Themis kalıyordu sayılmadık; Themis kendinden sonraki kuşaktan Zeus'la, yani yeğeniyle evleneceğine göre, bir İapetos'un soyağacını belirtmek kalıyordu. Onun da buraya alınması, Zeus'un doğumuyla krallığı elde etmek için giriştiği eylemlerin arasına sıkıştırılması İapetos oğullarının yazgısında ve serüvenlerinde üçüncü kuşak baştanrının önemli bir rol oynamasındandır. Bu Titan soyunun azgınlığını cezalandırmak Zeus'a düşmüştür her nedense. Titanlara özgü nitelikler İapetos'tan üreme dört tanrıda da görülür: Hepsi *hybris*'in, kendine ve gücüne aşırı güvencin kurbanıdır. İapetos eş olarak Okeanos kızı Klymene'yi seçer –başka bir efsane kolunda bu eş Klymene değil, Asia'dır–, onunla Atlas, Menoitios, Prometheus ve Epimetheus'u üretir. Dördünün de başına bela gelir Zeus elinden. Atlas ile Menoitios'un suçları nedir ki, birinin omuzlarına Gök'ü yükler, öbürünü de yer altındaki kapkara Erebos'a gönderir? Bildirilmez. Hemen Prometheus'un suçuna geçilir. Mekone'deki kurban töreninde baştanrıyı nasıl aldattığı anlatılmadan bu İapetos oğlunun zincirlerle bir sütuna vurulduğu, karaciğerini kemirmesi için üstüne bir kartal salındığı bildirilir, ama sonun-

da da Zeus'un Alkmene'den olan oğlu Herakles'in şanını artırma amacıyla Prometheus'u bu işkenceden kurtarmasına izin verdiği de eklenir. Ancak sonra, demin sözünü ettiğimiz iki suç eylemi, kurban töreninde Zeus'un bile bile aldatılması ve ateşin çalınması betimlenir, buna da Pandora'nın yaratılıp yarım akıllı olmaktan ve Prometheus'un sözünü dinlememekten başka suçu olmayan Epimetheus'a armağan edilişi eklenir. Parça şu ibretle biter:

Böylece, kolay değildir hiçbir zaman
Zeus'un isteğine yan çizmek, karşı koymak.
İapetos oğlu iyiliksever Prometheus bile
Belalı öfkesinden kurtulamadı onun,
Bütün bilgileri kıramadı korkunç zincirlerini.

Krallar soyundan gelenlerin sayıldığı son bölümünde Titanomakhia denilen, Zeus'un Titanlara karşı savaşı betimlenir. *Theogonia*'da (617-735) uzun bir yer ayrılan bu parça yapıtın ana öyküsünü oluşturur. Ozan burada kuru ad sayımından vazgeçip destansı bir üslupla savaşı olanca devinimi, ayrıntıları, renkleriyle canlandırmaya çalışır elinden geldiğince. Bölüm Yüzkollu Devlerin yer altından çıkarılmalarıyla başlar. Zeus bu azmanları kurtarınca, onlara seslenip –ki bu yöntem destan yöntemidir– yardımlarını ister. Devler yanıt verir ve on yıl sürdüğü önceden bildirilen savaş başlar. Savaşın yeri de kabaca belirtilir: İki taraf iki dağ üstünde karşı karşıya gelmiştir, Titanlar Othrys'in, Kronos oğulları Olympos'un doruklarında yerlerini almışlardır. Yüzkollu Devlerin devinmesi, bir dağdan bir dağa fırlatılan kayaların gümbürtüsü, savaş naraları doğaya karışıp depremler doğurur. Zeus bir yandan Kyklopların armağanı göksel ateşi savurur, yangınlar sarar karaları ve denizleri. Rüzgârları da işe karıştırmakla ozan evrensel bir kaynaşma izlenimi vermeye uğraşır. Bütün bu oluşum tutarlı bir zaman sürecine göre de-

ğil de, tek tek imgeler biçiminde verilir, savaşın sonucu da birkaç dize ile şöyle betimlenir:

Ama ön saftaki Kottos, Briareus, Gyes,
Savaşa doymayan bu Yüzkollu Devler
Azdırdılar yeni baştan savaşı:
Üç yüz taş birden fırladı
Bu devlerin güçlü kollarından,
Kapkara saldırılarla ezdiler Titanları,
Yol yol toprağın altına tıktılar onları,
Vurdular zincire yendiklerini
Ve gökler ne kadar uzaksa topraktan
Toprağın o kadar altına gömdüler onları.

Uranos'un dev ve azman oğullarına reva gördüğü cezayı bu kez Zeus Titanlara uygular ve onları Tartaros'a kapatır. Zeus'un istemi böylece gerçekleşmiş olur deniyor ve bölüm kapatılıyor. Oysa biz bundan sonra Zeus'un krallık tahtına nasıl oturduğu, egemenliğini nasıl kurduğu, savaş ortaklarını nasıl ödüllendirdiğinin açıklanmasını beklerdik. Bu sorulara yanıt verilmiyor, yapıtın daha önceki bölümlerinde tek tük ayrıntılarla değinilen onur paylarını tanrılar arasında dağıtma konusuna bir daha dönülmüyor. *Tartaros* sözcüğü ozanı büyülemiş olacak ki Titanomakhia'nın bitiminden hemen sonra yer altı ülkesinin anlatımına geçiliyor. Ama Hesiodos'un kendi midir bu işe girişen? *Theogonia*'nın eleştirili metinlerinde dize 735'ten sonra gelen parçalar hep ayraç içinde gösterilmiştir. Çoğu bilginler bundan sonraki dizeleri "interpolatio", yani sonradan ekleme sayarlar. Öyle midir, değil midir? Buna karar vermek yetki sınırlarımızı aşar, ama yer altı dünyasının çarpıcı renklerle ve Titanlar Savaşı'ndan aşağı kalmayan bir canlılıkla anlatıldığı parçadan (Theog. 736-880) sonra yukarıda kesilen konuya şu dizelerle dönülmesi gerçekten dikkati çekmektedir:

Mutlu tanrılar bitirince bu işlerini,
Şereflerini zorla kurtarınca Titanlardan
Uydular Toprak Ana'nın öğütlerine,
Engin bakışlı Zeus'a başvurdular,
Ölümsüzlerin başına geçmesini,
Olympos'un kralı olmasını istediler ondan
Ve Zeus tanrıların başına geçip
Yetki paylarını dağıttı her birine.

Bu beş dizeden sonra (Theog. 881-885) Zeus'un evlenmeleri kuru dizin biçiminde anlatılarak yapıta sonradan ekleme olduğu kuşkusunu tam anlamıyla veren bir başka dizin daha gelmektedir. Burada (Theog. 965-1022) kimi tanrıçaların evlilikleri, özellikle ölümlü insanlarla evlenmeleri sayılmaktadır. Yapıt da böyle yarım kalmış bir halde sona ermektedir.

Sonradan ekleme olsun olmasın, Tartaros'la başlayan yer altı ülkesinin betimi gerçekten ilginçtir: Hesiodos'a özgü ilgi alanlarını eşine bir daha rastlanmayan bir ustalıkla serer gözümüzün önüne. Antik çağlar boyunca ozan ve yazarların hepsi Hesiodos'un bu betimlerinden esinlenmişler, faydalanmışlardır. Giderek diyebiliriz ki, *Theogonia*'nın bu yer altı imgesi Homeros'un *Odysseia*'da çizdiği Hades tablosundan daha canlı değilse de, hem daha ayrıntılı, daha tam, hem de daha somut, daha nesneldir bir yerde. Harita gibi izlenip okunabilir. Bu yüzden Vergilius'a da, Dante'ye de ilk kaynak olmuştur kuşkusuz.

Tartaros'un yerinin ve yeryüzünden uzaklığının saptanması ile başlayan bu betimleme (Theog. 772) yer altı ülkesinin görüntüleriyle sürdürülür; yer altını mesken edinmiş yaratıklar geçirilir göz önünden: Gece ile Gündüz, Ölüm ile Uyku, cehennem köpeği Kerberos, yer altı ırmağı Styks –yukarıda sözü geçen ve önemi orada da belirtilen Ant Tanrıçası– nefis bir anlatımla tanımlanır, yer altı kapıları ve bu

kapıların ötesinde bulunan Khaos'tan kalma azman yaratıklar, ki buralarda Zeus'un yardımcıları Yüzkollulara da rastlamaktayız; sonunda da Gaia'nın son doğurduğu oğlu diye tanımlanan Typhon, yanardağı simgeleyen bir dev olarak uzun ve tüyler ürpertici bir gerçeklikle tanımlanmakta, Zeus ile Typhon arasında ikinci bir savaş canlandırılmaktadır. Typhon'dan doğma azgın yellerin toprak ve deniz üstündeki etkilerinin betimlenmesiyle biter bu ilginç ve, ne denirse densin, *Theogonia*'nın biçimine de, havasına da pek uygun olan ara bölüm (Theog. 772-880).

Böylelikle yapıtı bölümleri ve ayrımlarıyla özetlemiş olduk. Özet bize yapıtın kaynaklarını araştırırken çeşitli öğelerin karşılaştırılması, kıyaslanması, eleştirilip yorumlanmasında yararlı olabilecektir.

Kaynaklar

Hesiodos eski Yunan yazınında kendine özgü bir sestir. Herodotos, "Tanrılar dünyasını Homeros ile Hesiodos yaratmıştır," demekle bir doğruyu dile getirmiş olabilir, ne var ki iki büyük ozanın yarattıkları tanrılar arasında belirgin bir ayrılık da göze çarpmaktadır. Hesiodos'un tanrıları Homeros'unkilere hiç benzemez, başka bir kaynaktan, Yunan olmayan bir kaynaktan geldikleri hemen sezilir ve işin daha düşündürücü yanı, Homeros'un temelini attığı gelenek, Yunan yazını boyunca tutunduğu, az çok farkla sürdürülüp geliştirildiği halde, *Theogonia*'da tanımlanan tanrısal kişi ve olayların kesintiye uğramış, kimi geç dönemler dışında Yunan kültürünce benimsenmemiş olmalarıdır. Homeros'un kaynaklarını pek aramayız, yalnız *İlyada* ve *Odysseia*'dan daha önce yazılı kaynak bulunamayacağını bildiğimizden ötürü değil de, bu iki efsanenin tutarlı bir evrim süreciyle tek ve belli bir geleneğin çeşitli aşamalarını yansıttığı için araş-

tırma ihtiyacı duymayız. Daha doğrusu bilginler pek duymamış böyle bir ihtiyacı. Homeros'un kendi içinde, kendi binbir giziyle çözümlemeye girişmişler, akıllarına gelmemiş *İlyada* ve *Odysseia*'ya konu olan ne tanrı, ne de kahraman kişilerin başka, Yunan'a yabancı bir uygarlık alanından esinlenebilmiş olabilecekleri. Hata ettiklerinden hiç kuşkunuz olmasın. *İlyada*'nın özellikle Anadolu'nun eski kültürleri, yerel boyları üstüne verdiği değerli bilgilerin, gereğince ve zamanında değerlendirilmemiş olması, örneğin İlkçağ bilginlerinin iki destana ekledikleri bunca "scholia" (not ve açıklama) arasında Likya gibi önemli bir yöreyi yeterince incelememiş olmaları, bizim bugün eldeki buluntuları yazın kaynaklarına dayandırmamızı güçleştirmektedir. Yunan deyince Yunan'la başlayıp Yunan'la bitirmek Batı biliminin bugüne dek kurtulamadığı bir sapkıdır. Homeros üstüne bunca kitap yazılması, Hesiodos'un son zamanlara dek hemen de hiç incelenmemiş oluşu bunun bir sonucu olsa gerek. Hesiodos esin kaynağını Doğu'dan alıyor, gözle görülen bir gerçektir bu, ama kaynakla ürün arasında bağlantıyı kurmak ya da kaynaklar arası bir kıyaslamaya girişmek klasik filologlar için çetin ve az çekici bir işti, çünkü kendi alanları gibi herkesin malı olmamıştı o bilgiler. Ne demeli, klasik İlkçağ bilginleri tembel olur, çünkü işledikleri konular açık seçik ve öteden beri geniş, genel bir ilgi toplamaktadır. Bir zamanlar Yunan deyince akan sular dururdu, öyle de olmuş, akan sular durmuş. Ta ki Ankara'da 1945-46 sıralarında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hititoloji Profesörü olan Dr. Hans Gustav Güterbock ve onun birlikte çalıştığı Doç. Dr. Sedat Alp, Türk Tarih Kurumu Yayınları'nda *Kumarbi Efsanesi* diye küçük bir kitap bastırana dek. Prof. Dr. Güterbock, Hurri kaynaklı bu Hititçe metnin çeviri ve açıklamasını sağlamakla kalmamış, *Kumarbi Efsanesi*'nin Hesiodos'un *Theogonia*'sına kaynak olduğunu kanıtlama görevini de yüklenmiş, bunu daha sonraki yayınlarında da

sürdürmüştür. Oysa asıl ödev klasik filologlara düşerdi. Utanarak söyleyeyim ki o zaman pek ilgilenmemiştim, ancak şimdi iki metnin karşılaştırılmasının ufkumuzu nasıl genişlettiğini görüyorum.

Bugün aradan bunca yıl geçtikten sonra, üç ana yayına dayanarak[8] *Kumarbi Efsanesi* üstüne bilgilerimizi şöyle özetleyebiliriz:

Kumarbi Efsanesi Hitit krallığının başkenti Hattuşaş'ta, bugünkü Boğazköy'de bulundu. Hitit çivi yazısı ile yazılmış bu destanın metni Hattuşaş saray arşivlerinin tabletleri arasından ortaya çıkarıldı. Bilginler bu tabletleri MÖ 13. yüzyıl sonu olarak tarihlendirirler, çünkü saray o tarihten sonra yıkılmıştır. Yazıya dökülen efsane ise Hurri kaynaklıdır. Hurriler MÖ 16. ve 15. yüzyıllarda Anadolu'nun güneydoğusundan Kuzey Mezopotamya ve Suriye'ye uzanan bölgede yaşamışlar ve Hitit uygarlığı ile yarışan parlak bir uygarlık kurmuşlardı. Hitit kralı I. Suppiluliumas (1375-35) bu ulusu alt edip topraklarını ele geçirince Hititlerin Hurri kültürünün etkisi altında kaldıkları Hititçe metinlerde rastlanan Hurri kaynaklı birçok ad, tapım ve efsanelerden bellidir. *Kumarbi Efsanesi* diye adlandırdığımız –metinde destan adı belirtilmemiştir– bu metin, kimi yerleri kırık dökük parçalar halinde elimize geçmişse de, okunabilmiş ve bir bütün olarak çağdaş dillere aktarılmıştır. Yukarıda saydığımız yayınları, ayrıca Güterbock'un başka dergi ve kitaplarda İngilizce olarak verdiği çevirileri de karşılaştırarak[9] *Kumarbi Efsanesi*

---

8 a) M. L. West, *Hesiod Theogony*, Oxford, Clarendon Press, 1966.
b) H. G. Güterbock-Sedat Alp, *Kumarbi Efsanesi*, TTK Yayınları, VII. Seri, No: 11, Ankara, 1945.
c) M. Vieyra, "La mythologie en Sumer, à Babylone et chez les Hittites", *Mythologies classiques*, Librairie Larousse, Paris 1963.

9 H. G. Güterbock, "The Hittite Version of the Hurrian Kumarbi Myths: Oriental Forerunners of Hesiod", American Journal of Archaeology, Vol. LII, No: 1, 1948.
"Hittite Mythology", *Mythologies of the Ancient World*, ed. S. N. Kramer, Anchor Books, New York 1961, s. 141-179.

üstüne yeterli bir bilgi edinebileceğimiz gibi, Hesiodos'un bu efsaneden ne denli yararlandığını da saptayabiliriz.

Kumarbi

Elimizdeki parça gökteki ve yer altındaki tanrılara bir sesleniş̧le başlar. Birçok tanrı adları sayılır ve onlara "İşitin," denir. Bu tanrılar arasında sonradan adı geçecek Anu da vardır. Anlatım şöyle başlar: "Bir zaman, geçmiş yıllarda Alalu gökte kral idi. Alalu tahtta oturur ve tanrıların birincisi olan Anu onun önünde dururdu. Onun ayaklarına kapanır ve maşrapaları içmek için eline verirdi." Alalu'nun krallığı dokuz yıl sürer, dokuzuncu yılda Anu'nun ona karşı savaş açtığı, onu yendiği ve önünde kaçan Alalu'yu karanlık toprağa sürüp tahtına oturduğu söylenir. Bu kez Anu nasıl Alalu'ya kulluk ettiyse, Kumarbi de Anu'ya kulluk eder: "Anu tahtına oturur ve güçlü Kumarbi ona içecek verirdi. Onun ayaklarına kapanır ve maşrapaları içmek için eline verirdi," deniyor. Anu'nun krallığı da dokuz yıl sürer ve Kumarbi de ona karşı savaş açar. Şöyle denir: "Anu artık dayanamadı Kumarbi'nin gözlerine. Anu, Kumarbi'nin elinden kendini sıyırdı ve kaçtı. Anu, kuş gibi uçtu. Arkasından Kumarbi saldırdı ve onu, Anu'yu ayaklarından yakaladı, ve onu gökten aşağıya çekti." Bundan sonra efsanenin asıl can alıcı olayı anlatılır: "O (yani Kumarbi) onun (yani Anu'nun) 'diz'ini ısırdı; ve onun (Anu'nun) erkekliği (Kumarbi'nin) içine döküldü." Kumarbi Anu'nun erkekliğini içine aldığına sevinir ve güler, ama Anu geri döner ve Kumarbi'ye şöyle seslenir: "İçini düşünerek seviniyorsun, çünkü benim erkekliğimi yuttun. İçinde olana sevinme. İçine ağır bir yük koydum." Bu yükün ne olduğu açıklanır: Kumarbi hava-tanrıya gebe kalmıştır, ondan başka Aranzah (Dicle) ve Taşmişu'ya da gebe bırakılmıştır. Bu üç korkunç tanrının tohumlarının

içine döküldüğünü öğrenince Kumarbi büyük bir telaşa kapılır, yuttuğunu tükürmeye çalışır. Tükürdüğünün Kanzura Dağı'na düştüğü söylenir. Ama tükürdüğü nedir, tükürmediği nedir? Metin bunu bildirmez ve elimizdeki fragman Kumarbi'nin öfke içinde Nippur'a gitmesiyle son bulur.

Bundan sonrası kırıktır, okunamıyor. Ne anlatıldığını toplamaya çalışalım: Hava-tanrı, Kumarbi'nin içinde kalmış olacak, hava-tanrının adı söylenmiyor, bir ideogramla, yani çivi yazısında bir ad belirtisiyle gösteriliyor. Güterbock bu ideograma Hurri Hava Tanrısı Teşub'un adı verilebilir kanısındadır.[10] Bundan sonra Anu ile hava-tanrı arasında bir konuşma geçer. Anu ona Kumarbi'nin neresinden çıkması gerektiğini öğütler. Kumarbi de akıl-tanrı diye bilinen Ea'ya gider. Ea'dan içindeki hava-tanrıdan kurtulmak için bir öğüt mü, bir büyü mü ne ister. Ağız, dişler ve yakınmalardan söz edilir. Sonunda bir büyü ile hava-tanrının doğumu sağlanır olsa gerek. Derken hava-tanrı Anu'ya başvurur: Kumarbi'nin ölümünü planlarlar. Savaş hazırlıklarına tanık oluruz. Bir savaş tanrısının adı geçer ve Şeri diye Teşub'un kutsal boğalarından birinin. Burada yer alması gereken savaş metinde yitiktir. Bundan sonraki metin içeriği varsayımlara dayanmaktadır: İki çocuktan söz edilir, bunlar metinde adı geçen tanrı Taşmişu ile ırmak Dicle mi, yoksa Anu ile Toprak'ın ürettikleri başka tanrılar mı? Bu doğum Larousse'daki çeviride şöyle yorumlanır ve sahneye Ea, us-tanrı çıkar: "Ea, akıl kralı saymaya koyuldu. Birinci ay, ikinci ay, üçüncü ay geçti, dördüncü ay, beşinci ay, altıncı ay geçti. Yedinci ay, sekizinci ay, dokuzuncu ay geçti. Onuncu ay geldi. Onuncu ayda Yer inlemeye başladı. Yer inleyince dünyaya iki çocuk getirdi." Bir ulak gidip haberi Ea'ya bildirir. Bunlar Taşmişu ile Dicle olsa gerek deniyor. Sonunda hava-tanrı bu savaşı kazanır, böylece Gök krallığını ele geçirir.

---

10 *Mythologies of the Ancient World*, s. 158.

Bu metinle *Theogonia* arasındaki benzerlikler açıkça görülür. Bunları özetleyip sıralamakta kuşkusuz fayda vardır. *Kumarbi Efsanesi*'ne "Gökteki Krallığı Ele Geçirme *Mythos*'u" diye bir ad verildiğine rastladım. Elimize geçtiği kadarıyla bu efsanenin özünü yansıtmaktadır bu ad. Gök kralları şu sırayla izlenir: Alalu, Anu, Kumarbi, hava-tanrı. Bu sıra aşağıdan başlamak üzere Zeus, Kronos, Uranos üçlüsüne uygun düşer, şu farkla ki Alalu'nun *Theogonia*'da karşılığı yoktur. İlerde değineceğimiz bir geç İlkçağ yazarı, Bybloslu Philon (MS 2. yy.) Finike geleneğinde dört kuşak saptamakta, Yunan *mythos*'unda bu kuşaklara ancak ikincisinden başlandığını vurgulamaktadır. Ne olursa olsun, Doğulu kaynaklarla Hesiodos'un eseri arasındaki benzerlikler çok ve çeşitlidir. İlkin bir soy efsanesiyle karşı karşıyayız, konu krallık kavgasıdır. *Theogonia*'da bu kavganın tek bir soyun kuşakları arasında sürdürüldüğü görülür: Uranos Kronos'un babası, Kronos da Zeus'un babasıdır. Baba oğul arasındaki çatışmaya geçilmeden, her babanın kendi oğlunu –ya da çocuklarını– nasıl ürettiği, sonra da yerine geçmesini önlemek için nasıl yok etmeye çalıştığı, oğlun da ne gibi çarelere başvurarak babasını alt ettiği ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. *Kumarbi Efsanesi*'nde soy ilişkileri belirlenmiş değildir: Alalu Anu'nun babası mı, Anu Kumarbi'nin babası mı değil mi, söylenmiyor, yalnız Kumarbi'den sonra, onu alt edecek hava-tanrı bir dereceye kadar Kumarbi'nin oğlu sayılır, çünkü Kumarbi Anu'nun erkekliğini kendi bedeninin içine almakta ve doğal-insansal bir doğum süreciyle olmasa da, kendi gövdesinden çıkarmaktadır. Yunan efsanesinde soy ilişkileri tam anlamıyla insancadır, biçimleri bile daha imgelenmeyen, doğa öğelerinden ayıramayacağımız bu tanrısal varlıklar tıpkı insan gibi davranırlar. West (bkz. dipnot 7.a) "family planning", yani aile planlamasından söz ediyor bunlar için. Gerçekten de bu çağdaş yöntemi uyguluyor gibidirler. Baba çocuk istemiyor, ana yavrularını korumak

için çırpınıyor, çocuklar ise baba baskısından kurtulmaya çalışıyorlar. Aile planlaması kadar Freud'un öğretilerini de anımsatabilir bize *Theogonia*'da betimlenen süreç, ama bu tür çağrışımlara sapmadan da birçok kıyaslama noktaları bulabiliriz iki efsane arasında.

Her ikisinde de anakonu üretme gücünün ve genellikle o gücü simgeleyen erkeklik uzvunun kesilmesi ya da koparılmasıdır. Ne var ki ek tema olarak bunu izleyen atmık ve atmıktan doğma varlıklar motifi iki efsanede de yer almakla birlikte, çok değişik biçimlerde işlenmiştir. Uranos'un hayalarını Toprak Ana'nın yaptığı bir çelik tırpanla oğlu Kronos keser. Kesilen erkeklikten iki türlü sıvı akar: kan ve atmık. Kanın toprağa, atmığın ise denize aktığını vurgular ozan. Kan ve atmık tohum işlevini görür ve toprak ile deniz bunlardan doğrudan doğruya döllenmiş olurlar, şu farkla ki toprak kan tohumunu uzun süre korur, deniz ise atmıktan doğma Aphrodite'yi hemen gün ışığına salar. Şair, denize yayılan atmığı dalga köpüklerine benzeterek aşk tanrıçasının doğumunu şiir havasına bürüyerek anlatır. Bu anlatımı herhalde efsanenin kaynağına değil de Hesiodos'a borçluyuz. Yunan ozanı kendi geleneklerine yabancı düşen bu efsane motifini ancak bu yoldan benimsemiş ve okuyucusuna benimsetmiş olabilir. Öyküsünün inanırlığını daha da pekiştirmek için, Aphrodite'nin adı üstüne bir "aitia" uydurduğu da gözümüzden kaçmamaktadır. Tanrıçanın adı "köpükten doğma" anlamına gelir, o halde anlattığım efsane doğrudur demek ister okuyucusuna. Erkekliğin koparılması konusu *Theogonia*'da Uranos efsanesiyle sınırlı kalır, bir daha ele alınmaz. Kumarbi'de anakonu ile birleştirilen erkekliği yutma, gövdeye indirme motifine gelince, bunun Kronos efsanesinde gene çok değişik bir biçimde işlendiğini görüyoruz. İkinci kuşağın kral-tanrısı babasını iğdiş ettikten sonra, kendisinin de aynı yazgıya uğrayacağından korkar, bunun için yutar ürettiği tüm dölleri. *Mythos*'un içerdiği anlam

şudur: Tohumdan çıkacak varlık tohumun gücünü taşır, o gücü yok etmek onu içinde bulunduğu çevreden ayırmakla, örneğin erkekliği ait olduğu kimseden kesip koparmakla gerçekleşemez, nitekim Kronos Uranos'u iğdiş etmiştir ama kanından ve atınığından döller üremesine engel olamamıştır. Kronos sanki bu gerçeği anlamıştır, iyisi mi kendinden doğma varlıkları kendi içine almakta hızlı davranır: Çocuklarını doğar doğmaz yutar. Hitit efsanesiyle Yunan efsanesi arasındaki benzerlik burada doruğa çıkar. Hemen şunu da belirtelim ki, erkekliği kesmek, erkeği iğdiş etmek teması Yunan mitolojisinde pek yer etmemişse de –bu motife bildiğim kadarınca yalnız Kybele-Attis *mythos*'unda rastlanır, Kybele ise Anadolu'ya özgü bir tanrıça olup öyküleri Yunan *mythos*'una girmemiştir– tohumu bir güç öğesi olarak yutma motifi epey tutulmuş, gelişmiş ve örneğin bir insanın başka bir insandan öç alma amacıyla çocuğunu kesip kendisine yedirmesi konulu efsanelerde sürdürülegelmiştir. Bu konuda Tantalos-Pelops, Atreus-Thyestes ve Medeia efsanelerini anımsayabiliriz. Burada dölünü yeme temasının ilkelliği çeşitli kanıtlar, öykü eklentileri ve bezekleriyle örtbas edilmek istenmişse de, kökenindeki derin anlam gene de sırıtmaktadır.

Bu simgesel anlam *Kumarbi Efsanesi*'nde bütün açıklığıyla ortadadır: Önce birinci Kral Alalu'nun, sonra ikinci Kral Anu'nun gökte kaç yıl krallık ettikleri kesinlikle belirtilir: her biri dokuz yıl tahtta oturmakta ve o yıllar boyunca önce Anu Alalu'ya, sonra Kumarbi Anu'ya kulluk ederler. Ne var ki Anu Alalu'ya savaş açıp onu devirdiği gibi, Kumarbi de dokuzuncu yılda Anu'nun tahtına göz diker. Bu savaş açmanın nedeni belli değildir. *Theogonia*'da bunca özenle vurgulanan nedenlilik ilişkilerine Hitit destanında hiç önem verilmez. Olgular kuru bir günlük üslubuyla yalnızca sayılıp sıralanır. Ancak Anu ile Kumarbi arasında savaş başlayınca işler çatallaşır, bir dram havasına girilir. Anu

Kumarbi'nin gözlerine dayanamayıp –bu ne demekse– göğe uçar, o anda Kumarbi saldırır, Anu'yu ayaklarından yakalar, gökten yere çeker ve metindeki deyimle "dizini" ısırır. Bu edimle Anu'nun erkekliği Kumarbi'nin içine dökülür. Kumarbi yuttuğuna sevinmek üzereyken Anu geri dönüp düşmanına korkunç açıklamalarda bulunur: Hava-tanrıya gebe kalmıştır; üç ağır yük vardır içinde, biri hava-tanrı, öbürü Aranzah (Dicle Irmağı) üçüncüsü de Taşmişu. Hava-tanrının ileride Kumarbi'yi alt edeceğini hemen anlıyoruz, ama Aranzah ile Taşmişu niçin ürkütüyorlar Kumarbi'yi bu kadar? Belli olmuyor, her neyse, Anu bu sözleri söyleyip göğe uçtuktan sonra, Kumarbi'yi yaptığına bin pişman görüyoruz. Bir sürü çareye başvurup yuttuğunu kusmaya uğraşıyor, bir şeyler de tükürüyor olmalı, sonunda da tıpkı Kronos gibi çıkarıyor içindekini; ama metin buralarda çok bozuk, neler olup bittiğini pek kestiremiyoruz, bir anladığımız hava-tanrının doğduğu ve Kumarbi'ye karşı savaş açıp onu yendiği, dördüncü kuşaktan kral-tanrı olarak gök tahtına kurulduğudur.

Anu burada tıpkı Uranos ile Gaia gibi falcılık yapmakta, geleceği bildirmekten de ayrıca kıvanç duymaktadır, çünkü gelecekte kendi öcünün alınacağını bilir. Kumarbi'nin birdenbire büyük bir hayal kırıklığına uğraması ancak şöyle açıklanabilir: Anu'nun erkekliğini yutmakla yalnız gücüne ve krallık yetisine sahip çıkacağını sanmıştı, kendi üstesinden gelecek bir ya da üç varlığa gebe kaldığını öğrenince, öfkelenir, üzülür, yazgısını tersine çevirmeye uğraşır ama başaramaz.

Kumarbi ile Kronos efsanelerinde birbirlerine hemen tıpatıp denk düşen bu yutma-kusma motifinin izlerine Hesiodos'ta sözü geçen başka efsanelerde de rastlamaktayız. Babasından daha güçlü bir çocuk doğuracağını bildiği Metis'i, Zeus bir iki demeyip yutar, kafasından da Akıl Tanrıçası Athena'yı tam silahlı olarak çıkartır. Uranos-Kronos

mythos'ları Yunanistan'da Hesiodos'tan sonra ne kadar tutundu, işlendi, sürdürüldü, pek bilmeyiz, çünkü elimizde belge yoktur, ama Athena'nın doğuş biçimi epey benimsenmiş olacak ki heykel de konuyu işlemiş ve Atina'nın kent koruyucusu tanrıçayı bu biçimde yontmaktan geri kalmamıştır.

Hitit destanında boyuna savaştan söz edilmektedir. Besbelli ki Gök krallığını elde etmeleri ancak savaş sonucunda gerçekleşmekte, Anu'nun Alalu'ya, Kumarbi'nin de Anu'ya savaş açtıkları söylenmektedir. Ama birinci savaşın açılması ile bitmesi bir olur, Alu hemen yenilip kaçar ve yeni kral Anu yer altına sürer onu. Kumarbi Anu'ya karşı savaş açınca, Anu da uzun zaman dayanamaz, kaçar, ama bu kez göğe uçmaya yeltenirken düşmanı onu yakalar ve dizini ısırmakla –diz sözcüğünden burada erkeklik uzvu anlaşılır herhalde– atmığını içine alır. Buraya dek savaş diye bir olgu canlandırılmış değildir, daha sonra metnin çok bozuk olduğu yerlerde hava-tanrının Kumarbi'yi alt etmek için birtakım savaş hazırlıkları yaptığı, kutsal boğaları bu işe koştuğu sanılabilir. Gene de bu metinde bizim anladığımız biçimiyle savaş betimlenmiş değildir. Savaş Hitit destanında soyut bir kavram olarak kalmaktadır. Bir kralı tahtından atmak için bir girişimde bulunur, çatışmaya girer, savaş denince bu anlaşılıyor herhalde. Kaldı ki kralı devirmeye kalkışan iki kuşak tanrının da önce davranışlarıyla kul köle olarak betimlendiği görülür: Anu da, Kumarbi de tahtlarına göz diktikleri Alalu'nun ve Anu'nun daha önce "Ayaklarına kapanır ve maşrapaları içmek için ellerine verirlerdi," deniyor. Bu böyle olunca iki düşman arasında savaş değil de, daha çok kölenin efendisine karşı ayaklanması söz konusu olabilir bizim anlayışımıza göre. Her ne hal ise, somutlaşmasa bile çatışma bir süreç olarak ortada vardır. Hesiodos'un tasarladığı tanrı krallığı düzeninde bu süreci benimseyerek ilke edindiği bellidir. Nedenleri ve tüm ayrıntılarıyla betimlemeye giriştiği savaşı eserinin anakonusu yapmıştır Yunan ozan. Titano-

makhia *Theogonia*'nın ortadireğidir, eserin var oluşu, destan oluşu onsuz düşünülemez. Şimdi bir sorun, çözümlemeyi hiç umamayacağımız bir sorun çıkmaktadır karşımıza: Hesiodos bir örneğini *Kumarbi Efsanesi*'nde gördüğümüz Doğulu yazın kaynaklarından nasıl ve ne kadar esinlenmiştir? Bilgi ve belgelerimizin bugünkü durumunda doğrudan ya da dolaylı bir ilinti kurmak olanağı bulunmadığına göre, en doğru ve en sağlıklı inceleme yöntemi iki metni karşılaştırmaktan ileri gidemez. Bunu da yapınca, Kumarbi'nin *Theogonia*'nın ana efsanesine örnek olduğu apaçık ortaya çıkar. Giderek iskeletidir denebilir, öyle bir taslağı ki, oluşum süreci ilke diye benimsenerek üstüne alabildiğine işlenmiştir. Böyle bir oluşuma Yunan'ın başka hiçbir efsanesinde rastlanmadığına göre savımız da kanıtlanmış olur. *Kumarbi Efsanesi* Hesiodos'a ne yolla varmış olursa olsun, onu *Theogonia*'nın kaleme alınmasında esinlemiş, derinden etkilemiştir. Bu olguyu iyice saptamak kaynakların ulaşım araştırmalarına da yararlı olur. Bir elli yıl öncesine değin Hitit metinleri biliniyor muydu, bilinmiyordu, ola ki elli yıla kalmaz Hitit ile Yunan yapıtları arasındaki ilintiler kesinlikle saptanabilir, açıkça ortaya serilir. Neden olmasın?

Ullikummi

Ama bugün bile Kumarbi'den başka kaynaklar var elimizde. Biri, Kumarbi'nin devamı sayılan *Ullikummi*'dir. İngilizce "The Song of Ullikummi", Fransızca "Le chant d'Ullikummi" diye adlandırılan bu destan –ezgi diyemeyiz biz– çok uzundur. *Kumarbi Efsanesi*'nın ikinci yapıtı olmakla birlikte, aslında ondan bağımsızdır, ama Gök'teki krallık teması ile ilintili sayılabilir. Konu şudur: Kumarbi krallığı ele geçiren, Hava Tanrısı Teşub'u devirip yerine taştan bir azman olan Ullikummi'yi getirmeye uğraşır, yani

Kumarbi'nin hava-tanrıya kaptırdığı krallığı geri almak için girişimi diye özetlenebilir bütün yapıt. Ayrıntılarına girmeden, hemen diyebiliriz ki, kıyaslarsak, *Ullikummi* bir yerde Titanomakhia'nın karşılığı sayılabilir.

Yapıtın birinci tabletinde Kumarbi'nin söz konusu edileceği belirtilir. Kumarbi bir şeyler düşünmektedir: "Kumarbi düşünceler geçirdi aklından, boncuk taneleri gibi dizdi onları." Bunun üzerine ayağa kalkar, eline değneğini alır, ayaklarına hızlı yelleri takar ve kenti olan Urkiş'ten yola çıkarak Serin Batak diye bir yere varır. Orada çok beklenmedik, bizi oldukça şaşırtan bir olay olur. Serin Batak'ta koca bir kaya yatar, kaya üç fersah boyundadır, eni de bir buçuk fersahtır. "Kumarbi'nin düşüncesi atıldı ileriye, yattı kaya ile, akıttı erkekliğini içine, beş kez aldı onu ve on kez aldı onu gene..." Bundan sonra epey uzun bir boşluk görülür metinde. Kumarbi'nin kenti olan Urkiş, Kuzey Mezopotamya'dadır, Hurrilerin merkezidir. Bir boşluktan sonra Kumarbi'nin Deniz'den bir çağrı aldığını okuyoruz. Önce veziri Mukişanu, sonra elçisi İmpaluri aracılığıyla Deniz ile konuşur, çağrıya uyarak Deniz'in evine gider, şölende yer içer. Bu kez vezirini Sulara gönderir. Sular Deniz'den ayrı olsa gerek. Kumarbi'nin Deniz'le ilişkilerinin nedenini bilginler şöyle açıklama eğilimini gösteriyorlar: Kumarbi'nin Kaya'dan olan çocuğu doğacaktır, Deniz'le olan karşılaşmada doğacak olan yaratığın denizde büyümesi kararlaştırılır belki. Bundan sonraki fragman çok kırık döküktür, ama burada Kumarbi'nin çocuğunun doğumu anlatılmaktadır herhalde. Çocuk doğduktan sonra şöyle deniyor: "Kadınlar yardım ettiler doğmasına, Gulşeş ile Mah tanrıçalar aldılar çocuğu, verdiler onu Kumarbi'nin dizlerine. Kumarbi oğluna sevindi, bağrına bastı, başladı okşamaya, 'Uğurlu bir ad vereceğim,'" dedi. Sonra düşünür: "Ne ad takayım bu çocuğa, bir ok gibi gövdeden fışkıran bu çocuğa? Varsın Ullikummi olsun adı! Varsın gitsin göğe dek ve alsın krallığı.

Yok etsin Kummiya'yı, görkemli kenti, alt etsin hava-tanrıyı." Bu sözlerden sonra Kumarbi kendi kendine konuşmaya başlar, oğlunu kime emanet edeceğini ve asıl Güneş-tanrı ile Ay-tanrıdan nasıl saklayacağını kurar: "Sakın Güneş-tanrı ile Ay-tanrı görmesin onu! Hava-tanrı, Kummiya'nın güçlü kralı görmesin ve öldürmesin onu sakın! İştar, Ninive'nin kraliçesi görmesin onu ve kırmasın bir kamış gibi." Kumarbi bundan sonra İmpaluri'yi çağırır ve o da yelleri sandal gibi ayağına geçirdikten sonra Kumarbi onu İrşirra tanrılara gönderir, herhalde İrşirraları, çocuğunu onlara emanet etmek için seçmektedir.

Yukarıda doğuma yardım eden kadınlar ebe tanrıçalar olsa gerek. Bunların Gulşeş ile Mah adları Hititçedir; Güterbock'a göre Hurrice adları Hudenna ve Hudellura'dır. Kendisi çeviride bu tanrıçaları "Fate godesses" [kader tanrıçaları] ve "Mother godesses" [ana tanrıçalar] diye tanımlamaktadır.[11] Doğan çocuk Kumarbi'nin dizlerine verilir, tanrı tıpkı bir insan gibi baba olduğuna sevinir ve çocuğuna bir ad koymaya girişir. Bir ara düşünür, sonra koyduğu Ullikummi adının art anlamlı olduğu anlaşılır. Çocuk hava-tanrının yok edilmesi amacıyla üretilmiştir, Kummiya ise hava-tanrının kutsal kentidir. Ullikummi acaba Kummiya'yı yok edecek anlamına mı gelir? Kumarbi'nin dile getirdiği dilekler bu olumsuz yoldadır çünkü. Burada bir özellik dikkatimizi çekmektedir: Kumarbi kendi kendisiyle konuşmaktadır; destan üslubunun ikili konuşmaları anlatım boyunca vardır, ama iki kez Kumarbi'nin içinden geçen düşünceleri kendi kendine dile getirdiği vurgulanmakta, tıpkı Homeros destanlarında –özellikle en dramatik sahnelerde– olduğu gibi burada da "iç monolog" denilen anlatı biçimine rastlamaktayız. Kumarbi için çok önemli bir andır bu. Oğlunun doğumu, adının gerçekleştireceği göreve göre takılması ve başına bela gelmesin diye korunması. Kumarbi'nin bir kaygısı çocuğunun bazı

11 *Mythologies of the Ancient World*, s. 165.

tanrılara görünmesidir. Elimizdeki parçadan Ullikummi'nin nerede doğduğunu anlamayız, ama önceki fragmanlardan biliyoruz ki çocuğun denizde ya da sularda doğması için tedbir alınmıştır. Bu kez Ullikummi'yi emanet alacak ve kara toprağa götürecek biri aranmaktadır. Çağrı elçi İmpaluri aracılığıyla İrşirra tanrılara ulaştırılıyor. İrşirra tanrıların bir çeşit kader tanrıçaları ya da yardımcı periler olduğu metnin kendisinden ve daha sonraki parçada Enlil'in onları tanımlamasından anlaşılıyor. İrşirraların çocuğu Kumarbi'nin kucağından alıp "bir giysi gibi göğüslerine bastıkları" söyleniyor. Çocuk kundaktadır besbelli. Bu imge bana Ksanthos'ta Harpyalar Anıtı'ndaki kabartmayı anımsatıyor. Orada da Harpyalar ölü ruhları kundakta birer bebek gibi göğüslerine basmış olarak yer altına taşır gösterilirler. İrşirra denilen tanrıçalar bir çeşit Harpya olmasın? Dikkat edilirse, tıpkı Homeros destanlarında olduğu gibi, haber göndermek için bir ulak kullanılmakta ve tanrıların özel ulağı Hermes gibi İmpaluri de ayağına yellerden sandallar bağlamaktadır. Hermes'in sandallarındaki kanatlar da herhalde yeli simgeler, tanrı da Olympos'tan yeryüzüne ya da başka yerlere uçar gösterilir (Od. V, 43 vd.). Ullikummi'nin hava-tanrıdan saklanması doğaldır, Güneş-tanrı ile Ay-tanrıya görünmemeye çalışması, her şeyi gören bu tanrıların gidip de hava-tanrıya haber vermelerini önlemek içindir. Nitekim sonunda Kumarbi'nin korktuğu olur. Taşmişu, Teşub'un kardeşidir, hava-tanrı da Teşub'un başka bir adı olduğuna göre, burada sözü geçen bütün tanrılar gök tanrıları ve birbirleriyle akrabadır; daha sonra da adı geçecek olan Hepat Teşub'un eşi, İştar ise kız kardeşidir. Bâbil-Akad *pantheon*'unun birçok önemli tanrıları kaynağı Hurri olan bu Hitit destanında işlev görmektedir demek.

Ama biz metni özetlemeye devam edelim: İrşirralar çocuğu alıp Enlil'e götürürler: "Aldılar onu ve koydular Enlil'in dizleri üstüne. Tanrı gözlerini kaldırdı ve gördü ki bir çocuk

duruyor tanrısal varlığı önünde. Gövdesi diyorit taşındandı." Enlil sorar: "Kim bu? Kader tanrıçaları mı yetiştirdi bunu gerçekten? O mu görecek büyük tanrıların yaman savaşlarını? Bu belayı salan Kumarbi'den başkası değil. Hava-tanrıyı yetiştirdiği gibi, şimdi de bu taşı yetiştiriyor ona hasım diye." İrşirralar bu kez taşı Upelluri'nin sağ omzuna yerleştirirler ve Kumarbi'nin öngördüğü olur: "Taş büyüdü, güçlü sular büyüttü onu. Bir günde bir arış boy attı, bir ayda bir dönüm boy attı. On beşinci gün geldi, taş büyümüştü. Denizin üstünde duruyordu, dizleri ok gibi, duruyordu taş suların üstünde direk gibi, deniz belini sarıyordu peştamal gibi. Bir kule gibi yükseliyordu taş, gök tapınaklarına ve *kunturra*'lara erişiyordu." Derken Güneş-tanrı bu azmanı görür, şaşar ve hemen hava-tanrıya haber vermeye gider. Olacakları sezer gibidir: "Yaman bir çatışma olacak, yaman bir savaş, göklerin altını üstüne getirecek, toprakları aç susuz bırakacak." Metinde bunun üzerine Teşub, Güneş-tanrıyı oturup yemek yemeye çağırır, Güneş-tanrı nazlanır her nedense, sonra yiyip içtikten sonra Gök'e döner. İki kardeş Teşub ve Taşmişu denizdeki azmanı gidip görmeye karar verirler. Kız kardeşleri İştar da katılır onlara, üçü birden Hazzi Dağı'na çıkarlar. Hazzi Kuzey Suriye'de bir dağdır. Klasik coğrafyada adı Mons Cassius diye geçermiş.

Gördükleri manzara korkunçtur. Hava-tanrı gözyaşları dökerek şöyle seslenir: "Bundan böyle kim dayanacak bunun zorbalığına, bundan böyle kim açacak buna savaşı, kim dayanacak bunun dehşetine?" İştar da eline *galgaturi* denen bir çalgıyı alıp yakınmaya koyulur. Sonra da savaş hazırlıklarına başlar tanrılar. Burada metinler epey bozuktur, öyle ki Titanomakhia ile karşılaştırabileceğimiz bu savaş sahnesi üstüne pek az bilgi edinebiliyoruz. Kutsal boğaların, savaş arabalarının getirildiği söylenir, ama savaşın kendisi canlandırılmadan hava-tanrının yenilgiye uğradığı anlaşılır. Ullikummi boy atmaya devam etmektedir: "Gökleri ve toprağı titretti,

(bir kule gibi) büyüdü ve *kunturra*'ya vardı. Diorit taşının yüksekliği dokuz bin fersahtı, dokuz bin fersaha varıyordu boyu, Kummiya kentinin önünde yükseliyordu..." Sonra ne olursa olur, ama neticede Ullikummi'nin yenildiği anlaşılır. Hava-tanrının yenilgisi diye tanımlanacak bir parçadan sonra "Tanrıların Toplantısı" diyebileceğimiz bir sahneden kırık dökük bölümlerle karşılaşırız. Ea ile Enlil tanrıların adları geçer ve işin bizce daha ilginç yönü, insanlığı yok etme gibi bir konu çıkar ortaya. Şu sözleri söyleyen Ea mıdır: "Niçin yok edecekmişiniz (insanlığı?). İnsanlar kurban kesmiyorlar mı tanrılara? İnsanları yok ederseniz, kimse kalmaz tanrılara adak adayacak, hiç kimse kurban ekmeği sunmaz onlara ve de saçmaz sunuları!" Bu kez Upelluri de işe karışır ve anlaşılır ki omzundaki yükü atmış, Ullikummi'nin gücünü kırmıştır. Azmana karşı yeniden savaşa çağırır tanrıları, onlar da yüreklenirler, savaşa katılırlar ve savaş Ullikummi'nin yenilgisiyle biter: "Ea Taşmişu'ya yeniden seslendi: "Önce onu, diyorit taşını yendim. Gidin ve onunla savaşın yeniden: ok gibi durmasın artık." Taşmişu da sevinir, hep birden saldırırlar, Ullikummi son bir kez meydan okur: "Göklerde krallığı ele geçireceğim, yok edeceğim Kummiya'yı, Kunturra'yı alacağım, kovacağım tanrıları göklerden..." Ama istemini yürürlüğe koyamadan elimizdeki metin sona erer. Ullikummi herhalde yenilmiştir ve onunla birlikte Kumarbi'nin Gök tanrılarına karşı kurduğu plan suya düşmüştür.

Bu metni özüyle, tümüyle anlamak kolay değildir bizim için. Kırık parçalardan meydana gelmesi, öykünün en can alıcı yerlerinde boşluklar bulunması bir yana, tam olarak yazıya dökülmüş bölümlerinde bile kesin anlama varmak güçtür. Çünkü biçiminde de bir sorunla karşılaşırız. Metin düzyazı ile yazılmıştır, oysa içeriği de üslubu da şiirdir. Güterbock bu çelişkiyi vurgulamakla birlikte,[12] sunduğu çeviride[13]

12 American Journal of Archaeology, s. 133 vd.
13 *Mythologies of the Ancient World*, s. 164 vd.

metni dize dize ayırmaktadır. Gerçekten de edinilen izlenim *Ullikummi Destanı*'nın başı ve sonu olan bir bütün meydana getirdiğidir. Kurgusu üç ana bölüme ayrılabilir: Birincisi Ullikummi'nin üretilmesi ve doğumu, ikincisi doğduktan sonra başkalarının gözünde canlanması, özel nitelikleriyle betimlenmesi ve bu duruma karşı uyanan tepkiler, üçüncüsü Ullikummi ile öbür tanrılar arasındaki savaş ve bu savaşın sonuçları. Batılı yazın mantığına göre ayırmaya çalıştığımız bu üç ana bölüm ne boyutta, ne içerikte birbirine denk düşüyor, bunun nedeni ise yalnız metin bozukluğu olmasa gerek. Ama biz, metni bir dereceye kadar kavramak istiyorsak, incelememizi böyle bir plana göre yürütmek zorundayız.

Ullikummi'nin asıl konusu Kumarbi'nin hava-tanrıdan öç almasıdır. Bilindiği gibi, hava-tanrıyı Kumarbi doğal bir yöntemle değilse de, kendi üretmiş ve tahtını bu oğluna kaptırmıştır. Bu kez "kötü bir varlık", hava-tanrıya bir hasım yaratmayı kurar. Kumarbi bu planı önce tasarlar, sonra eyleme geçip bir kaya ile birleşir. Kayanın yeri ve nitelikleri ayrıntılarıyla belirtildiği gibi, birleşmenin kaç kez yinelendiği de bildirilir. Metin burada kesilir, ama Kumarbi erkekliğini kayanın içine akıttığına göre, kayanın gebe kaldığı ve bir döl vereceği belli edilmektedir. Tıpkı *Kumarbi Efsanesi*'nde olduğu gibi, burada da doğadışı bir olguyla karşılaşıyoruz destanın ta başında. Hesiodos destanı ile kıyaslayınca *Theogonia*'da olağanüstü varlıkların söz konusu olduğuna dikkati çekeriz: yüz kollu, elli başlı devler, tepegözler ve daha başka birçok yaratıklar doğada rastlanmayan azmanlardır, ne var ki doğadışı üretim konusunda tek bir yönteme yer verildiği –*parthenogenesis*, tek başına üretme– bunun da ancak yaratılışın ta başında Khaos ya da Nyks gibi ilksel öğeler söz konusu olunca uygulandığı görülür. Ullikummi'de kaya ile yatma edimi ancak üretilecek varlığın doğadışı olması istemiyle açımlanabilir. Hava-tanrıyı alt edebilecek varlık eşi görülmedik bir azman-canavar olmalı, doğurucusu da bu

amaca göre seçilmeli; nitekim durmadan büyüyen diyorit taşından Ullikummi anasına özgü nitelikleri daha da abartılmış olarak taşımaktadır.

Doğum öncelerini anlatan bölümler çok eksiktir. Doğumun kendisi de şaşırtıcıdır. Bir gece yarısı atmosferinde taş ya da kaya birdenbire bir çocuk ortaya çıkartmaktadır, dişi tanrıçalar bu doğuma yardımcı olmakta, gün ışığına çıkan çocuk ise tıpkı bir insan bebeği gibi babasının kucağına verilmektedir. Kumarbi sevinir, oğlunu sever, okşar, ona ne ad vereceğini düşünmeye koyulur. Aile saadeti içinde yüzüyor gibiyiz. Kumarbi'nin oğluna ad koyarken dile getirdiği dilekler epey olumsuz da görünse, pışpışlanan bu kundaktaki bebekten ileride yeri göğü titretecek korkunç bir taş direk yetişeceğine olasılık veremeyiz. Bu böyle sürüp gider. Kumarbi oğlunu emanet edecek birini arar –anasız bir çocuğa dadı arıyor gibidir–, onu gizlice Kara Toprak'a götürmek söz konusudur, Güneş, Ay ya da İştar tanrıçalarının çocuğu görmemeleri gerekir. Bir kamış gibi kırmamaları için. Bu kamış sözcüğünden fazla bir anlam çıkaramayız, ama bundan sonraki olgular da hep insan/tanrı çerçeveleri içinde kalır. Kumarbi'nin ulağı İmpaluri İrşirra tanrılar kimse, onları çağırır; bunların kolları, göğüsleri vardır, bebeği emanet alıp giderler. Ancak Kumarbi'nin onlara buyrukları bir tuhaftır; çocuğun geleceği üstüne kuşkular uyandırır okurda: çocuk Upelluri'nin omuzlarına bir ok gibi konmalıdır, bu ok bir günde bir arış boy atacak, bir ayda bir dönüm boy atacaktır deniyor. Upelluri'ye gelince, *Theogonia*'nın Atlas'ı gibi göğü omuzlarında taşıyan bir varlık olduğunu sonradan öğreniyoruz. Ama çocuğun gerçek kimliği ancak Tanrı Enlil'e göründüğü zaman açıklanır. Ullikummi, gövdesi diyorit taşından bir azmandır, hava-tanrıya hasım yetiştirilen bir bela, bir afet. Derken Kumarbi'nin öngördüğü ve diledikleri hemen gerçekleşir: Taş denizin içinde büyüdükçe büyür. Eşsiz bir şiir parçası ile betimlenir bu olgu:

Denizin üstünde duruyordu, dizleri ok gibi,
duruyordu Taş suların üstünde direk gibi,
deniz belini sarıyordu peştamal gibi.
Bır kule gibi yükseliyordu Taş,
gök tapınaklarına ve kunturralara erişiyordu.

Akıllara durgunluk verecek bir görüntü, ama unutulmayacak canlılıkta çarpıcı bir imge. Ullikummi bütün gerçekliğiyle dikilir bundan sonra gözlerimizin önüne. Güneş'in, Ay'ın ve Ullikummi'yi görmemeleri gereken bütün öbür tanrıların onu gördüklerine hiç şaşmayız. Buraya kadar Ullikummi'nin ana rahmine düşüşü, dünyaya gelişi ve yetişip kimliğine kavuşması betimlenmiş, anlatılmıştır. Bundan sonra onun tanrılar arasında yarattığı telaşa geçilir.

Ama burada bir ara verelim ve izlenimlerimizi saptamaya çalışalım: Kayadan doğma, boyu uzadıkça uzayan bir dev, suların içinde göklere dikilen bir azman... Bu imgeler gözümüzde canlandıkça sanki analarımızdan, ninelerimizden çocukluğumuzda duyduğumuz masalları anımsatır. Bunlar *mythos* kahramanları değil sanki, mitolojiden değil de, masaldan çıkmalar. Doğu'nun *Binbir Gece Masalları*'nda, Batı'nın Cermen kökenli sagalarında rastlıyoruz bu gibi tiplere. Ama bunlar doğrudan halkın imgeleminden fışkırma gözükür bize. Mitolojiyle, daha doğrusu Yunan mitolojisi gibi bir efsaneler bütününden çıkma kişilerle ilintili değil. Çünkü Yunan'da da devler, azmanlar vardır, ama bunlar dinsel bir görevi bulunan bir tapım bütününün içinde belli amaçlarla canlandırılan tiplerdir. Kaynakları da dinsel çevrelerdir herhalde, ozanlar bunları alır, kendi görüş ve anlayışlarına göre süslerler, tıpkı *Theogonia*'da olduğu gibi, ama simgesel varlıklarını yitirmezler. Oysa bir Ullikummi'nin simgesel varlığı nedir? Bizce pek belli olmuyor. Bu konuda Hitit-Hurri mitolojisini inceleyen bilginler ne tür görüşler ileri sürdüler bilmiyoruz,

ama özellikle bu *Ullikummi Destanı*'nda doğrudan halk imgeleminden gelme ve sürekliliği bu yüzden uluslararası bir nitelik taşıyan temalar, motifler görüyoruz biz. İncelenmeye değer konulardır bunlar.

Ullikummi'nin doğumunu Zeus'un Girit mağarasında gizlice dünyaya gelmesiyle kıyaslamak doğru olur mu, olmaz mı? Benzer noktalar yok değil. Önce bu taş konusu. Kronos son dölü yerine bir taş yutmaktadır, taş motifi ise bildiğim kadarınca başka hiçbir Yunan *mythos*'unda görülmez. Yutma motifi gerçi Kumarbi'de yalnız Anu'nun erkekliğiyle ilintili olarak yer alır, ne var ki taş ile yutma başka başka anlarda, başka başka bağlantılarla karşımıza çıkıyorsa da, bu konuda Hitit ile Yunan efsaneleri arasında yadsınmaz bir ilişki saptanabilir. Ullikummi tıpkı Zeus gibi öç alma amacıyla meydana getirilir, öç almanın aksamadan gerçekleşmesi için de gizlilik ilkesine önem verilir, iki efsanenin tek tük ayrıntılarında da benzerlikler göze çarpmaktadır: Ullikummi'nin doğumuna ebelik eden tanrıçalar, *Theogonia*'nın kendisinde değilse de, Zeus'un dünyaya gelişiyle ilgili başka efsanelerde sözü geçen dağ ve orman perilerini anımsatabilir. Mağarada gözünü açan tanrı bebeğini keçi sütü ile besleyen Amaltheia böyle bir peridir, Zeus'un doğduğu duyulmasın diye kalkanlarını yere vurarak gürültülü oyunlar oynayan Küret cinleri aynı sahnenin kişileridir. Koşutluk burada efsanelere özgü genel benzerliklerle açımlanamaz. Bağımlılık daha öteye gider, daha derinden, kaynaktan bir etkileşme sezilir bu iki efsane arasında.

Ullikummi'ye karşı tanrılar arasında uyanan tepki Hitit destanında çok büyük bir yer tutmaktadır. Önce Sümer-Akad *pantheon*'unun en büyük tanrısı Enlil karşımıza çıkıp Ullikummi'nin yaratılmasıyla ne hedef güdüldüğünü açığa vurmakta, sonra arada Güneş-tanrının gidiş gelişleri uzun uzun anlatılmakta, daha sonra da birçok başka tanrılar işe karışıp Ullikummi'nin varlığından duydukları korkuyu dile

getirmektedirler. Bu olumsuz tepkiye öylesine çok tanrı öyle derin bir duyarlıkta katılmaktadırlar ki, bütün tanrılar dünyası etkilenip ayaklanmış gibidir. *Theogonia*'da ne Titanlar Savaşı'ndan önce, ne de sonra, Olympos tanrılarının olaya karıştıkları görülür, gerçi hepsinin "azgın bir cenk havası estirdikleri" belirtilir, ama aslında edilgen kalırlar, çatışmada yalnız Zeus'un Yüzkollu Devlerin yardımıyla devindiğine tanık olunur. Adlarıyla sanlarıyla yokturlar Hesiodos'un destanında, oysa Ullikummi tanrıların her birini ayrı ayrı canlandırarak olayı daha geniş boyutlu bir destan havasına sokmakta, tutarlı, gerçekçi ve etkili bir anlatımla oluşturmaktadır. Kimi tanrıların tüm kişilikleriyle canlandırılmalarına olanak sağlanıyor. Örneğin Aşk Tanrıçası İştar –metni çok bozuk olan bir parçada– Kardeşi hava-tanrının başına gelen belaya ne sevimli bir ifadeyle yakınır! Durmadan büyüyen dev karşısında tanrılar birbirine soy bağlarıyla bağlanmış, kardeş olmuşlardır. Teşub, Taşmişu, İştar ve hava-tanrının eşi Hepat, başka fırsatlarda da bu kadar yakın mıdırlar birbirlerine? Bilmiyoruz, ama buradaki aile havası insanlara onca benzeyen Olympos tanrıları arasında görülmez. Günleri dırdır ve kavga içinde geçen Yunan tanrılarına karşın Hitit'in bu göksel varlıkları daha tarih öncesi çağlardan bu yana Anadolu'nun onurlu dayanışmasını mı simgeliyor yoksa? Bunu şaka olsun diye söylemiyorum, okurlarımdan *Telepinu Efsanesi*'ni duymamış yoktur sanırım, doğa olgularını yarı alaycı bir görüşle algılayıp mizahlı bir dille betimleyen bundan tatlı, bundan sevimli bir efsane yoktur dünyada! Tuhaftır ama Anadolulu olmakla birlikte –bilindiği gibi Bandırmalıdır– epey somurtkan bir yazar olarak karşımıza çıkan Aisopos'un değil de, daha çok Nasrettin Hoca'nın atası sayılmalıdır Telepinu.

Çeviride "Savaş Hazırlıkları", "Tanrıların Savaşı", "Tanrıların Toplantısı" başlıklarıyla tanımlanan bölümler ne yazık ki metin saptaması bakımından güvenil-

mez parçalardır. Eldeki satırların verdiği izlenim şudur: *Theogonia*'nın "Titanomakhia" bölümündeki devinim yoktur burada, buna karşılık gene destana özgü bol konuşmalar ve burada, nasıl diyeyim, gevşek bir hava var; kadınlar karışıyor bu savaşa, Hepat heyecanından damdan aşağıya düşecek gibi oluyor, kadınları zor tutuyorlar onu, savaşın kahramanı Hava-tanrı –savaşı seyretmek için olacak– hangi dağın tepesine oturacağını şaşırıyor, bir sürü tanrı karışıyor bu işe, her kafadan bir ses çıkar gibidir. Boyuna yükselen diyorit taşı karşısında kimse ne yapacağını, ne edeceğini bilemiyor. Omzuna Ullikummi'nin ok gibi oturtulduğu Upelluri bilgisizlik ve şaşkınlık içindedir. Bu arada "Prometheus Efsanesi"ni andırdığı için buraya "Tanrılar Toplantısı" başlığıyla nitelenen parçada Kumarbi, Zeus rolünde, insanları yok etmek istemiyle suçlanmakta. Bu arada önemli iki motif çıkıyor karşımıza: İlki Gök'le Yer'in bir bıçakla ayrılması –ki Uranos ile Gaia arasındaki kavga ve Gaia'nın yaptığı bir çelik tırpanla Uranos'un erkekliğinin kesilmesi– evrenin yaratılışında Yer'le Gök'ün ayrılmasını simgeler deniyor, ikincisi de kuşaklara işaret eden "eski tanrılar" deyimi. Sonra ne oluyorsa oluyor, Ullikummi ve onunla birlikte tanrılara tuzak kuran Kumarbi de yeniliyor besbelli. Elimizdeki metin bir yandan yeni kuşak tanrılarının sevinç çığlıkları, öte yandan Ullikummi'nin son bir kez meydan okuması ile sona ermektedir. Sanırım ki bütün parçadan çıkan karışıklık ve gevşeklik havası yalnız metnin bozukluğuna verilemez, Hitit destanının özünde vardır. Ullikummi besbelli *Theogonia* gibi kurgusu bir elden çıkmış, kesin bir tutarlılık yöntemiyle kurulmuş bir sanat eseri değildir. Ama bu görüşe bir değer yargısı katmak yanlış olur. Her iki destan da nasılsa öyledir. Yaratılış ya da yazılış tarihleri arasında en azından altı yüzyıl bulunduğuna göre, Hitit'in Yunan'a kaynak olduğu su götürmez bir olgu sayılabilir.

Sankhuniaton

Theogonia'daki yaratılış efsanesine etkisini inceleyeceğimiz bir başka Doğulu kaynağa geçmeden, Kumarbi-Kronos *mythos*'larıyla benzerliği vurgulayan, yukarıda sözünü ettiğimiz Byblosl Philon'a değinmeliyiz. Sankhuniaton adlı bir Finikelinin tarihini Yunancaya çevirdiğini ileri süren bu Philon sekiz dokuz kitaplık bir eser bırakmış bunun da günümüze ulaşması Hristiyan yazarlar sayesindedir. Sankhuniaton bir tarihçinin adı mıdır yoksa genellikle tarihçi anlamına mı gelir, pek belli değil. Philon bu Sankhuniaton'un Troya Savaşı'ndan önce yaşadığını vurguluyor. Bu eserde evrenin bir çeşit bataktan ortaya çıkışı, sonra da tanrı kuşaklarının egemenliği ele almak için birbirleriyle çatışması anlatılıyormuş. Ve tıpkı *Theogonia*'da olduğu gibi Finike'nin "efsane tarih"inde de dört kuşağın birbirini izlediği belirtiliyor. Philon bu dört kuşağın adlarını verirken, onların Yunan karşılıklarını da sayıyormuş:

Eliun–Hypsistos	Alalu
Epigeios–Uranos	Anu
El–Kronos	Kumarbi
Demarus–Zeus	Hava-tanrı

Hurri-Hitit efsanesinde kuşakların da eklendiği bu soyağacı,[14] önce de belirttiğimiz gibi, Yunan efsanesindeki bir boşluğu doğrulamaktadır: *Theogonia*'da Uranos'tan önceki kuşak adlandırılmış değildir; Philon'un Finikeli Eliun'a gösterdiği Hypsistos "en yüksek" anlamına gelen ve hiçbir Yunan kaynağında sözü geçmediği için kendi buluşu ya da çevirisi sayılabilecek soyut bir kavramdır. Çağdaş bilginler bu Philon'a Ras Şamra metinlerinin ortaya çıkışına değin inanmadılar, güvenmediler. Yani Yunan soyağacı *mythos*'unun Finikeli bir kaynaktan gelebileceğine olasılık tanınmamıştı.

14 bkz. West, op. cit. s. 27.

Oysa bizim Antakya'nın biraz güneyine düşen eski Ugarit kentinin yerinde, bugün Ras Şamra diye anılan bir kazıda ortaya çıkarılmış Sami alfabeli metinler Boğazköy tabletleriyle bir araya getirilip yorumlanınca Philon'un tanıklığını yabana atmamak gerektiği bilginlerce onaylanmıştır. Hiç kuşkusuz Hurri-Hitit-Finike ve Yunan efsaneleri arasında belirgin bir kültür alışverişine dayandırılması gereken bir koşutluk vardır. Asıl kaynağın hangisi olduğu ve çeşitli inançların ne yoldan, hangi araçlarla Doğu'dan Batı'ya geçtiği konusu, bilimi daha çok uğraştıracaktır kuşkusuz. Bizim bu konuda söz söyleme yetkimiz yoktur, ama özenle incelediğimiz West'in *Theogonia* açıklamalarına dayanarak,[15] aynı Akdeniz çevresinde yaşamış Hurri, Hitit, Bâbil, Finike, Yunan ulusları arasında bunca kültür ilişkileri saptanmışken, Hesiodos'un *Theogonia*'yı yazmak için Doğulu kaynaklardan yararlanmadığını söylemek olanaksızdır diye düşünürüz. Yunan alfabesinin Finike'den geldiği artık herkesçe bilinen bir gerçektir. Finikeliler Sami kaynaklarına olduğu kadar, daha önceki Sümer, Hurri, Hitit ve Bâbil gelenek ve göreneklerine aracı olmuş olabilirler, özellikle denize açık, Akdeniz'i enine boyuna dolaşan bir denizci ulus oldukları da göz önünde tutulursa bu görevi yaptıkları şüphe götürmez. West, Forrer adlı bir bilginin bizce çok ilginç bir savına değinir.[16] "Hesiodos'un *Theogonia*'sı doğrudan doğruya Hitit metinlerinden gelmedir," diyor Forrer, kanıt olarak da şunu ileri sürüyor: Hitit *mythos*'ları Midas'ın krallığı sırasında Phrygia'da süregelmiştir, Hesiodos'un soyu ise –yukarıda yeterince vurguladığımız gibi– Anadolu'dan, Midas'ın egemenlik yöresine hem çok yakın, hem de Phrygia kültüründen etkilendiği birçok efsanelerle kanıtlanmış Ege kıyılarından göçmüştür Yunanistan'a. Hesiodos *Theogonia*'yı kaleme alırken Anadolulu atalarından miras aldığı bir geleneği işlemiş olabilir. Forrer'in kanısı bu, ne var ki West buna

15 bkz. West, op. cit. s. 28-31.

16 H. Forrer, "Eine Geschichte des Götterkönigstum aus dem Hatti-reiclie", *Mélanges*, F. Cumont, iv. 1936. s. 687-713.

katılmıyor, katılmamasının nedenlerini de şöyle sıralıyor: *Theogonia*'da Doğulu kaynak izleri görülse bile, bunlar tümüyle Yunanlaştırılmıştır, yabancı sayılabilecek görüşler Yunan kavram ve terimlerine aktarılmıştır. Etkiler varsa da, bunlar doğrudan doğruya kaynaktan alınmış değildir, aracılık etmiş bir Yunan, örneğin İonyalı kaynağın varlığını şart koşar. Görüşler özetle bunlar. Bilginler Girit'i, Minoen Mykenien kültürünü de hesaba katarak bu kültürün Doğu ile Batı arasında oynadığı bağlantı rolünü değerlendirmek zorundadırlar, ancak bu sorunda hiçbir yazılı kaynağa dayanılamaması işi güçleştirmektedir. Biz bu çeşitli görüş ve savları özetlerken Finike ile İonya arasındaki ilişkileri aydınlatmak bakımından Homeros'un *Odysseia*'sına değinmek isteriz.

Odysseus Troya Savaşı dönüşünde yıllarca denizlerde perişan süründükten sonra varır sonunda yurdu İthake'ye, kendini tanıtmaz, bir dilenci kılığında domuz çobanı Eumaios'un kulübesine sığınır, orada başından geçmiş bir sürü uydurma olay anlatır: Yok Giritli bir kralın oğluymuş da korsanlarca kaçırılmış, Mısır'a varmış, orada epey para yaptıktan sonra Finikeli madrabazlarca aldatılarak önce Finike'ye, sonra Libya'ya köle olarak satılmak üzere götürülmüş de fırtına paramparça etmiş Finikelilerin gemisini, falan filan (Od. XIV, 287 vd.). Finikelilerden ilk kez söz edilen bu masaldan sonra, gene Finikelilerin rol oynadığı bir öykü dinleriz *Odysseia*'da, bu kez çoban Eumaios'un ağzından (Od. XV, 415 vd.): Odysseus'un babası İthake Kralı Laertes'in konağına köle düşen çobanın kendi yaşamöyküsüdür bu: Eumaios Ege'nin Kyklad adalarından Syros'ta kral oğlu iken dadısı Finikeli bir esir kadınmış, günün birinde limana gelen bir Finikeli madrabaz gemisinin tayfalarından biriyle ilişki kuran bu dadı, saraydan kucak dolusu altın çalmış, kral çocuğunu da yanına alarak gemiye kaçmış. Ama kadın yolda ölmüş, o ölünce de Finikeliler Eumaios'u Laertes'e satmışlar. *Odysseia*'da epey yer tutan bu öyküyü özetlemekten amaç, deniz serüvenlerinin anlatımında Finike ve Finikelilerin ne denli önemli bir

rol oynadıklarını belirtmektedir. Bu öykülerin destan geleneğiyle ya da efsane ile hiçbir ilintisi yoktur besbelli, doğrudan gerçek yaşamı yansıtan olayların dile getirilmesidir. Bunlar Homeros çağında (destanların kaleme alındığı dönem tartışma konusu olmakla birlikte MÖ dokuzuncu sekizinci yüzyıl civarı en akla yakın tarihlendirme sayılmaktadır) Yunan dünyasının Finike ile doğrudan doğruya ilişkisi bulunduğunu kanıtlar. Yaşamın kendisinden yansıyan bu kanıtlar ise bence yazılı belgeler kadar önemli sayılmalı, belki daha da değerli ve gerçekçidirler. Akdeniz üstünde Finike ile Yunan denizcileri bunca yakın alışverişte bulundukları bir dönemde masal ve efsane geleneklerini birbirlerine aktarmaları doğal değil de nedir? Bu çeşit belgelerin bilimce gereği kadar değerlendirilip değerlendirilmediği ayrı bir konudur.

Enuma Eliş

Gelelim *Theogonia* ile ilişkisi saptanabilecek başka bir yapıta. "Enuma Eliş" diye anılan bu yapıt Bâbil kaynaklı bir yaratılış destanıdır. "Bir zamanlar yukarıda" anlamına gelen "enuma eliş" sözcükleriyle anlatıya girişmek Samilere özgü yazınsal bir gelenekmiş. Yaratılış destanı da aynı deyimle başladığından, adı *Enuma Eliş* olarak kalmış, bilgin çevrelerinde. *Enuma Eliş* üstüne bilgi edinmek, kalan tek tük metinlerin çevirisini yapabilmek için, yukarıda yararlandığımı bildirdiğim eserlerden başka, bir de Orhan Hançerlioğlu'nun *İnançlar Sözlüğü*'nü kullandım.[17] Yapıtta geçen adları bu sözlükte bir bir izlediğim gibi, soyağaçlarının çizilmesi için de sözlüğü kılavuz edindim.

Enuma Eliş yedi tablet üstüne yazılmış uzun bir şiirdir, aşağı yukarı 1050 dize olarak hesaplanan bütününden 910 dize elimize geçmiştir. Bunlar ayrı ayrı yerde bulunan birçok

17 Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.

parçalar halinde olup her parça için ayrı bir tarih saptanmaktadır. En eskisi MÖ 1000 sularında yazılmış olsa gerek, ama eserin ilk kaleme alınış tarihi daha eski, yani Birinci Bâbil Hanedanı zamanına (MÖ 1895-1595) ait sanılır. *Enuma Eliş*'in dili West'e göre[18] Akadçanın destan lehçesidir, uzun konuşmaları ve tekrarlamalarıyla Homeros'un destan diline benzetilebilir. Yapıt şimdiye kadar incelediğimiz metinlerden ayrı bir nitelik taşımakta: Şu bakımdan ki dinsel olduğu kadar siyasal bir belge olup Bâbil Baştanrısı Marduk'u yüceltme amacını gütmektedir. Bu yüzden de Mezopotamya'nın başlıca din merkezlerince benimsenmiş ve tapımda resmî metin olarak kullanılmıştır. *Enuma Eliş* Bâbil'in yılbaşı bayramında yapılan törenlerde okunan bir metindi.

Aşağıda vereceğimiz birkaç çeviriden de anlaşılacağı gibi, *Enuma Eliş*'te de tanrıların birbirini izlemesi söz konusudur; bir kuşak kendisinden öncekini alt edip krallığı ya da baştanrılığı elde etmek amacıyla savaşlara girer. Ne var ki *Enuma Eliş*'teki bu çatışma yalnız bir efsane sürecini, din anlayışı ve tapım törelerinde yer alan bir değişmeyi, bir gelişmeyi efsaneye dayalı belgelerle kanıtlamaya çalışır. Daha ileri gitmeden Hesiodos'un tutumuyla Doğulu örneklerin benzerliğine dikkati çekmek isteriz. *Theogonia*'da Hesiodos soyağacı efsanelerini anlatırken Zeus'un hak üzerine kurulmuş düzen anlayışına parmak basar, kendinden önceki kuşakların yaşadıkları evren ya *khaos*'un ta kendisi, ya da *khaos*'tan biraz ileri karmakarışık sistemlerdir, daha doğrusu sistemsizliklerdir. Zeus doğanın dizginsiz güçlerini dizgine vurmakla ölçülü, dengeli akıl düzenini kurmuş oluyor. Hesiodos bu süreci *Theogonia*'da efsanevi öğeleri işleyerek dile getirmekle yetinmemiş, Zeus'un simgelediği hak hukuk düzeninin kendi çağında insanlar arasında tutunması gereğini vurgulamıştır *İşler ve Günler*'de. Bütün eser, Zeus tapımının üstünlüklerini, faydalarını belirlemek amacıyla yazılmıştır. Amaç güden eser Yunan sanat anlayışıyla ters

18 West, op. cit. s. 22.

düşer. Hesiodos'un öğretici olmaktan öte bir tapıma hizmet havasını taşımakta, yadırgatıcı havası da buradan ileri gelmektedir belki. Bu özelliktir bence Hesiodos'un Doğulu kaynaklarına yakınlığını, hem de eserinin Yunan yazınında tek başına kalışının nedenlerini açıklayan. Resmî bir Zeus tapımı olsaydı Yunan sitelerinde, Hesiodos'un yapıtları onun hizmetinde bir kutsal kitap olarak okunmalıydı, oysa böyle bir durum hiçbir zaman gerçekleşmemiştir İlkçağ Yunan dünyasında; onun için de *Theogonia* değil, tanrıları hiç de ciddiye almayan *İlyada*, örneğin Atina'nın Panathenaia bayramında okunan ana kitap olmuştur. Özgürlükçü, bireyci anlayışın izleri görülebilir bu olguda. Ama Hesiodos'un başka bir geleneğin, ruhuyla Yunan törelerine yabancı bir dünya görüşünün simgecisi olduğunu da açığa vurur. Bu sorun üstüne bilimin daha çok durması gerekir kanısındayım.

Bu aradan sonra dönelim gene *Enuma Eliş*'e. Edindiğimiz bilgiler şunlar: Yukarıda tarihleri belirtilen Birinci Bâbil Hanedanı zamanına değin Bâbil ufak bir taşra kentiymiş. Mezopotamya'da Asur, Ninive, Kiş, Şipar, Nippur, Ur, Uruk gibi başka merkezler varmış, kimisi Sümer, kimisi Asur-Babylonia, yani Sami uygarlık geleneğini sürdürürlermiş; eski tapınak merkezlerinde, örneğin Nippur'da Enlil, Ur'da Sin (Ay-tanrı), Uruk'ta Anu baştanrı olarak tapım görür. Hamurabi (MÖ 2003-1961) gibi büyük kralların giriştikleri atılımla Bâbil başkent olunca gelişen siyasal öğretinin yanında bir de dinsel öğreti oluşturmak gerekmiş, bunu da Tanrı Marduk'u merkeze alarak yapmışlar. Ne var ki Enlil, Anu gibi tanrılar da dışarıda bırakılmayarak yeni öğretiye katılmış, karıştırılmıştır. Burada dinsel bir sentez ve birleştirim söz konusudur.[19] *Enuma Eliş*'te rastlayacağımız Sümer asıllı tanrı ve efsanelerin varlığı bu yoldan açımlanabilir.

---

19 Gerek özet, gerekse çeviriler için Larousse'ta bu konuya ayrılmış bölümü (s. 68-71) kılavuz edindik. (ç.n.) / Metnin Bâbilceden Türkçeye tercümesi için bkz. Bâbil Yaratılış Destanı-Enuma Eliş, çev. Selim F. Adalı-Ali T. Görgü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016. (e.n.)

Enuma Eliş şöyle özetlenebilir: "Bir zamanlar yukarıda gökler daha adlandırılmamış, altındaki toprağa da bir ad verilmemişti," işte o zaman sular vardı. Bu ilksel sular iki cinstendir: biri Apsu (Sümercesi *Abzu*) erkek olan yer altı sularını, yani tatlı suları simgeler, öteki Tiamat dişidir ve yeryüzünün tuzlu sularını simgeler. O zamanlar "daha hiçbir tanrı oluşmamış, ad ve yazgı almamıştı." Tatlı ve acı suların birbirlerine karışmasından varlıklar meydana gelir. Bunlar erkek ve dişi birer çift olarak yaratılırlar: Birinci çift Lakmu (Sümercesi *Lagma*) ile Lakamu (Sümercesi *Lagama*) erkek ve dişi birer yılandır; onlardan da gökyüzü-tanrı Anşar ile yeryüzü-tanrı Kişar ürer; üçüncü kuşakta üç adla karşılaşıyoruz: Anu (Sümerce *An*, Gök anlamına gelir), Enlil (toprak-tanrı) ve Ea (yahut *Enki*, o da suyu simgeler). Anşar ve Kişar adlarının başında bulunan An- ve Ki- örnekleri, birincisi gök, ikincisi toprak kavramını içerir. Bundan sonra üreyecek olan tanrıların başında aklı ve yaratıcılığı simgeleyen Ea gelir. Ea, Damkina adlı bir dişi tanrı ile birleşerek yaratıcılık işlevini sürdürecektir. *Enuma Eliş*'te bu süreci dile getiren parçanın Türkçesi şudur:

Ne zaman ki Apsu ile Tiamat'ın içinde tanrılar yaratıldı
Lakmu ile Lakamu ortaya çıkıp bir ada kavuştular.
Çağlar uzadı, yayıldı,
Anşar ile Kişar doğdular, onları her şeyde aşarak.
Günler geçti, yıllar çoğaldı:
Oğulları Anu doğdu, babasına eşit.
Anşar ilk oğlu Anu'yu kendine özdeş yarattı,
Ve Anu da Nim-dim-mud'u üretti, kendine benzer bir tanrı olarak,
Nim-dim-mud atalarının efendisi oldu...

Burada Nim-dim-mud adı ile gösterilen tanrı Ea, yani Enki'dir. Bazı metinlerde Ea-Enki Anu'nun oğlu olarak ta-

nımlanır. Doğrusu, gök-toprak-su üçlüsünü aynı kuşakta görmek ve ilksel dönemlerde nasıl her şey sudan doğuyorsa, tanrıların yaratılıp birer ad ve yazgı ile donatıldıkları uygar dönemlerde de yaratılışın su unsurundan çıktığını belirten metni özümsemektedir.

Tanrı kuşakları arasında çatışma bundan sonra başlar. Genç tanrılar Apsu ile Tiamat'ın rahatını kaçırmaktadırlar. "Davranışları beni üzüyor," diye yakınır Apsu. "Gürültü patırtılarından gündüz rahat edemiyor, gece uyuyamıyorum. Onları yok etmek, devinmelerine son vermek istiyorum." Ne var ki çocuklarını yok etmeye Tiamat'ın gönlü razı olmaz. Apsu gene de vazgeçmez kararından, veziri Mummu'nun yardımıyla pusu kurar çocuklarına, Ea bunun haberini alır ve bir büyü yaparak "uyku döker" Apsu'nun üzerine, uyurken onu zincire vurup öldürür. Sular üstüne egemenliğini kurar. Damkina'yı kendine eş alır ve bütün görkemiyle krallık tahtına kurularak Marduk'u üretir. O sırada Anu Yelleri yaratıp Dalgaları salar Tiamat'ın üstüne. Bu kez Tiamat da rahatsız olmakta ve eski kuşaklara danışarak genç kuşaklara karşı savaşa hazırlanmaktadır. Düzensiz güçlerin anası olan Tiamat çeşitli dölleri arasında Kingu adlı birini seçer, onunla birleşir ve genç tanrılara karşı savaşı sürdürmesini buyurur. Titanomakhia'yı andıran bir savaş hazırlanmaktadır. Üçüncü kuşak tanrıları dehşete düşerler, önce Ea'yı, sonra da Anu'yu komutayı ele almaya çağırırlar, ikisi de çekinir,[20] sonunda tanrılar toplanır ve Marduk'u başa getirirler. Marduk krallığa karşılık tanrıların savunmasını üzerine alır. Savaş başlar. Tiamat ile Marduk birbirlerine saldırırlar. Marduk'un Tiamat'a yaptıkları şaşılacak şeylerdir: "Kral-tanrı ağını gerdi, bağladı onu, suratına Kötü Yel'i saldı. Tiamat Yel'i yutsun diye açtı ağzını. (Marduk) ağzını kapatmasın diye daha da itti Kötü Yel'i, azgın yeller gövdesi-

---

20 Aynı çekingenlik Uranos'un dölleri arasında görülür. Gaia onlara Uranos'u iğdiş etmelerini önerince yalnız Kronos bu işe gönüllü çıkar. (Theog. 164 vd.)

ni (Tiamat'ın) şişirdiler. Karnı şişti, ağzı açık kaldı." Marduk bir okla Tiamat'ın karnını deler, sonra ölüsünü yere sererek üstüne çıkar. Bundan sonra "Tiamat'ın sürüsünü" de yener ve hepsini zincire vurup tutuklar. Önderleri olan Kingu'yu da bağlayarak, "ölü tanrılar" arasına koyar. Sıra gelir Tiamat'ın leşine. Marduk Khaos'un ölüsünden *kozmos*'u, yani düzenli evreni biçimlendirecektir. Yaratılış şöyle betimlenir: "Acımasız silahı ile yardı kafasını, kesti damarlarını, kuzey yeli uzaklara serpti kanını. Rahatlamış oldu tanrı, gözledi ölüyü. Azmanı ikiye bölerek bir eser yapmaya karar verdi, ikiye böldü onu kurumuş balık gibi. Bir yarısını sağlamlaştırdı, gökleri 'sermek' için. Çekti sürgüyü, bekçiler dikti ve suları akıtmasınlar diye buyruk verdi. Gök'ü dolaştı, bölgelerini denetledi..."

Kral-tanrı yaratıcılığını insana da uygular. İnsanın yaratılması şöyle betimlenir: "(Marduk) bir şaheser yapmaya karar verdi. Söz alarak seslendi Ea'ya: 'Kanı yapmak istiyorum, kemikleri olsun istiyorum, bir yaratık (Lullu) yapmak istiyorum, adı insan olacak, insan diye bir yaratık yaratmak. Tanrılara hizmet etmek ona düşsün, ki dinlensin tanrılar...'"

Ea'nın verdiği öğüt Mezopotamya teolojisinde çok rastlanan bir tasarımı yansıtır. İnsanlığın kurban edilmiş bir tanrının kanından yaratıldığı inancı. Burada kurban olarak Tiamat'ın başkomutanı Dingu seçilir:

Bağladılar onu sımsıkı ve Ea'nın önüne diktiler.
Cezasını verdiler: kestiler damarlarını.
Kanından insanlığı yarattı,
Tanrıların hizmetini yükledi ona,
Bu zahmetten tanrılar kurtulsun diye.

Theogonia ile kıyaslamak için bundan daha ilginç bir belge düşünülemez. Çünkü burada bir ozanın sanat biçimine sokarak dile getirdiği bireysel görüşleriyle değil, bir-

çok ulusun art arda ve etkileşerek oluşturdukları bir kültür toplamının ürünüyle karşı karşıyayız. *Enuma Eliş* dinsel amaçlarla kullanılan bir efsaneden öte, bilimsel bir dünya görüşünü içeren bir kozmogoni, bir kozmolojidir. Ayrıntılara girmeden daha ilk bakışta önemli bir fark saptanabilir iki eser arasında: *Theogonia*'da bir ozan çeşitli kaynaklardan derleyip topladığı bilgileri kendi kafa süzgecinden geçirip bir biçime sokar ve okuyucusuna sunar. Oysa *Enuma Eliş* öyle değildir: Bu eser çevresel ve toplumsal gerçeklerin bir sonucu, bir ürünü olarak doğup gelişmiştir, üstünde yetiştiği topraklardan bir bitki gibi fışkırmış gibidir. Yazarı aranmaz, aranamaz, onun yazarı Mezopotamya'nın kendisidir. Binlerce yıl iki ırmak arası bu toprakta yaşamış insan doğa koşullarının kendisine esinlediği değil, âdeta dikte ettiği gerçekleri ve gereksinmeleri dile getirmiştir bu eserde. Değinmek istediğim başlıca konu SU'dur, anlamış olacaksınız, asıl sorun sudur Mezopotamya insanı için, öyle bir yaşam ölüm sorunudur ki, bu sorunun karşısına geçip de örneğin İonya düşünürleri gibi, ilke mi değil mi diye soyut tartışma konusu yapamaz suyu. Somut gerçektir, onunla boğuşur, kanallar açar, bentler kurar, toprak ve gök bilgisini, iklim deneylerini elden gelen aşamaya dek geliştirir; bunları yaptıktan sonra, tutar bu gerçekleri yücelten bir şiir yapıtı kurar, onu yapınca da çeşitlemelerini dinsel ve tapınma törenlerinde kullanır, işte *Enuma Eliş* budur sanırım. Şunu hemen ekleyeyim ki, bu yapıt gibi daha birçok yaratılış şiirleri bulunmuştur Mezopotamya'da. Hepsini ele alamayız ya. *Enuma Eliş* bize yeter de artar da.

Birkaç dizesini okur okumaz insan Hesiodos'un bu eserden esinlendiği kanısına varır. Bu esinleme büyük çapta, yüksek düzeyde olmuştur. Hesiodos'un örnek aldığı yazılı ya da sözlü başka bir eser, bir kaynak aramak boşunadır: Ortada bir orman varken tek bir ağacını bulup çıkarmaya benzer. West'in görüşü çarpıktır bence –yüzyıllardır Batı bili-

minin genel tutumunu yansıtır üstelik–. Doğu kaynaklarıyla Hesiodos arasında aracılık etmiş Yunanca bir eser aramak yersizdir. Aynı şey Homeros destanları için de söylenebilir. Homeros destanları besbelli ki uzun bir gelişme sürecinin ürünü ve sonucudur, gelişmenin önaşamaları bulunamadı, ama bulunamadı diye onları yok saymak ve destan türünü Homeros ile başlatmak mı gerekir? Yahut da bilimin romantik çağlarında olduğu gibi *İlyada* ve *Odysseia*'yı parçalayıp şu dizeler Homeros öncesi sözlü geleneğin, şunlar Homeros adını verdiğimiz büyük ozanın, berikiler de kendinden sonrakilerin eklemesidir diyerek, metinleri avcı gözüyle taramak,[21] sözümona bir estetik açısından ya da geçersiz bir tarihçilik titizliğiyle yetkin eserleri kesmek, budamak mı gerekir? Klasik denilen filoloji bugüne bugün hep kendi alanının içinde, kendi verilerinin ayrıntıları üzerinde çalışmıştır dense yeridir sanırım. Yunan'ı Yunan diye görmekte direnmiş, Yunan mucizesine gözü kamaşarak bu olguyu hep belli bir çerçeve içinde incelemeye, yorumlamaya gitmiştir. Oysa Yunan ürünlerini, içinde doğup geliştiği Akdeniz çevresinden ayırmaksızın, onun hinterlandı olan Anadolu ile, Mezopotamya ile birlikte değerlendirmeye özen vermek daha doğru olmaz mı? Bundan böyle bir Hesiodos metnini yayımlarken onu *Kumarbi* ve *Ullikummi* efsaneleri, *Enuma Eliş* destanı ile birlikte sunmak gerekir sanıyorum okuyuculara. West'in kitabında olduğu gibi, Hesiodos'un *Theogonia*'sına metnin iki misli uzunluğunda bir açıklama ve bu açıklamada kıyaslamalı incelemeler vermek de yetersizdir. *Enuma Eliş*, *Ullikummi*, *Kumarbi* ve Asur-Bâbil kaynaklarından elimize geçen yaratılış konulu daha ne kadar metin ve metin parçası varsa, hepsi bir bütünün oraya buraya serpilmiş, çeşitli dillerle kaleme alınmış kültür öğeleri ya da kırıntılarıdır. Kimi daha uzun, daha tamam, daha şiirseldir; din, tapım ya da sanat amaçları başka başka olabilir, ama hepsinin ruhu, özü

21 bkz. *İlyada,* "Önsöz", s. 18.

birdir, hepsi ayrı ayrı biçimlerde aynı şeyi söylüyorlar. Bunları birbirinden ayıramayız, ayırırsak bütünü parçaladığımız için ve asıl bu nedenden ötürü hiçbirinin tam anlayışına varamayız. Akdeniz çevresi bir bütündür. Halikarnas Balıkçısı "Akdeniz uygarlığı" diye özgün bir uygarlık algılamış, bu yüzden Akdeniz'e "altıncı kıta" adını vermiştir. Altıncı kıta bir gerçektir. Bugün "Akdeniz Oyunları"nın düzenlenmesiyle sporda tanınan bu bütünlük bilim alanında yadsınacak mı? Bütün bilim dalları toplanmalı, Akdeniz bilimi diye kocaman, kapsayıcı ve kimbilir ne denli aydınlatıcı bir toplu bilim dalı kurulmalıdır. El ele versin artık klasik filologlar, Önasya'cılar, Hititologlar, Sümerologlar ve daha birçok "logos", yani bilgiye hizmet eden sayın ve değerli bilginler!

Enuma Eliş'te yaratılış tıpkı *Theogonia*'da olduğu gibi dört aşamalı bir oluşum süreciyle gerçekleşir. Ne var ki evren öncesi *khaos* hiçbir içeriği olmayan bir boşluk değil, erkek ve dişi cinsinden doğa öğelerinin kaynaştığı bir birleşim olarak düşünülmüştür. Suyun Mezopotamya için önemi üstünde durduk. Yunan *khaos*'una kıyasla çok daha somut bir evren tasarımı ile karşı karşıyayız; ilksel aşamada erkek ve dişi diye doğanın kaçınılmaz bir yasasını saptayan Doğulu görüş soyut *khaos*'tan varlıkların nasıl doğduğunu açıklamak için ya doğadışı bir sürece (*partheno-genesis*) ya da beceriksizce devreye konan bir sevi ilkesine başvurmak zorunda kalan Batılı görüşten çok daha geçerli ve üstündür. Doğayla sıkı sıkıya ilişkili zaman kavramı da Bâbil destanında hemen karşımıza çıkar, oysa Yunan'da zaman doğal bir süreç olarak değil, Gece, Gündüz, Saatler, Ölüm gibi simgesel varlıklar halinde gösterilir, bunlar birer tanrı kılığına sokulduktan sonra insan üstündeki etkileri açısından birtakım niteliklerle donatılır (Örn. Karanlık, Korku vs.). Bu yan bezeklere *Enuma Eliş*'te hiç yer verilmemiştir. Söz konusu varlıkların tanrı oldukları belirtilir, ama nasıl kişilerdir söylenmez. Bu yüzden Tiamat'ın suratına yeller salınınca ağ-

zından, gövdesinden, karnından, bağırsakları ve yüreğinden söz edilmesi okuyucuda beklenmedik bir şok etkisi yapar. Çizilen imge o derecede şaşırtıcı, çarpıcı ve görkemlidir ki, gözlerimiz bir şiir gerçeği görür gibi olur. "Kurumuş balık gibi" ikiye bölünen, bir parçasından gök, bir parçasından da dünya yaratılan evren tasarımı okurun bir daha unutamayacağı evren çapında bir imgedir. Uranos ile Gaia ancak birer ad olarak kalır bu Tiamat'tan doğma *kozmos* yorumu karşısında. Gerçi Uranos'un erkekliğinin kesilmesi ya da gök-tanrının yer-tanrı üstüne inip onu döllendirmesi birer simgedir, ama doğa boyutuna erişememiş insan çapında, zayıf tasarımlardır bunlar. Böyle büyük bir imgeye ancak Dante'de rastlarız bir daha. Kaldı ki gök yörelerinin burç ve yıldızlara göre bölünmesi Bâbillilerin epey ilerlettikleri gökbiliminin bir öğesi olmuştur.

Üstünde önemle durmamız gereken bir başka nokta ad ile yazgının birbirine bağlı olduğu görüşüdür. Yaratılış öncesi zamanlarda varlığın daha var olmamasının nedeni, adının daha konmamış, yazgısının daha saptanmamış olmasından ileri gelir. "Nomen est omen" diye bir atasözleri vardı Romalıların, adın bir işmar, bir yazgı taşıdığını belirtir. *Yuhanna İncil*'inin başlangıcını anımsayalım: "Kelâm başlangıçta var idi, ve Kelâm Tanrı nezdinde idi, ve Kelâm Tanrı idi," deniyor.

İnsanın yaratılış efsanesine gelince, evrenin yer ve gök diye ikiye bölünmesinden sonra baştanrı Marduk'un ilk işi olarak ortaya çıkar. Demiurgos, yaratıcı tanrı, bir şaheser yaratma fikrini Akıl Tanrısı Ea'ya danışır, kan ve kemik diye özle biçimini tasarladıktan sonra, adını da koyar: Lullu. İşlev ve görevini de saptar: Tanrılara hizmet edecektir, tanrılar artık dinlenmek isterler. Bu düşüncenin izleri Prometheus *mythos*'unda da bulunur. Aslında Zeus'un Prometheus'a çok kızması Mekone olayı ile ilişkilendirilmektedir. İnsan tanrı için çalışacak, kurbanı ile tanrıyı beslemesi gerekirken, Prometheus araya girip hem tanrıları gerçek besinlerinden yoksun

kılar, hem de baştanrının yetisi olan ateşi de tutar insanlara verir. Kulluk diye bir şey kalmaz ortada. Bâbil efsanesinde insan kul yaratılır, kul kalır, bir başkaldırma söz konusu değildir. Bir başka ayrıntı daha dikkatimizi çeker. İnsanlığın Dingu'nun kanından türetilmesi. İsa'ya kadar varan bir tasarım bu. İsa da insanları kurtarmak için kanını döktüğünü ileri sürmekteydi, yanılmıyorsam Hristiyan tapınılarının başlıcalarında (vaftiz ve ölüm döşeğindeki takdiste) İsa'nın eti ve kanı, diye bir parça ekmekle bir damla şarap verilir insanın ağzına. Sami inanç ve töreleri böylece sürdürülmüş demektir.

Bu iki metni karşılaştırdığımızda edindiğimiz izlenim bunca koşutluk ve benzerliğe karşın, Yunan'ın kaynaktan aldığı esini hemen efsaneye çevirmesi, hayalgücüne tam özgürlük tanıyıp uydurdukça uydurmasıdır. Hiçbir Yunan metni dinsel ya da tapımsal bir töreye bağlı değildir, belki böyle metinler vardı, örneğin Demeter gizemleriyle ilintili olanlar, ne var ki hiçbiri elimize geçmemiştir. Elimize geçenler yalnızca bireyin elinden çıkmış, sanat kaygısı ile biçimlendirilmiş yapıtlardır. Bu yolda elbette Yunan önemli bir çığır açmıştır denebilir. Ama bu çığırın kökenleri, nereden geldiği ve neyle beslenip geliştiği araştırılmaz, giderek yadsınır da hepten ve hiçten doğma bir mucize gözüyle bakılırsa bu olguya, yüzyıllar boyunca karanlıkta kalınır, tek yanlı, tek yönlü ve önyargılı bir bilgi oluşturulur ki, böylesi birçok başka bilgi alanlarına gölge düşürdüğü için bilim sayılmaz.

İşler ve Günler Üzerine

Erga kai Hemerai, Hesiodos'un ikinci eserinin adıdır. Romalılar bu başlığı *Opera et Dies* diye çevirmişler Latinceye. Kimi bilimsel yayınlarda bu eserden söz ederken kısaca *Op.* diye gösterilir. Adının üstünde epey durmuş bilginler, nedeni de şudur: Eseri bir bütün olarak görmemişler, göre-

memişler veyahut avcılık yöntemiyle adını bile budamaya kalkışmışlar. *Erga* tarım işlerini belirtir, eserde bu var, kalsın demişler, ama *Hemerai*, yani tarım işlerine elverişli günler ve mevsimler *Erga* bölümünün içinde gösterilmiş zaten, o halde yapıtın sonlarına doğru altmış kadar dizelik bölüm ne oluyor, sonradan eklenmiş olsa gerek, atalım demişler. Bir tartışmadır başlamış, kimi yayınlar da "Günler"siz basılmış. Oysa Hesiodos'un bu yapıtı öyle derin bir iç mantık gereğince kurulmuştur ki, daha tutarlısı düşünülemez. Bizim Türkçe çevirisi için en çok yararlandığımız yayımcı Mazon[22] önsözünde bu yersiz tartışmalara yanıt olarak yapıtın düşünce sürecini ortaya seren bir özet vermiş, Fransız kafasının yalın aydınlığıyla kaleme alınmış bu özeti, gösterdiği dize numaralarıyla, buraya aktarıp öyle geçeceğim kendi incelememe (Op. s. 83): "Olympos Dağı'nın Musaları, Zeus'un adaletini söyleyin ya da söyletin bana; esinleyin beni, çünkü kardeşim Perses'e kimi gerçekleri açıklamak istiyorum (1-10). Dünyada iki tür kavga vardır: Biri insanı çalışmaya iter, öbürü adaletsizliğe (11-26): İkinci yoldan giden birinciyi hor görür. Vaktini davalarla geçirip çalışmaz (27-41). Oysa çalışma insan için doğa yasasıdır, Zeus'un koyduğu yasalardan kaçınılmaz, "Prometheus Efsanesi" buna örnektir. Çalışmayan haksızlığa, ölçüsüzlüğe başvurmak zorunda kalır, bunun sonuçları ise insanlığı yıkıma götürür. "Soylar Efsanesi" kanıttır (42-201). Hak ve ölçü dışına çıkmamak insan için baş kuraldır, yalnız hayvanlar uymaz bu kurala. Kral yargıçların ve Perses'in kulaklarına küpe olsun bu sözler: Haksızlık yolu suç yoludur, suç işleyen cezasını bulur (202-285). Ben sana söylüyorum, kardeşim Perses, aklını başına topla. Kötü yolundan dön, gel kendini çalışmaya ver. Çalışmanın doğru yolu yordamını öğrendin mi, kolay olur, çalışma insana saygınlık ve zenginlik sağlar (286-341). Ama nasıl çalışaca-

22 Hesiodos, *Théogonie-Les Travaux et les Jours*, Le Bouclier. Fr. ed. ve çev. Paul Mazon, Les Belles Lettres, Paris 1960.

ğını bilmeli insan, gel sana kendi bilgi ve görgülerime dayanarak öğreteyim bunu. Önce genel kurallar: komşularınla iyi ilişki kur, tutumlu ve ölçülü ol, aşırılıktan sakın, her işi zamanında yap (342-382); tarım işlerine elverişli mevsimler şunlardır (383-617); denizciliğe elverişli aylar ve günler şunlardır (618-694); evlenme çağı da şudur (695-705). Dinsel kurallara saygılı ol, gelenek ve görenekçe saptanmış töreleri uygula (706-764) ve uğurlu uğursuz günleri bilerek davran (765-821). Böyle yaptın mı mutlu olursun (822-828)."

Düşünceler doğal bir akış içinde birbirine eklenmiyor mu? Tutarlı bütüne zarar getirmeden neyi atar, neyi budarsın burada? Ama kimi yerde betimlemeler ya da açıklamalar daha uzun, kimi yerde daha kısaymış, işler ve günler bilgisi yinelemelere yol açarak karışıyormuş birbirine. Tuhaftır, bilginler –hoş bugün uslanmaya yüz tuttular– kendi görüşlerine göre yetkin bir sanat eseri metnini saptama amacıyla sanatçıyı kendi bilim çerçeveleri içine sıkıştırmaya uğraşırlar, sanatçının sanatçı olduğunu ve bilgin mantığıyla değil, sanat mantığıyla çalıştığını unuturlar. Her ne hal ise, bu kısa özetten –ki okuyucu verdiğimiz dize numaralarına göre metni denetleyip özetin doğruluğuna kanaat getirebilir– anlaşılacağı gibi, *İşler ve Günler*'de Hesiodos tam tutarlı, kendine özgü bir yol izlemektedir. Düşüncesinin özgünlüğü eşine az rastlanan düzeyde ve yetkinliktedir. İlk kez dünya yazınında bir ozan gelenekle kendi yaşantısını birleştirmek çabasına girişmektedir, öğrendiğini yaşadığı ile, bilgilerini deneyleriyle karıştırarak ikisinin karışımından bir öğreti çıkarmayı denemekte ve başarmaktadır. Hesiodos'un ne denli ırak kaynaklara uzandığını *Theogonia*'daki birçok örneklerle gördük. Ama bu kaynakları kendi günlük yaşamının ışığında değerlendirmek, dünü ile günü birleştirerek yarına uygulanabilecek bir görgü uzantısı çizmek saygı ile anılacak özgün bir uğraştır. Daha açılmamış bu yolu döşemekte ozan kimi taşı büyük, kimini daha küçük tutmuş, sorun mu bu? Keyfi nasıl

istemişse öyle yapmış. Bizim görevimiz döşediği taşların üstüne eğilip her birini dikkatle incelemektir.

İşler ve Günler iki ana bölüme ayrılabilir. Toplam dize sayısı 828'dir. *Theogonia*'nınki 1022 idi, nedir ki *Theogonia* tamamlanmamış ve yapıta eklenmiş olduğu her haliyle belli uydurma bir katalog ile biter, oysa *İşler ve Günler* tam amacını vurgulayarak ve ilk dizesiyle son dizesi arasında sapasağlam bir bağlantı kurarak bir bitim noktalaması ile kapanır. Ne istiyordu ozan? Yanlış yollara sapan kardeşini uyarmak, ona doğru yolu çizmek. Niçin istiyordu bunu? Kardeşinin ve onun gibi insanların yararı için, mutluluğu için. Ereğine varmıştır, varınca da işi bitmiştir, yazısına bir nokta koyar ve geçer, ötesi bize düşer artık. 828 dize Homeros destanlarının bir kitabı kadardır deniyor, öyle; *İşler ve Günler* çok uzun bir yapıt değil, *Theogonia* da değildi. Ama kendi içinde *Theogonia*'dan çok daha tutarlı bir eserdir *İşler ve Günler*. Görelim, iki ana bölüm dedik: Birinci kavramsal bir nitelik taşır, eserinin düşün temelini atmaktadır ozan, bir şeyler öğretecek, faydalı bilgiler verecek. Ama neye dayanarak verecek bunları? Onu sayıp döker önce. Bu işlevi de iki Kavga'nın betimlenmesiyle başlayan dize 11'den, tarım işlerinin sayılacağı dize 383'e kadar yapar. Birinci bölüm budur, içine neler girdiğini daha sonra gözden geçirir. İkinci ana bölüm tarım işleri ile başlar, denizcilik bölümünü de içine alarak uğurlu ve uğursuz günlerin sayılması ile sona erer (383-828). Pratik bilgileri bir toplum görüşüne dayandırarak vermek, çağdaş diyebileceğimiz bir düşünce yöntemidir bu, daha ne diyelim.

Theogonia gibi *İşler ve Günler* de "Musalara Sesleniş"le başlar. Ama birincisi ne kadar uzunsa ikincisi o kadar kısadır, 10 dizedir. Buna da diyecek bulmuş sayın bilginler, hem de ta İlkçağ'da: Ozanımız tanrısal yapıtında bunca bağlılığını dile getirdiği kendi yerel dağı Helikon'un esin perilerine seslenirken, neden burada Pieria, yani Olympos'un yöresel

Musalarından medet umuyor? İşte bir soru! Buna dayanarak bu kısacık sesleniş Hesiodos'un kaleminden çıkmadı mı diyelim? Oysa on dizede her şeyi söylüyor bu giriş, yapıtın bütün konularını özetlediği gibi, ilk dizeden son dizeye kadar özünü de veriyor eserin. Eser, yukarıda da belirttiğim gibi, bir dünya görüşünü, bir felsefeyi yansıtmakla birlikte, yaşanmış bir gerçeği de içermektedir. Zor bir işi, günlük gerçeklerle cebelleşerek oluşturulup geliştirilen bir değerler yargısını hemen eyleme dökmek girişimine dönüştürmektedir. Hesiodos dinsel bir inancın baştanrısı diye benimsediği Zeus'tan gelme Dike, hak-hukuk, doğruluk, düzen ve erdem kavramını kardeşi Perses'le sürdürdüğü kavga süresince bilince erdirmiştir. Hem bu kavgayı, hem kavga sonucu edindiği deneysel bilinci, hem de aldığı bu dersten çıkardığı bilgileri atalarından kalma geleneksel, göreneksel verilerle birleştiren bir yapıtı dile getirmeye hazırlanıyor. Kavramla gerçeği söyleyecek ya, hepsini söylemiştir bu on dizede. Musaları Zeus'a bir övgü düzmeye çağırıyor ("övmeye gelin babanızı"), burada övülecek Zeus da güçsüze güç veren, mağrur başları eğip alçak gönülleri yücelten, kamburu dimdik, dimdiki kambur eden erdem tanrısıdır. Pek alışılmamış bir Zeus imgesi, *Theogonia*'nın kendinden önceki kuşakları tahttan indiren kral-tanrıdan ayrı, destanın keyfine düşkün, savaş yöneticisi, tanrılar ve insanların babasından apayrı bir tanrı. Hesiodos'un düşüncesine özgü bir tanrı, eşine başka bir eserde rastlamadığımız bir Zeus.

Bu tanrı iki simgesel varlıkla ilişkide görülüyor, biri Dike, öbürü Eris'tir. Onları erdem yolunda denetliyor, yönetiyor gibidir. Onlarla ilişkileri artık bir baba kız bağlarından öte, fiziküstü bir ilintiden doğmadır, soyut ve salt kavramsaldır. Tasarımındaki bu tutumu ortaya serdikten sonra, eserinin iki anakonusunu işlemeye girişir: İki yönlü Kavga ile insanlığı mutluluk yoluna iteleyen Adalet kavramını. Aslında bu iki konuyla aynı ereği gözetmektedir. Kavganın biri savaşa,

yıkım ve mutsuzluğa varır, çalışma ile simgelenen ikincisi bolluk, zenginlik ve mutluluğa. Düzenin hakça uygulananı insanlar arasında uyuma, haksızca uygulananı ise, kardeşiyle kendisi arasında olduğu gibi, toplumsal düzensizliğe götürür. Bu güçlerin, akımların iç içe giriftliğini anladığı, gerçeği yaşarken hakikate erdiği içindir ki, yüksek perdeden gür bir sesle seslenmek hakkını görmektedir kendisinde, yalnız çarpık kafalı Perses'i değil, halk meydanında çarpık yollardan türeyi çarpıtan yargı örgenlerini de karşısına alarak. Hesiodos'un bu eylemiyle ne denli yüreklice davrandığı, bir sınıf bilincini oluşturarak ne denli yeni, eşi örneği görülmemiş bir görüşü dile getirdiği konusu üzerinde yeterince durduk. Burada yapıtının iç düzenini incelerken iki anakonuyu aynı biçimde işlediğini vurgulamak isteriz: her ikisini de efsaneler yoluyla kanıtlar, "Prometheus-Pandora Efsanesi" de, "Soylar-Çağlar Efsanesi" de kurulu bir düzenin dışına çıkılamayacağına, çıkılırsa yıkıma gidileceğine örnektir. Ne var ki bu düzenin tanrısal güçler üstüne kurulu olup onun insanca yorumu yapıldı mı, yani doğruluk yolunda çalışma yönüne gidildi mi, insanlık yazgısını bile değiştirmek gücünü elde edebilir. Nitekim "Soylar Efsanesi"ni anlatıp bitirdikten sonra, kötümser görünen ozan birden bir karar verme noktasında bulur kendini ve kötümserlikten ayrılıp kendi istemiyle iyimserlik yoluna sapar (İşl. 270 vd.):

Ben de, oğlum da vazgeçeriz hemen bugün doğruluktan,
Eğer Hak hoş görürse haksızlığı.
Ama bir türlü inanmam
İşini bilen Zeus'un
Böyle işlere meydan vereceğini.

Bu bir dönüm noktasıdır, bu kararı verdikten sonradır ki, ozan efsaneyi, tarihi arkada bırakıp, giderek kendi geçmiş yaşantısını bir yana itip gözlerini geleceğe diker.

Sesi yumuşar, tatlılaşır ve artık kardeşini karşısına alarak ona öğütler vermeye koyulur. Başlar hak yolunda gitmenin, dürüstçe çalışmanın, konu komşu ile iyi geçinmenin yararlarını sayıp dökmeye. "Çünkü," der, "kaba güce başvurmak hayvanların işidir, hak duygusu yalnız insanlara vergidir." Bu kesin yargıdan sonra, düşüncelerini açma, anlatma, yayma amacıyla bir sürü öğüt, atasözü, özdeyiş sıralar, değişik konulara, değişik alanlara şöyle bir değinip geçerek. Asıl yapıtın ikinci bölümü olan tarım işlerine varmadan yüz kadar dize tutar bu parça (İşl. 286-382). Eserde bilginlerin özdeyişler toplamı diye niteledikleri bu ek bölümler ikidir (İkincisi, İşl. 695-764). Bunları halkbilimini aydınlatan değerli veriler saymakla birlikte Hesiodos'un değil diye yadırgayanlar vardır. Oysa bizim için eşsiz bir kaynaktır bu parçalar. Hesiodos'un kişiliği ötesinde binlerce yıl önceki düşünce ve deyişleriyle günümüz arasında doğrudan doğruya ve kesintisiz bir köprü kurulabileceğine kanıttır. Hesiodos da o acı çeken, kin tutan, karamsar adam değildir artık. Neden? Çünkü konuşan kendisi değil, halktır. Ama bu konuya ileride değineceğiz. Özetimize dönelim.

Eserin ikinci bölümü, önce tarım işlerini ele alır. Ekin zamanından hasat mevsimine kadar bir çiftçinin ne gün ne işleri en elverişli biçimde nasıl görmesi gerektiği ayrıntılarıyla ve eksiksiz anlatılır. Öküzü, arabası, sabanı, avadanlıkları, karısı, uşaklarıyla bir köylünün yaşamı olanca renkliliği ve gerçekliğiyle serilir gözümüzün önüne. Gök bilgisi, yıldızlar, yeller, yağmuru ve karı, soğuğu ve sıcağı, karakışı ve kızgın yazı, keçileri, davarları, köpeği, katırı, harmanı, ambarı, otu, samanı, asması, şarabı, fıçısı, hepsi, hepsi canlanır. Bir kural vurgulamaktadır dizeler boyunca: İşi mevsiminde, zamanında görmek, bilgiyi tam bir verimlilik yasasına göre değerlendirmek ki bol ürün alınabilsin her olandan, her olanaktan. Buradan denizcilik alanına geçilir. Denize, denizci-

liğe bir eğilimi yoktur ozanın, unutamaz babasının başına gelenleri, ama ne yapsın ki ister Anadolu kıyılarında, ister Yunanistan'ın iç bölgelerinde yaşasın, denizden rızkını almak düşüncesinden yoksun yaşayamaz Akdeniz insanı. Homeros gibi Hesiodos da tanır denizi, bilir yasalarını, ayrı amaçlarla da olsa denizcilik bilgilerini özenle uygulamaya çalışır her iki ozan da. Denizcilikte Hesiodos'un en çok vurguladığı kural doğa koşullarına uyma, her işi ayına, gününe, mevsimine göre yapma gereğidir. İkinci özdeyişler bölümü önce ahlâk sonra da din konularında öğütler vermeyi amaçlar. Burada da ikişer, üçer ya da teker dizelik deyişler ve atasözleriyle insanın tanrıyla ve insanın insanla ilişkileri sıralanır. Tadına doyulmaz bu deyişlerden yukarıda örnekler verdik. Bundan sonra "Günler"e geçilir, ayın uğurlu ve uğursuz günleri sayıldıktan sonra, birkaç dizelik bir genelleme, konuyu şöyle bir toplama ile esere son verilir.

İşler ve Günler, bizim Hesiodos'un iki eserini incelediğimiz açıdan ele alınınca, başka bir ilgi yönü sermektedir gözümüzün önüne. *Theogonia* ile tarihin en gerilerine gitmiş, Hitit'te, Hurri'de, Finike'de, Bâbil ve Asur'da kıyaslama noktaları bulmuş, giderek kocaman efsane ve destan metinlerini yan yana getirerek ufuklar açıcı karşılaştırmalarda bulunmuştuk. *İşler ve Günler* için ters yönde bir yöntem uygulamak ve Hesiodos'un gününden bugüne ileriye doğru bir karşılaştırmaya girişmek ilginç bir uğraş olur. Bu konuda malzeme zenginliği sonsuz gibi görünüyor gözümüze, asıl nedeni de tarım işlerinde, köylünün bilmesi ve uygulaması gereken bilgilerde o gün bugün pek fazla bir değişiklik olmadığıdır. Sanırım ki *İşler ve Günler*'in Türkçesini okuyan kimse, özellikle kırsal yörelerin adamıysa ya da kırsal işlerden anlıyorsa, Hesiodos'un anlatımından hem zevk alacak, hem de toprağın ölümsüz gerçeklerini bu eserde bularak birçok karşılaştırmaları kendisi yapabilecektir. Ozanın bu konulardaki başarısı geleneksel göreneksel

verileri olduğu gibi aktarmaktadır. Sözlü geleneği düşünce biçimine ve kendine özgü diline sadık kalarak yansıtabilmesi başarılarının en büyüğüdür. Bu alanda biricik olduğunu bilmem yeterince yansıtabildim mi? Yunan yazınında böyle bir girişime başka örnek yoktur, ya da kalmamıştır; çoban şiirinin yaratıcısı Theokritos'un eserinden az şey korunabilmiş, asıl yansıması büyük Latin şairi Vergilius'un aracılığıyla olmuştur. Vergilius'un "Bucolica" adlı çoban şiirlerinden çok *Georgica* adındaki tarım konulu yapıtı Hesiodos'un açtığı çığırı sürdürür ve, hiç kuşkusuz, Romalı şair Yunan atasından fazlasıyla yararlanmıştır. Ne var ki bir kentsoylu insandır Vergilius, Roma İmparatorluğu'nun kuruluş dönemlerinde bir devlet politikasına destek olacak yapıtlar düzmektir amacı. Dili ise halk dilinden uzak mı uzak bir yazın dilidir. Bu yüzden tarım bilgilerinde bir koşutluk bulunsa da, havası başkadır iki eserin. Teknik düzeyi aşan konularda, insan tutumu ve davranışlarında bir kıyaslama yapmak gereksinmesini duymaz okuyucu ya da ben duymuyorum. Asıl eğilimim, *İşler ve Günler*'i bizim Anadolu'nun sözlü geleneğiyle karşılaştırmaktır. Oradan verim bekliyorum. Konu dışına çıkmasa, yukarıda sözünü ettiğim özdeyiş ya da atasözü biçimindeki dizeleri art arda yazmak ve bizim Türkçedeki karşılıklarını arayıp bulup çıkarmak, karşılarına dizmek isterdim. Ama her yazarın bir yetki alanı vardır. Bu da benimkini aşar düşüncesiyle, *İşler ve Günler* kısmını Sayın İsmet Zeki Eyuboğlu'na verdim, bu konuda söz söylemeye yetkili bir insan olarak onun yazdıklarını aktarıyorum buraya. Bu karşılaştırmayla Hesiodos ile Anadolu'nun geçmişi ve bugünü arasındaki bağ yadsınılmaz bir gerçek olarak kanıtlanmış olacak inancındayım.

Hesiodos ile Anadolu İnsanı[1]

Ataları Anadolu'nun Batı yörelerindenmiş Hesiodos'un, sonradan göçmüşler Yunanistan'a, orada yerleşmişler, Hesiodos da orada büyümüş. Ancak *İşler ve Günler* adlı uzun şiirinin kimi yerlerinde, onun büyüdüğü toprağın değil de, atalarının yaşadığı toprağın izlerini buluruz bol bol. Özellikle tarım işlerinde, köylülerin ekip biçmekle ilgili çalışmalarında uyulan gelenekler, görenekler bütün çıplaklığıyla Hesiodos'un dizelerinde dile gelir (İşl. 377-384):

Ekini biç, görünce gökte
Pleiad yıldızlarını, Atlas kızlarını.
Görünmez oldukları zaman da ek toprağını.

Pleiad yıldızları, Atlas'ın kızları diye adlandırılan yıldız topluluğuna Ülker ya da Yedi Kardeş denir Anadolu halkının tarımla uğraşan köylüsünün dilinde. Yaz ortalarında, güz döneminde bu Yedi Kardeş görününce, bütün ışıltılı, pırıl pırıl yüzleriyle ortaya çıkınca biçilen ekinlerin kuruması, harmanlanması, savrulması, sapların yığın yapılması için uygun günler başlamış demektir. Harman etmenin günüdür. Yağmurlar yağmaz, inceden inceden yeller eser, ekinler sap-

1 Bu bölüm İsmet Zeki Eyuboğlu tarafından yazılmıştır. Burada yayınlanmasına izin verdiği için kendisine teşekkür ederim (A. E.).

larında iyice kurur, saptan ayrılacak duruma gelir. Geceler parlak, serin olur. Özellikle temmuz ağustos aylarında Yedi Kardeş görününce tarımcıların ekin toplamak için aradıkları gün gelip çatmış sayılır, böyle inanılır. Bundan dolayı Yedi Kardeş uğurlu sayılır köylülerce, tarımcılarca.

Yedi Kardeş soğuklar, yağmurlar, sisli, bulutlu günler başlayınca görünmez pek. Bu da güzle kış arası aylarda olur. Bu dönem toprağın yumuşadığı, ne çok ıslak, ne de kurak olduğu çağdır. Ekin ekmeye, tarla sürmeye en elverişli aylar bu aylardır. Ondan sonra karakış, karlı, bıçak gibi kesici soğuklar başlar Anadolu'da. Tarımcılar evlerinden çıkamaz olur. Bugün Anadolu köylüsü bu Yedi Kardeş'e bakar çokluk, onun pırıl pırıl görünüşünü uğurlu günlerin gelişi sayar (İşl. 385-388):

O yıldızlar kaybolur kırk gün kırk gece.
Ama yılın çarkı durmaz döner
Ve insanlar bilemeye başlayınca oraklarını
Gözükürler yeniden gökte.

Hesiodos'un Ülker yıldızının kırk gün kırk gece görünmez dediği dönem, Anadolu'da havaların kapalı olduğu, gökle ilgili görüş alanının çok kısalıp daraldığı dönemdir. Hava sisli, bulutlu, yağmurlu, sözün kısası iyice kapalı olduğundan Yedi Kardeş görünmez pek. Bu da ekin ekmeye, ekin biçmeye elverişli günlerin olmadığını gösterir. Bu dönem genellikle yılbaşı ile mart aylarına denk gelir. Yazın sıcak ayları ekin biçmeye, yılbaşına doğru güzün serin, ılık ayları ekin ekmeye yatkındır[2] (İşl. 405):

Bir evin olsun, bir karın, bir de öküzün.

Bu dizede dile gelen düşünce de bugün Anadolu köylerinde, özellikle ev kurma konusunda, yaygındır. Bir erkeğin

2 İ. Z. Eyuboğlu, *Anadolu İnançları*, Koza Yayınları, İstanbul, 1974, s. 84-88.

ev kurabilmesi için karısı, bir de öküzü olmalıdır. "Ahırda çiftin, yatakta karın olmalı," der Anadolu köylüsü. Yoksul köylüler ise ahırda tek öküz besler. Tarla sürerken, harman yaparken öteki öküzü komşudan alır. Sonra, gereğinde, kendi öküzünü de komşuya verir. Buna Anadolu halk dilinde "tekçilik" denir. Komşudan tek öküz almak, komşuya tek öküz vermek anlamına gelir bu söz. Kadınlara da uygulanır. İki komşu kadın birleşerek iş görürse buna tekçilik derler. Bu kadınlar bir gün kendine, bir gün komşusuna, tekçilik yaptığı kimseye, gider çalışır (İşl. 408-409):

Aracın, avadanlığın evinde olsun,
Olsun ki başkasından istemeyesin.

Köylünün tek öküzü olabilir, ancak tarım araçlarının eksik olmaması gerekir. Sabanı, boyunduruğu, saban demiri, harman tahtaları, tırmığı, yabası, kalburu, eleği, bunlar gibi gerekli tarım araçlarının evde bulunması gelenek gereğidir. Kimi yerlerde "Evin bereketi gider," diye ödünç araç verilmez, böyle bir inanç vardır. Tekçiliğe başlayan kimse, insan, hayvan (öküz) alır, bu geleneğe uygundur da araç istemek boyuna, yakışık almaz pek (İşl. 411-413):

İşini tavsayanın ambarı dolmaz,
Üstüne düşmediğin işten hayır gelmez,
İşini yarım bırakan bela çeker başına.

Burada da bir Anadolu inancı, halk sözü dile geliyor: "İş senin üstüne düşmez, sen işin üstüne düşeceksin. Bugünün işini yarına bırakma." Tarımcı için tarıma uygun günler bellidir, sayılır. Onlara uymak, onların elverişli kıldığı günlerde işleri görmek gereği vardır (İşl. 414-421):

Azgın güneş ter döktürmez olunca insana,
Zeus güz yağmurlarını salınca dünyaya,

Daha çevik olunca elimiz kolumuz,
Sirius yıldızı ölümlülerin başı üstünde
Gündüzden çok gece dolaşır olunca,
Baltanın kestiği ağaç daha az kurtlanır,
Yaprağını dökmüş, büyümesi durmuştur.

Bu dizelerde dile gelen inançların bugün Anadolu'da yaşadığını, değişik yörelerde uygulandığını biliyoruz. İlkin güz denen, ağaçların yaprak döktüğü, bitkilerin solup sarardığı dönem insanlar için de ölme dönemidir. Özellikle veremlilerin bu dönemde öleceği inancı yaygındır. Bununla ilgili halk türküleri bile vardır:

Doktor dedi zavallı kız
Yaprak dökümünü bekler.

Veremli bir kızın yaprak dökümü çağı olan güz döneminde öleceği inancı dile gelir bu türküde. Hesiodos da bu inancı söylüyor aşağı yukarı: "Sirius yıldızı ölümlülerin başı üstünde gezer," diyor. Bu dönemde, halk söyleyişine göre, ağaçlardan suyun çekildiğine inanılır. Suyu çekilen ağaç da kolay çürümez, kurt yiyemez onu, özüne giremez. Bu dönemde ağaçların daha iyi kereste olacağına, ev yapımına daha uygun düşeceğine inanılır. Genellikle ev yapımında kullanılan ağaçlar yapraklarını döktükten, biraz da acı soğukları gördükten sonra kesilir. Ayrıca yapraklı, çiçekli, yemişli ağaç kesmek de uğursuz sayılır. Bundan dolayı halk dilinde "Yaş kesen baş keser," denir. Gene bu dönemde budanır, ayıklanır ağaçlar, fidanlar. Sıcakların, baharın başladığı, ya da yaprakların yeşerdiği dönemde kesilen ağaçlar ince ince sular akmaya başlayınca halk dilinde "ağaç ağlıyor" denir, buna yürekten inanılır üstelik. Yaş ağaç konan (kereste yapılan) ev uğurlu sayılmaz. "Evinde yaş ağaçtan kereste kullandı" denen bir kimse kızar. Gene halk arasında "Onun ağacı yaştır," diye kimilerini kızdırırlar (İşl. 429-430):

Yaş meşeden bir sap bul
En dayanıklısı odur.

Meşe ağacı uğurlu sayılır, dayanıklıdır, sağlamdır, kolay kolay kurt özüne giremez, dokusu sıkıdır. Kuruyunca kolay kolay işlenmez. Bundan dolayı en uygun, işlenmeye en elverişli zamanı yaprağını döküp suyunun çekilmeye başladığı dönemdir. Meşe tahtasından ambar, kapı yapılırsa çok sağlam olur. Halk dilinde insanın kaba saba, iriyarı olanına, sağlamına alay olsun diye "meşe odunu" denir. Meşenin odunu kömürü de çok beğenilir[3] (İşl. 448-453):

İşe koyulmadan turnanın sesini bekle:
Bulutların ardından gelsin her yılki çığlığı,

Ekin zamanını o haber verir,
Yağmurlu kış günleri onunla başlar.
Turnalar öttü mü gökte,
Öküzü olmayanın yüreği sızlar.

Turna kuşu halk arasında, özellikle Erzurum, Erzincan yörelerinde, daha da Doğu'da uğurlu sayılır, onun avlanması bile yasaktır oralarda. Alevilere göre turna Ali'nin kuşlarından biridir. Tarıma elverişli, iyi günlerde, dönemlerde görünür, öter turnalar. Acı soğuklarda, karakışta, daha doğrusu ekip biçmeye elverişli olmayan dönemlerde turna da pek dolaşmaz ortalıkta. Onun yaşamasına, geçinmesine uygun gelen dönemler havaların değiştiği, tarım yapıldığı günlere denk geldiğinden halk turna ile ekin dönemleri arasında bir bağlantı kurmuştur.

Hazreti Şahın avazı
Turna derler bir kuştadır. (Pir Sultan Abdal)

---

3 *Tanrı Yaratan Toprak Anadolu*, s. 193-201.

Bu dizelerde turnaya verilen önem, bu kuşların Ali ile bağlantısını gösteriyor. Anadolu'da halkın ona gösterdiği ilgiyle Hesiodos'un açıklaması arasında köklü bir inanç birliği vardır (İşl. 487-490):

Beklersin gugukkuşu öter
Meşenin dalları arasında,
İnsanların yüzü güler koca dünyada:
Zeus üç gün üç gece yağmur yağdırır,
Öküzün ayağı birkaç parmak sulara batar.
Ancak o zaman son güne kalan çiftçi
İlk günde işe başlayana yetişebilir.

Anadolu'da gugukkuşunun ötüşü genellikle uğurludur. Acı kıştan çıkışı, ekin ekmenin ikinci dönemini bildirir. Güz aylarının sonunda, karakış bastırmadan, ekinini ekemeyen çiftçiler, bahar denen ilkyaz aylarına giriş günlerinde gugukkuşunun ötüşünü, yağmurlu, tarıma elverişli günlerin gelişini beklerler. Toprağın en verimli, yumuşak, don denen buzlaşmadan kurtulduğu dönemdir bugünler. Gugukkuşu genellikle baharın, iyi günlerin gelişini, keskin soğukların bitişini bildirir. Onun ötmeye başladığı günler, yaygın bir inanca göre, mart ayının başlarıdır (eski takvime göre martın dokuzundan sonra). Halk dilinde gugukkuşuna *gugo* denir.

Gene geldi yazbaşı (ilkbahar başlangıcı)
Bağıruyi (bağırıyor) gugolar
Ananilan babani (ananla babanı)
Alsun derin kuyular.

Anadolu halkının, gugukkuşu (gugo) ile ilgili inancını Hesiodos da biliyor. Tarım işlerinin uygun günlerini onun ötüşüne bağlarken Anadolu halkı ile belli bir inanç düzeyinde birleşiyor (İşl. 497):

Ayağını avcuna alır ovar durursun.

Bu dizede anlatılan duruma bugün Anadolu'da "Kış gelince ayı gibi tabanını yalarsın," derler. İşini bilmeyen, ocak başında oturup duran, beceriksiz kimselere bugün de böyle denir. (İşl. 566-569):

O zaman atılır ışığa doğru Pandion'un kızı
İnce, keskin çığlıklı kırlangıç:
Yeni bir bahar gelmiştir artık insanlara.

Kırlangıç Anadolu halkına ilkyazın (baharın) geldiğini bildirir, onun ötmesi sıcakların başladığını, ekinlerin büyümeye, toprağın içinden buğular çıkmaya yüz tuttuğunu gösterir. Bundan dolayı kırlangıç uğurlu sayılır köylülerce, tarımcılarca. Kırlangıcın kanı da kimi hastalıkların, özellikle boğmaca öksürüğünün giderilmesinde etkili sayılır.

Karlanguşi (kırlangıç) vururlar
Bir damla kanı için.

Bu dizelerle başlayan halk türküsü bu nedenle söylenmiştir. Ayrıca tarlalarda, bahçelerde salyangozların ortaya çıkışı da ekinciler, bağ, bahçe, tarla işleriyle uğraşanlar için toprağın yumuşadığını, kazılmaya, eşilmeye elverişli olduğunu gösterir. Sebzeler daha çok bu sıralarda dikilir (İşl. 571-574):

Evi sırtında gezen salyangoz,
Gökte Ülker yıldızı görünür görünmez
Topraktan bitkiler üstüne çıkmaya başladı mı,
Bağları çapalama zamanı gelmiştir artık.

Hesiodos'un bu dizeleri Anadolu'da salyangozla ilgili inançlara uyar (İşl. 695-697):

Vaktizamanı gelince evine bir kadın al;
Bu işi ne otuzundan çok sonra yap,
Ne de çok önce, o aradadır tam zamanı.

Hesiodos'ta evlenme ile ilgili sözler de günümüz Anadolu geleneklerine uygun düşmektedir. Anadolu halkınca evlenmek gereklidir, yalnızlık Tanrı'ya yaraşır ancak. "Yalnızlık Allah'a mahsustur," sözü bunu gösterir. Evlenmenin belli bir çağı vardır, onu geçirmemek gerekir halk inançlarına göre. "Er davranan yol alır, er evlenen döl alır," atasözü bunun için söylenmiştir (İşl. 698-699):

Kızoğlankızla evlen ki,
Doğru bildiğin yola sokabilesin onu.

Anadolu halkı da evlenmede kızoğlankıza önem verir. Erkek kız alırsa onu kendine daha kolay alıştırır, dilediği yola daha kolay getirirmiş (İşl. 703-704):

Erkek için en büyük nimet
İyi bir karısının olmasıdır bu dünyada...

"Yuvayı yapan dişi kuştur," der Anadolu halkı. Ayrıca "Kocanın yüzünü ak eden kadındır", "Kadın var ev yapar, kadın var ev yıkar," gibi sözler evlenmede kadının etkisini, evin kuruluşunda onun başarısını, önemini koyar ortaya (İşl. 703-705):

En büyük mutsuzluk da kötü bir karısının olması,
Bir karı ki boğazından başka şey düşünmez,
Ve erkeği ne kadar güçlü olursa olsun,
Çırasız yakar onu, erkenden yıpratır.

Bu dizelerde dile gelen düşünceler de Anadolu'da kadın konusunda geçerli olan geleneklere, göreneklere uygun düşüyor. "Evin direği kadındır," denir (İşl. 727-730):

Ayakta su dökme güneşe karşı,
Hele gün battıktan sonra sabaha kadar
Ne yola işe, ne yol dışına.
Soyunup dökünsen bile:
Geceler ölümsüz mutlularındır.

Anadolu'da güneşe karşı tükürmek, işemek, birine sövmek, yola işemek, tükürmek, saygısızca bir davranışta bulunmak geleneklere göre suç sayılır. Bunları yapan kimsenin çarpılacağına, başına bir yıkım geleceğine inanılır.

Yolda su dökülürse yağmur yağacağına inanır Anadolu halkı. Ayrıca yola giderken cinlerin, perilerin, kötü ruhların saldırısından korunmak için dua okumak yararlıdır.[4]

Güneş batarken iş yapılmaz, çorap örülmez, dikiş dikilmez. Gene, güneş batarken uyunmaz, insanın yaşamı azalır, başına uğursuzluk, yıkım gelir. Bu tür inançların kaynağı güneşin bir tanrı olarak kutlandığı, tapıldığı dönemlerdir. Nitekim bugün Anadolu çocukları, kimi büyükler ant içerken "Güneş çarpsın yalan demiyorum," derler[5] (İşl. 734-735):

Sonra evinde ocak yakınında
Ayıp yerlerini yıkanmadan gösterme sakın.

Bu dizelerde ocağa duyulan saygı da Anadolu'da yaygındır. Ocak başında kirli oturulmaz (seviştikten sonra yıkanmadan oturulmaz). Ocak başında ayıp yerlerini gösterenin başına uğursuzluk, yıkım gelir. Bu inancın kaynağı eski Anadolu dinleridir. Ateşin, ocağın bir tanrı olarak benimsendiği çağlara değin gider. Nitekim İran'da Zerdüşt dinine bağlananlar da ateşe karşı büyük saygı gösterir, onun tanrısal bir özle donatıldığına inanırlar[6] (İşl. 736):

---

4 *Anadolu İnançları*, s. 106.
5 *Anadolu İnançları*, s. 193-194.
6 *Anadolu İnançları*, s. 73-78.

Cenaze dönüşlerinde çocuk yapayım deme.

Cenazeden sonra evde sevişilmez, yıkanmadan dolaşılmaz. Hem ölünün ruhu tedirgin olur, hem de eve bir yıkım gelir, ev kötü ruhların, cinlerin saldırısına uğrar. Bu inancın kaynağı da eski Anadolu dinleridir. Eski çağlarda Anadolu uluslarında, Hititlerde ölü olan ev bir süre kötü ruhlardan korunmak için okunur, üflenir, din görevlilerince savunulurdu[7] (İşl. 737-738):

Durmaz akar güzelim ırmaklardan geçerken
Ayaklarını suya sokmadan önce dua et.

Anadolu'da akarsulardan geçilirken önce besmele çekme geleneği vardır. Bu inanç da suların, özellikle akarsuların, ırmakların birer tanrı ya da tanrıça olarak benimsendiği dönemlerden kalmadır. Sulara saygılı olmak gerekir. "Akarsu pislik kaldırmaz" diye yaygın bir halk inancı vardır. Bu, akarsuların arı duru olduğu, pis olmadığı, bütün pislikleri, kötülükleri alıp götürdüğü anlamında söylenir. "Sular neler temizler" denir bu konuda halk dilinde. Öyle ki kapıya gelen bir dilenciye evde verecek bir nesne yoksa bir bardak su verme geleneği bile yaygındır, böyle söylemiş eskiler[8] (İşl. 742-743):

Kurban törenlerinde tırnaklarını kesme sakın,
Hele kara demirle kuruyu yaştan ayırma.

Demir de kutsaldır Anadolu halk inançlarında. Gök gürlemeye başladığında demiri ısırma geleneği vardır. Bu inanç da eski çağlardan kalmadır. Demirciler tanrı Hephaistos ile ilgilidir. Nitekim demirci örsü kutsal sayılır. Onun üstüne

7 *Anadolu İnançları*, s. 168-170
8 *Tanrı Yaratan Toprak Anadolu*, s. 156-161.

oturulmaz, ona ayakla basılmaz, ona tükürülmez, sövülmez. Bunu yapan demircinin geçim sıkıntısı çekeceğine, darlığa düşeceğine inanılır. Bundan dolayı demirciler birbirlerine ödünç örs vermezler (İşl. 746-747):

Ev yaparken çıkıntı bırakma hiçbir yerinde ki,
Kuzgunlar konup ötmesinler kötü kötü.

Kuzgun, karga genellikle uğursuz sayılır. Bir evin çevresinde karga dolaşır, kuzgun öterse o evde birinin öleceğine inanılır. Bu inanç yüzünden kuzgundan, kargadan sakınılır (İşl. 750-751):

On iki yaşında bir çocuğu
Kutsal şeylerin üstüne oturtma, iyi değildir.

Bütün kutsal nesnelerin üzerinde oturmak, çocuğu oturtmak uğursuzluktur, yıkım getirir. Bu geleneğe uymayanı cinler, periler çarpar sanılır. Ayrıca tapınak yıkıntılarında, kutsal sayılan yerlerde uyumak, su dökmek, sevişmek insanın başına büyük yıkımlar getirirmiş, Anadolu'da bundan çok sakınılır. İnsanın çarpılacağına inanılır. Çarpılan, bir yerine inme inen bir kimsenin kutsal yerlerde suç sayılan bir işi yaptığına inanıldığından onu okuturlar, üfletirler, dualar yazılı muskalar, hamayıllar bağlarlar boynuna, giysisinin bir yerine. Bu gibi yerleri "bizden iyiler" diye anılan cinlerin koruduğuna inanırlar. Bu cinlere "dışarı şeri" de denir halk dilinde (İşl. 757-759):

Kaynak başlarında işeme sakın,
Ne de ırmakların denize döküldüğü yerde,
Oralarda yıkanmaya da kalkma, iyi değildir.

Kaynaklara, suların döküldüğü yerlere işemek, onları kirletmek, oralarda kirli (cenabet) yıkanmak insanın başına uğursuzluk, yıkım getirir, insan çarpılır. Bu inanç da suların,

kaynakların kutsallığı ile bağlantılıdır, Anadolu'da oldukça yaygındır (İşl. 770-775):

Birinci, dördüncü ve yedinci günler kutsaldır
–Leto altın başaklı Apollon'u yedinci gün doğurmuştur–
Sekizinci ve dokuzuncu günler de öyle,
Ama bu iki gün insan işleri için de elverişlidir.
On birinci, on ikinci günlerin ikisi de iyidir
Hem koyun kırkmak, hem ekin biçmek için.

Dört, yedi sayıları Anadolu'da, özellikle tarikatlarda kutsaldır. Ayların dördüncü, yedinci günlerinin kutsallığı da bundan dolayıdır. Yedinci gün ayrıca İbrani inançlarında Tanrı'nın evreni yarattıktan sonra dinlendiği gündür. Burada Hesiodos'la eski İbrani inançlarının birleştiği görülür. Ayın on birinci, on ikinci günleri ise gökteki ayın dolunaya yakın olduğu, çok parlak bir nitelik kazandığı dönemdir. Bu günlerde iş yapmak, yaz aylarında koyun kırpmak (Anadolu'da buna "kırkmak" denir), ekin biçmek, öteki dönemlerde ekin ekmek, ağaç kesmek uğurlu sayılır. Genellikle yaylalarda, koyunları ayın ortalarına doğru, gökteki ayın en parlak olduğu dönemde, on biriyle on dördü arasında kırparlar. "Aysız koyun kırpılmaz," diye koyuncular arasında yaygın bir inanç vardır. Bu da ayın, Hesiodos'un dediği gibi, güne denk geldiği sıradır (İşl. 782-783):

Ayın ortasında bir altıncı gün
Ağaç dikmeye hiç elverişli değildir.

Ayın ortasındaki altıncı gün aysız, ayın bütün parlaklığı ile görünmediği gündür. Bugün tarımcılar, özellikle fidan, ağaç dikme işleriyle uğraşanlar için uğurlu sayılmaz. Nitekim Anadolu halkı "Ay'sız fidan dikilmez," der. Anadolu'da ayla ilgili şu inançlar çok yaygındır: Ay yeniye geçmeden to-

hum ekilmez; Ay yeniye geçmeden tarla biçilmez; Ay'sız ağaç kesilmez, kesilirse dayanmaz, kereste olmaz; Ay'sız tarla gübrelenmez; Ay'sız soğan dikilmez; Ay'sız buğday ekilmez; Ay'sız kuluçka oturtulmaz.

Bunlar ayın eski çağlarda bir tanrı, bolluk tanrısı olduğu, öyle saygı gördüğü dönemlerden kalma inançlardır. Bugün Anadolu'da ayın doğuşundan dolunay biçimine girdiği güne değin geçen sürelerle (ayın on dördüne değin olan süreyle), ayın kesilmeye, küçülmeye başladığı, dolunayın yavaş yavaş azaldığı, sonunda battığı güne değin geçen süreler arasında uğur bakımından ayrılıkların olduğuna inanılır.

Hesiodos'ta 770-825 dizelerde dile gelen halk inançları bugün Anadolu'da olduğu gibi uygulanmaktadır (İşl. 785-786):

Ay başının altıncı günü de
Kızların doğması iyi gelmez.

Anadolu'da bu gün Ay'ın yarımaydan da küçük olduğu, iyi görünmediği gündür. Bugünlerde doğan kızların güzel olmayacakları, geleceklerinin pek parlak geçmeyeceği, mutsuz olacakları inancı yaygındır. Ayın on dördünde doğan bir kızın ise güzel olacağı, geleceğinin parlak, günlerinin mutlu geçeceğine inanılır. Bundan dolayı ayın on dördüncü günü, dolunay biçimine girdiği günde doğan çocuklar erkek olursa onlara "Bedr-Bedir", kız olursa "Bedriye" adı verilmesi bir gelenek niteliği taşır kimi yerlerde. Ayın yeni göründüğü gün doğan kızlara da "Hilal" denir. Bugün kızlar için kimi yerlerde uğurlu, kimi yerlerde uğursuz sayılır. Bunda mevsimlerin de etkisi vardır açıkça (İşl. 811-813):

Ayın başlangıcındaki dokuzuncu gün
İnsanların bütün dertlerden kurtulduğu gündür:
Hem ağaç dikmeye iyi gelir,
Hem erkek dişi bütün doğumlara.

Bu günler ayın dolunaya yakın olduğu, yarımdan çok daha büyük olduğu günlerdir. Ayrıca dokuz sayısı da uğurludur, kutsaldır (göklerin dokuz kat oluşu inancı ile ilgilidir). Ekinlerin bu günlerde ekilmesi, sebzelerin bu günlerde dikilmesi iyi sayılır.

Hesiodos'un dizelerinde dile gelen inançların çoğu bugün Anadolu halkınca yaşatılan, özellikle tarımcılarca uygulanan günlerdir. Bu inançların kimini Hititlerde, Sümerlerde, Mısırlılarda da buluyoruz. Genellikle Ay'ın bir koruyucu kutsal varlık, bir bolluk kaynağı tanrı ya da tanrıça olduğuna inanılan topluluklarda bu tür inançlar yaygındır. Durum yıldızlar, güneş için de böyledir.[9]

9 Ay'la ilgili yerler için bkz. *Anadolu İnançları*, s. 187-188; ayrıca aynı kitap s. 39-47 ve 48-52.

SÖZLÜK

Admete: Bir Okeanos kızı. Adı yalnız dize 349'da geçer. bkz. Okeanos kızları.

Aello: Harpyalardan biri. Adı "kasırga" anlamına gelir. bkz. Harpyalar.

Agaue: Kadınos ile Harmonia'nın kızı, İno ile Semele'nin kardeşi, Pentheus'un anası. Agaue, Zeus ile Semele'nin aşkları hakkında dedikodu yaptığından, Semele'nin oğlu, Tanrı Dionysos anasının öcünü almış ve teyzesini çıldırtarak kendi oğlu Pentheus'u bir vahşi hayvan sanıp parçalamasını sağlamıştır. Bu dram Euripides'in *Bakkhalar* tragedyasına konu olmuştur.

Aglaie: Adı "parlak" anlamına gelen Aglaie, Zeus ile Eurynome'den doğmuş üç Kharit tanrıçanın biridir. Hesiodos'a göre, Aglaie Kharitlerin en küçüğü olup Tanrı Hephaistos ile evlidir. bkz. Kharitler.

Aiakos: Yunanların en dürüstü ve en dindarı geçinir. Zeus ile su perisi Aigina'nın oğludur. Aiakos, anasının adını taşıyan Aigina adasında kralken uyruklarının hepsi vebadan ölmüş, Aiakos da Zeus'a yalvarmış, ki yerdeki karıncaları insana dönüştürsün. Öyle olmuş ve bu adamlara Myrmidonlar (karıncalar) denmiş. Aiakos'un iki oğlu olmuş: Peleus (Akhilleus'un babası) ve Telamon (Aias'ın babası), bir denizkızı olan Psamathe'den de Phokos diye bir oğlu daha olmuş. Phokos (adı "fok balığı" anlamına gelir) atletik yarışmalarda hep zafer kazanırmış, bu yüzden üvey kardeşleri onu kıskanarak başına bir disk atıp öldürmüşler. Aiakos da bu suçu işledikleri için iki oğlunu Aigina'dan sürmüş. Aiakos öldükten sonra, Hades ülkesinde Minos ile Rhadamanthys ile birlikte ölülere yargıç olur.

Aidoneus: Yer Altı Tanrısı Hades'in başka bir adı. bkz. Hades.

Aidos: Simgeleşmiş bir kavram. Aidos, "utanç", "utanma duygusu", "ar namus" anlamına gelir. Hesiodos bu kavramı *İşler ve Günler*'de (196 vd.) kullanıyor, dünyanın çok kötü olduğunu, bu yüzden Aidos ve Nemesis'in artık yeryüzünden ayrıldıklarını söylüyor, ayrıca bu kavramları çoğul kullanıyor. Nemesis'in soyu bilindiği halde, Aidos'a *Theogonia*'da yer verilmemiştir.

Aietes: Güneş Tanrısı Helios Okeanos kızı Perseis'in oğlu. Önce Korinthos'a kral olur, sonra Karadeniz'in güneydoğu kıyılarında Kolkhis (bugünkü Gürcistan) kıyılarına yerleşir ve orada bir krallık kurar. Büyücü Kirke'nin kardeşi ve Medeia'nın babasıdır. Aietes'in Kolkhis'te en büyük hazinesi, bir zamanlar Phriksos ile Helle'yi boğazlardan geçiren (ki bu yolculuk sırasında Helle denize düşmüş ve onun için boğaza Hellespontos, yani Helle Denizi denmiştir) altın postlu koçun postudur. Phriksos koçu Zeus'a kurban ettikten sonra kıymetli postunu Aietes'e armağan etmişti, Aietes posta bekçi olarak korkunç bir ejder dikmiştir. Ne var ki Argonautlar Kolkhis'e sefer yaptıkları zaman asıl amaçları bu postu çalıp Yunanistan'a götürmekti. Aietes'in kızı büyücü Medeia İason'a âşık olduğu için, ejderi uyutmak ve altın postu çalmak yolunu bulur. Kendisi de İason'la birlikte Yunanistan'a

kaçar. *Theogonia*'da Medeia'nın, İason'un, ve bu sefer efsanesiyle ilgili başka kimselerin adı geçtiği halde, Hesiodos'un bu destanı bilmesine olanak yoktur, çünkü elimize geçtiği biçimiyle "Argonautlar Destanı" çok daha yenidir.

Aigaion: Girit'te bir dağ. Efsaneye göre, Rheia yeni doğurduğu çocuğu, çocuklarını yiyen babaları Kronos'tan kaçırmak için Zeus'u bu dağın mağarasına saklar ve Zeus orada büyür. bkz. Zeus.

Aigis: bkz. Zeus.

Aineias: Hesiodos'ta Aineias'ın yalnız adı geçer. *Theogonia*'nın sonunda hangi tanrılar ve tanrıçaların, kimlerle birleşip hangi yiğitleri meydana getirdikleri sayılırken Tanrıça Aphrodite bir ölümlüyle, Troya kral soyundan Ankhises ile birleşmesinden Aineias'ın doğduğu yazılıdır. Hesiodos'un Troya Savaşı'na ve Homeros destanlarına değindiğine rastlanmaz ne *Theogonia*'da, ne de *İşler ve Günler*'de. Aineias gibi, Troya Savaşı'na katılmış başka yiğitlerin de adı geçse bile, bunların savaşla en ufak bir ilgisi kurulmaz. Bu yüzdendir ki, Hesiodos'un Troya Savaşı efsanelerini bilip bilmediği konusunda elimizde hiçbir ipucu yoktur. Aineias'ın yaşantısı ile ilgili destanların biri Homeros'un *İlyada*'sı, öbürü ve Aineias bakımından daha da önemlisi Vergilius'un "Aeneis" destanıdır.

Aisepos: Tanrı Okeanos ile Tethys'ten doğma ırmaklardan biri. Aisepos bir Anadolu ırmağıdır, bugünkü adı Gönençay'dır.

Aison: Kretheus ile Tyro'nun oğlu, İason'un babası. Tesalya'da kurduğu İolkos şehri Kretheus'a miras kalır, ama üvey kardeşi Pelias onu tahtından atıp tutuklar, üstelik de oğlu İason'u Kolkhis'e altın postu almaya gönderir, çünkü bu tehlikeli seferden sağ dönmeyeceğini bilir. Gerçekten de bir süre sonra İason'un öldüğü haberi gelir. Pelias artık kardeşini korkusuzca öldürmeyi göze alır. Ne var ki, boğa kanı içerek zehirlenen Aison'u İason'la birlikte Kolkhis'ten döndüğü zaman büyücü Medeia yeniden diriltir, üstelik bir iksir içirerek gençleştirir onu.

Akaste: Bir Okeanos kızının adı. bkz. Okeanos kızları.

Akheloos: Batı Yunanistan'da Akarnaia ile Aitolia bölgeleri arasında akan uzun bir ırmak. Hesiodos'ta ve Homeros'ta adı geçen bu ırmak Okeanos ile Tethys'ten doğma üç bin ırmağın en büyüğü ve ırmak tanrıların kralı sayılır. Akheloos'un birçok öyküleri var: Herakles destanı ile ilgili bir efsaneye göre, Akheloos Kalydon kralının kızı Deianeira'ya âşıkmış, ama ırmak tanrısının biçimden biçime girme, kimi zaman boğa, kimi zaman ejder olma yetisinden korkan kız Herakles ile evlenmeyi tercih etmiş. Bu yüzden yiğit Herakles ile ırmak tanrısı arasında yaman bir dövüş başlamış. Karşılaşmada yeniden Akheloos birden koca bir yılan biçimine girmiş, Herakles onu tam boğacakken, azgın bir boğa oluvermiş. Bu kez yiğit boğanın bir boynuzunu kopararak alt etmiş Akheloos'u. Irmak Tanrısı Deianeira'dan vazgeçmiş, ama boynuzu geri almak için Herakles'e Zeus'un keçisi Amaltheia'nın çiçek ve yemiş

saçan bolluk boynuzunu vermiş; başka bir öyküye göre, ünlü bereket boynuzu ırmak tanrısının kendi boynuzuymuş, çünkü yaygın toprakları sulayan ırmaklar bereketin simgesidir. Bizim İstanbul'daki Haliç'e Frenklerin "Corne d'Or" (Altın Boynuz) demeleri herhalde bu inançla ilgilidir.

Akhilleus: Aineias gibi Akhilleus'un da yalnız adı geçer *Theogonia*'da. Troya destanı ile ilişkisinden dem vurulmaz, ancak kendisine şu nitelikler verilir: "aslan yürekli" ve "orduları darmadağın eden kahraman" (Theog. 1007). Kaldı ki eserin bu son dizelerinin Hesiodos'tan mı kaldığını yoksa sonradan mı eklendiğini bilmeyiz. Akhilleus'un efsanesini ve kahramanlıkları öğrenmek için Homeros destanlarına başvurmak gerekir.

Akşam Perileri: bkz. Hesperidler.

Aktaie: Nereus kızlarından biri. Adı "kıyı kızı" anlamına gelir. bkz. Nereus kızları.

Alekto: Öç tanrıçaları Erinyslerin birinin adı. "Öfkesi dinmez", "barışmaz", "uzlaşmaz" anlamına gelir. bkz. Erinys.

Algos: Gece (Nyks) tanrıçasının kendi kendine meydana getirdiği simgesel bir varlık. Adı "acı", "keder" anlamına gelir. bkz. Nyks.

Alkmene: Mykene Kralı Elektryon'un kızı, amca oğlu Amphitryon ile evlenir ve mutlu bir yaşam sürmektedir ki, Tanrı Zeus kocası Amphitryon'un savaşta olduğu bir gece onun kılığına girerek Alkmene'yi gelir yatağında bulur ve onu Herakles'e gebe bırakır. Sabaha karşı tanrı sevgilisinden ayrıldıktan biraz sonra gerçek Amphitryon seferden döner ve karısının yatağına çıkar. Karı koca arasındaki bir yanlışlığın aydınlanması komik bir karakter taşıdığından, konu daha çok komedya yazarlarınca işlenmiştir.

Alpheios: Peloponez'de, Elis ile Arkadya bölgeleri arasında akan bir ırmak. Bütün ırmaklar gibi, Okeanos ile Tethys'in oğlu sayılır. Artemis ve *nympha*'lara saldırıları masal konusu olmuştur: Günün birinde Artemis *nympha*'larla ırmak kıyısında şenlik yaparken, Alpheios onlara yaklaşmak istemiş, periler de yüzlerine çamur sürerek kendilerini tanınmaz hale getirmişler. Ama Alpheios su perisi Arethusa'ya tutulmuş, onu Sicilya'ya kadar kovalamış. Bu öykü özellikle Latin şairlerinin şiirlerine konu olmuştur.

Amphillogia: Nyks'in (Gece) kendi başına meydana getirdiği olumsuz simgesel varlıklarından biri. Adı "çelişki" anlamına gelir.

Amphiro: Bir Okeanos kızının adı. bkz. Okeanos kızları.

Amphitrite: Okeanos kızı Doris'in Deniz Tanrısı Nereus ile birleşmesinden Nereides diye anılan elli kız doğar. Hesiodos bunların ahenkli adlarını saymakla bitiremez (240 vd.), Amphitrite de bunlardan biridir. Öyküsü, macerası pek yoktur. Poseidon onu kız kardeşleriyle birlikte kumsalda oynarken görmüş ve güzelliğine vurulmuş. Ama kız çok utangaçmış, tanrıdan kaçmış ve Atlas'ın dünyayı omuzlarında taşıdığı uzak ülkelere varmış. Poseidon peşine bir yunusbalığı takmış, balık Amphitrite'yi sırtına almış ve deniz kralına getirmiş vermiş. Evlenmişler ve mutlu bir

çift olarak yaşamışlar. Amphitrite bir sürü deniz yaratığının çektiği ve köpükler üstünde kayan bir arabada gösterilir. Poseidon ile Amphitrite'nin çocuğu olmamış der kimi şair, kimine göre de Triton Amphitrite'nin oğludur. Hesiodos bu kanıyı paylaşır ve Triton'un doğuşunu *Theogonia*'da (230 vd.) anlatır. bkz. Triton.

Amphitryon: Tiryns Kralı Alkaios'un oğlu. Kaza ile amcasını öldürdüğü için yurdundan sürülür ve Thebai'ya yerleşir, kral kızı Alkmene'ye talip olur. Uzun maceralardan ve Alkmene ile evlendikten sonra Amphitryon bir sefere katılır. O sırada kendi kılığına giren Tanrı Zeus Alkmene'yi gebe bırakır. O gece sabaha karşı evine dönen Amphitryon karısı ile birleşir ve İphikles'i üretir. Karısının Zeus ile olan macerasını öğrenince, önce kızar, ama tanrı onu yatıştırır. Alkmene bir gün arayla önce Herakles'i, sonra İphikles'i doğurur. Amphitryon, hangisinin kendi çocuğu, hangisinin tanrı oğlu olduğunu öğrenmek için bebeklerinin beşiğinin önüne iki yılan bırakır. İphikles yılandan ürker, Herakles ise oynayarak koca canavarı boğar. Başka bir öyküye göre, yılanları gönderen Hera'dır, kocası Zeus'un vefasızlığına kızan tanrıçadır. Sonradan Amphitryon Herakles'i benimser, birçok metinlerde de yiğidin adı Amphitryon'un oğlu diye geçmektedir.

Androktasia: "İnsan öldürme" anlamına gelen simgesel bir varlık. Nyks'in üretmelerinden sayılır. bkz. Nyks.

Ankhises: Tanrıça Aphrodite'nin ölümlüler arasında kendisine sevgili olarak seçtiği adamlardan biri. Ankhises, Troya kral soyundan Assarakos'un oğludur. Tanrıça onu İda Dağı'nda sürülerini otlatırken görür ve gökten inip delikanlı ile sevişir. Ankhises önce kendisine bir genç kız gibi görünen tanrıçayı tanımaz, sonra kim olduğunu anlayınca, Aphrodite'ye olayı gizli tutacağına dair söz verir. Bu sözü tutmadığı ve kendisiyle oğlu Aineias'ın başına gelen yıkımların bu yüzden olduğu anlaşılır. Yiğit Aineias Troya yangınında şehirden kaçarken babası Ankhises'i sırtında taşır. Onu İtalya'ya kadar götürdüğü, ama ihtiyarın Sicilya'da öldüğü anlatılır.

Aphrodite: Tanrıça Aphrodite üstüne en ayrıntılı bilgiyi veren şairlerdendir Hesiodos. *Theogonia*'da ona ve özellikle doğuşuna ayırdığı uzun bölüm elimize geçen en değerli kaynaklardan biridir. Bu kaynağın daha çok Yunanistan'a yabancı bölgelerle ilişkili olduğu, özellikle Sümer-Bâbil efsanelerine dayandığı sanılır, ne var ki tanrıçanın kişiliğine renk katmakta ve çok güçlü bir tanrısal varlık olarak saygınlık gördüğü halde, hakkında uydurulan öyküler pek zengin ve belirgin olmayan Aphrodite'ye daha yaygın bir nitelik kazandırmaktadır. *Theogonia* 160-206'da anlatılan Uranos'un erkeklik uzvunun kesilmesi efsanesi destanda en çarpıcı öykülerden biridir. Bunun için bkz. Uranos. Bu öykü tanrıçanın adının da bir açıklamasını sağlar. Aphros "köpük" anlamına geldiğine göre, Aphrodite de "köpükten doğma" anlamına gelir, der Hesiodos, ne var ki bu

kaynak gösterme şairin dediği kadar belirgin değildir. Homeros destanlarında Aphrodite'nin bir anası vardır ve bu, *Theogonia*'da 3.000 Okeanos kızının biri olarak sayılan Dione'dir. Dione Zeus ile birleşir ve Aphrodite'yi doğurur, nitekim Homeros destanlarında Dione'yi Olympos'ta görürüz. Hesiodos tanrıçayı güçlü bir varlık olarak gördüğü ve Homeros gibi ona "altın" niteliğini yakıştırdığı halde, aşkı ona bağlamaz, doğanın doğuşunda ve *khaos*'tan çıkıp düzene girişinde rol oynayan birleştirici varlığın Aphrodite değil de Eros olduğunu kabul eder. bkz. Eros. Aphrodite köpükten doğduktan sonradır ki, Eros ile "arzu" anlamına gelen Himeros tanrıçanın ardına takılırlar (Theog. 201). Aphrodite'nin kendi aşk maceraları hakkında da Hesiodos fazla bir şey anlatmaz, ancak Harmonia'yı doğurduğunu söyler (Theog. 975). Başka kaynaklara göre Aphrodite Ares ile birleşmiş ve Phobos (bozgun) ile Deimos'dan (korku) başka bir de "uyum", "ahenk" anlamına gelen Harmonia'yı meydana getirmiştir. Aphrodite'nin en çirkin tanrı olan Hephaistos ile evlendirildiği, onu Ares ile aldattığı, Adonis ve Ankhisses gibi ölümlülerle de düşüp kalktığı tanrıça hakkında anlatılan öyküler arasındadır.

Apollon: Hesiodos'un eserinde Apollon'un adı pek az geçer. Oysa *Theogonia* Musalara uzun bir seslenişle başlar, Musalar korosunun ise Apollon'un yöneticiliğinde bulunduğunu ve çokluk şiir eserlerinde seslenişin Musalarla, yani şaire sesini veren perilerle birlikte Apollon'a da olacağı beklenir. Oysa dize 94'de insanlara ve özellikle krallara güzel söz söyleme yeteneğinden söz ederken, bu verginin Musalardan ve okçu Apollon'dan insana geldiği söylenir, o kadar. Musalar büyük tanrı Zeus'un kızları olarak uzun uzadıya kutlanır, övülür, Apollon'a pek değinilmez. Ancak eserin sonunda (Theog. 918) –ki bu son parçanın Hesiodos'a ait olup olmadığı da kesin değildir– Zeus'un Leto ile seviştiği ve bu birleşmeden Apollon ile Artemis'in doğduğu söylenir ve şöyle denir: "Uranos'un en güzel torunlarıydı bunlar." Apollon'un Hesiodos'un eserinde bu kadar az yer alınası acaba bu tanrının özellikle Anadolu tanrısı olup Hesiodos'un yaşadığı Yunanistan'da pek bilinmediğinden midir? Olabilir. Hiç kuşkusuz, Apollon çok daha incelmiş, gelişmiş aydın bir toplumsal ortamın tanrısıdır, Hesiodos'un kırsal çevrede, toprak çekişmelerinin en önemli bir rol oynadığı ilkel toplumda pek yeri olmasa gerektir. Apollon'un kişiliği ve efsaneleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 54-61.

Ardeskos: Okeanos ile Tethys'un oğlu sayılan bir ırmak. Avrupa'nın güneyinde akar.

Ares: Zeus ile Hera'nın oğlu Ares'in doğuşuna Hesiodos *Theogonia*'da bir kez değinir (921), Hera'nın Tanrı Zeus ile sevişmesinden üç evlat doğurduğu, bunların Hebe, Ares ve Eileithyia olduğunu söyler. Ares'in bundan başka Aphrodite ile birleşmesinden dem vurur, bundan Deimos,

Phobos ve tam tersi nitelikte bir varlık olan Harmonia'nın doğduğunu bildirir. O kadar. *Theogonia* bir savaş destanı değildir, Titanlarla olan savaşında Zeus Ares'e başvuramazdı, çünkü Olymposluların savaş tanrısı o zaman daha doğmamıştı. Ancak Homeros destanlarını bilen bir kişi olarak Hesiodos Ares'le ilgili efsaneleri tanımış olsa gerektir.

Arges: Uranos (Gök) ve Gaia'nın (Toprak) birleşmesinden doğan tek gözlü devlerden biri. Adı "ışık saçan" anlamına gelen Arges, Zeus'a Titanlarla savaşında yıllarını armağan eden Kyklops'tur. bkz. Kykloplar.

Argonautlar: Argo gemisiyle Karadeniz'in dibine dek sefere çıkan yiğitlerin adlarını ve Medeia ile Aietes'i bildiği halde Argonautlar seferinden bahis yoktur Hesiodos'ta. bkz. Aietes.

Ariadne: Girit Kralı Minos ile Pasiphae'nin kızı. Atinalı Theseus Girit'e Minotauros ile çarpışmaya geldiğinde Ariadne yiğidi görmüş ve ona tutulmuştu. Minotauros'un bulunduğu binbir dehlizli koca Labyrinthos'ta kaybolmaması için onun eline bir yumak iplik vermişti. Böylece Theseus Labyrinthos'tan sağ salim çıkmış ve Girit'ten ayrılırken de Ariadne'yi beraberinde kaçırmıştı. Ne var ki yolda Naksos adasına varışlarında Theseus kızı o adada uyur bırakmış ve kaçmıştı. Ariadne uyanıp ağlaşırken, Tanrı Dionysos oradan geçecek olmuş ve Giritli kral kızının güzelliğine vurularak onu alıp Olympos'a götürmüş.

Arima: Güneydoğu Anadolu'da, eskiden Kilikya denilen bölgede (Adana-Mersin yöresi) bulunan dağ silsilesinin adı. Efsaneye göre bu dağların altında iki ejder yatmaktadır: Homeros'a göre Typhoeus'un ini buradadır (İl. II, 782), Hesiodos'a göre de Ekhidna denilen canavar orada kapalıdır.

Aristaios: İlkçağ edebiyatında adı sıkça geçen çoban. Apollon ile Kyrene adlı nympha'dan doğmadır. Aristaios'u atadam Kheiron yetiştirmiştir ve ona arıcılık, zeytincilik, hayvancılık gibi kırsal bilgiler öğretmiştir. Aristaios Kadmos'un kızı Autonoe ile evlenir ve Aktaion adlı bir oğlu olur. Usta bir avcı olan Aktaion, Tanrıça Artemis ile boy ölçüşmeye kalkıştığı için tanrıça tarafından cezalandırılmış ve köpeklerine yem olmuştur. Aristaios'un adı *Orpheus Efsanesi*'nde de, *Odysseia*'da da geçer.

Artemis: *Theogonia*'da Artemis'in adı birkaç kez geçer, ama Hesiodos bu tanrıçaya büyük bir önem vermez. Bunun bir nedeni Zeus'un çocukları olan son Olymposlular kuşağı ile pek ilgili olmayışı, bu kuşaktan önceki Uranos kuşağı ile Kronos kuşağını ve onların serüvenlerini ele almasıdır, bir ikincisi de Artemis'in kendi yöresinde pek tanınmaması olsa gerek. Çünkü *Mitoloji Sözlüğü*'nde de belirttiğimiz gibi, Apollon da, Artemis de daha çok Anadolu tanrılarıdır, Hesiodos ise bu çevreyi Homeros destanlarından biliyorsa da, onunla canlı alışverişi yoktur. Artemis *Theogonia*'da okçu tanrıça ve Apollon'un kız kardeşi olarak gösterilir, başka bir niteliği belirtilmez. Asıl üstünde du-

rulması gereken nokta da şudur: Sonraları Artemis ile bir tutulan ya da bazı özellikleri her iki tanrıçada da görülen Hekate'ye Hesiodos çok büyük bir yer ayırmaz (Theog. 404-450), iki tanrıça arasında hiçbir ilişki kurmaz. Artemis hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 69-76.

Asia: *Theogonia*'da Asia'nın adı Okeanos ile Tethys'ten doğma binlerce Okeanos kızından biri olarak geçer. Bir kaynağa göre, Asia Titan İapetos ile evlenir ve Atlas, Prometheus, Epimetheus kardeşleri doğurur. Bu üç kardeş Hesiodos'un eserlerinde önemli bir rol oynadıkları halde, anaları Asia değil, Klymene olarak gösterilmiştir. Asia adını Asya kıtasına, daha doğrusu Küçük Asya'ya vermiştir. Hatta Homeros'ta bu kavram daha da dar tutulmuş, yalnız Gediz ovası için kullanılmıştır. bkz. İl. II, 459 vd.

Asterie: Titan çifti Koios ile Phoibe'nin kızı, Perses'in eşi ve Hekate'nin anası. Zeus Asterie'ye âşık olup onu kovalamaya başlar, kız da bıldırcın biçimine girip durmadan kaçar, sonunda kendini denize atar ve kayalı bir ada oluverir.

Astraios: Krios ile Eurybie'nin oğlu, babası Krios ile Uranos soyundan, anası Eurybie ile Pontos soyundan bir Titan. Kendisi Şafak Tanrıçası Eos ile birleşip Rüzgârları, Şafak Yıldızı'nı ve öbür yıldızları üretir. Başkaca da adı geçmez efsanelerde.

Ate: Hesiodos'a göre Kavga Tanrıçası Eris birçok belalı varlıklarla birlikte, birbirinden hiç ayrılmayan Dysnomie ve Ate'yi de meydana getirdi. Bu iki tanrısal varlık da iki kavramı simgelerler. Dysnomie "kötü yasa", "bozuk düzen" anlamına gelirse de, Ate'yi modern dillerin herhangi birine çevirmek ve bu kavrama karşılık olabilecek çağdaş bir kavram bulmak güçtür. Akıl, insanın gerçeği olduğu gibi görmesini, iyiyi kötüden ayırmasını sağlayan yetidir. Ama insanın aklı başından alınır, gözü karartılırsa, doğru yolu göremez olur, şaşırır, aldanır, gaflete düşer ve bunun sonucunda suç işler, günah işler. Bu suç ve günahları da tanrılar cezasız bırakmazlar, insanın peşine öç tanrıçalarını takarlar. "Gaflet" diye çevirebileceğimiz bu simgesel varlık yalnız insanlara değil, tanrılara bile musallat olur, Yunan tragedyalarının birçoğu gözleri kararan insanların kendi yıkımlarını nasıl kurduklarını anlatan oyunlardır. Ate'yi bu olumsuz eylemleri yüzünden insanlar da tanrılar da bela sayarlar. Bir efsaneye göre, günün birinde Zeus dayanamaz, Ate'yi tuttuğu gibi Olympos'tan aşağıya atar, bu kötü tanrıça da yuvarlanıp Troya'nın sonradan kurulacağı tepeye düşer. Troya'nın başına gelecek belalar, yıkımlar da bu tanrıça ile olan ilişkidendir derler.

Athena: Athena'nın adı Hesiodos'un yapıtlarında önemli bir rol oynar, bir bakıma kendinden önceki kuşakla ilişkisi, doğuşu ve tanrıça olarak görev ve nitelikleri yüzünden adı daha sıkça geçer *Theogonia*'da da, *İşler ve Günler* de de. Athena'nın doğuşu ayrıntılarıyla anlatılmıştır (Theog. 886-900); Zeus'un ilk eş olarak kendisine Metis'i (bkz. Metis) seçmiş olması, Metis'le ve onun

doğuracağı çocukla ilgili efsane, bu yüzden Zeus'un Athena'yı kendi kafasına almak ve oradan üretmek zorunda kalışı ve bu efsanenin simgesel değeri (Theog. 924 vd.), Hera üzerindeki etkisi, Hera'nın da bunun üzerine kendi kendine Hephaistos'u doğurması Yunan efsanesinde yer etmiş ama ilk kez Hesiodos tarafından dile getirilmiş motiflerdir. Athena gerek *Theogonia*, gerekse *İşler ve Günler*'de anlatılan "Pandora Efsanesi"yle ilişkili olarak gösterilir, Pandora'yı süslemek, ona elişi öğretmek gene Athena'ya düşer (Theog. 572 vd., Erg. 63 vd.). Hesiodos Athena'nın Tritogeneia adını da, "ganimet toplayan" gibi sıfatlarını da bilir. Ama başkaca efsanesine değinmez.

Atlas: Bu tanrı hakkında bildiklerimizin çoğunu Hesiodos'a borçluyuz. Hesiodos'u yapıtlarının ikisinde de en çok ilgilendiren tanrı soyu, Titan İapetos ile Okeanos kızı Klymene'nin evlatları olmuştur, Atlas bu dört erkek tanrıların başında gelir. Menoitios, Prometheus ve Epimetheus gibi, Atlas da olumsuz sıfatlarla tanıtılır: Aşırı güçlü, azgın yürekli ve çılgındır. Zeus ile boy ölçüşmeye kalkışan bu Titanları Hesiodos tuhaf bir duygusallıkla, insanlığın ve özellikle kendi kırsal çevresinin çektiği bütün dert ve acıların kaynağında görür. Bu yönü Prometheus ve Pandora efsanelerinde göreceğimiz gibi, Atlas'ın da adı çok geçmediği halde, geçtiği yerlerde böyle kötü bir kaderi taşır gösterir Hesiodos. Gök'ü omuzlarında taşıması ozanın gözünde bir yararlık değil, Zeus'e karşı savaşa katıldığı için baştanrının kendisine reva gördüğü kötü bir kaderdir (Theog. 507 vd.).

Atropos: Kaderi simgeleyen tanrıçalar üçtür. Üçüne birden verilen ad ya Moira ya da Ker'dir. Hesiodos *Theogonia*'nın bir yerinde (218) bu tanrıçaların Gece'den (Nyks), başka bir yerinde de (902 vd.) Zeus ile Themis'ten doğduklarını söyler. Adı "geri dönülmez" anlamına gelen Atropos, ömür ipliğini büken Moiralar arasında eceli, ölümü simgeler. bkz. Moira.

Auagore: Nereus kızlarından biri, adı *Theogonia*'da bir tek defa geçer (257).

Autonoe: Nereus kızlarından biri ve Kadmos kızlarının birinin adı: Aristaios'un eşi, Aktaion'un anası.

Barış: bkz. Eirene.

Batı Kızları: bkz. Hesperidler.

Bellerophontes: *Bellerophontes Efsanesi* Homeros'ta olduğu gibi, Hesiodos'ta da geçer, ne var ki büyük destan ozanı onu Anadolu toprağına yerleştirir, oysa Yunanistanlı ozan daha çok efsanenin ilişkili olduğu doğadışı güçlerle, yani Khimaira ile ilgilenir ve Bellerophontes adını da o fırsatla anar. bkz. Khimaira. Bellerophontes'in kendi serüvenini bize anlatan gene de Homeros'tur. bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 90-92. Bellerophontes'in canavar Khimaira'yı alt etmek için kullandığı Pegasos atının adı Hesiodos'ta geçer (Theog. 324).

Bia: Güç, kuvvet anlamına gelen Kratos'la (kratos erkek cinstendir), zor, zorbalık, şiddet anlamına gelen Bia ya da Bie (dişi) tanrı ve kral yetkilerini simgeleyen birer kavramdır. Hesiodos'a göre, Kratos ile Bie kardeştirler, Okeanos kızı Styks ile Titan

Pallas'ın birleşmelerinden doğmuşlardır. Kratos'la Bie Zeus'tan ayrılmaz, bunun nedenini de anaları Styks'in Zeus'tan gördüğü onura bağlar, bu tanrıça Titanlar Savaşı'ndan sonra ilk Olympos'a gelir ve Zeus'tan bunun ödülünü aldıktan sonra da, çocukları Kratos'la Bie'nin bir daha tanrıların babasından ayrılmamalarını buyurur (Theog. 383-404). bkz. Styks. Kratos'la Bie'nin epey rol oynadıkları başka bir yapıt, Aiskhylos'un Prometheus tragedyasıdır.

Bora: bkz. Harpyalar.

Boreas: Adı Türkçede "Poyraz" diye geçen kuzey rüzgârı. Esiş yönüne göre biz bugün bu yele Yıldız deriz. Hesiodos Rüzgârların Şafak Tanrıçası Eos'un Astraios ile birleşmesinden doğduklarını söyler. Boreas'ın adı Notos (Lodos) ve Zephyros ile geçer. bkz. Rüzgârlar.

Briareus: Uranos ile Gaia'nın yüz kollu ve elli başlı dev oğullarından biri, Kottos ile Gyes'in kardeşi. bkz. Yüzkollular.

Brontes: Uranos ile Gaia'nın birleşmesinden doğan tek gözlü devlerden biri. Adı "gürleyen" anlamına gelen Brontes, Tanrı Zeus'a gök gürlemesini armağan eden Kyklops olsa gerek. bkz. Kykloplar.

Deimos: Savaş Tanrısı Ares'in yanından ayrılmayan Deimos ile Phobos, "dehşet", "korku", "panik" ve onun sonucunda meydana gelen "bozgun"u simgelerler. Hesiodos'a göre (Theog. 933 vd.) bu iki tanrı Ares ile Aphrodite'nin birleşmesinden doğmuşlardır, bu tanrılar savaşlarda ordu birliklerine sataşır, onları kaçmaya dürtüklerler.

Demeter: Homeros destanlarında "güzel saçlı kraliçe" ya da "güzel örgülü Demeter" diye anılan toprak ve bereket tanrıçası olarak geçen Demeter (adını Gemeter, yani toprak ana olarak açıklayanlar vardır) Hesiodos'a göre Kronos'la Rheia'nın kızı olup ikinci tanrı kuşağındandır ve Rheia'nın ilk kızı Hestia'nın hemen ardından doğmuştur. Sonra Demeter, Baştanrı Zeus ile birleşir ve Persephone'yi doğurur. Demeter'in yaşamındaki en önemli serüven kızı Persephone'nin Yer Altı Tanrısı Hades tarafından kaçırılmasıdır. Hesiodos'un değindiği başka bir efsane de Demeter'in bir ölümlü adama gönül vermesi ve ondan bir çocuk doğurmasıdır. Tanrıça Giritli İasion ile sevişmiş ve "cömert Plutos"u dünyaya getirmiştir. Zenginlik anlamına gelen Plutos tanrıçanın bereket simgesini pekiştirir. Tanrıçanın çoğu efsaneleri simgesel bir nitelik taşımaktadır. Yunanistan'ın hemen her bölgesi ve özellikle Eleusis –ki tanrıçanın başlıca tapınma yeri ve gizli törenlerin yapıldığı kenttir– Girit, Trakya, Peloponez ve Sicilya Bereket Tanrıçası Demeter'i konu edinen efsaneler uydurmuşlardır. Demeter Yunanistan'a özgü bir tanrıçadır, Anadolu'nun Bereket Tanrıçası Kybele ile hiçbir ilişkisi yoktur.

Deniz: bkz. Pontos.

Devler ve Tanrılar Savaşı: Titanomakhia. Devler ve Tanrılar Savaşı'ndan asıl söz eden Hesiodos'tur, denebilir ki *Theogonia*'nın ortadireği olup tanrıların doğuşunu, yaratılışını ve varlığını dile getiren bu savaş

hem yapıtın en renkli ve ilginç parçasıdır, hem de asıl dramı. "Titanomakhia" denilen bölüm başlayınca, kimin kimden doğduğunu sayıp sıralayan kuru anlatım birden değişir, canlanır, ve bütün yapıtın bu olayı anlatmak için kurulduğu izlenimine varılır. "Titanomakhia" ayrıca *Theogonia*'da tuttuğu yer bakımından da önemlidir, yüz dize tutar (630-730), ondan sonra anlatılan yer altı dünyası da Titanlar oraya kapatıldığı için önemsenmektedir sanki.

Dike: Dike, Themis ile Zeus'un kızı. Eunomia ve Eirene ile birlikte Horaların biridir. Adı Yunan dilinde birçok anlamlara gelir; simgelediği başlıca soyut kavram hak, doğruluk, adalettir. Dike sözcüğü, adaletin uygulandığı mahkeme için de kullanılır, mahkemede verilen hüküm için de; "diken didonai" deyimiyse ceza görmek anlamına gelir. Dike insanlar arasında yaşar, onun içindir ki, şiirde de, düzyazıda da çok adı geçer. Dike kavramından Yunanların ne anladığını iyice kavramak için başlıca kaynağımız Hesiodos ve tragedya yazarlarıdır. Bu kavramı Hesiodos'ta incelemeye değer. *İşler ve Günler*'de 180 dize (202-382) tutan uzun bir bölüm Dike'ye ayrılmıştır, ki bu bölümde Hesiodos'un bütün hayat felsefesini bulabiliriz. Bu parça yalnız Hesiodos'un görüşlerini bize yansıtması bakımından değil, orta halli bir insanın toplum içinde tanrısal Dike kavramını nasıl görüp nereye yerleştirdiği açısından da önemlidir. Bölüm bir hayvan masalıyla başlar (202 vd.); "krallara", yani yargıçlara, o zamanın kadılarına ozan hayvanlar dünyasından bir örnek getirerek burada kaba kuvvetin hüküm sürdüğünü, ama insanlar arasında öyle olmadığını söyler. İnsanlar arasında Dike vardır. Tanrı Zeus'tan üremiş olan Dike, yani doğruluk, toplulukların varlığını ve mutluluğunu sağlar, toplum düzeninin temelidir. Hesiodos burada Tanrıça Dike'ye –ancak *Theogonia*'daki "Musalara Sesleniş"le kıyaslanabilecek– uzun bir övgü yazar. Kardeşi Perses'ten haksızlık görmüş olan ve yargıçlarca korunmayıp hakkını alamayan Hesiodos'un Dike'ye bu övgüsü dokunaklı olmakla kalmaz, kendilerine yargıç deyip rüşvet alarak eğrilik yoluna sapan krallara da sert bir eleştiri, bir ders niteliğindedir.

Aynı tema "Soylar" *mythos*'unda da ele alınır (bkz. "Soylar-Çağlar" *mythos*'u). Altından demire çağlar birbirini izleyip dünyayı bir cehenneme çevirdikten sonra, Pandora'nın işlediği suç da yeryüzünde ne kadar kötülük varsa, hepsini ortalığa yaydıktan sonra, bu korkunç karanlıktan kurtuluşu Hesiodos yalnız adalete güvende görür: Dike'yi insanların arasına almak, her işte onu uygulamakla insanın yitirilen mutluluğu yeniden bulabileceğine inanır. Bu görüş Hesiodos'un Yunan düşüncesine, ahlâkına en büyük katkısı olmuştur. Bu anlayışla Zeus da Kratos ile Bia'yı kendisine başlıca yardımcı olarak seçmiş bir zorba olmaktan çıkar, insanlığa yarar ve iyilik getiren bir tanrı, yani gerçek anlamda bir tanrısal varlık oluverir.

Yeryüzü de yeni baştan bir altın çağa dönüşür, doğruluk üstüne kurulu, bir düzene, bir insan cennetine. Hesiodos'un bu yüce görüşünü tragedya yazarları da benimser, benimseyenlerin başında da ilk tragedya yazarı Aiskhylos gelir. Ahlâkı her şeyden üstün tutan bu ozan "doğruların ocaklarında mutluluğun ürünleri bulunur" demektedir (Agam. 750). Sophokles de "Elektra" tragedyasında, işlenen suçun hemen ardından Dike'nin öç tanrıçaları Erinyslerle birlikte geldiğini ileri sürer (Elekt. 472 vd.).

Şiirde bir tanrısal varlık olarak canlandırılan Dike, "doğruluk" kavramı olarak gitgide soyutlaşır ve sonunda Platon'un birçok diyaloğunda, öz nitelikleri, toplum içinde yeri ve etkisi araştırılan "to dikaion" diye cinssiz bir felsefe kavramına dönüşür.

Dione: Hesiodos Dione'yi, Okeanos ile Tethys'ten doğma üç bin Okeanos kızından biri sayar (Theog. 353). Ama Homeros destanlarında, özellikle *İlyada*'da Dione Aphrodite'nin anası olarak gösterilir. Dione Zeus ile birleşip Aphrodite'yi meydana getirir. *İlyada*'nın beşinci bölümünde Aphrodite oğlu Aineias'ı kurtarmak için savaşa atılınca, Akha yiğidi Diomedes'in elinde yaralanır ve Olympos'a sığınıp acılar içinde anasının kucağına düşer. Dione de kızının kolundaki yarayı iyileştirir, onu tatlı sözlerle avutur. bkz. İl. V. 370 vd.

Dionysos: Hesiodos'un yapıtlarında Dionysos'un adı pek az geçer. *Theogonia*'nın sonlarında (940 vd.) Zeus'un evlenmeleri sayılırken tanrının Kadmos kızı Semele ile birleştiği söyleniyor ve Semele "Şanlı Dionysos'u doğurdu, o coşkun tanrıyı (ölümlü ananın ölümsüz oğlu) ama bugün tanrıdır ikisi de," deniyor. Ayrıca Dionysos'un Ariadne'yi kendine eş edip Olympos'a getirdiğini ve ikisini de Zeus'un Olymposlular arasına kattığını ekliyor ozan. Başka kaynaklarda, özellikle Anadolu'da bulunan yazın kaynaklarında bunca önemli bir yer tutan Tanrı Dionysos'un Hesiodos'un yapıtlarında bu kadar az anılması, bu Anadolulu tanrının o zamanlar Yunanistan'da pek tanınmadığını kanıtlar. Ozanın "coşkun" diye nitelendirdiği bu tanrı gerçekten de Hesiodos'un öğretici ve biraz da sıkıcı yapıtlarının genel havasına pek uymaz, dar görüşlülüğüne sığışmaz. Bu tanrı üstüne daha geniş bilgi için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 115-121.

Doris: Okeanos'un kızı Doris, Pontos'un oğlu Nereus ile evlenir ve Nereus kızları diye anılan elli kız doğurur. bkz. Nereus kızları.

Doto: Nereus kızlarının birinin adı. Adı bir defa geçer (248).

Düşler: bkz. Oneiros.

Dynamene: Nereus kızı (Theog. 228).

Dysnomie: Adı "kötü yasa" anlamına gelen tanrılaştırılmış soyut kavram Eris'in kızı sayılır ve Ate'nin, yani "yanılgı" ve "gaflet"in hiç yanından ayrılmadığı söylenir (Theog. 231).

Eileithyia: Zeus ile Hera'nın kızı, Ares, Hephaistos ve Hebe'nin kız kardeşi. Eileithyia doğumlara bakan ebe tanrıçadır. Anası tanrıça Hera'nın sözünden ayrılmaz, onun buyruklarını harfi harfine yerine getirirmiş. Hera'nın düşman olduğu kadınların –örneğin

Leto ile Alkmene– doğumlarında bulunmamakla Zeus'un evlilikdışı çocuklarının doğmasına engel olmaya çalışmış.

Eione: Nereus kızlarından biri (Theog. 255).

Ekhidna: Ejderler soyunu sayarken Hesiodos Ekhidna'ya uzun bir parça ayırmıştır. Bu azman yaratık, Pontos ile Gaia'nın dölünden Khrysaor ile Kallirhoe'den doğmadır. Hesiodos *Theogonia*'da onu (295 vd.) yarı bedeni bir genç kız, yarı bedeni koskoca bir yılan olarak tanımlar. Typhon ile çiftleştiği ve yer altında, yeryüzünde ne kadar canavar varsa hepsini ürettiği anlatılır: Geryon'un köpeği diye anılan Orthos, Hades bekçisi Kerberos, bataklıklar canavarı Hydra, ağzı ateş saçan Khimaira ve sonra da kendi dölü olan Orthos ile birleşerek Phiks ile Nemeia aslanını da doğurmuş. Ekhidna'nın ini Arima dağları denen Kilikya bölgesindedir. Kendisi ölümsüz olduğu için yer altında yaşar ama dölleri Herakles ve Bellerophontes'in elinden can vermişlerdir.

Elektra: Okeanos ile Tethys'in kızı Elektra, Pontos ile Gaia'nın oğlu Thaumas'a eş olur. Hesiodos'a göre, birleşmelerinden şu varlıklar doğar: İris (Gökkuşağı), Harpyalar ve Aello (Bora) ve Okypetes (Kasırga) diye anılan kanatlı iki yaratık, bkz. Theog. 266. Bu adda daha birçok efsanevi kişiler vardır, ama onlardan Hesiodos söz etmez. bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 125.

Eleuther: Boiotia'da bir şehrin adı (Theog. 54).

Emathion: Şafak Tanrıçası Memnon'un Tithonos ile evlenerek doğurduğu iki oğuldan biri, öteki Memnon, Habeşistan kralı Troya Savaşı'nda bir rol oynar. bkz. Memnon.

Enyo: Savaş Tanrısı Ares'in çevresinde bulunan bir tanrıça. Çoğu kaynaklarda Ares'in kızı sayılır, ama Hesiodos (Theog. 273) Enyo'nun Phorkys ile Keto'nun kızları olan Graia, yani Kocakarılar'dan doğmuş olduğunu söyler. Homeros'a göre Enyo "iller yıkan" bir tanrıçadır, savaşın dizginlerini elinde tutar. bkz. İl. V, 592.

Eos: Homeros'un "gül parmaklı" diye tanımladığı ve destanlarının hemen her bölümünün başında andığı Şafak Tanrıçası Eos, Hesiodos'a göre, Titanlardan Hyperion ile Theia'nın birleşmesinden doğmuştur. Helios (Güneş) ve Ay (Selene) onun kardeşleridir. Eos Astraios ile evlenir ve Rüzgârları doğurur (Theog. 378 vd.). Şafak tanrıça ölümlülerle de aşk alışverişinde bulunur, kocalarından biri Troya kral soyundan Tithonos'tur. Ondan, Habeşistan'a kral olacak Memnon ile Emathion'u doğurur. bkz. Tithonos.

Epimetheus: Titanlardan İapetos ile Klymene'nin dört oğlundan biri. Hesiodos yapıtlarında önemli bir rol oynattığı İapetos oğullarına karşı özel bir kin besler. Bu soya karşı öfke ve tiksintisi acaba nedendir diye soracak olursak, Titan soyundan olan ve Titanlar yenilip Olymposluların kurdukları düzene bu soy baş eğmek istemediğinden mi, bir başkaldırmayı, bir direnmeyi simgelediğinden ötürü mü diye düşünebiliriz. Çünkü Hesiodos kırsal Yunanistan'ın gele-

neksel düzenine bağlı, son derece tutucu bir ozandır. İapetos'a karşı olumsuz tutumu Epimetheus söz konusu olunca ayrıca bir hor görme ile dile gelir. Prometheus "cin fikirli, sivri akıllı"dır, Epimetheus ise "yarım akıllı" diye nitelendirilir. Akılsızlığının başlıca nedeni Prometheus'un öğütlerini unutarak tanrıların, insanları aldatmak için yarattıkları kadını, Pandora'yı yanına almasıdır. Hesiodos'un kadına karşı takındığı bu olumsuz tavır aslında Yunan yazınının başka hiçbir ozanında bu oranda rastlanmayan şaşılacak bir tutumdur. Kadını her derdin, her belanın kaynağında görür ve Epimetheus'u sırf Pandora'yı tanrıların elinden bir armağan olarak alıp benimsediği için yerin dibine batırır (bkz. Pandora).

Erato: Zeus ile Mnemosyne'den doğma dokuz Musa'nın biri. Sanatlardan lirik şiiri ve özellikle aşk şiirini simgeler ve esinler. bkz. Musalar.

Erebos: Yer altı karanlığını simgeleyen tanrılar öncesi bir varlık. Erebos, yeryüzünde karanlık saçan Nyks gibi Khaos'tan doğmadır. Erebos ile Nyks birleşirler ve ışıklı varlıklar meydana getirirler: Aither (Esîr) ve Hemera (Gün, Gündüz).

Eridanos: Bugün Po diye adlandırılan ırmağın eski adı. Bütün ırmaklar gibi Okeanos ile Tethys'ten doğmadır.

Erinysler: Kimi zaman bir, kimi zaman birçok, kimi zaman da üç tanrıça olarak gösterilen öç alma tanrıçaları Erinyslerin doğuşunu Hesiodos Aphrodite'nin yeryüzüne çıkışıyla bir arada anlatır (Theog. 176 vd.); Uranos'un kesilen erkeklik uzvundan köpükler denize yayılınca, ak dalgalardan Aphrodite doğdu, öte yandan da uzuvdan akan kanlar toprağa yayıldı, bu kandan Gaia, yani Toprak Ana gebe kaldı ve Erinysleri doğurdu. Erinyslerle birlikte Devler ve Orman perileri de doğar. Hesiodos Erinysleri üç diye sayar ve adlarını şöyle bildirir: Alekto, Tisiphone, Megaira. Bu perilerin kişilikleri ve eylemleri üstünde pek durmaz Hesiodos. Bunların destanda ve tragedyada oynadıkları rol için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 131-133.

Eris: Nyks'ten (Gece) doğma belalı bir varlık. Adı Kavga anlamına gelen Eris aslında simgesel bir tanrıçadır, İhanet, Kara Sevda ve İhtiyarlık gibi soyut kavramları sayarken onu da sayar Hesiodos. Ama *Theogonia*'dan çok, asıl *İşler ve Günler*'de önemli bir yer verir Eris'e (11 vd.). İki türlü kavga var demekle, olumlu ve olumsuz kavgayı, yani çalışma ile savaşı birbirinden ayırmakla, Hesiodos önemli bir kavram ayırımı ve tanımına girişiyor. Böylesi bir sosyal görüşe Homeros destanlarında rastlanmaz. Eris destanlarda daha çok efsanevi bir figürdür. Üç Güzeller yarışmasındaki rolü için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 303-304.

Eros: Eros'u tanımlarken –ki Tanrıların Doğuşu'nda ilk ve en önemli varlık olarak en başta sayar– Hesiodos ona bir tanrıdan çok bir ilke niteliği tanır, Khaos'un bir düzene gelmesi ve üretim sürecinin ortaya çıkması Eros'un gücüyle olmuştur, ne var ki bu evrensel ilkeyi tanımlamaya gelince, felsefe kafası olan, fakat

felsefe görüşleri dile getirmeye gücü yetmeyen Hesiodos bu tanrıyı öbür lirik ozanları gibi betimler (Theog. 116 vd.). Bu tanımda da kadın şair Sappho'nun deyimlerine çok yaklaşır: "Gene Eros, elimi kolumu çözen (hem tatlı, hem acı Eros o karşı gelinmez yaratık) sarsıyor beni." Ama bu aşk tanrısı doğanın ilkelerini birleştirip üretimi sağlamakta nasıl bir yöntem kullandı, birleştirici öge olarak nasıl işledi, bunu Hesiodos anlatmayı başaramaz, böyle bir anlatım ve betimleme için filozof şair Lucretius'u beklemek gerekecektir. Burada dikkatimizi çeken bir nokta da şu ki, Khaos'tan hemen sonra, Eros'u eyleme soktuktan sonra bile, Hesiodos dev ve azman gibi yaratıklar için "parthenogenesis" prensibini, yani birleşmeksizin doğurma yöntemini sürdürmektedir, örneğin Nyks için, giderek Hera için bile. bkz. Hera ve Hephaistos.

Erytheia: Okyanus'ta bir adanın adı.

Erythion: Geryon'un öküzlerini bekleyen sığırtmaç. Herakles bu sürüleri çalmak için Erythion'u da, sürülerin bekçisi köpek Orthos'u da öldürür (Theog. 292).

Etna: Güney İtalya'daki Etna Dağı'nın öyküsünü uzun uzun anlatır Hesiodos (Theog. 861 vd.) ve bu öyküden bu dağın neden yanardağ olduğunu anlarız. bkz. Typhon.

Euarne: Nereus kızı. Adı bir kez geçer (Theog. 259).

Eudore: Nereus kızı. Adı bir kez geçer (Theog. 244).

Euhenos: Okeanos ile Tethys'ten doğma bir ırmağın adı. Yunanistan'da akar.

Eukrante: Nereus kızı. Adı bir kez geçer (Theog. 243).

Eulimene: Nereus kızı. Adı bir kez geçer (Theog. 247).

Eunike: Nereus kızı. Adı bir kez geçer (Theog. 246).

Eunomia: Themis ile Zeus'un kızı, Horalardan biri.

Euphrosyne: Adı sevinç, neşe anlamına gelen Euphrosyne üç Kharitlerden biridir. bkz. Kharitler.

Eupompe: Nereus kızı. Adı bir kez geçer (Theog. 261).

Eurore: Okeanos ile Tethys'in kızlarından biri. Adı bir kez geçer (Theog. 360).

Euryale: Hesperidler, yani Batı Kızları'ndan biri. Hesiodos bunları üç diye sayar: Sthenno, Euryale ve Medusa, ilk ikisinin ölümsüz, yalnız Medusa'nın ölümlü olduğunu söyler (Theog. 277). bkz. Medusa, Hesperidler.

Eurybie: Pontos ile Gaia'nın birleşmesinden doğan dişi varlık, Nereus, Phorkys, Thaumas ve Keto'nun kız kardeşi. Titanlardan Krios ile birleşip, Astraios, Pallas ve Perses'i doğurur.

Eurynome: Okeanos ile Tethys'in, sayısı üç bini bulan kızlarından biri. Hesiodos'un anlattığına göre (Theog. 906-910) Zeus Eurynome ile evlenir ve bu evlenmeden üç Kharitler doğar. bkz. Kharitler.

Euterpe: Adı "hoşa giden" anlamına gelen Musalardan biri. Başı çelenkli, elinde bir flütle şenliklere, bayramlara katılır, neşe saçar. Dionysos alaylarında da yeri vardır. Dithyrambos şiirini –ki sonradan tragedya türü bundan doğmuştur derler– Euterpe'nin esinlediği söylenir.

Gaia: Homeros'ta hiç adı geçmeyen Gaia, Hesiodos'un *Theo-*

gonia'sında dünyayı, yeri, evrensel bir öge olarak toprağı simgeler. Bir tanrıdan çok kozmik bir varlıktır, bütün öğelerin kaynağında bulunan ana ilkedir. Hesiodos bu yolda, doğanın ne olduğunu tanımlamaya çalışan İonya düşünürleri gibi davranır. "Bütün ölümsüzlerin sürekli sağlam tabanı" saydığı Gaia, evreni bir düzen yöntemine göre meydana getiren ve düzensiz boşluktan çıktıktan sonra, önce tek başına, sonra dişi-erkek birleşmesi yoluyla evrenin kendisini ve tanrılarını yaratır. Gaia "parthenogenesis" erkeksiz üretme prensibine göre, Gök'ü, Dağlar ve Deniz'i yaratır (Theog. 126 vd.). Sonra kendi evladı olan Uranos ile birleşip erkek ve dişi Titanlar Kyklopları ve Hekatonkheirleri doğurur. Bu doğurma sürecinden hemen sonra evrende egemenlik savaşının ilk belirtisi Uranos tanrının doğan çocuklarını Gaia'nın karnına gerisin geri tıkmasıyla baş gösterir (Theog. 154 vd.). Son Titan oğlu Kronos'a babasının erkeklik uzvunu kestirdikten sonra, Gaia bu kez kendi doğurduğu Pontos'la birleşir ve ondan Nereus, Thaumas, Phorkys, Keto ve Eurybie'yi ortaya çıkarır. Nereus'tan da birçok deniz yaratıkları ürer. Gaia gibi, çocukları da aralarında birleşir ve yersel ile göksel birçok varlıkların doğmalarını sağlarlar: Bunların kimisi Yıldız, Yel ve Gökkuşağı gibi görülen varlıklardır, kimisi de evrenin mitolojik yorumunun gerektirdiği simgesel tanrılar. Gaia, Uranos'un devrilmesini sağladığı gibi, tahta çıkardığı oğlu Kronos'un da devrilmesini sağlar. Çünkü Kronos, babası Uranos gibi, zorbaca davranır ve çocuklarını doğar doğmaz yutar. Karısı Rheia Zeus'a gebe kalınca Gaia ile Uranos'a doğuracağı çocuğu nasıl yutulmaktan kurtarabileceğini danışır. Bu kez de Gaia kızına kaderi bildirmekle kalmaz –kader Uranos'un oğluna yenilmesi gibi, Kronos'un da Zeus eliyle devrilmesini buyurmaktadır–, Kronos'u aldatmak çarelerini de gösterir ve Zeus'un Girit'te bir mağarada gizlice doğmasını sağlar, Kronos'a da kundaklanmış bir taş yutturulur (Theog. 451-507). Gaia birinci kuşak devrimini hazırladıktan sonra, ikinci kuşak devrimini de yürütür: Zeus'a ne yoldan egemenliği elde edeceğini o öğretir; çare, Kronos kuşağından olan Titanları yenmek için Kyklopları ve Hekatonkheirleri kurtarıp yardıma çağırmaktır. Zeus Gaia'nın dediğini yaparak devlere karşı savaşı gerçekleştirir ve Titanları devirerek dünya egemenliğini ele geçirir. Gaia son olarak Tartaros ile birleşerek Typhon'u doğurur. Başka *Theogonia*'lara göre de, Tartaros'tan Ekhidna adlı bir kızı olmuş, Poseidon ile birleşerek Antaios adında bir dev doğurmuş. Genellikle devler, azmanlar, canavarlar hep Gaia'dan üremiş sayılır. Zamanla Gaia'nın önemi azalır, kozmik nitelikteki Ana Toprak yerine, Demeter ve Kybele gibi bereket simgeleyen tanrıçalar geçer. Gaia Yunanistan'da birçok bilicilik merkezlerinin esinleyicisi sayılır, örneğin Delphoi'ye Apollon tanrıdan çok daha önce yerleşmiş olduğu bilinir.

Galateia: Homeros ve Hesiodos'ta sözü geçen Nereus kızlarından biri, adı "sütbeyaz" anlamına gelir. Galateia başka yazın dallarında da, örneğin çoban şiirlerinde bir rol oynar: Theokritos adlı ünlü lirik şair onu XI. çoban şiirinin kahramanı yapar.

Galaksaure: Okeanos kızı (Theog. 351).

Galene: Nereus kızı (Theog. 244). Adı denizin sütliman olduğu durumu yansıtır.

Gece: bkz. Nyks.

Geryon (Geryoneus): *Theogonia*'da iki kez (285-90; 980-85) sözü geçen üç kafalı bir dev. Geryoneus, Poseidon'un oğlu Khrysaor ile Okeanos kızı Kallirhoe'den üremedir. Erytheia adasında sığırtmaçlık yapar. Herakles, Eurystheus'un buyruğu üzerine Geryoneus'u gelip adasında bulur ve onu öldürüp öküzlerini çalar. Kızıl toprak anlamına gelen Erytheia adasının tam nerede olduğu bilinmez, İspanya kıyılarında, Cebelitarık karşısında olduğu sanılır.

Gigantlar: Gigantları, yani Devleri, Uranos ile Gaia'nın, birleşmesinden doğan Titanlardan ayırmalı. *Theogonia*'da Hesiodos Uranos'un kesilen hayalarından akan kanın toprağa damladığını ve bir süre sonra devlerin "parlak zırhlı ve uzun kargılı" olarak ortaya çıktıkları yazılıdır (Theog. 186), sonra da söz edilmez artık onlardan. Ama başka *mythos*'lar ve özellikle plastik sanatlar, görülmemiş boyda ve güçte olup bedenleri birer yılan kuyruğu ile biten bu azmanları konu edinmiştir. Titanları yendikten sonra, Olympos tanrıları bu yaratıklarla da baş etmek zorunda kalmışlar, çünkü Gigantlar dağları üst üste yığarak Olympos'a saldırmışlar. Devleri yalnız bir ölümlü insanın yenebileceği diye bir tanrı sözü varmış, bu yüzden tanrılar yiğit Herakles'e başvurmuşlar, Herakles de başta Zeus ve Aigis kalkanıyla Athena olmak üzere, tanrılarla birlikte savaşarak Gigantları öldürmüş. Bu konu en parlak bir biçimde Bergama'nın Zeus sunağında işlenmişti. Bergama'dan sökülüp Berlin Müzesi'ne taşınan Zeus sunağı dev boyda 118 kabartmadan meydana gelir; bu kabartmaların her birinde Olympos tanrılarıyla Gigantlar arasındaki savaş canlandırılır. Devler aslan ya da boğa kafalı ve yılan kuyruklu azmanlardır. Savaşa Olympos tanrılarından Zeus, Athena, Leto, Apollon, Artemis, Dione, Aphrodite ve Nyks ile Moiralar katılırlar. Devlerden Otos, Alkyoneus, Porphyrion ve daha adları bilinmeyen başkaları görülür. Kabartmalarda, devlerin tanrı gücü altında ezildikleri, gövdelerinin paramparça olup kendilerinin korkunç acılar içinde kıvrandıkları an canlandırılmış. Bergama'ya özgü patetik üslupla işlenmiş bu kabartmalar Helenistik denilen sanatın en görkemli ve akıllara durgunluk veren bir anıtıdır.

Glauke: Nereus kızı (Theog. 244).

Glaukonome: Nereus kızı (Theog. 256).

Gorgolar: Plastik sanatların alabildiğine faydalandıkları Gorgolar, Graialar gibi Phorkys ile Keto'nun kızlarıdır. Bu üç kız kardeşin ikisi ölümsüz, yalnız Medusa ölümlüdür. Hesiodos'a

göre, öbürlerinin adı Sthenno ve Euryale'dir. Ama en ünlüleri Medusa'dır. bkz. Medusa. Hesiodos Gorgoların Batı Kızları'nın yöresinde oturduklarını söyler (Theog. 274 vd.). Aiskhylos'a göre Gorgolar kanatlı ejderhalardır, onları gören insanın ödü kopar, taş kesilir. Gorgoların imgelerinde bu canavar kadınlar saçları yılanlarla örülü olarak gösterilir, alınlarında yabandomuzu dişleri fışkırır, elleri ve kanatları tunçtandır. Gorgo adı bir ses benzetmesi olsa gerek, başlıca nitelikleri de korku saçmaktır.

Gök: bkz. Uranos.

Graialar: Graialar da Phorkys ile Keto'nun kızlarıdır. Adları Kocakarı anlamına gelir. Hesiodos bu yaratıkların doğuştan ak saçlı ve ihtiyar olduklarını yazar (Theog. 270 vd.). Hesiodos'a göre birinin adı Pemphredo, ikincisinin Enyo'dur, üçüncüsünün adını ozan söylemez, başka *mythos* yazarlarına göre onun adı Dino'dur. Kocakarılar'ın bir tek dişi, bir tek gözü varmış ve aralarında bu tek dişle, tek gözü değiştokuş ederlermiş. Graialar hiç güneş görmeyen Batı'da yaşarlarmış, İhtiyar olarak simgelendirilmeleri de belki soğuk ve karanlık ülkelerde canlılığın tazelenmediği inancına dayanır. Bu yaratıkların adı Medusa ve Perseus efsanelerinde geçer. bkz. Medusa, Perseus.

Granikos: Okeanos ile Tethys'in oğlu, ırmak tanrısı (Theog. 342). Bu ırmağın bugünkü adı Biga Çayı'dır. Büyük İskender bu çayın aktığı ovada Anadolu'daki ilk büyük zaferini kazanmıştı.

Güneş: bkz. Helios.

Gün Işığı: bkz. Hemera.

Gyes: Uranos ile Gaia'nın yüzer kollu ve ellişer başlı dev oğullarından biri. bkz. Yüzkollular.

Hades: Yer altındaki Ölüler Ülkesi'nin Tanrısı Hades, Aidoneus veya Pluton (zengin) adıyla da anılır. "Görünmez" anlamına gelen Hades ise hem tanrının hem de egemen olduğu Ölüler Ülkesi'nin adlandırması için kullanılır. Hesiodos'ta yer altı ülkesinden çok söz edildiği halde, burası için Hades adının az geçtiği görülür. Bunun nedeni de, Tanrı Hades'in Olymposlular soyundan olması, Hesiodos'unsa daha çok ondan önceki kuşakla ilişkili bulunmasıdır. Onun asıl üstünde durduğu kavramlar doğrudan khaos'tan çıkma Tartaros, Erebos gibi, Hades'ten önce var olan ve Olymposluların egemenliği ele alınca içine azmanları, devleri kapattıkları yer altının daha bir derin bölgeleridir. Oysa Hades Hestia ya da Demeter gibi, Zeus ile Hera'nın çocuklarındandır. Hesiodos onun yerin altında oturduğunu ve yüreğinin acımasız olduğunu söyler (Theog. 453 vd.). Hades'in tek serüveni olan, Demeter'in kızı Persephone'yi kaçırmasına da kısaca değinir ozan (Theog. 911 vd.): "Yer Altı Tanrısı Aidoneus/ kaçırdı onu anasının koynundan/ ve bilge Zeus bıraktı kızını ona." Başka ozanların binbir ayrıntıyla anlattıkları, doğada mevsimlerin izleşimini simgeleyen bu efsane üstünde hiç durmuyor Hesiodos. Hades'i "güçlü", eşi Persephone'yi de "korkunç" diye niteledikten sonra, yer altı ülkesinde kapıyı bekleyen Kerberos köpeği (Theog. 767 vd.),

ya da üstüne tanrıların ant içtikleri Styks Irmağı'nı (Theog. 397 vd.) daha çok ayrıntıyla anlatır. Ölüler Ülkesi'nin en renkli anlatımı Homeros'un *Odysseia*'sında bulunur. bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 152.

Haliakmon: Tanrı Okeanos ile Tethys'in oğlu ırmak, Yunanistan'da akar (Theog. 341).

Halie: Nereus kızı (Theog. 245).

Halimede: Nereus kızı, "başı çelenkli" olarak nitelenir (Theog. 255).

Harmonia: Bir söylence koluna göre Harmonia Ares ile Aphrodite'den doğma, başka bir dala göre de Zeus ile Elektra'nın kızıdır. Hesiodos savaş tanrısı ile güzellik tanrıçasının birleşmesinden doğan olumsuz yaratıkların yanında bir de "uyum ve ölçü"yü simgeleyen, adı da o anlama gelen bir varlığın doğduğunu söyler (Theog. 937). Her iki söylence dalı Harmonia'nın Kadmos'un karısı olduğunu benimser. Thebai efsanelerinin başlıca kişilerinden olan Kral Kadmos ile Harmonia'nın düğünü ozanlarca üstünde durulan bir konudur. Zeus kendi eliyle verir Harmonia'yı Kadmos'a ve Thebai kalesinde yapılan düğüne bütün Olympos tanrıları katılır. Geline verilen olağanüstü armağanlar Kharitlerin işledikleri bir urba, bir de gerdanlıktır. Bu armağanlar Thebai kentinin yıkımına neden olacaktır. Thebai'ya karşı Yediler diye anılan ve tragedya yazarı Aiskylos'un ünlü bir oyununa konu olan Thebai savaşlarının kaynağında bu armağanlar vardır. Harmonia'nın beş çocuğu olacaktır: İno, Semele, Agaue, Autonoe ve Oidipus soyunun atası olan Polydoros. Bu çocuklardan doğma kişilerin her biri korkunç bir alınyazısı taşımakta ve her biri bir tragedyaya konu olmaktadır. Acaba insan yaşamında tam uyum ve denge olmadığı, ya da asıl uyumun en feci uyumsuzluklara yol açtığı bir düşünce ve görüşü mü simgeler Harmonia ile ilişkili bu söylenceler?

Harpyalar: Adları "kapıp kaçıranlar" anlamına gelen Harpyalar kadın yüzlü, yaygın kanatlı, sivri pençeli bir çeşit yırtıcı kuşlardır. Okeanos kızı Elektra'nın Thaumas ile birleşmesinden doğar Harpyalar. Bunlar çoğu zaman iki olarak gösterilir: Aello (Kasırga) ve Okypete (Hızlı uçan, Bora). Bazı kaynaklarda üçüncü bir Harpya'nın sözü geçer, Kelaino diye anılan bu yaratık fırtınadan önceki gök kararmasını simgeler. Harpyaların çocukları kaçırdıkları ve ölü ruhları alıp Hades'e götürdükleri diye bir inanç vardı. Bu inancı en iyi canlandıran anıt, eski Likya'nın Ksanthos kentinde (bugün Kınık) bulunan ünlü mezardır. Bu mezarın iki yanındaki kabartmaların her birinde bir Harpya bebek gibi kundaklanmış bir ruhu kollarında taşımaktadır. Harpyaların söz edildiği başka söylenceler de vardır. bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 154-155.

Hebe: Hebe Yunanca "gençlik" demektir. Hesiodos'ta ondan pek uzun söz edilmediği gibi başka ozanlar da üstünde durmaz, çünkü söylencesi yok gibidir. Zeus ile Hera'nın kızıdır Hebe, Ares ile Eileithya'nın kardeşi. Olymposlu tanrılar arasında şarap sunucusu olarak görülür çokluk, hiçbir

serüveni anlatılmaz, yalnız Herakles ile evlendiği ve ünlü yiğidi böylece hem ölümsüzlüğe kavuşturmuş, hem de ölümsüzlerle birlikte yaşaması için Olympos'a almış olduğu bilinir. Hebe'nin Hitit kaynaklarıyla ilişkisi için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 155.

Hekate: Hekate, Olympos tanrılarıyla pek ilişkisi olmayan, hiçbir söylenceye adı karışmamış, kişiliği epey gizemli bir tanrıçadır. Aslında Efesli Artemis'in belli bir niteliğini yansıtan ve başka adla anılan bir tıpkısı sayılabilir. Homeros destanlarında hiç adı geçmez, buna karşılık *Theogonia*'da Hesiodos ona yüz dizeyi aşkın uzun bir bölüm ayırır (Theog. 404-450). Burada Hekate'nin yerde, gökte ve denizlerde önemli bir rol oynayan çok güçlü bir tanrıça olduğu, tanrılarca da saygın bir kişiliği bulunduğu görülür, ama anlatılandan kim ve nasıl bir tanrısal varlık olarak düşünüldüğü anlaşılmaz, hele Olympos tanrılarıyla ilişkisi açıklığa hiç kavuşmaz. Bu parçadan çıkan anlam şudur ki, Hekate Yunan panteonuna yabancı bir varlıktır ve onun Olymposlular arasına sokulması yapmacık biçimde Zeus'un isteğiyle olmuştur. Hekate, Güneş-soylular'dan, yani Titanlar kuşağının döllerindendir. Babası Perses, anası Asterie'dir. Kendisinin ne bir evlenmesi, ne de bir çocuğu söz konusudur, buna karşılık Zeus'tan en büyük onur paylarını aldığı halde, Gaia ile Uranos'un bütün çocuklarından da güç payı aldığı söylenir. Zeus'un bütün Titan soyluları korkunç cezalara çarptırdığı halde, Hekate'ye bu kadar saygı ve onur payı vermesi nedendir? Belli olmaz. Bu tanrıçanın karmaşık kişiliğini açıklamakta bugünkü bilim de zorluk çeker. Hekate adı da düşündürücüdür: Apollon ile Artemis'in başta gelen sıfatlarından olan "hekatos" veya "hekatebolos", yani "hedefi vuran" sözcüğü ile ilişkili görülebilir. Bu iki tanrının anası olan Tanrıça Leto'nun kardeşi olması Hekate'nin Yunan din ve efsanesine sonradan girme bir varlık olduğu kanısını uyandırır. Hekate Yunan'a yabancı kalmıştır, asıl tapımına Roma'da rastlanır: burada ay tanrıçası, geceye ve karanlığa egemen bir varlık, büyü ve sihri elinde tutan bir kara güçler ecesi olarak karşımıza çıkar. Şair Vergilius'ta rolü için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 158.

Hekatonkheirler: bkz. Yüzkollular.

Helikon: *Theogonia*'nın ilk dizesinin ilk sözcüğü Helikon Dağı'nın adıdır. Hesiodos Helikon Musalarına seslenir. Esin perileri Musalar her zaman yüce bir dağın tepesinde korolar halinde oynar ve şarkı söyler pozunda canlandırılırlar, ama Hesiodos'un Musaların oyun yeri olarak özellikle Helikon'u seçmesi ve Helikon Musalarına seslenmesi bu dağın kendisinin yaşadığı ve yetiştiği bölgede oluşundandır. Askra'da bir çoban olarak büyüyen Hesiodos'un "yüzkarası zavallı bir yaratıkken" Helikon Dağı'nda Musaların lütfu ile ozan olduğunu söyler. Bu dağı güzelim dizelerle canlandırdığı, Musalarla birlikte öbür Olympos tanrılarının hepsini çizdiği tabloya kattığı *Theogonia*'nın sesleniş parçası yapıtın en renkli, en

sevimli ve içten dizelerindendir (Theog. 1-115).

Helios: Uranos ile Gaia'dan doğma Hyperion ve Theia birleşip üç göksel varlık meydana getirirler: Helios (Güneş), Selene (Ay) ve Eos (Şafak). Titanların soyundan olan Helios, Olymposlu Apollon'dan ayrı bir tanrı ya da doğal bir güç, yani güneşin ta kendisi sayılır. Helios, Okeanos ile Tethys'in kızı Perseis ile evlenir ve birçok çocukları olur. Helios güçlü kuvvetli ve çok yakışıklı bir delikanlı olarak canlandırılır, başı saç biçiminde ışınlarla çevrilidir. En eski inançlara göre, Helios atların çektiği arabasıyla her sabah Şafak'tan hemen sonra Hindistan'dan yola çıkar, gökteki yörüngesine girer ve akşam da Okeanos ırmağına dalarmış. Yorgun atlarını Okeanos sularında yıkadıktan sonra, doğudan batıya aynı yolu gene izlermiş ertesi günü. Yeryüzü Okeanos'un üstünde yüzen bir tabak gibi tasarlandığı için, Helios'un gece batıdan batıp sabah doğudan doğması olağan sayılırdı. Gökbilimi ilerledikçe, güneşi simgeleyen Helios'un önemi azalmıştır.

Hemera: Gün, gündüz, gün ışığı anlamına gelir. Hesiodos'a göre (Theog. 124), Khaos'tan önce karanlığı simgeleyen varlıklar, yani Erebos ile Nyks (Gece) doğar. Erebos ile Nyks birleşirler ve kendilerine tam karşıt, aydınlık varlıklar üretirler: Aither (Esîr) ve Hemera (Gün). Gün ile Gece Atlas'ın Gök'ü omuzlarında taşıdığı dünyanın batı ucunda her gün bir an için buluşup ayrılırlar, biri koşar insanlara ışık taşımaya, öteki sisli karanlıkları, Ölüm ve Uyku'yu taşır yeryüzüne (Theog. 746 vd.).

Hephaistos: Hephaistos Zeus ile Hera'nın oğludur, ama Hesiodos'a göre (Theog. 925 vd.), Tanrı Zeus kızı Athena'yı silahlı olarak kendi kafasından çıkarınca, karısı Hera kıskanır ve öfkesi ve hıncından, kimseyle sevişmeden Hephaistos'u doğurur kendi kendine. Hephaistos'un çirkin ve topal olduğundan söz edilmez Hesiodos'un yapıtlarında. "Usta sanatçı" diye bilinir. Nitekim "Pandora Efsanesi"nin anlatıldığı hem *Theogonia*, hem de *İşler ve Günler* bölümlerinde (Theog. 565 vd., İşl. 60 vd.) Zeus Olympos'tan ateşi çalıp insanlara götüren Prometheus'tan öç almak için kadını yaratmasını her defasında Hephaistos'a buyurur ve toprak ve su ile kadını yaratmak bu usta ateşçi tanrıya düşer. Bu çeşit bir yaratıcılık başka hiçbir tanrıya vergi değildir destanlarda. Hephaistos tek "yaratan" olarak görülüyor. Homeros destanlarında rastladığımız tanrının gülünç karakteri Hesiodos'un yapıtlarında hiç yoktur. Demirci tanrının güzel tanrıça Aphrodite ile evlendiğine değin bir söz yok, tersine Hephaistos'un Kharitlerin en küçüğü Aglaie ile karıkoca oldukları söylenir (Theog. 945).

Heptaporos: Okeanos ile Tethys'ten doğma ırmaklardan biri. Heptaporos, yedi ağızlı anlamına gelir ve Nil Irmağı için kullanılan bir addır (Theog. 341).

Hera: *Theogonia*'nın başkahramanı Zeus olduğu halde, eşi Tanrıça Hera'nın burada pek önemli bir rolü yoktur. İlkin Kronos ile Rheia'nın dölleri sayıldığı sırada

adı geçer (Hestia ve Demeter ile birlikte üç dişi Titan olarak, Theog. 454), sonra da kocası Zeus'un evlilikdışı oğlu Herakles'i alt etmek için beslediği canavarlar söz konusu olunca (örn. Hydra d. 314; Nemeia aslanı d. 328) anılır, Kronos'un yuttuğu ve sonradan kusttuğu çocukları arasında bulunur, Titanomakhia'ya herhalde katılır, ama ancak Zeus'un evlenmeleri söz konusu olunca, Hera'nın adı ile gene sahneye çıktığını görürüz *Theogonia*'nın sonlarına doğru, ne var ki orada bile baştanrının Hera'dan daha önce ve Hera'dan daha önemli birleşmeleri sayılmaktadır; ancak Metis (Bilge Tanrıça) ve Themis (Doğruluk Tanrıçası) ve daha birçok kişilerle evlendikten sonradır ki, Hera Zeus'un son eşi olarak gösterilir *Theogonia*'da (921 vd.). Kral-tanrıdan Hebe, Ares ve Eileithyia'yı doğurduktan sonra da, birdenbire Zeus'un kızı Athena'yı kafasından çıkartmasını kıskanıp kendi kendine üretme hevesine kapılır: Hephaistos'u meydana getirir. Hesiodos tıpkı Homeros'taki gibi bu tanrıçayı bir öfke, hırs, kin ve hınç simgesi olarak canlandırır, ne var ki *İlyada*'da bütün kusurlarına, çirkin yönlerine karşın, gene de cana yakın, renkli ve ilginç bir kişilik taşıyan Hera *Theogonia*'da bir addan başka bir şey değildir. Onun devingen canlılığı ancak Homeros destanlarında izlenebilir. bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 171-173.

Herakles: Herakles, *Theogonia*'nın doğrudan doğruya konusu olan tanrı kuşaklarıyla ilişkili olmadığı halde, epey önemli bir yer tutar yapıtta. Birçok kez adı geçer, bunun asıl nedeni de yapıtın uzun uzadıya tanımladığı azman yaratıklardan, canavarlardan kimisinin Herakles'çe alt edilmesi, ayrıca Tanrıça Hera'nın kin ve kıskançlığına hedef olmasıdır. Herakles'in Zeus ile Alkmene'nin oğlu olduğu *Theogonia*'nın sonunda baştanrının evlenmelerine ayrılan bölümde söylenir (942), ama ondan önce yiğidin işlerinden Geryon'u (ya da Geryoneus), Lerna bataklığının Hydra'sını ve Nemeia aslanını alt etmesinden söz edilmişti (Theog. 287, 316, 331 vd.). Yapıtın en önemli ara bölümlerinden olan "Prometheus" bölümünde de yiğidin adı şöyle geçer: Zeus'un ceza olarak bir sütuna bağlayıp karaciğerini bir kartala günbegün kemirttiği Prometheus bu işkenceden Herakles'in eliyle kurtulur (Theog. 526). Bu dört işten ancak yukarıda sözü geçen üçü Herakles'in yiğitliklerinden sayılır, efsane Herakles'in öbür dokuz işine değinmez Bunlar da uzun uzun anlatılmaz. Bu üç yiğitliği şöyle özetleyebiliriz: 1) Nemeia aslanı: Typhon'la Ekhidna canavarlarından doğma bu aslan Yunanistan'ın Nemeia bölgesini kasıp kavuruyormuş; yiğit onu oklarıyla ve topuzuyla alt edemeyince, kolları arasına almış ve elleriyle boğazını sıkarak boğmuş. Bin zorla yüzdüğü postunu da kendine zırh etmiş. 2) Lerna ejderi: Dokuz kafalı bir yılan olan "hydra" adlı ejderi Hera Argos bölgesindeki Lerna bataklığına salmıştı. Herakles zehir saçan kafalarını bir bir koparmış ve ölümsüz olan kafasını da koca

bir kayanın altına gömmüş. 3) Geryon'un sürüleri: Dünyanın batı ucunda, Okeanos ırmağının bir adasında Geryon adlı dev büyük sığır sürülerini otlatmaktadır. Herakles oralara kadar gelir, Cebelitarık Boğazı'nı geçer ve geçtiği yerde bir anı bırakma amacıyla oraya bir sütun diker (Yunanlar Cebelitarık Boğazı'na Herakles Sütunları derlerdi). Ama Okenaos ırmağını aşmakta güçlük çeker, Libya çölünde yürürken fazla sıcaktan dolayı Tanrı Helios'a içerler ve onu oklarıyla tehdit eder, Güneş de ona Okeanos'u geçmesi için sandalını verir. Yiğit böylece dev Geryon'un bulunduğu adaya çıkar, bekçisi olduğu sürüleri çalabilmek için önce Geryon'u öldürür, sonra Galya, İtalya ve Trakya yoluyla Yunanistan'a döner, sürüleri Eurystheus'a verir. Öbür işler için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 173-176.

Hermes (**Hermeias**): Hermes'in adı çok az geçer Hesiodos'un yapıtlarında: bir kez *Theogonia*'nın sonlarında Zeus'un evlenmeleri söz konusu olunca, baştanrının Atlas kızı Maia ile birleşip tanrıların bekçisi olan Hermes'i meydana getirdiği söylenir, ikincisi, *İşler ve Günler*'de tanrılar ilk kadın Pandora'yı yarattıktan sonra, Epimetheus'a gidip tanrıların bir armağanı olarak götürmesi için onu Hermeias'a verirler, başkaca da bu genç kuşak tanrısının adı geçmez.

Hesperidler: Hesperos ya da Batı Kızları diye tanımlanan Hesperidler, Hesiodos'a göre Okeanos ırmağının ötesinde, geceyle gündüzün sınırlarında oturan ince sesli perilerdir (Theog. 214 ve 275). Nyks, yani gece tanrıçası, bunları kendi kendine yaratmıştır. Daha sonraki efsanelerde bunların Zeus ile Themis'in, ya da Phorkys ile Keto'nun kızları oldukları söylenir. Kimi efsanelerde Hesperidler Atlas ya da Hesperos yıldızından üremiş sayılır. Çokluk üç peri diye bilinirler ve adları Aigle, Erythie ve Hesperarethusa'dır; bu son ad kimi efsanede Hesperia ve Arethusa diye ikiye bölünür ve Batı Kızları dört olur. Hesperidler dünyanın Batı ucunda, Mutlular Adaları'nın dolaylarında otururlarmış, ama sonradan coğrafya bilgileri artınca, Hesperidlerin yurdu Atlas dağlarının eteğinde sayıldı. Hesperidlerin başlıca görevi, altın elmaların bittiği bahçeye bekçilik etmekmiş. Tanrıça Gaia'nın torunu Hera'ya düğün hediyesi olarak verdiği bu elmaları batıda bir bahçeye dikmişler ve başlarına Hesperidlerden başka bir de ejder dikmişler. Batı Kızları bu cennet bahçesinde ezgi söylemekle ve tanrı balı akan pınarların başında hora tepmekle vakit geçirirlermiş. Altın elmalar ölümsüzlük bağışlayan bir yemiştir. Herakles onları koparmakla ölümsüzlüğe hak kazanmış olur. Altın elma motifi "Üç Güzeller" ve "Paris" efsanesinde de geçer.

Hestia: Ocağı simgeleyen Hestia, Kronos ile Rheia'nın ilk kızıdır ve Zeus ile Hera'nın kız kardeşi. Poseidon ve Apollon kendisine talip oldukları halde, Hestia evlenmek istememiş ve babası Zeus'tan ömrü boyunca kızoğlankız kalabilmek için söz almıştır. Ayrıca tanrılar ve insanlar arasında büyük bir onur payı elde etmiştir: her tapınakta ve her evde suna-

ğı vardır. Çünkü ateşin yandığı ocak konutlarda kutsal bir yer sayılır. Öbür Olympos tanrıları gidip geldikleri halde, Hestia yerinden kıpırdamaz, bu yüzden de adı hiçbir efsaneye karışmış değildir. Kişiliği olmayan soyut bir kavram olarak canlandırılır.

Himeros: Adı arzu, istek anlamına gelen soyut bir kavram, aşkı simgeler. Aphrodite, Uranos tanrının denize dökülen spermasından köpükler arasında doğunca, Eros ile birlikte Himeros da hemen ardına takılır. Olympos'ta Musalar ve Kharitlerle birlikte görülen Himeros'un adı hiçbir efsaneye karışmaz.

Hippo: Okeanos ile Tethys'ten üremiş Okeanos kızlarından biri. Adı bir tek kez geçer *Theogonia*'da (Theog. 351).

Hippokrene: At pınarı anlamına gelen Hippokrene, Helikon Dağı'nda, Musaların kutsal koruluğundaki bir pınardır. Kanatlı at Pegasos'un ayağını yere vurmasından fışkıran Hippokrene'nin çevresinde Musalar toplanır, ezgi söyler, hora teperler. Pınarın suyu ozanları esinlermiş.

Hipponoe: Okeanos kızlarından biri (Theog. 251).

Hippothoe: Okeanos kızlarından biri (Theog. 251).

Horalar: Horalar doğada düzeni ve dengeyi simgeleyen üç tanrıçadır. Hora, Latince "saat" anlamına gelen "hora" ile bir tutulduğu için adları "Saatler" diye de çevrilir. Bu çeviri hem doğru, hem yanlıştır, çünkü bu tanrısal varlıklar bir ölçü, bir düzeni yansıtmakla zaman ölçütlerini de içerirler, ama etkileri bu insansal kavramları çok aşar. Horaların adlarını teker teker ele alırsak simgeledikleri varlıkları daha iyi anlamış oluruz: Birincisi Eunomia, düzen ve düzensizliği, iyi yasalarla donatılmış bir toplumu simgeler. Dike, hak ve adalet anlamına gelir. Bu kavramsal tanrıça Horalar arasında ve özellikle Hesiodos'un iki yapıtında da adı en çok geçen Hora'dır. Üçüncüsü Eirene, yani Barış da çok önemli ve büyük bir değer biçilen tanrısal bir varlık sayılır. Bu üç Hora tanrıçanın Olympos tanrıları arasında egemenliği ele geçiren ve kendisinden önceki kuşakları alt ettikten sonra, yeni düzeni kuran Zeus'un, kendinden önceki kuşaktan olup doğruluğu ve tanrısal tüzeyi simgeleyen Tanrıça Themis ile birleşmesinden doğmuş gösterilmeleri rastlantı değildir. Zeus'un Themis ile ikinci evliliğini yapması (ilk evlenmesi Metis iledir) de simgesel bir anlam taşımaktadır. Egemenliğin ve krallığının akıl ve adalet üstüne kurulmuş olduğunu dile getirir. Aynı evlenmeden Moiralar, yani kader tanrıçaları da doğmuştur. bkz. Moiralar.

Horkos: And, yemin anlamına gelen simgesel bir varlık. Nyks'in bir ürünü olarak gösterilen Horkos insanların başları üstünde uçuşur ve içtikleri andı tutup tutmadıklarını denetler. İnsan andını bozarsa, Horkos üstüne çullanır ve başına bela olur. Eski Yunan'da yemine ne kadar büyük bir önem verildiği *Theogonia*'da Styks üstüne yazılan parçadan da anlaşılır (bkz. Styks). Styks ile Horkos aynı kavramları simgeledikleri halde, Styks'in söz konusu olduğu uzun parçada (Theog.

775-806) Horkos'un hiç adının geçmemesi dikkati çekmekte, bu parçanın sonradan eklenti olabileceği kuşkusunu uyandırmaktadır.

Hydra: Yılan ya da ejder anlamına gelen Hydra Typhon ile Ekhidna'nın kızı ve Kerberos Khimaira, Phiks gibi canavarların kız kardeşi sayılır. *Theogonia*'da Hydra'nın gelişmesi şöyle açıklanır: bu bataklıklar canavarını Tanrıça Hera, kocasının piçi Herakles'e karşı kullanabilmek için yetiştirmiş, büyütmüştür. Ne var ki yiğit Herakles bu azmanı da öldürür ve oklarını onun zehirli kanına batırıp öldürücü olmalarını sağlar.

Hyperion: Adı "yukarıda giden", yani "dünyanın üstünde dolaşan" anlamına gelen Hyperion, Uranos ile Gaia'nın oğludur. Kız kardeşi Theia ile evlenerek Helios, Selene ve Eos'u üretir. Hyperion'un efsanesi yoktur. Kimi metinlerde Helios'a Hyperion ya da Hyperion oğlu denmektedir.

Hypnos: Hesiodos'a göre, Nyks (Gece) tek başına Hypnos (Uyku) ile Thanatos (Ölüm) tanrıları üretmiştir. Bu korkunç tanrılar yedi kat yerin dibinde Tartaros denilen Hades'in de altındaki karanlık ülkede otururlar (Theog. 758-766), yeryüzüne gidip geldikleri halde, ikisini de güneş ışınlarının deşemediği bir bulut sarar, biri Hypnos insanlara tatlı bir huzur getirdiği halde, öteki Thanatos'un tunçtan katı bir yüreği vardır. Homeros bu tanrının çok daha sevimli bir portresini çizer. bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 188).

Hysmine: Savaş kargaşalığını simgeleyen tanrısal bir varlık. Nyks'ten türemiş gösterilir, Savaş, Boğuşma, İnsan öldürme anlamına gelen başka üç simgesel varlıkla bir arada geçen adı çoğul olarak verilmiştir (Theog. 228).

İaneira: Okeanos kızlarından biri (Theog. 356).

İanthe: Okeanos kızlarından biri (Theog. 349).

İapetos: Uranos ile Gaia'nın oğlu İapetos Titanlar arasında Zeus'un öfkesine hedef olmuş dört efsane kahramanının babasıdır. Okeanos kızı Klymene ile evlenen İapetos'tan önce Atlas, sonra Menoitios, sonra Prometheus, en sonunda da Epimetheus doğmuştur. İapetos oğullarından *Theogonia*'da belalı kahramanlar olarak söz edilir. Öbür Titanlar gibi İapetos da Zeus'un eliyle Tartaros'a atılıp yer altına kapatılır.

İasion: Zeus ile Elektra'nın oğlu. Kimi kaynaklarda Samothrake (Semendirek), kimine göre de Girit adasından olan İasion, Tanrıça Demeter'in sevgisini kazanmıştır. Tanrıça onunla birleşmiş ve ondan Plutos adlı bir oğlu olmuştur (Theog. 970 vd.). Bereket tanrıçasının bir ölümlü ile birleşmesi ve ona adı Zenginlik anlamına gelen bir oğul doğurması simgesel bir anlam taşımaktadır. Bir kaynağa göre, İasion ve Tanrıça Demeter, Kadmos ile Harmonia'nın düğününde rastlaşmışlar ve tanrıça sevgilisine gönlüyle birlikte buğday taneleri de armağan etmiş. Argonautlar seferinin kahramanı İason amcası Pelias'ın hışmına uğrayarak bir sürü serüven yaşamak ve

güç işler başarmak zorundadır. Karadeniz'in ucunda Kolkhis ülkesinden gidip altın postu getirme buyruğu da Pelias'ındır. İason bunun üzerine Argo gemisini donatır ve Karadeniz'e açılır. Bir mağarada kapalı bulunan altın postu alabilmesi ancak Kral Aietes'in kızı, büyücü Medeia'nın yardımı ile gerçekleşir. İason Medeia'yı da alarak Kolkhis'ten uzaklaşır ve Yunanistan'a döner. Gene Medeia'nın büyüleriyle İason amcası Pelias'ı öldürmek yolunu bulur.

İdyia: Helios'un oğlu Aietes Okeanos kızlarından İdyia ile evlenir ve İdyia bu evlenmeden Medeia'yı doğurur. İdyia'nın adı iki kez geçer *Theogonia*'da (352 ve 960).

İno: Kadmos ile Harmonia'nın kızı, Semele ile Agaue'nin kız kardeşi. Hesiodos yalnız adını sayar, efsanesini anlatmaz (Theog. 976). İno bir deniz tanrıçası olur, ve o nitelikle Leukothea, yani Ak Tanrıça adını alır, köpüklü dalgaları simgeler. *Odysseia*'da kahraman Odysseus'u kurtarmakta çok olumlu bir rol oynar. Başka bir efsaneye göre de, Athamas'ın ikinci karısı olarak Phriksos ile Helle'nin, yani üvey çocuklarının yıkımını sağlar, son anda çocukların anası Tanrıça Nephele'nin yolladığı altın postlu bir koç ile havalanan iki çocuktan Helle Boğaz sularına düşer (Hellespontos: Helle denizi adını alır), Phriksos ise koç ile Karadeniz'e varır ve Kolkhis'te altın postu tanrılara armağan eder. Argonautlar seferi bu efsaneden doğmadır.

İolaos: Herakles'in üvey kardeşi olan İphikles'in oğlu. İolaos, amcası Herakles'in yanı başında yiğidin bütün işlerine katılmış ve ona yardım etmiştir. Herakles öldükten sonra da, oğullarının çabasını desteklemiş, efsaneye göre, Yunanistan'dan ayrılıp Sardinya adasına göçmüş, orada birçok kentler kurmuştur.

İolkos: Yunanistan'da bir şehrin adı. İason'un amcası Pelias bu şehrin kralı olup yeğenini Argonautlar seferine zorlar.

İris: Thaumas ile Elektra'nın kızı, Harpyaların kız kardeşi olan İris, baba tarafından Pontos'a, ana tarafından Okeanos'a bağlıdır. Gökkuşağı'nı simgeler. Gökkuşağı denizden çıkarak gökle yeryüzü arasındaki ilişkiyi kurar göründüğü için, Olympos tanrıları İris'i de Hermes gibi ulak ve özellikle insanlara haber salmak için kullanırlardı. İris kanatlıdır, güneşte gökkuşağının renklerini yansıtan ince bir tülle örtünür. Homeros destanlarında İris önemli bir rol oynar, Zeus'un ve özellikle Hera'nın buyruklarını yerine getirmek için koşar ve kendisine verilen emirleri harfi harfine tekrarlar.

Kader: bkz. Moira.

Kadmos: Kadmos Thebai şehrinin kurucusudur, ayrıca efsane ve özellikle tragedya kahramanı birçok kişilerin babası olduğundan adı mitolojide sık sık geçer. *Theogonia*'da, Harmonia'nın kocası ve İno, Semele, Agaue, Autonoe ve Polydoros'un babası, kızı Semele'nin Zeus ile evlenmesinden ötürü Tanrı Dionysos'un dedesidir. Thebai kral soyu ile ilişkili tragedyalarda da adı geçer, çünkü Pentheus'un dedesi (*Bakkhalar* tragedyası) ve Oidipus'un ata-

sıdır. Ama *Theogonia*'da bu kişi üstünde pek durulmaz, yalnız adı geçer (Theog. 936 vd.). Kadmos için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 210.

Kalliope: Adı, güzel sesli anlamına gelen Kalliope dokuz Musalardan biridir. Hesiodos *Theogonia*'nın başında Musalara seslenip hepsinin adlarını sayarken, Kalliope onun için "hepsinin başı sayılan Kalliope" der (Theog. 74-94). Erken İlkçağ'da Musaların yetki alanı sınırlanmış değildir, ama sonraları özellikle Helenistik denilen dönemde Kalliope yalnız lirik şiirin esin perisi sayılmıştır. Destanın esin perisi olduğu da söylenir.

Kallirhoe: Okeanos ile Tethys'in kızı Kallirhoe, Medusa'nın Poseidon'dan olan oğlu Khrysaor ile evlenip Typhon, Geryon, Ekhidna, Orthos gibi canavarlar doğurur (Theog. 287-332). Başkaca da adı geçmez.

Kalypso: Homeros'un *Odysseia* destanında çok büyük bir rol oynayan Kalypso, *Theogonia*'da Okeanos kızlarından biri olarak anılır (Theog. 359). Ancak yapıtın sonunda, ünlü kadınlar kataloğunda (Theog. 1017) Kalypso'nun Odysseus ile olan aşkından ve ondan doğurduğu Nausithoos ile Nausinoos'tan söz edilmektedir. Kalypso'nun öyküsü için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 212-214.

Kasırga: Adı Yunanca Aello olan Rüzgâr Tanrıçası Thaumas ile Elektra'nın kızlarından biridir. Elektra hep böyle hızlı ve kanatlı varlıklar doğurmuştur. Aello'nun kız kardeşleri Okypetes (Bora), İris ve Harpyalardır.

Kephalos: Şafak Tanrıçası Eos'un evlenmeleri hep ölümlülerledir. İlk kocası Tithonos'tan sonra, Eos Atina kralı Pandion'un oğlu Kephalos'u kaçırır, onu Suriye'ye götürür ve orada sevişirler. Tanrıça bu birleşmeden Phaeton'u doğurur, Kephalos sonra Attika'ya döner ve Prokris ile evlenir, ama bu evlenmesi de maceralı geçer, bir kıskançlık sonucu Prokris'i öldürür.

Ker: Hesiodos'un *Theogonia*'sında Ker dişi cinsten bir ölüm tanrıçasıdır. Gece'yi simgeleyen Nyks önce üç ölüm tanrısı olan Moros, Ker ve Thanatos'u, sonra da Uyku (Hypnos) ve Düşleri (Oneiroi) üretir (Theog. 211 vd.). Ama birkaç dize sonra Keres, yani ölüm tanrıçalarından dem vurulur ve bunlar kader tanrıçaları Moiralarla bir tutulur. Kerler tıpkı Moiralar gibi insanın kader ipliğini büken, günün birinde de ipliği kesince ömrüne son veren eceli simgeler. bkz. Moira.

Kerberos: Yer altı dünyasının köpeği Kerberos, başka birkaç canavarla birlikte Typhon ile Ekhidna'nın birleşmesinden doğmadır. Hesiodos'a göre, Kerberos elli başlı, tunç sesli, acımasız ve yırtıcı bir köpektir (Theog. 310 vd.). Bu canavarın soyu sopu anlatıldıktan sonra, Hades ülkesindeki yeri ve görevi bir daha ayrıntılarıyla açıklanır (Theog. 767-773). Ölüler Ülkesi'ni bekleyen, içeriye giren bir ölünün bir daha yeryüzüne çıkmasını engelleyen Kerberos efsanelerde sık sık sözü edilen renkli ve çarpıcı bir tiptir. Çokluk üç başlı olarak gösterilir. Kuyruğu kocaman bir yılandır, sırtında da kara yılanlar dikilir. Yer altı serüvenlerinin hepsinde ona rastlanır: Odysseus, Herakles,

Orpheus ve daha başka efsanevi kişilerin başı Kerberos yüzünden derde girmiştir.

Kerkeis: Okeanos ile Tethys'in kızlarından biri (Theog. 355).

Keto: Adı, Yunanca büyük deniz yaratıkları için kullanılan (ketos balina demek) Keto, Gaia'nın, yani Toprak'ın Pontos, yani Deniz'le birleşmesinden doğmuştur. Ayını anadan ve babadan olan kardeşi Phorkys ile birleşerek önce Graiaları ve Gorgoları, sonra da bir yılanı üretir (Theog. 239 ve 270 vd.).

Khaos: Yunan mitograflarının (*mythos* yazarlarının) hepsine göre, dünya var olmadan önce *khaos* vardı. *Khaos* sözcüğü, "açık, boş olmak" anlamına gelen "khainein" fiilinden türeme olsa gerek. *Khaos*'tan boşluk, daha biçime girmemiş, varlığa kavuşmamış öğelerin karışımı anlaşılmaktadır. Hesiodos'un *Theogonia*'da (116 vd.) tanımladığı *Khaos*'tan varlıklar kendi kendilerine ortaya çıkmaktadırlar, *Khaos*'tan ilk önce Gaia, yani Toprak doğar, sonra da ışık ve karanlık, daha sonra bu karşıt öğeler birleşir ve sıra ile evreni oluşturacak varlıklar ortaya çıkar. Hesiodos'tan başka İlkçağ ozanları arasında *Khaos*'un en belirgin tanımını Latin şairi Ovidius'un "Dönüşümler"inde bulabiliriz.

Kharitler: Kharitler göze hoş olanı simgeleyen tanrıçalardır, nitekim adları da parlaklık, ışıltı, güzellik anlamına gelen "kharis" sözcüğü ile ilgilidir. Yunan *mythos*'unun bu Üç Güzel'i Tanrı Zeus ile Okeanos kızı Eurynome'nin kızlarıdır. Adları: Aglaie, Euphrosyne ve Thalia'dır. Kharitler Musalara karışır, onlarla birlikte Olympos Dağı'nın tepesinde, ya da başka bir dağ zirvesinde oynarlar, çalgı çalarlar, ezgi söylerler. (Theog. 64 vd.) Aphrodite'nin yanından ayrılmayan Himeros ile birlikte dolaşırlar, Pandora'nın süslenmesine katkıda bulunurlar (İşl. 73). Kharitleri Apollon'un olduğu gibi Aphrodite'nin alayında da görürüz. Her çeşit sanat eserini esinleyen ve koruyan, insanda ve tanrıda yaratıcılık doğuran tanrıçalardır. Harmonia'nın elbisesinin nakışlarını onlar yapmıştır. Kimi efsanelerde Kharitler üçten fazladır.

Kheiron: Kronos ile Philyra'nın oğlu diye bilinen Kheiron at adamların en ünlüsüdür. Kheiron bir doğa adamıdır ve doğadan aldığı derslerle birçok yiğitler yetiştirmiştir. Bunların arasında Akhilleus olduğu gibi, Asklepios ve Apollon gibi tanrılar da vardır. Bunlara avlanmayı, savaşmayı, hekimliği öğrettiği gibi, müzik ve ahlâk üzerinde de eğitmiştir. Kheiron'un ölümü Herakles'in elinden olur. Kronos, deniz perisi Philyra ile birleşmek için bir at biçimine girmiş, Kheiron da bu yüzden yarı insan, yarı at bedeniyle doğmuştur.

Khimaira: Khimaira, ikisi de yer altı yaratıklarından olan Typhon ile Ekhidna'nın birleşmesinden doğan bir canavardır. Hesiodos onu üç kafalı diye tanımlar, kafalarından biri aslan kafası, öbürü keçi, üçüncüsü de yılan ya da ejder kafasıdır. Hesiodos da Khimaira'nın hakkından ölümsüz at Pegasos ile yiğit Bellerophontes'in geldiklerini söyler (Theog. 318 vd.). Ağzından ateş fışkıran bu canavarın öldürülmesi daha ayrıntılı

bir efsaneye göre şöyle olmuş: Bellerophontes Khimaira'ya saldırmak için Pegasos atına binmekle kalmamış, kargısının ucuna (ya da kullandığı oklara) kurşun koymuş, canavarın ağızlarından fışkıran ateşle eriyen kurşunlar etini dağlayıp yakmış, korkunç ejderha da böylece can vermiş. Bellerophontes efsanesi Anadolu'da Likya denilen bölge ile ilişkilidir. Antalya'nın güneybatısında bulunan eski Olympos (bugün Çıralı) kentinin arkasındaki dağda bugün bile Khimaira efsanesi yaşamaktadır, çünkü orada dağdan fışkıran doğalgaz –ki bugün bile yerinde ateş yanmakta ya da bir kibritle kolayca yakılabilmektedir– Khimaira'nın Bellerophontes'in eliyle kesilen dillerinden kalma alevlerdir denir. Sonraları Khimaira alevinin bulunduğu yere Hephaistos tapınakları yapılmıştır, bu tapınaklardan, sonraları da aynı yerde kurulan sunaklardan kalıntılar görülür.

Khrysaor: Khrysaor, Gorgolardan Medusa'nın oğlu sayılır. Hesiodos'a göre (Theog. 280 vd.) Perseus Medusa'nın kafasını kesince, canavarın kanından bir Khrysaor, bir de Pegasos doğdu. Khrysaor, Okeanos kızı Kallirhoe ile birleşir, bu birleşmeden üç kafalı bir köpek olarak tanımlanan Geryoneus (ya da Geryon) doğar. Kallirhoe sonra kendi kendine Ekhidna'yı üretir.

Khryseis: Okeanos kızlarından biri (Theog. 359).

Kirke: Homeros'un *Odysseia*'sında önemli bir rol oynayan Kirke, *Theogonia*'nın sonunda ölümlülerle evlenen tanrıçaların sayıldığı listede görülür. Hyperion oğlu Helios'un kızı olduğu ve Odysseus ile sevişerek sonradan İtalya'ya egemen olacak Latinos ile Agrios'u doğurduğu söylenir (Theog. 1011 vd.) *Odysseia*'da rolü için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 225-226.

Klio: Adı kutlamak, övmek anlamına gelen "kleio" fiilinden türemiş olan Kleio (ya da Klio) Musaların biridir. İnsanların unutulmaması gereken ünlü şanlı eylemlerini dile getirdiği için, ona tarih alanı ayrılmıştır. Tarih yazarlarını esinleyen peri sayılır. Sağ elinde boru ya da kitara bulunur, bunlarla kahramanlıkları dile getirmektedir; kimi resimlerde elinde bir *klepsydra*, yani su saatiyle görülür, ki bu da olayların akışını simgeler.

Klotho: Zeus ile Themis'in kızları olan kader tanrıçaları Moiraların biri. Adı bükmek, dokumak anlamına gelen Klotho, hayat ipliğini büken tanrıça sayılırdı.

Klymene: Okeanos ile Tethys'in kızı, İapetos ile evlenip Atlas, Prometheus, Epimetheus ve Menoitios'un anası olmuştur.

Klytie: Okeanos kızlarından biri (Theog. 354).

Koios: Uranos ile Gaia'nın oğlu, Titanlardan biri. Erkek kardeşleri Okeanos, Hyperion, Krios, İapetos ve Kronos'tur, kız kardeşleri Theia, Rheia, Themis, Tethys, Mnemosyne ve Phoibe. Koios ile Phoibe evlenirler, iki kızları olur: Leto ve Asterie. Işığı simgeleyen göksel varlıkları meydana getiren Koios ile Phoibe, aynı kavramları Olympos tanrıları kuşağında simgeleyen Apollon ile Artemis'in atalarıdır.

Kottos: Uranos ile Gaia'nın yüzer kollu ve ellişer başlı dev oğullarından birinin adı, Gyes ile Briareus'un kardeşi. bkz. Yüzkollular.

Kratos: Pallas ile Styks'in oğlu, Bia ile birlikte kral gücü ve kuvvetini simgelerler. Styks bu çocuklarını Zeus'un buyruğuna verir, Titanları yendikten ve egemenliği ele geçirdikten sonra Zeus da Tanrıça Styks'e üstün onur payları verir (Theog. 383-404).

Krios: Uranos ile Gaia'nın oğlu altı erkek Titan'dan biri. Krios Eurybie ile evlenir ve Astraios, Pallas ve Perses diye üç çocuğu olur.

Kronos: Uranos ile Gaia'nın ürettikleri üç grup yaratıklar arasında Titanlar bölüğünün son doğan erkek çocuğu olan Kronos, yalnız *Theogonia*'nın değil, Yunan *mythos*'unun en ilgi çeken çok yönlü bir kişisidir. Tanrısal kişiliğindeki bu çok yönlülük Kronos'un bütün Ortadoğu *mythos*'larında kaynak bulmasından ileri gelmektedir. Kronos aslında Yunan *mythos*'una yabancı bir kişidir, çok daha eski ve Ortadoğu'da kökleşmiş efsanelerden esinlenerek Yunan efsaneleri çemberine aktarılmış bu tanrı hem Yunan *mythos*'unun kökenlerinde yer almakta, hem de bu *mythos*'ta yabancı kaynaklı birçok başka efsane tema ve motiflerine çıkış noktası olarak görülmektedir. Bu nitelikleriyle de Yunan *mythos*'unu bir köprü gibi geçerek, Latin-Roma efsanelerine de önemli bir kişi olarak girmektedir. Kronos'un bu çok yönlü, kimi yerde çelişkili kişiliği bir zamanlar bilinmeyen, son otuz kırk yılda ortaya çıkan ve böylelikle karşılaştırma olanakları sağlayan Sümer, Bâbil, Hitit ve Finike kaynaklarının bilim alanına girmesiyle aydınlanmıştır. Kronos'u *Theogonia*'daki yeri, rolü ve nitelikleriyle incelemeye girişmeden, bu tanrısal imgenin Ortadoğu ve Anadolu efsanelerinde rastlanan başlıca konulardan biri olarak bakabileceğimiz "gökteki krallık" sorunu ile ilişkisi olduğu kadar, "krallık gücünü ele geçirmek için ürettiği varlıkları yutma" motifini de vurgulamalıyız. Kronos bu iki *mythos*'u da kişiliğinde en belirgin biçimde simgelemektedir. *Theogonia*'da üç tanrı kuşağı karşımıza çıkmakta ve üstünlüğü elde edip evrene egemenliği yerleştirmek için girişilen çabalarda bu üç kuşağın her birinin kendinden bir önceki kuşakla cenkleşip onu devirdiği görülmektedir. Birinci kuşak Uranos kuşağı, ikincisi Kronos kuşağı, üçüncüsü de sonunda üstün gelen ve Olymposlu tanrılar soyunun devrilmez, değişmez egemenliğini kuran Zeus kuşağıdır. Bu üç kuşağın da baş temsilcileri birer erkek tanrıdır, yani Uranos, Kronos ve Zeus'tur. Tanrı kuşakları arasındaki çekişme ve kavga *Theogonia*'da kimi kez iki erkek tanrının karşılaşması, çatışması biçiminde canlandırılır, kimi kez de Titanomakhia, yani Titanlarla Olympos tanrıları arasındaki karşılaşmada olduğu gibi, toptan bir savaş haline dönüşür. *Theogonia*'yı kabataslak özetleyecek olursak, bu teke tek ya da topluca çatışmaların eserde anakonu olduğu, giderek esere rengini, niteliğini ve kendine özgü

değerini veren konular olduğu ortaya çıkar.

Theogonia'nın 126. dizesinden başlayarak Khaos boşluğundan Gaia'nın çıkışı, Gaia'nın, yani Toprağın da tek başına nasıl Uranos'u, yani Gök'ü peydahladığı anlatılır. Ondan sonra da Gaia Uranos ile birleşerek önce Titanlar grubunu –ki bunlar Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, İapetos, Theia, Rheia, Themis, Mnemosyne, Phoibe, Tethys ve en sonunda Kronos; altısı erkek, altısı kız olmak üzere on iki tanrıdır–. sonra da üç kişilik Kykloplar, en sonunda da gene üç kişilik Hekatonkheirler grubunu gün ışığına çıkarır. Baba rolündeki baştanrı Gök ürettiği varlıkları çekemez (155 vd.) ve yer altına sokar doğar doğmaz, bundan şişen Gaia çocuklarına babalarına karşı gelmelerini öğütler, ancak üç gruptan hiçbiri böyle bir girişimi göze almayıp yalnız Kronos babasını bir daha üretemez hale getirmek yürekliliği gösterir ve dize 167-210 arasında anlatılan Uranos'un hayalarının kesilmesi efsanesiyle birinci kuşak devrilmiş olur. Aphrodite'nin deniz köpüklerinden doğuşunun da yer aldığı bu efsane *Theogonia*'ya özgü, Hesiodos'tan çok sonra da sanatçıları derinden esinleyecek önemli ve renkli bir öyküdür. Eserde Uranos kuşağının devrilmesinden sonra Kronos'un krallığı ele geçirdiği anlatılmaz, hemen başka Titan tanrıların soyları sayılıp dökülür. Dize 451'e gelindiğinde konu yeniden ele alınır ve babası Uranos'u def ettikten sonra, Kronos'un aşağı yukarı aynı yöntemle Rheia'dan doğan çocuklarını yok ettiği görülür. Bu kez Kronos her doğan çocuğunu yutup midesine indirmekte ve Gaia kocası Uranos'tan yakındığı gibi, Rheia da doğurduğu beş çocuğun (Hestia, Demeter, Hera, Hades ve Poseidon) kocasının kursağında yok olup gitmelerine üzülmektedir. Dize 451'den sonrası (506'ya dek) Tanrıça Rheia'nın bu kez kendi anası ve babası Gaia ve Uranos'un yardımlarıyla gerçekleştirdiği bir başka düzen söz konusudur: Zeus doğar doğmaz onu Girit adasına kaçırır ve Kronos'a yutması için kundaklanmış bir taş verir. Zeus'un gizlice yetişmesi ve sonra (nasıl yaptığı anlatılmıyor) babasına beş kardeşini kusturması öyküsü yer alır. Ne var ki Zeus bu eylemden sonra da krallığı büsbütün ele geçirmiş olmaz, Olympos tanrılar soyunun egemenliğini sağlamak için yer altına tıkılmış Kyklop ve Hekatonkheir amcalarından yardım ister ve büyük bir savaş sonucu (*Devlet* ve "Tanrılar Savaşı", Theog. 617-735) tek başına egemen olup Olympos tanrılarını kendisi kralları olmak üzere başa getirir.

Boğazköy'de bulunan tabletler arasında çıkan ve güç bela okunabilen Hitit *Kumarbi Efsanesi* Kronos *mythos*'unun Önasya ve Anadolu kaynaklı bir efsane olduğunu açıkça ortaya sermiştir. Burada da üç kuşak, giderek dört kuşak söz konusudur ve bu tanrı kuşaklarının gökteki krallığı elde etmek için savaşmaları anlatılmaktadır: birinci Kral-Tanrı Alalu'yu, oğlu Anu devirir, Anu'yu Kumarbi yener (ki Kumarbi başka kaynaklarda da belirtildiği gibi Kronos'un

Hitit karşılığıdır, daha doğrusu Kronos Yunan efsanesince, Kumarbi'ye karşılık olarak yaratılmıştır); yendikten, devirdikten sonra da krallık gücünü iyice benimseyip sindirmek için Kumarbi Anu'nun erkeklik uzvunu koparıp yutar, ne var ki Anu'dan yuttuğu bu uzuvda kendisini yenecek olan dördüncü kuşak bir tanrının bulunduğunu öğrenince yuttuğunu kusmaya uğraşır Kumarbi. Elde kalma tabletlerin kırık döküklüğünden Kumarbi'nin başına gelenleri açıkça öğrenemiyorsak da, hava-tanrı diye bir dördüncü kuşak tanrının –ki bu tanrı Zeus ile bir tutulabilir– Anu'nun öngördüğü gibi Kumarbi'yi devirecek ve sonunda egemenliği ele geçirecektir. Böylece Kronos'un kişiliğinin doğrudan Önasya kaynaklarından gelip Yunan *mythos*'unda yer aldığı belli olmaktadır. Bugüne dek karanlık kalmış birçok *mythos* ayrıntıları da böylece aydınlanmakta. Bu konu "Kaynaklar" başlıklı incelememizde (s. 58 vd.) etraflıca ele alınmıştır.

Hesiodos'un şair olarak Kronos'un kişiliğini özel bir özenle canlandırdığı, *Theogonia*'daki nesnel tutumuna karşın *İşler ve Günler*'de bu tanrıyı altın soy ve altın çağın baştanrısı olarak gösterdiği dikkati çekmektedir (İşl. 111 vd.). Sonraları bu *mythos*'tan esinlenerek kurulan Latin-Roma efsanelerinde de Kronos'un Latince karşılığı olan tanrı Saturnus insanlık için bir bolluk ve mutluluk döneminin temsilcisi olarak görülmektedir. bkz. "Soylar Efsanesi" ve *Mitoloji Sözlüğü*, s. 232-33 ve 532-35.

Kyklopes (Kykloplar): Türkçeye "Tepegöz" diye çevirebileceğimiz Kykloplar tek yuvarlak gözlü devlerdir. Yunan *mythos*'unda bu yaratıkların üç türünden söz edilir: Biri Gaia ile Uranos'un oğulları göksel Kykloplar, öbürleri *Odysseia*'da adı geçen Polyphemos gibi Sicilyalı Kykloplar, sonuncuları da kaynakları Likya'da bulunan duvarcı Kykloplardır.

Birinci türden Hesiodos *Theogonia*'da şöyle söz eder (Theog. 139 vd.):

Uranos'un yer altına kapattığı bu devleri hemsoyları Yüzkollularla birlikte yeryüzüne çıkarır ve Titanlara karşı savaşta silah arkadaşı olarak kullanır.

Hades'e görünmez kılan başlığı, Poseidon'a da üç dişli yabayı veren bu devlermiş. Kykloplar üzerine başka efsaneler de anlatılır: Apollon Kykloplara düşman kesilir, çünkü oğlu Asklepios insanları ölümden kurtarıyor diye Zeus'un öfkesine uğrar ve Kyklopların yıldırımıyla öldürülür. Apollon, Baştanrı Zeus'a el kaldıramadığı için Kyklopları öldürmeye kalkışır. Zeus buna kızar, bir an oğlu Apollon'u Tartaros'a atmayı düşünür, sonra bu kadar ağır bir cezadan vazgeçip onu bir yıl için sığırtmaç olarak Admetos'un yanına yollar. Bu efsanede Kykloplar ölümsüz tanrılar değil, ölümlü yaratıklar olarak gösterilmiştir.

Sicilyalı Kykloplar önce Homeros'un *Odysseia* destanında, sonra da İskenderiye şiirinde sözü geçen yaratıklardır. *Odysseia* bunların yerlerini yurtlarını Homeros destanlarına özgü kesinlik-

le belirtir: Kuzey İtalya ve Sicilya kıyıları ve adları söz konusudur, nitekim Tepegöz masalları oralarda tutunmuş ve birçok yerlere Tepegözlerin, özellikle *Odysseia*'da sözü geçen Polyphemos'un adı verilmiştir. Bu bölgenin yanardağ bölgesi oluşu, oralarda toprak altına kapatılan Tepegözlerin demircilikle uğraşan birer cin olarak canlandırılmalarına yol açmıştır: Bunlar Hephaistos'un işliğinde –tıpkı *İlyada*'da (XVIII) Akhilleus'un silahlarının yapıldığı bölümdeki gibi– demir döverler, maden işlerler ve tanrılara silah yaparlar. Tek gözleri ateşin karşısında kor gibi parlar, kraterlerden fışkıran kıvılcımlar onların örsünden fırlayan ateşlerdir, yersarsıntıları ve gürültüleriyle kendilerini belli ederler. *Odysseia*'da bunun tam tersine Kykloplar hayvancılıkla geçinen, koyun ve keçileri bol olan ağıllarda, mağaralarda yaşayan yamyam devler olarak gösterilir. Odysseus Kykloplar ülkesinde ve özellikle Polyphemos'un mağarasında yaşadığı serüveni en ufak ayrıntısına kadar anlatır (Od. IX, 105-567).

Duvarcı Kykloplarsa Anadolu'da Yunanistan ve Sicilya'da iri taşlarla örülmüş kyklopeen denilen ne kadar sur varsa, hepsinin yapıcıları sayılır. Bunlar ne cin, ne de tanrıdır, tarihöncesi çağlarda şehir kalelerini yıkılmaz, aşılmaz ve alınmaz duvarlarla çevirmek için efsanevi kralların, önderlerin emrine giren bütün bir ulustur. Efsane Kykloplarin yardımıyla surlarını yaptıran krallar (Tyrins şehri için) Proitos ve (Argos şehri için) Perseus'tur. Öte yandan bu duvarcı Kyklopların Anadolu'nun Likya bölgesinden gelme oldukları da efsanelerce belirtilir. Bütün bu kanıtlar bu tek gözlü devlerin yorumlanmasında Hitit kabartmalarının göz önüne alınması gereğini pekleştirmektedir. Halikarnas Balıkçısı'nın önerdiği bu görüş tutarlı görünmektedir: Tek yuvarlak gözlü devler Hitit kabartmalarında profilden görülen kişiler olabilir, dev oluşları ve çok iri duvarların yapıcıları sayılmaları Anadolu'daki Hitit surlarının kayaya oyulmuş olmasıyla açıklanabilir. Kaldı ki efsane, bu duvarcı devlerin Anadolu'dan gelme, dağ kayalıklarına mezarları kazmakla ün salmış Likya'dan gelme olduğunu da ayrıca belirtmektedir. Bu sorunun efsane bakımından da, Anadolu ve özellikle Anadolu-Yunan ilişkilerinin aydınlığa çıkarılacağı bir gelecekte çözümlenebileceğine inanıyoruz.

Kyme: Hesiodos soyunun kaynağı, Ege kıyılarında, Çandarlı körfezinde bugün Namurtköy diye anılan bir yer. *İşler ve Günler*'de (634 vd.) Hesiodos babasının yoksulluk yüzünden Kyme'den ayrılıp Yunanistan'da Boiotia bölgesinde bulunan Askra'ya göçmek zorunda kaldığını söyler. bkz. Önsöz.

Kymodoke: Nereus kızlarından biri (Theog. 252).

Kymopoleia: Poseidon'un kızı, adı bir tek kez *Theogonia*'da geçer, (819) burada Tanrı Poseidon'un kızı Kymopoleia'yı Yüzkollu Devlerden Briareus'a verdiği söylenir. Kymopoleia adı "dalgaları geçen" anlamına gelir.

Kymothoe: Nereus kızlarından biri (Theog. 245).

Kythera: Peloponez yarımadasının güneyinde bulunan bir ada. *Theogonia*'da (198) Aphrodite deniz köpüklerinden doğar doğmaz bu adaya uğradığı ve bunun için tanrıçaya Kytheralı dendiği yazılır. Kythera'dan sonra tanrıça Kıbrıs'a gitmiş onun için kendisine Kıbrıslı da denmektedir.

Lakhesis: Zeus'la Themis'in kızları sayılan kader tanrıçaları Moiraların biri. Adı kader, alınyazısı, yazgı anlamına gelen Lakhesis Moiraların ikincisidir (Theog. 905).

Laomedeia: Nereus kızlarından biri (Theog. 257).

Latinos: *Theogonia*'nın en son bölümünde ölümlü erkeklerle evlenen tanrıçaların sözü geçtiğinde, Kirke'nin Odysseus'tan olan iki oğlu Agrios ile Latinos sayılmaktadır (1013). Latin-Roma efsanelerinde Latinlerin ilk kralı olarak gösterilir, Troya'dan göçen Aineias İtalya'ya gelince, Latinus kızı Lavinia'yı ona verir ve Latium krallığına da Troyalı kahramanı getirir.

Leagore: Nereus kızı (Theog. 257).

Lethe: Unutmak anlamına gelen bir fiilden türemiş olan Lethe, Kavga Tanrıçası Eris'in kızıdır. Sonradan allegorik (simgesel) bir tanrıçanın adı olarak kullanılır. Lethe, Ölüler Ülkesi'nde bir pınar olmuştur, suyunu içen ruhlar geçmiş yaşamlarını ve yeryüzünde çektikleri acıları unutup öyle girerler Ölüler Ülkesi'ne. Platon *Devlet*'te (Dev. X, 621 a) bu ırmak tanrıçadan söz eder.

Leto: Baştanrı Zeus ile evlenip Apollon ve Artemis gibi iki büyük tanrının anası olan Leto'ya Hesiodos *Theogonia*'nın sesleniş bölümünde (18) yer vermiştir, bir de Zeus'un evlenmelerini sayan dizelerinde (918-20). Leto üstüne ayrıntılı bilgi için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, Leto, Kybele, Apollon ve Artemis maddeleri.

Limos: Açlık anlamına gelen simgesel bir tanrı, Eris'in oğlu (Theog. 227).

Logos: Söz ve Akıl'ın birleşimi, yani aklın dile gelişini simgeleyen önemli bir kavramdır. Logos ne var ki Hesiodos *Theogonia*'da bu kavramı çoğul olarak kullanır ve Logoi, yani karşılıklı söz söyleme, söz kavgası, tartışma anlamına gelir. Logoi, yalanlar (Pseudeai) ve kavgalar (Neikea) gibi Kavga Tanrıçası Eris'ten doğma gösterilir (Theog. 229).

Lyktos: Girit'te bir kent ve bir bölgenin adı. Zeus doğar doğmaz, babası Kronos'tan kaçırmak için Girit'te Lyktos'a götürülür (Theog. 477).

Lysianassa: Nereus kızlarından biri (Theog. 258).

Maia: Dünyayı omuzlarında taşıyan Atlas'ın kızı, Pleiad yıldızlarından biri. Maia, Arkadya'nın Kyllene Dağı'nda Tanrı Zeus ile birleşerek Haberci Tanrı Hermes'i doğurmuştur (Theog. 938).

Makhe: Savaş, dövüş anlamına gelen simgesel varlık. *Theogonia*'da (228) çoğul olarak kullanılır ve Tanrıça Eris'in kızlarından sayılır.

Medeia: Medeia efsanenin ve tragedyanın kadın kahramanları arasında en güçlü, en çarpıcı tiptir. Kişiliği ve serüveni hemen her çağda zamanın görüş ve eğilimlerine göre yorumlanarak edebiyata ve sanata konu olmuş

ve olmaktadır. Yerine göre egzotik ve ilkel karakteri üstünde durulur, kendi kardeşlerini kesip parçalarını yol üstüne serpen, ondan da öte kendi karnından doğmuş çocukları öldürüp babalarının önüne seren korkunç bir büyücü kadın diye gösterilir, yerine göre de seven ve hor görülen, fedakârlığı karşılıksız kalan, yabancılık, itilmişlik, kıskançlık duyan bir kadının dramı canlandırılır gözümüzün önünde.

Medeia Kolkhis kralı Aietes ile Okeanos kızlarından İdyia'nın kızı, Tanrı Helios'un torunu ve Tanrıça Hekate'nin yeğenidir, Güneş-soylulardandır, akrabaları olan Kirke ve Pasiphae gibi doğadışı, tüyler ürpertici serüvenlerin kahramanıdır. Bu serüvenlerin canlandırılmasında oynadığı rol ilkel bir macera romanı kahramanının rolüdür. Argonautlar destanı *Odysseia*'daki olaylardan daha eskilerini dile getirmekle çok daha yeni bir çağda kaleme alınmıştır. Bunun için bu destanın, daha doğrusu ilk macera romanının kahramanları çarpıcı renklerle çizilmiş, canlandırılmıştır. bkz. Aietes, Aison, İason.

Medeios: Medeia ile İason'un oğlu. At adam Kheiron tarafından yetiştirildiği söylenir. Başkaca efsanesi yoktur (Theog. 1001).

Medusa: Phorkys ile Keto'dan meydana gelen azman yaratıklar olan Gorgoların biri. Hesiodos (Theog. 276 vd.) Gorgoların üçünün de adını (Sthenno, Euryale, Medusa) verdikten sonra, Medusa'nın üç kız kardeş arasında tek ölümlü varlık olduğunu ekler, buna karşılık Poseidon ile birleşmek şerefine erdiğini. Medusa'nın kafasını Perseus kestikten sonra, akan kanından tanrısal at Pegasos ile Khrysaor doğar. Bu maceraları yüzünden Medusa Gorgoların en ünlüsüdür, Gorgo deyince Sthenno ile Euryale değil, yalnız Medusa'nın adı akla gelir.

Melebosis: Okeanos ile Tethys'in kızlarından biri (Theog. 354).

Melite: Nereus kızlarından biri (Theog. 247).

Melpomene: Musalardan biri, çokluk tragedyayı simgeler. Hesiodos *Theogonia*'nın başındaki (77) "Musalara Sesleniş"te onun adını dördüncü olarak sayar. bkz. Musalar.

Memnon: Şafak Tanrıçası Eos ile Troya kral soyundan Tithonos'un oğlu. *Theogonia*'da adı, ölümlülerle evlenen tanrıçaların sayıldığı bölümde geçer (984 vd.). Memnon Aithiopis, yani Etyopya kralıdır, Troya Savaşı'nın Hektor'un ölümünden sonraki bölümünde önemli bir rol oynar, Troya'ya gelir ve Akhilleus'a karşı savaşa katılır, Memnon Akhilleus'un elinden ölür. bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 258.

Menippe: Nereus kızlarından biri (Theog. 260).

Menoitios: İapetos ile Klymene'nin oğlu, Atlas, Prometheus ve Epimetheus'un kardeşi. Bu Titan öbür kardeşleri gibi kurumlu ve kendini beğenmiştir, bu yüzden Zeus onu yıldırımlarıyla vurarak yer altı ülkesine gönderir (Theog. 510-15).

Metis: Adı "akıl, us" anlamına gelen Metis, Okeanos ile Tethys'in kızı, yani ikinci kuşak tanrılardandır. Hesiodos'un *Theogonia*'sında önemli bir yer tutar, Zeus'un

evlenmeleri sayılınca en başta Metis ile birleşmesi söz konusu edilir (Theog. 886-900). Baştanrının ilkin akıl ve usla birleşmesi simgesel bir anlam taşımaktadır, ayrıca Metis'ten doğacak olan tanrısal varlığın babasından daha güçlü olacağı falının da gerçekleşmemesi için Zeus'un Metis'i yutması ve Athena'yı silahlı olarak kafasından çıkarması da aynı simgesel anlamın dile getirilmesidir. Krallık gücünü elde etmek, daha doğrusu elden kaçırmamak için onu taşıyan ya da taşıyacak olan varlığı içine alma, sindirme motifi Kronos efsanesinde rastlanan ve daha başka efsanelerde izi görülen bir konudur. Kumarbi *mythos*'unda tam anlamıyla vurgulanan bu konu, hiç kuşkusuz Önasya kaynaklıdır. bkz. Kronos.

Minos: Zeus ile Europe'nin oğlu, Sarpedon ile Rhadamanthys'in kardeşi, Ariadne'nin babası, efsanevi Girit kralı. *Theogonia*'da yalnız bir kez adı geçer (948). bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 263.

Mnemosyne: Adı bellek anlamına gelen Mnemosyne, dişi Titanlardan biridir. Zeus kızı Athena'yı üretmek için nasıl simgesel bir değer taşıyan Metis ile birleşmişse, esin perileri ve sanat yaratıcıları Musaları gün ışığına da Mnemosyne gibi belleği simgeleyen bir tanrıça ile birleşerek çıkarır. *Theogonia*'da Mnemosyne'nin adı üç kez geçer (54, 135, 915), "Musalara Sesleniş"te Mnemosyne'nin Zeus ile Pieria'da birleştiği yazılır, Pieria ise Hesiodos'un yurdu Boiotia'dadır.

Moiralar: Moira, pay ya da pay veren anlamına gelir. Efsanede üç olarak gösterilen Moira, yani kader tanrıçaları Hesiodos'ta "yaşama paylarımızı düzenleyenler" diye tanımlanır. Alınyazısı ve kader üstüne Yunan ilkçağ'ının görüşü şudur: İnsan ana karnından doğar doğmaz kader onun ömür ipliğini bükmeye koyulur, üç Moira her insanın ipliğini büker dururlar, günün birinde de keserler, o anda insan ölür. *İlyada*'da dövüşen bir savaşçı için şöyle deniyor (İl. IV, 517):

Bitti ömür yumağı tam o sırada...

Moira denince çokluk ecel, ölüm akla gelir, onun içindir ki Homeros destanlarında kader diye çevrilen Moira uğursuz ve zorlu olarak nitelenir. Ne var ki Moira Zeus'tan da daha güçlü ve üstündür. Tanrılar babası ona karşı gelemez, onun kararını değiştiremez. Savaş alanında oğlu Sarpedon yaralanınca Zeus ikirciklidir, sevgili oğlunu alıp kaçırmayı geçirir aklından, ama Hera kaderi ileri sürerek dikilir karşısına.

Homeros'ta bir ya da birkaç Moira'dan söz edilir, ama adları söylenmez, Hesiodos bunları üç kız kardeş diye tanıtır ve adlarını verir: Moiralar Zeus'la Themis'in kızları, Horaların kardeşleridir (Theog. 905 vd.):

Klotho, Lakhesis, Atropos tanrıçalar
ki bilge Zeus büyük üstünlük
vermişti onlara,
ki onlar verir yalnız insanlara
mutlu ya da mutsuz yaşama paylarını.

Burada Moiralar yalnız ömür payını değil, bir de mutluluk ve mutsuzluk payını veriyor demek-

tır insanlara. Kimi yerde Kerlerle bir tutulan Moiraların efsanesi yoktur. Onlar yarı dinsel, yarı filozofik bir görüşün canlandırılmış imgeleridir. Platon da *Devlet*'in son bölümünde, yeniden yeryüzüne çıkacak olan ruhların Moiralara başvurduğunu anlatır (Dev. X, 620 d-e):

"Bütün ruhlar hayatlarını geçtikten sonra gene o sırayla Lakhesis'e yaklaşmışlar. Lakhesis her birine kendi perisini vermiş; bu peri hayatı boyunca ona hizmet edecek, seçtiği kadere göre yaşatacakmış onu. Bu peri ilkin ruhu Klotho'ya götürüp onun eli altından ve döndürdüğü kirmenden geçiriyormuş; böylece ruh seçtiği kadere bağlanıyormuş. Ondan sonra Atropos, Klotho'nun eğirdiği kaderi ölçülmez hale sokuyor, sonunda ruh hiç arkasına dönmeden Kader'in tahtı önüne gelip duruyor, sonra öte yanına geçiyormuş."

Momos: Adı kınama, eleştiri anlamına gelen simgesel varlık, Nyks'in oğlu (Theog. 214).

Musalar: İlkçağ yazınında bir tanrısal varlık vardır ki ondan söz ederken her ozan her yazar duygulanır, sesi bir başka içtenlik ve dokunaklılıkla çınlar kulaklarımızda. Bu varlık Yunanca "mousa", Latince "muşa" diye adlandırılıp Batı dillerinin hepsine giren esin perisidir. Ama Musa yalnız şairlere şiirler esinleyen bir peri de değildir, etki alanı çok daha geniştir. Adının kökeni asıl kimliğinin açıklanmasına yardım eder: "Mousa" Yunanca akıl, düşünce, yaratıcılık gücü kavramlarını içeren "men" kökünden gelmedir. Bu kök Zeus'un Musaları üretmek için birleştiği Titan Tanrıça Mnemosyne'nin adında da görülür, Athena'ya gebe kalan Metis'in adında da. O da demektir ki, kaba güçleri yenip başa geçtikten sonra kendi egemenliğini kurabilmek için Tanrı Zeus'un ilk işi düzenli ve ölçülü oldukları oranda yaratıcı olan güçleri benimsemek olmuştur. Musalar işte bu gücün ürünü ve simgesidir. Bu güç ise tanrıya olduğu kadar insana da vergidir, giderek Olympos tanrıları insanüstü doğa güçlerinden uzaklaşıp insana yaklaşmayı amaç edindikleri zaman benimsedikleri bir güçtür. Musalar böylece insan ve tanrı arası birer varlık olarak düşünülebilir; insanı tanrı, tanrıyı insan yapar Musalar. Onun içindir ki böyle duygulanır şairler de onlardan söz ederken, insana yaşamanın asıl tadını bağışlayan bu tanrısal varlığı her alana, özellikle sanat alanına yerleştirmiş olmak İlkçağ düşüncesinin bir parıltısıdır. Kuru bir şair diye tanınan Hesiodos bile bakın nasıl coşar Musalardan dem vurunca. Hesiodos kendi anlatır ki Helikon Dağı'nın yamaçlarında sürülerini otlatan bir çobanmış, "dünyanın yüz karası zavallı bir yaratık" iken Musalar onu görür, çiçek açan bir defneden kopardıkları bir dalı ona asa diye verir. Homeros'un iki büyük destanı da "Musalara Sesleniş"le başlar, ama burada ozan tek bir Musa'ya seslenir ve ona tanrıça der sadece:

Söyle tanrıça, Peleus oğlu Akhilleus'un
öfkesini söyle...
Anlat bana, tanrıça, binbir düzenli
yaman adamı.

Musaların sevgilisi ozanın toplumda ne kadar saygı ve sevgi gördüğü *Odysseia*'da canlandırılan Demodokos tipinden bellidir. Bu tutum ve davranış Homeros'la başlar, İlkçağ'ın son demlerine kadar süregider. Musaların yetki alanları çağlar ve şairlere göre değişir. Genellikle şöyle bir bölümleme yapılır: Kalliope, destan şairi ya da lirik şiir; Klio, tarih; Polhymnia, pantomim; Euterpe, flüt; Terpsikhore, dans; Erato, korolu şiir; Melpomene, tragedya; Thalia, komedya; Urania, gökbilimi.

Musaların kendilerine özgü efsaneleri yoktur, tanrıların bütün şenliklerinde ezgi söyler, dans ederler, Thetis'le Peleus'un, Kadmos'la Harmonia'nın düğünlerinde bulunmuşlardır. Adlarının geçmediği şiir de hemen hemen yoktur.

Nausinoos: Kalypso ile Odysseus'un oğlu. *Theogonia*'nın son bölümünde adı geçer (1018).

Nausithoos: Kalypso ile Odysseus'un oğlu (Theog. 1017).

Neikos: Eris'ten doğma simgesel varlık, adı "kavga" anlamına gelir ve çoğul olarak kullanılır (Neikea).

Neilos: Nil nehri, Okeanos ile Tethys'in ilk çocuğu olarak adı geçer (Theog. 338).

Nemeia (Nemea): Yunanistan'da bir kent ve bir bölgenin adı. Efsanede Herakles'in öldürdüğü Nemeia aslanından söz edilir. Pontos ile Gaia soyundan Ekhidna'nın Orthos köpeğiyle birleşerek peydahladığı bir canavardır (Theog. 339, 331).

Nemertes: Nereus kızlarından biri (Theog. 262).

Nemesis: Nemesis, hem soyut bir kavramı simgeler, hem de tanrısal bir varlık olarak canlandırılır. Nyks, yani gece tanrıçası onu tek başına peydahlar (Theog. 223). *İşler ve Günler*'de Nemesis çoğul olarak kullanılır. "Soylar Efsanesi"nin sonunda, altın, gümüş ve bakır soyları gelip geçtikten sonra sıra demir soyuna gelince iyilik tanrıları yeryüzünden ayrılıp yerlerini Aidos ve Nemesis'e bırakacaklardır ve bütün belalar insanların üstüne üşüşeceklerdir. Aidos utanç, Nemesis de vicdan azabı olarak düşünülür. Nemesis tanrıların insanlardan öç almasını simgeler. Kimi zaman Erinyslerle birlikte düşünülen Nemesis, insanların ölçüsüzlüğünü, kendilerine olan aşırı güvenci cezalandıran bir tanrıçadır. Tragedya'da Ate ve Hybris ile birlikte önemli bir rol oynar.

Nereus ve Nereus Kızları: Nereus Deniz İhtiyarları'ndan biridir, Gaia'nın Pontos, yani Toprak'ın Deniz'le birleşmesinden doğmuştur. Hesiodos şöyle tanıtır onu (Theog. 233 vd.):

Deniz doğru sözlü Nereus'u yarattı:
En büyüğüdür o bütün çocuklarının,
babacan tanrı derler ona,
çünkü hem dürüst, hem yumuşak huyludur,
doğruluktan hiç ayrılmaz düşünceleri,
hep doğruluktan, iyiden yanadır.

Nereus Okeanos kızı Doris'le evlenir, Doris de, "ekin vermeyen denizin ortasında" tam elli kız doğurur Nereus'a. Bunlara Nereus kızları denir ve Homeros da, Hesiodos da ballandıra ballandıra sayarlar adlarını (İl.

XVIII, 38-49 ve Theog. 240-264), çünkü denizin köpüklü dalgalarını, renklerini ve çeşitli hallerini simgeledikleri gibi bu kızlar, efsanelerde önemli yer tutup rol oynayan kişiler de çıkmıştır aralarından: Akhilleus'un anası Thetis bir Nereus kızı, Tanrı Poseidon'un eşi Amphitrite de bir denizkızıdır. Nereus kızları, babalarıyla birlikte denizin dibindeki bir sarayda yaşarlar. Bu saray da Ege Denizi'nde, Knidos, yani Tekirburnu açıklarındaki bir mağaradaymış. Orada altın tahtların üstünde oturumuş Nereus'un birbirinden güzel elli kızı. Su yüzüne pek çıkmazlarmış, Nereus kimi kez yüze çıkarmış, beline kadar. İşte o zaman, elli denizkızı, deniz yüzünde oynayan ve koro halinde türkü söyleyen bir dans ve ezgi çemberi ya da çelengiyle sararlarmış onu çepeçevre. Nereus kızları günlerini iplik dokumak, nakış yapmak ve şarkı söylemekle geçirirler, dalgalarla oynaşırlar, yunusbalıkları ve efsanevi deniz yaratıklarıyla birlikte yüzüp gezerlermiş. Nereus kızları Amphitrite'nin alayında yer alırlar. Kimi zaman bir olaya karışıp yeryüzüne geldikleri de görülür. Akhilleus arkadaşı Patroklos ölünce derin bir yasa kapılır, anası Thetis'i yardıma çağırır, o da kız kardeşleri Nereus kızlarına dert yanar (İl. XVIII, 38 vd.):

Ulu anası bir çığlık attı, başladı
inlemeye,
tekmil tanrıçalar sardı çevresini,
denizin dibinde ne kadar Nereus kızı
varsa...

(Birkaç dize adları sayılır):

Deniz dibinde daha ne kadar
Nereus kızı varsa
doldurmuşlar gümüş ışınlarla
mağarayı,
hepsi de durmadan dövüyorlardı
göğüslerini.

Thetis'in ardından, dalgaları yara yara Troya'ya giderler ve orada kıyıya çıktıkları bile görülür. Nereus, bütün deniz tanrıları gibi biçim değiştirmek yetisine sahiptir. Herakles Nereus'tan Batı Kızları'nın bahçesine varmak için yolu sorunca Deniz İhtiyarı cevap vermemek için bir sürü hayvan biçimine girer, Nereus kızları da yiğide yardım ederler ve babalarından istediği bilgileri nasıl alabileceğini öğretirler ona.

Nesaie: Nereus kızlarından biri (Theog. 249).

Neso: Nereus kızlarından biri (Theog. 261).

Nessos: Okeanos ile Tethys'ten doğma bir ırmak (Theog. 341). Nessos Herakles efsanesinde önemli bir rol oynayan bir at adam olarak canlandırılır. bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 276.

Nike: Nike zaferi simgeleyen bir tanrıçadır. Kanatlı, hızla uçan bir kız olarak canlandırılır. Hesiodos'a göre, Nike Pontoslular soyundan Pallas'la Okeanos kızı Styks'ten doğmadır (Theog. 384). Olympos tanrılarından önceki kuşaktan olduğu halde, kimi mitograflar onu Athena'nın oyun arkadaşı olarak gösterirler. Nike, Tanrıça Athena'nın bir ek adı olduğu gibi Atina'da Zafer tapınağı da Athena'nın sayılırdı.

Notos: Adı Türkçe Lodos diye anılan güney rüzgârı. Hesiodos'a göre bütün rüzgârlar gibi Notos da

Astraios'la Eos'un oğludur. bkz. Rüzgârlar.

Nyks (Gece): Adı gece anlamına gelip yeryüzü karanlığını simgeleyen Nyks, Hesiodos'un *Theogonia*'sında önemli bir rol oynar. İlk öğelerin doğuş süreci şöyle anlatılır Theonogia'da: Khaos'tan önce Gaia, sonra Erebos'la Nyks, yani yer altı ve yeryüzü karanlıkları çıkar. Nyks'le Erebos sevişip birleşirler, bu birleşmeden Aither'le Hemera, Esîr'le Gün, yani ışıksal varlıklar doğar. Sonra Nyks kendi kendine üretmeye koyulur, ortaya çıkardığı varlıklar kötülüğü, açlığı, yıkım ve ölümü simgeleyen karanlık güçlerdir: Üç ölüm tanrısı Moros, Ker, Thanatos; Hypnos (Uyku) ve Oneiros (Düş); Hesperides, yani Batılı gece kızları; kader tanrıçaları Klotho, Lakhesis, Atropos; öç tanrıçası Nemesis ve kavga tanrıçası Eris; bir de her türlü kavga, dövüş, katil, çekişme, didişmeyi simgeleyen tanrılar; gaflet tanrıçası Ate, belleği uyuşturan Lethe Irmağı ve en sonunda "belaların en kötüsü olan ant tanrı Horkos". Hesiodos Hades dünyasını anlatırken Gece'ye ve ondan doğmuş varlıklara büyük bir yer ayırır ölüler arasında. Bütün bu adlara ayrı ayrı bakınız.

Nympha: Aslında başı örtülü, yani gelin anlamına gelen nympha kırlarda, sularda, ormanlarda yaşayan doğal ve tanrısal varlıkların dişi olanlarına verilen addır. Homeros'a göre nymphalar Zeus'un kızlarıdır. Olympos'ta toplantıya çağrılınca tanrılar, nymphalar da gelir katılırlar (İl. XX. 6 vd.):

Themis dört bir yana gidip buyurdu tanrılara,
gelip, Zeus'un evinde toplanın dedi.
Okeanos'tan başka hiçbir ırmak gelmemezlik etmedi,
gelmemezlik etmedi hiçbir nymphe,
ne güzel korularda, ne dere kaynaklarında oturanlar,
ne de yeşeren çayırlarda oturanlar.

Nymphalar ikinci derecede önemli tanrıçalar sayılmakla birlikte, doğa ve insanlar üstüne etkili ve güçlü bilinirler, bu yüzden de büyük tanrıçalar gibi "yüce" ve "ulu" sıfatlarıyla anılırlar: Doğadaki yerlerine göre adları değişir: Dryas, Hamadryas, Naias, Oreas adlı periler birer nympha sayılır, Nereus kızları da denizde yaşayan nymphalardır. Nymphaların Zeus, Hermes, Apollon, Dionysos gibi büyük tanrılarla ilişkileri olduğu, Kirke ve Kalypso gibi nymphaların Odysseus gibi bir ölümlüye gönül verdikleri masal ve efsanelerde uzun uzadıya anlatılır. Doğa içinde yaşadıkları için asıl erkek arkadaşları Pan, Satyrler, Silenler ve Priapos'tur. Bu cinlerle türlü ilişkiler kurarlar, ama nymphalar çokluk erkekten kaçar, erkek düşmanı perilerse Artemis'in avcı kızları arasında yer alır. Çeşitli nymphalar ve efsaneleri için adlarına bakınız.

Obriareus: Obriareus yahut Briareus, Yüzkollu Devlerden biri.

Odysseus: Homeros destanının ünlü kahramanı Odysseus'un adı *Theogonia*'da iki kez geçer, Kirke ve Kalypso ile birleşmeleri dolayısıyla (Theog. 1012, 1017) Odysseus ve *Odysseia* için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 282-288.

Oidipus: Ünlü tragedya kahramanı Oidipus'un adı *Soylar mythos*'unda bakır ile demir soyları arasında yer alan Kahramanlar Soyu'ndan söz ederken geçer (İşl. 163). Oidipus efsanesi için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 288-89.

Oizys: Yıkım, bela anlamına gelen soyut kavram. Nyks'in ürettiği simgesel varlıklar arasında sayılır (Theog. 214).

Okeanos: Hesiodos'a göre, Toprak Ana Gaia Khaos'tan çıkar çıkmaz kendi kendine Uranos'la Pontos'u, yani Gök'le Deniz'i yaratır, sonra da Uranos'la "sarmaşıp kucaklaşıp doğurdu derin anaforlu Okeanos'u" (Tab. 1, 2). Okeanos, Gaia'nın on iki Titan evladından birincisidir. Ama Titanlar arasında ayrı bir rol oynar, tanrı kuşaklarının kavgasına karışmamış, dünyanın ucuna çekilip oraya yerleşmiştir. Yunan erken İlkçağ'ının dünya görüşüne göre, yeryüzü yuvarlak ve yassı bir diske benzer, Okeanos bu diski çepeçevre sarar. Okeanos aslında bir deniz gibi değil, evrensel bir ırmak ve ırmakların babası olarak tasarlanır. Derin anaforlu, burgaçlı diye nitelenmesi akan bir su olduğundandır. İnsan dünyanın ucuna doğru hangi yönden giderse gitsin Okeanos'la karşılaşır. Bu ırmak dünyanın batı, kuzey, doğu ve güneyinde aşılmaz bir sınırdır. Güneş Tanrısı Helios akşam Okeanos'ta batar, ertesi sabah gene Okeanos sularından doğup yükselir. Batı Kızları'nın bahçesi Okeanos kıyılarındadır (Herakles). Odysseus Ölüler Ülkesi'ne varmak için Okeanos kıyılarına gelir. Anası Antikleia şaşar buraya kadar gelebildiğine (Od. XI, 155 vd.):

Nasıl geldin, çocuğum,
sisli karanlıklar ülkesine, diri diri?
Yaşayan insanlar kolay kolay
göremez buraları,
büyük ırmaklar var arada, korkunç
akıntılar var:
Önce Okeanos var, bulamazsın bir
sığ yerini,
sağlam yapılı bir gemin yoksa
aşamazsın onu.

Sonraları coğrafya bilgileri artınca, Okeanos büyük denizlere, özellikle Batı'da Atlantik Okyanusu'na verilen ad olmuştur. Hesiodos *Theogonia*'da Okeanos'un Titan kız kardeşi Tethys'le evlendiğini söyler. Denizde dişi unsuru simgeleyen Tethys'in ürettiği yaratıklar sayılmakla bitmez. Okeanos'la Tethys'ten, önce bütün ırmaklar meydana gelir. Bunların birkaçı sayılır *Theogonia*'da, toplamının üç bin olduğu söylenir.

Okeanos'la Tethys'ten doğma üç bin dişi varlık da vardır: Okeanos kızları. Bunların arasında Metis, Dione, Thetis, Eurynome, Philyra gibi tanrı ya da kahramanlarla birleşmiş ünlü kişiler bulunur. Okeanos'la Tethys tanrılardan uzak, kendilerine göre bir hayat sürerler. Olympos tanrılarından bazılarını saraylarında konuk ettikleri de olur. *İlyada*'da Hera şöyle anlatır (İl. XIV, 200 vd.):

Gidiyorum bol besi veren toprağın
bir ucuna,
tanrıların atası Okeanos'la, ana
Tethys'i görmeye,
onlar almışlardı beni Rheia'nın elinden,
saraylarında iyice beslemişler,
büyütmüşlerdi.

Aiskhylos'un Prometheus tragedyasında Okeanos Zeus'a karşı ayaklanan Titan'ı Olympos tanrılarıyla barıştırmaya uğraşan bir arabulucu rolünde çıkar karşımıza. Koro da Okeanos kızlarından meydana gelmiştir. Okeanos'un uzlaştırıcı tutumu Prometheus tarafından şiddetle kınanır, tanrı da çabalarından vazgeçerek yatağına döner.

Olmeios: Helikon Dağı'nda bir kaynak. "Musalara Sesleniş"te adı, Permessos ve Hippokrene ile birlikte geçer (Theog. 6).

Olympos: Olympos Yunanca bir kelime değildir. Bu adın kaynağı ve anlamı büsbütün açıklanmamışsa da, eski Anadolu dillerinden geldiği ve genellikle yüksek dağ anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dorukları gökte bulutlara karışan ulu dağların tanrılara konut olduğu inancı Yunan'a Sümer'den gelmiş olabilir. Nitekim Olympos tanrıları diye anılan Zeus kuşağı yalnız Olympos Dağı'nda görülmez – ki asıl Olympos Dağı yanlış bir düşünceye göre Makedonya-Tesalya'da bilinir– İda Dağı gibi başka yüksek dağlarda da toplanırlardı. Ayrıca Anadolu'da sayısı yirmiye varan Olympos adlı dağlar olduğu gibi, Girit'te, Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da bu adı taşıyan dağlar çoktur. Homeros destanlarında tanrılar Olympos Dağı'nda şölen yapar, insan sorunlarını tartışır, toplantılarda aralarında sohbet ya da kavga eder gösterilirler. Olympos daha çok Gök Tanrısı Zeus'un merkezidir, Apollon ve Musalar gibi oyun ve ezgiden hoşlanan tanrılar Parnassos, ya da Helikon dağlarında toplanmaktadırlar. Olympos ve Olymposlu tanrıların adı Hesiodos'un *Theogonia*'sında sık sık geçtiği gibi, iki kuşak arasında, yani Titanlarla Zeus kuşağı arasında olan büyük çatışma da Olympos Dağı ile Othrys Dağı'nda geçer. *Theogonia*'ya göre bu savaşta Titanlar Othrys Dağı'nda mevzilenmişler (Theog. 630 vd.), Olympos tanrıları ise kendi konutları olan Olympos tepesinde. On yıl sürdüğü söylenen cenk (636) Yüzkolluların araya girmesiyle büsbütün kızışır ve gök gürültüleriyle çakan şimşekler arasında koca Olympos'un temelinden sarsıldığı ve depremin Tartaros'a kadar yankılandığı söylenir (Theog. 680-87).

Oneiros: Adı düş, rüya anlamına gelen simgesel varlık. Nyks'in çocuğu ya da çocukları, çünkü Ölüm ve Uyku (Thanatos ve Hypnos) tekil olarak gösterildiği halde, Oneiros bir sürü olarak betimlenir (Theog. 212).

Orthos: Ejderler soyundan olup Ekhidna ve Typhon'dan doğma bir köpeğin adı. Bu köpek Geryon'un öküzlerini beklerken Herakles eliyle öldürülür (Theog. 293, 309, 327).

Othrys: Thessalia'da bir dağ. Adı *Theogonia*'da bir kez geçer (632) ve Titanlarla Olympos tanrıları arasındaki cenkte Titanların Othrys Dağı'nın tepesinde dövüştükleri söylenir.

Pallas: Krios ile Eurybie'nin Titan oğlu, Astraios ile Perses'in kardeşi. Pallas Okeanos kızı Styks ile birleşir ve Zetos, Nike, Kratos ile Bie'yi meydana getirir (Theog. 376, 383). Tanrıça Athena'nın adına eklenen Pallas'ın Titanlar

soyundan bu Pallas ile bir ilişiği olup olmadığı pek bilinmez. Pallas Athena adı *Theogonia*'da yalnız bir kez geçer (577), bu dizenin de sonradan eklenmiş olduğu sanılır.

Pandion: Atina kralı, Prokne ile Philomela'nın babası. Pandion, kızı Prokne'yi Trakya kralı Tereus'a verir, Prokne İtys adlı bir oğlan doğurur, ama Tereus Philomela ile ilişki kurar, bunu kız kardeşine söyleyememesi için de dilini keser. İki kız kardeş Tereus'tan öç almak için birleşirler ve İtys'i kesip babasına yedirirler. Tanrılar bu korkunç cinayet karşısında Prokne'yi bülbüle, Philomela'yı kırlangıca, Tereus'u da hüthüt kuşuna dönüştürürler. Pandion'un kızı diye Philomela'nın adı *İşler ve Günler*'de bir tek kez (568) geçer.

Pandora: Pandora efsanesi Hesiodos'un eserinde önemli bir yer alır, Prometheus efsanesiyle sıkı sıkıya bağlı olarak *Theogonia*'da (570-612) ve *İşler ve Günler*'de (42-105) uzun uzadıya anlatılır. Prometheus tanrılardan ateşi çalarak insanlara verince, tanrılar bu suçuna ceza olarak hem İapetos oğulları soyunun hem de bütün insanlığın başına bela olsun diye kadını yaratırlar. İki öyküde de kadının nasıl bir özenle tanrılarca yaratıldığı ve Prometheus'un ahmak kardeşi Epimetheus'un aklını çeldiği belirtilir. Kadın bütün kusurları ve zaaflarıyla Epimetheus'a dert olmakla kalmaz, tanrıların kendisine verdikleri bir kutuyu da açarak bütün salgın ve hastalıkların dünyaya yayılmasına neden olur. Merakını yenemeyen dişi yaratık son anda kutunun kapağını kapamaya çalışır, ama umuttan başka bütün dertler, belalar artık kutudan fırlamış olur. Hesiodos da bu meseli kadının yeryüzünde ne denli bir bela olduğunu vurgulamak için abartarak anlatmaktadır. Pandora efsanesi Ortadoğu ve özellikle Sami kaynaklı bir efsane olsa gerek, çünkü ilk kadının yaratılışı, yani Âdem ile Havva efsanesinin Yunan *mythos*'una aktarılmış bir kopyasına benzer. Kadını her kötülüğün, her türlü dert ve belanın başlangıcında görmek Yunan görüşlerine uymaz, nitekim Hesiodos'tan sonra bu efsaneyi pek işleyen olmamıştır. Yunan yazınında Homeros'un şiiri ve onun yansıttığı iyimser, gülümser dünya görüşü ağır basmış, karamsarlığı olduğu kadar kadın düşmanlığını, kadını hor görmeyi ve her türlü kötülüğü ve suçu ona yükleme eğilimini silip süpürmüştür.

Panopeia: Nereus kızlarından biri (Theog. 250).

Parthenios: Okeanos ile Tethys'in oğullarından bir ırmağın adı. Karadeniz'e dökülen Bartın çayı olduğu sanılır (Theog. 344).

Parnassos: Eteğinde eski adıyla Pytho, sonradan Delphoi diye anılacak olan Apollon'a adanmış kutsal kentin bulunduğu dağ (Theog. 499).

Pasithea: Nereus kızlarından biri (Theog. 246).

Pasithoe: Okeanos kızlarından biri (Theog. 352).

Pegasos: Medusa'nın kanından doğma kanatlı at. Gorgolar arasında yalnız Medusa ölümlüydü ve Perseus onun kafasını kesince, kanın-

dan iki varlık ortaya çıkmış: biri Pegasos, öteki Khrysaor (Theog. 281). Hesiodos, Pegasos adının kökenini şöyle açıklar: Pegasos, tekil olarak kaynak, çoğul olarak sular anlamına gelen "pegepegai"dan türemiştir, Pegasos Okeanos kıyılarında, onun sularından çıkma olduğu için bu adı almış; ayrıca bu kanatlı at pınar ve çeşme başlarında bulunmaktan hoşlanırmış. Bir gün ayağını yere vurarak Helikon Dağı'nın eteğinde Hippokrene, yani at çeşmesini meydana getirmiş. Bellerophontes'in Pegasos atına binerek Khimaira'yı öldürdüğüne de atıf vardır *Theogonia*'da (325).

Peitho: Okeanos ile Tethys'in kızlarından biri (Theog. 349). Adı "kandırma, baştan çıkarma" anlamına gelir ve bu sıfatıyla Aphrodite'nin alayında yer alır, nitekim Zeus, Tanrı Hephaistos ile Tanrıça Athena'ya Pandora'yı süsleme görevini verince, Kharitlerle birlikte Peitho da yaratılan güzel kızın boynuna altın gerdanlıklar geçirir, bu kılıkla Pandora erkeği baştan çıkarma, kandırma çabasına girişir.

Peleus: Akhilleus'un babası, Tanrıça Thetis'in ölümlü kocası (Theog. 1006).

Pelias: İason'un babası Aison'un üvey kardeşidir, yeğenini tahttan uzaklaştırmak için Karadeniz'de Kolkhis ülkesinden altın postu almaya gönderir onu, bu serüvenden canlı dönmeyeceğini umarak. İason kendisine tutulan Medeia'nın yardımıyla altın postla birlikte Yunanistan'a dönünce, büyücü Medeia Pelias'ı gençleştirme bahanesiyle kızlarına kestirip bir kazanda pişirtir (Theog. 996).

Pemphredo: Phorkys ile Keto'dan doğma Graia denilen yaratıklarırın biri. Doğar doğmaz ihtiyarlayan Graiaların adı "kocakarı" anlamına gelir (Theog. 273).

Peneios: Okeanos ile Tethys'in ırmak oğullarından biri, Tesalya'da akan bir ırmak (Theog. 343).

Permessos: Helikon Dağı'nda akan bir pınar (Theog. 5).

Perseis: Okeanos kızlarından Perseis, Tanrı Helios ile birleşerek Kirke, Aietes, Pasipbae gibi yarı ölümsüz varlıklar meydana getirir (Theog. 356, 957).

Persephone: Zeus ile Demeter'in kızı. Kore, yani genç kız olarak da anılır. Yer altı ülkesinin kralı Tanrı Hades tarafından kaçırılınca Demeter'in yası ve sonunda Zeus'un kızının altı ay yer altında, altı ay yeryüzünde, anasının yanında kalmasına karar vermesi Yunan *mythos*'una yansımış Doğulu bereket efsanesidir. *Theogonia*'da Persephone Hades'in karısı "korkunç" olarak nitelendirilir (Theog. 768).

Perses: Krios ile Eurybie'nin oğlu, Astraios ile Pallas'ın kardeşi. Perses Asteria ile evlenir ve Hekate'yi üretir (Theog. 377, 409).

Petraie: Okeanos kızlarından biri (Theog. 357).

Phaethon: Şafak Tanrıçası Eos ile bir ölümlü insan olan Kephalos'un oğlu, adı "parlak, parıldayan" anlamına gelir (Theog. 987). Başka bir kaynağa göre Phaethon şafak tanrıçasının değil de, Helios, yani Güneş tanrının oğludur. Bu sıfatla Güneş'in arabasıyla atlarını bir gün alır ve kendi başında Helios'un yolunu yapmaya koyu-

lur, ama yeryüzüne fazla yaklaştığı için dünya tutuşur, Phaethon da Zeus'un fırlattığı yıldırımla çarpılıp ölür. Bu efsane için bkz. *Mitoloji Sözlüğü*, s. 311-12.

Phasis: Okenaos ile Tethys'ten doğma ırmaklardan biri (Theog. 340). Karadeniz'in Rusya sınırındaki Poti Irmağı ile bir tutulur.

Pherusa: Nereus kızlarından biri (Theog. 248).

Phiks: Ekhidna'nın Orthos ile birleşerek ürettiği canavarlardan biri (Theog. 326). Konutunun Boiotia dağlarında olduğu söylenen bu yaratık sonradan Sphinks ile karıştırılmıştır.

Philotes: Kara Sevda diye çevirdiğimiz (Theog. 224) Philotes Gece'nin tek başına ürettiği simgesel varlıklardan biridir.

Philyra: At adam Kheiron'un anası (Theog. 1002). Bir efsaneye göre Philyra'ya Kronos gönül vermiş ve karısının kıskançlığından korktuğu için ona at biçiminde yaklaşmış, bu yüzden oğlu yarı at yarı insan biçiminde doğmuş.

Phobos: Savaş Tanrısı Ares ile Tanrıça Aphrodite'den doğmuş ve savaşta korkup kaçışı simgelendiren tanrısal varlık. Deimos'un kardeşi olarak gösterilir (Theog. 934).

Phoibe: Uranos ile Gaia'dan doğma, dişi Titanlardan biri. Phoibe kendisi gibi Titan soyundan olan Koios ile evlenir ve Leto ile Asterie'nin anası olur (Theog. 136, 404).

Phoibos: Apollon'un ek adı, parlak anlamına gelir (Theog. 14).

Phokos: Adı fok balığı anlamına gelen Phokos, Nereus kızı Psamathe (psamathe de kum, kumlu anlamına gelir) ile Aigina Kralı Aiakos'un oğludur, Aigina adasından ayrılmış ve Yunanistan'da Phokis bölgesini kurmuş (Theog. 1004).

Phonos: Adam öldürme, katil anlamına gelen Phonos *Theogonia*'da (228) çoğul olarak kullanılır ve Eris'ten doğma olumsuz simgesel varlıklar arasında yer alır.

Phorkys: Gaia'nın Pontos'tan olan çocuklarından biri, Nereus, Thaumas, Keto ve Eurybie'nin kardeşi. Phorkys Keto ile evlenir ve Graialarla Gorgoları üretir (Theog. 237, 270, 333, 336).

Pieria: Makedonya'da Olympos Dağı'nı çevreleyen bölgenin adı. Mnemosyne bu yörede Zeus ile sevişerek Musalara gebe kalmış (Theog. 53).

Pleiad Yıldızları: Ülker ya da Yedi Kardeşler denilen yıldız topluluğu. Pleiadların adı *Theogonia*'da değil de, yalnız *İşler ve Günler*'de geçer (383, 572, 615, 619).

Pleksaure: Okeanos kızlarından biri (Theog. 353).

Plotho: Nereus kızlarından biri (Theog. 243).

Pluto: Okeanos kızlarından biri (Theog. 355).

Plutos: Tanrıça Demeter'in ölümlülerden Giritli İasion ile birleşerek doğurduğu simgesel bir tanrı: Plutos zenginlik anlamına gelir ve bereket tanrıçası ile bir çiftçinin birleşmesini simgeler (Theog. 963).

Polydore: Okeanos kızlarından biri (Theog. 354).

Polhymnia: Musaların biri, adı "çok ezgili, övgülü" anlamına gelir ve pantomim sanatını simgeler (Theog. 78).

Polydoros: Kadmos ile Harmonia'nın oğludur. Semele, Agaue ile

Autonoe'nin kardeşi (Theog. 968).

Ponos: Acıyı, ıstırabı simgeler, Eris'ten doğmuş kavramsal tanrılar arasında yer alır (Theog. 226).

Pontoporeia: Nereus kızlarından biri, adı "denizi geçen" anlamına gelir (Theog. 256).

Pontos: Adı deniz anlamına gelen Pontos, Gaia'nın tek başına meydana getirdiği bir tanrısal varlıktır. Gaia Pontos'u ürettikten sonra onunla birleşir ve denizle ilişkili ve çoğu azman ya da olağanüstü olan tanrılar doğurur: Nereus, Thaumas, Phorkys, Keto ve Eurybie. Efsanelerde adları geçen azman ve canavarların hemen hepsi Pontos soyundan üremedir (Theog. 107, 132, 233).

Poseidon: Olymposlu tanrılar arasında denizi simgeleyen ve denizin mutlak hâkimi sayılan Poseidon Homeros destanlarında Poseidaon diye anılır; Poti-dan'dan türeme bu ad başka Hint-Avrupa dillerindeki biçimiyle karşılaştırılacak olursa, "denizin efendisi" anlamına gelir. *Theogonia*'da Poseidon, Kronos'la Rheia'nın oğlu olarak gösterilir. Kronos öbür çocukları gibi Poseidon'u da doğar doğmaz yutar, sonra Zeus anası Rheia'nın yardımıyla kaçırılıp babasına öbür kardeşlerini kusturunca Poseidon'a da deniz egemenliğini verir. Poseidon sonra Amphitrite ile evlenir ve Triton'u üretir. Destanlarda Poseidon'a verilen sıfat "Enosigaios", yani yeri sarsan, titretendir. Poseidon elinde tuttuğu üçlü yabayla yalnız dalgaları kabartıp denizi altüst etmekle kalmaz, toprakları da çepeçevre sarar. Güçlü bir tanrıdır, Zeus'la boy ölçüşmekten çekinmez, onun buyruklarına baş eğmekten hoşlanmadığı gibi, öbür tanrılarla birlik olup tanrılar babasını zincire vurmaya bile kalkışmıştır (İl. I, 400). Troya Savaşı'nda keyfine göre kimi zaman Akhaları, kimi zaman Troyalıları tutar. Poseidon Odysseus'a karşı dinmez bir kin besler. Bunun nedeni de oğlu Polyphemos'un tek gözünü kör etmesidir. Yüzü Yanıklar'dan dönüşünde deniz tanrısı Odysseus'u bir sal üstünde görür, kendi kendine öfkeli öfkeli konuştuktan sonra eyleme geçer (Od. V, 291 vd.):

Böyle dedi, yığdı bulutları üst üste
bir anda allak bullak etti denizi,
üçlü yabasını tutuyordu elinde,
salıverdi çeşitli yellerin kasırgasını tekmil,
toprağı, denizi kapladı bulutlarla,
karanlık boşandı göklerden,
Euros'la Notos ve uluyan Zephyros,
ve koca dalgalarla açık gökten kopan Boreas
estiler dört bir yandan boğuşa boğuşa.

Zeus'un buyruğuyla Odysseus'un İthake'ye dönmesini önleyemeyince, bu kez onu kurtaran Phaiaklar üstüne yağdırır öfkesini. Adının geçtiği başlıca efsaneler şunlardır: Apollon'la birlikte Troya surunun yapılmasını üzerine alır, Laomedon sözleşilen ücreti ödemeyince denizden bir canavar salar kıyılara. Laokoon'un ölümüne de gene bir deniz canavarı sebep olur. Poseidon yakınlarının ya da tuttuğu kimselerin yakarmalarını dinler, dileklerini hiç şaşmadan gerçekleştirir.

Birçok şehirlerin koruyucusu olmak için başka tanrılarla yarışmaya girdiği ve çokluk onlara yenildiği görülür: Örneğin Atina halkı Poseidon'un tuzlu gölü yerine Athena'nın zeytin ağacını seçer. Poseidon'un aşkları da efsane konusu olmuştur. Asıl karısı Amphitrite ile denizin altındaki sarayda –ki bu saray Ege kıyılarında İmroz ya da Tenedos'un dip yarlarında bilinir– rahat bir ömür sürer. Ne var ki ürettiği döller hep dev, azman ya da yamyamdır. Amphitrite'den çocuğu olmamıştır.

Polynoe: Okeanos kızlarından biri (Theog. 258).

Prometheus: Hesiodos'un iki eserinin de en önemli, en ilginç ve en düşündürücü kişisi olan Prometheus eski Yunan yazınının başka yapıtlarında da büyük bir yer tuttuğundan bu tanrı üstüne yaptığımız bir incelemeyi burada olduğu gibi vermeyi uygun gördük. Prometheus, Titanlar soyundandır: Hesiodos'a göre İapetos'la Okeanos kızı Klymene'nin oğludur. Bu Titan çiftinin dört oğlu olur: Atlas, Menoitios, Prometheus ve Epimetheus. Dördünün de kaderi tüyler ürperticidir: Zeus, Atlas'ı dünyanın ucuna dikip gökkubbesini omuzlarına yükler, Menoitios'u yıldırımla çarparak yerin dibine kapatır, Prometheus'u zincirlerle bir sütuna bağlar ve karaciğerini bir kartala yedirir, Epimetheus'un başına kadın belasını salar. Neden bu eşi görülmedik, olağanüstü cezalar? İapetos oğulları Titan soyundan oldukları için mi? Hayır. Zeus'un İapetos oğullarına özel bir hıncı vardır, bu hıncın asıl nedenini de onlara verilen sıfatlardan anlıyoruz: Bu Titanların dördü de kafa gücünden pay almışlardır, akıldan yana üstündürler ve bu üstünlükleriyle övünüp Zeus'a karşı gelmeye yeltenirler. Akıl gücüyse Zeus'un tekelindedir, o bu güçle ele geçirmiştir dünya egemenliğini. Bu gücü başkasında görmek dinmez bir öfke doğurur içinde. Prometheus da bu öfkeyi körükler durur: Sivri aklını, geleceği önceden görme gücünü Zeus'u aldatmak, kuşkulandırmak, küçük düşürmek için kullanır. Burada Hesiodos'un pek üstünde durmadığı, Aiskhylos'un alabildiğine işlediği bir temaya ışık tutmalıyız: Üçüncü devrimin hazırlanması. Adı "önceden gören" anlamına gelen Prometheus kâhindir ve Gaia, Kronos'a nasıl devrileceğini haber verdiyse, Prometheus da Zeus'un bir gün tahtından düşeceğini bilir. Aiskhylos'a göre Prometheus, Klymene'nin değil, başka bir adı Themis (Adalet) olan Gaia'nın oğludur. Bu bilgiden edindiği üstünlükle Prometheus, Zeus'u sürekli bir kuşkunun baskısı altında tutar. "Prometheus" tragedyasının ekseni olan bu tema Hesiodos'ta da sezilir. Ancak onu göz önünde tutarsak, Mekone olayını gereğince anlayabiliriz. "*Theogonia*" da (535-560) anlatılan bu efsane etiyolojik, yani açıklayıcı bir nitelik taşır: Kurban törenlerindeki bazı geleneklerin nereden geldiğini bildirir; ama bizim için asıl önemi Zeus-Prometheus kavgasını bambaşka bir motif üstüne kurmasıdır: Prometheus başlangıçtan beri

insanlardan yanadır, onlara dayanarak Titanların öcünü almak ve Olymposluların egemenliği yerine insanların egemenliğini getirmek emelindedir. Yeni bir devrimin hazırlayıcısıdır. Zeus'u aldatarak onu insanlara karşı kışkırtır. Kurduğu düzen tanrılar için küçük düşürücüdür. Zeus bile bile aldanır, ama oldubittiyi önleyemez. Bu onur yarasından öç almak içindir ki, ateşi vermez olur insanlara. Prometheus da tanrıyı bir daha aldatır ve ateşi çalıp götürür insanlara verir, iki kez küçük düşürülen tanrılar tanrısı artık kaba kuvvete başvurmak zorundadır: Eşi görülmedik, korkunç cezaları salacaktır Prometheus'un başına. Hesiodos'un öyküsünde Aiskhylos'un Prometheus'unu, giderek Goethe'nin verdiği Prometheus yorumunun tohumlarını bile bulabiliriz: Zeus aldatılmış, insanların gözünde küçük düşürülmüş, gülünç olmuş bir tanrıdır. Egemenliği gerçek bir güce dayanmaz, çünkü akıl gücü tanrılardan insanlara geçmiştir. Devrim, üçüncü ve son devrim olmuş bitmiştir: insan kendi gücünün bilincine varmış, tanrıya karşı ayaklanmıştır. Ona isterse tapar, isterse hiçe sayar onu, güçsüz ya da güçlü olduğu oranda tapar ya da hiçe sayar. Tanrı, insanın elinde bir oyuncaktır, asıl tanrı, yani asıl yaratıcı, insanın kendisidir. Aiskhylos'un "Prometheus"unda yalnız tanrıların rol oynadığı belirtilir durur. Oysa bu tragedya bütün koşulları ve sorunlarıyla insanlık dramını yansıtır demiştik. Prometheus insanın temsilcisidir, içinde çırpındığı olaylar da günümüzün deyimiyle politik diye nitelenebilecek insan toplumlarına özgü olaylardır. Ama Prometheus ne bakımdan insandır ve dramı niçin insanlığın dramı oluyor? Prometheus ateşi tanrılardan çalmış ve insanlara vermiş, tanrıların kurmuş olduğu düzene karşı geldiği için de zincire vurulmuş, yaman bir ceza çekmektedir. Mıhlanmış olduğu kayadan bize seslenip eylemini, eyleminin uyandırdığı tepkiyi, kendini ve karşısındakileri eleştirip değerlendirmektedir. Prometheus olayını bugün bir tiyatro yazarı ele alsa, karşımıza bir yargılama sahnesi koyar ve tutuklusu, tanıkları, yargıçlarıyla bir duruşmayı canlandırırdı. Biz de örneğin Kafka'nın "Duruşma"sını inceler gibi inceleyelim "Zincire Vurulmuş Prometheus"u. Anlayışına, günümüzün gözüyle ancak bu yoldan varabiliriz. Prometheus savunuyor ve ne diyor bu savunmada? İki kavram üstünde durup direniyor, değer olarak benimsediği iki kavram: Bilinç ve özgürlük. Bilinç ve özgürlük insana özgü değişmez değerler olarak her zaman ve uygar her toplumda benimsenegelmiştir. Bunları savunurken Prometheus bugün de bir sanığın duruşmada başvuracağı kanıtlamaya başvuruyor: Ne yaptımsa, diyor, bile bile yaptım. Eyleminin uzun bir düşünme ve tartışma sonucu bilinçli ve istemli bir eylem olduğunu ileri sürerek, bu eylemin suç olarak yorumlanmasından doğacak bütün tepkilere sonuna kadar katlanmaya hazır olduğunu bildiriyor. Bu bilinç

hem bir gurur, hem bir katlanma duygusu doğuruyor içinde. Şu sözlerle dile getiriyor duygularını:

Ama ben biliyordum başıma gelecek
olanı:
Bile bile, isteye isteye suç işledim.
Bana gelince, ben bu çileme
katlanacağım.

Çilesine katlanamayıp ölmeyi özleyen İo'ya Prometheus şöyle der:

Benim acılarıma hiç katlanamazdın
demek!
Kader ölmeme de izin vermiyor
benim:
Yalnız ölüm kurtarabilirdi beni,
Oysa benim işkencelerimin sonu yok
Zeus tahtından düşmedikçe.

Hiçbir umuda yer vermeden düşünce ve davranışında direnen Prometheus'un bu bilinçli tutumunu başkaları anlamaz ve gurur ya da kibir diye nitelerler. Koro şöyle der:

Sözünü sakınmıyorsun,
başına gelen boyun eğdirmiyor sana.

Okeanos da şöyle:

Yine de uslanmış değilsin,
diretiyorsun,
dertlerine dert katmaktan
korkmuyorsun.
Benden öğüt dinlersen, dikine gitme.

"Sözünü sakınmıyorsun" diye çevirdiğimiz Yunan "agan eleutherostomeis" deyimi, "dilin fazla özgür" anlamına gelir. Prometheus'a bilinci özgürlük sağlamaktadır. Dramın özündeki bu özgürlük-kölelik temasını, tragedyanın yazıldığı çağı göz önünde bulundurarak anlayabiliriz. V. yüzyıl Atina'sında kölelik de, zorbalık da yasalara uygun canlı kurumlardı. Prometheus herhangi bir köle gibi "desmotes", yani zincire vurulmuştur; işkencesinin büyüklüğü zincire vurulmuş olmasında değil, bir tanrı iken köle durumuna düşürülüp, köleliğinin bu kadar kötü koşullar içinde geçmesindedir. Ne var ki köleliği doğal ve olağan sayan bir ortamda Zeus-Prometheus ilişkisini bir sorun olarak ortaya atmak, yargılarcasına tartışmak ve hakkın köleden yana olduğunu belirterek zorbalığı bütün ayrıntılarıyla eleştirip yermek Aiskhylos'un tek başına giriştiği ve başarıyla sonuçlandırdığı koca bir iştir. Tragedyasına eşsiz bir değer veren bu sorunu adım adım inceleyebiliriz "Prometheus"ta. Titanları yenip yönetimi ele aldıktan sonra, Zeus bir düzen kurmaya girişmiştir. Bu düzende kendine krallık tahtını ayırdığı halde, öbür tanrılara da şeref payları, egemenlik alanları dağıtmıştır. Ne var ki bütün tanrılar paylarına düşen alanı yönetirken Zeus'un buyruğuna uymak zorundadırlar. Piyeste karşımıza çıkan tanrıların hepsi bu düzeni benimsemiş, Zeus'un buyruklarını isteyerek ya da istemeyerek yerine getirmektedirler. Tek başkaldıran Prometheus'tur. Kavga Zeus'la Prometheus arasındadır ve bir özgürlük-kölelik kavgasıdır. Evreni yöneten, tanrıların ve insanların egemeni Zeus özgürdür, prangaya vurulmuş, ıssız bir kayalıkta sonsuzluğa dek işkencelere mahkûm, ölümsüz olduğu için canına kıyma özgür-

lüğünden de yoksun Prometheus köledir. Ama bakalım gerçekten de öyle mi?
Prometheus'a kayaya çıkan Kratos (Güç) şöyle diyor:

Her varlık çoktan bir kaderle yükümlenmiş,
Tanrıların başıdır yalnız yükümlü olmayan:
"Zeus'tan başkası özgür değildir."

Olaylar da Kratos'un bu sözünü doğrulamaktadır: Sert, amansız, insafsız bir zorba gibi dünyayı keyfine göre yöneten Zeus her isteğini yüzde yüz gerçekleştirmektedir. Evren "Prometheus" tragedyasında Prometheus ve İo gibi Zeus'un kurbanları, Kratos, Bia, Hephaistos'la Hermes gibi Zeus'un uşakları, ve Okeanos gibi Zeus'un dalkavuklarıyla dolmuştur. Geçmişi yendikten sonra, Zeus bugün ve yarını da yasalarının tekeline geçirmişe benzer. Oysa gerçek tam tersinedir: Gerçekte Zeus köle, Prometheus özgürdür. Bu özgürlüğü Prometheus nasıl ele geçirmiştir? Burada efsaneyi bir yana itip kendi çağımızın egemenlik kavgalarına bakabiliriz: Yönetimi ele geçirmiş nice iktidar sahibi kişi ya da partiler vardır ki, karşılarına dikilip direnen tek tük düşünce sahiplerini susturup yok edebileceklerini sanırlar, oysa sonuç umduklarının tersine çıkar: İktidar sahipleri devrilir gider, düşünce sahipleri yener ve kalır. İnsan toplumunun bu değişmez yasasının bilincine varan Aiskhylos onu Prometheus diye bir efsanevi kişinin ağzından bildiriyor bize dek: Akıl gücü kaba güçten üstündür, düşünceye gem vurulamaz, özgür düşünce tutuklanamaz, susturulamaz, alt edilemez, olaylar nasıl gelişirse gelişsin, gelecekte egemenlik kaba kuvvetin değil, özgür düşüncenindir. Aiskhylos toplumların yönetiminde, geçmiş hal ve geleceği bu açıdan eleştirerek, bize eşsiz değerde bir politika dersi veriyor bu tragedyasıyla: Akıl gücünün kaba kuvveti nasıl yendiğini adım adım izledikten sonra, akıl gücü üstüne kurulan yönetimin akla ve özgür düşünceye saygıyı elden bırakıp ona sırt çevirince, nasıl zayıfladığını ve devrilmek tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini gösteriyor. Zeus bütün kurbanları, uşakları, dalkavuklarına karşın bir çocuk gibi zayıf ve çaresizdir: Onu yıkımdan kurtaracak tek kişi akıl gücünün taşıyıcısı Prometheus'tur. Zeus tutukladığı düşmanının elinde tutukludur aslında. Efsane, Prometheus'a, geleceği öngören bilici der, çağımızsa biliciye inanmaz, ama düşünürün akıl gücüyle geleceği öngördüğünü, insanlığa yaptığı bu hizmete karşılık kör iktidarların baskısına uğrayıp olmadık cezalara çarptırıldığını da bilir. Aiskhylos'un tragedyasını bu açıdan okuyun, göreceksiniz ki çağımızın dramını yansıtır.
Bu kadarıyla "Prometheus" politik piyesin ta kendisidir, ama Aiskhylos politika anlayışının en derinini yansıtmakla kalmamış, uygarlık değerlerinin ne olduğunu kavrayıp dile getirmekle insancı eserin en özlüsünü de vermiştir. Ateşi tanrılardan çalıp insanlara vermek ne demektir? Başkalarının bir efsane niteliğinden öteye götüremedikleri bu sembolü

Aiskhylos insanlık açısından ele alıp uygarlığın tarihçesini çizmek gibi tiyatro eserlerinde eşine rastlanmayan güç bir işi başarmaktadır. Düşüncesi gönlümüzün olaylarını aydınlatacak kadar derine giden bu yazarın sanat ustalığı da şaşırtıcıdır: Okuyucu dikkat etti mi ki başlangıçta Zeus'un uşakları Prometheus'u kaba güce başvurarak tutukladıkları sahnede, Prometheus bir tek söz söylemez: Kayaya kakılmasına, zincire vurulmasına ve Kratos'un sövüp saymalarına sessizce katlanır, ama tragedyanın sonunda Zeus'un casusu Hermes'le kölelik-özgürlük tartışmasında tanrıları beş paralık ettikten sonra, başına saldıkları doğal belaları bir bir izleyip diliyle canlandırır gözümüzün önünde, dünya başına yıkılıp da koroyla birlikte gömülüp yok olana dek konuşmakta direnir Prometheus. Son sözünü söyler ve sonra ölür. Kıyamet de kopsa son söz özgür düşüncenindir, demek istiyor Aiskhylos.

Rheia (Rhea): Uranos'la Gaia'dan doğma Rheia, anası Gaia'nın birinci tanrı kuşağında yaşadığı serüvenin bir tıpkısını ikinci kuşakta yaşar. Kardeşi Kronos'a eş olur ve onunla üçüncü tanrı kuşağı olan Olymposluları üretir. Ne var ki Rheia çocuk doğurdukça Kronos onları yutar, bunun nedenini şöyle anlatır Hesiodos (Theog. 462 vd.):

Korkuyordu, Uranos'un mağrur torunlarından biri
Ölümsüzler arasında kral olacak diye.
Gaia ve Uranos bildirmişlerdi ona
Ne kadar güçlüler güçlüsü de olsa
Kendi oğluna yenilmekti kaderi.

Rheia bu duruma çok üzülür ve Zeus'u dünyaya getirmeden önce Uranos'la Gaia'nın yardımıyla Girit'in Diktos mağarasına saklanır, orada doğurur. Sonra da koca bir taşı bezlere sarıp Kronos'a verir; tanrı bunun bir taş olduğunu anlamadan midesine indirir. bkz. Kronos.

Rüzgârlar: Efsanede dört büyük rüzgârın adı geçer: Bunlar Notos (Lodos), Boreas (Poyraz), Zephyros ve Euros'tur. Görüldüğü gibi Notos ve Boreas rüzgârları adlarını biraz değişiklikle bizim poyraz ve lodos'a vermişlerdir. Ne var ki bunların doğrultusunda 34 derecelik bir kayma olmuş, Notos'a bugün kıble, Boreas'a yıldız denilmiştir. Zephyros batı rüzgârı, yani bizim Karayel'dir, Euros ise doğu rüzgârı, yani keşişleme. Bu rüzgârlar Yunan şiirinde, özellikle *Odysseia*'da çok önemli bir rol oynar. Özgün ve renkli kişilikleri vardır (Od. V, 291 vd., X. 19 vd.).

Selene: Selene Ay'ın simgesidir. Hyperion'la Theia'nın kızı, Güneş Tanrısı Helios'la Şafak Tanrıçası Eos'un kardeşidir. İki atın çektiği gümüş tekerlekli bir araba üstünde gökleri dolaşan güzel bir kadın olarak canlandırılır, birçok sevgilileri olduğu anlatılır: Zeus'la birleşmiş ve ondan Pandia adlı bir kız doğurmuş, Arkadya'da Tanrı Pan'la sevişmiş, Pan da ona bir beyaz öküz sürüsü armağan etmiş. Ama en ünlü aşkı Beşparmak Dağları'nın çobanı Endymion'dur. Endymion'dan elli kızı olduğu bir efsanede anlatılır.

Semele: Kadmos'la Harmonia'nın evlenmesinden dört kız doğar:

İno, Autonos, Agaue ve Semele. Zeus Semele'ye âşık olur, ama karısı Hera onu kıskanır; ihtiyar bir sütnine şekline girerek yanına gelir ve Semele'ye, "Zeus'a yalvar da sana kendini tanrı olarak bütün görkemiyle göstersin" der. Semele kanarak Zeus'tan bunu ister. Zeus da şimşek ve yıldırımlarla kendisini gösterince Semele yanar; yanarken de karnındaki yedi aylık çocuğu, Zeus'un oğlu Bakkhos'u düşürür. Zeus çocuğu kurtarır, baldırının içine saklar. Vakti gelince Bakkhos, ya da Dionysos adıyla anılan Tanrı Zeus'un baldırından yeniden doğar.

Sisyphos: İlkçağ'ın efsanevi kişileri arasında zamanımızın yazar ve düşünürlerini en çok ilgilendiren biri de Sisyphos'tur. Prometheus gibi tanrılara karşı insanları tutar. Odysseus gibi insan, aklı ve kurnazlığıyla tanrılara bile üstün olmasından olsa gerek. Sisyphos tanrılara karşı suç işlemiş kişidir, onlarla boy ölçüşmeye giriştiği için de Ölüler Ülkesi'nde korkunç bir cezaya çarptırılır. İlkin adına *Odysseia*'da rastlanır. Hades'te gördüğü Sisyphos'u şöyle tanımlar Odysseus (Od. XII, 593 vd.):

Sisyphos'u gördüm, korkunç işkenceler
çekerken:
Yakalamış iki avcuyla kocaman
bir kayayı.
ve kollarıyla, bacaklarıyla dayanmıştı
kayaya,
habire itiyordu onu bir tepeye doğru,
işte kaya tepeye vardı varacak,
işte tamam,
ama tepeye varmasına tam bir
parmak kala,
bir güç itiyordu onu tepeden
gerisin geri,
aşağıya kadar yuvarlanıyordu yeniden
baş belası kaya,
o da yeniden itiyordu kayayı tekmi
kaslarını gere gere,
kopan toz toprak habire aşarken
başının üstünden,
o da habire itiyordu kayayı,
kan ter içinde.

Çağımız Fransız yazarlarından Albert Camus "Le Mythe de Sisyphe" adlı denemesinde Sisyphos'u anlamsızlığın (absürt) bir simgesi diye tanımlar. Yaptığı iş anlamsız ve yararsızdır, ama bu işi sonsuza dek görmekle yükümlüdür Sisyphos. Bu korkunç işkencenin bir gün biteceğini bile umamaz. Sisyphos umutsuz kahramandır, ama insan kahramandır, çünkü bilinçlidir. Camus insan yaşamının anlamsızlığı içinde insan onurunun gene de, dış etkenlerin anlamsızlığına, koşulların kaçınılmaz baskısına karşın zorunlu olan yükü bile bile taşımak olduğunu belirtir ve Sisyphos'un bu korkunç işkenceden her şeye karşın bir zevk duyduğunu, bilincin, verdiği sevinçle bir çeşit mutluluğa, umutsuzluğun mutluluğuna erişebileceğini ileri sürer. Sisyphos'u da böylece anlamsızlığı akıl ve bilinç gücüyle yenen insan kahraman olarak karşımıza diker. Tanrı ne yaparsa yapsın onu yenememiştir.

Steropes: Uranos (Gök) ile Gaia'nın (Toprak) birleşmesinden doğan tek gözlü devlerden biri. Adı "parlak, ak, parıltılı" anlamına gelen Steropes Zeus'a şimşeği armağan etmiştir. bkz. Kykloplar.

Styks: Styks Hesiodos'a göre Okeanos'un kızları arasında en başta gelenidir. Styks, Pontos'un döllerinden Pallas'la birleşir ve Zelos, Nike, Kratos'la Bia'yı doğurur. Gene Hesiodos'a göre Zeus Titanları yenip tanrılar arasında şeref paylarını dağıtırken Styks ilk yanına gelen olmuş (Theog. 397 vd.).

Styks bir yer altı ırmağı olarak görülür, tanrılar bu ırmak üstüne yemin ederler. Yemin Olympos'ta olursa, Zeus İris'i gönderir, Styks'i getirtir. Styks üstüne yemin eden yeminini bozacak olursa, korkunç bir cezaya çarptırılır: Bir yıl boyunca ağzına ne tanrı balı, ne tanrı şarabı koyabilir, soluk alamaz, sonra da dokuz yıl boyunca tanrılardan, toplantı ve şölenlerinden uzak durmak zorundadır. Styks karanlıkta gürül gürül akan Okeanos'un bir kolu sayılır, suları koca ırmağın sularının onda biri kadardır.

Tantalos: Lydia kralı Tantalos hem efsanede dal budak salınış lanetli bir soyun atası, hem Ölüler Ülkesi'nde çektiği ceza ile ünlüdür. Kendisi Zeus'la Pluto'nun oğlu sayılır. Karısının adı üstüne kaynaklarda ayrılık vardır, ama çocuklarının Pelops'la Niobe olduğu genellikle kabul edilir.

Soyu sopuyla lanete uğramasını gerektiren suçun ya da suçların ne olduğunu efsaneler açıkça dile getirmez: Tantalos Sipylos (Manisa) Dağı'nda krallık kurmuş, çok güçlü ve zengin bir adammış. Asıl suçunun bu üstünlüğü, tanrıların kendisine bağışladığı nimetlerden gurur duyması, şımarıp ölçüyü kaçırması olduğu ileri sürülür. Gerçek neden başka olsa gerek: Tantalos da öbür Anadolulu tanrı ve kahramanlar gibi, Olymposluların düzenine aykırı düşen bir din ve efsane çemberinin kişileridir. Anaerkil bir düzeni, ana tanrıçanın egemen olduğu bir din görüşünü simgelerler. Sipylos yamaçlarında kayaya oyulmuş bir Kybele heykelinin bulunması, Niobe efsanesinin bu dağın eteğindeki Sardes'e yerleştirilmesi buna kanıttır. Başka bir din ve düzen adına başkaldırdıkları içindir ki cezaya çarptırılmışlar, lanete uğramışlardır. Tantalos bir söylentiye göre Hermes'e Zeus'un köpeğini vermemek için yalan yere yemin etmiş, Zeus'un öfkesi bu yüzdenmiş. Ya da tanrıların sofrasına çağrılmış, tanrıların sırlarını açığa vurmuş, ya da tanrı balıyla şarabı aşırmış. Kendisine yüklenen çok daha büyük bir suç tanrıları denemek için oğlu Pelops'u doğrayıp tanrıların önüne çıkarmasıdır. Tantalos işkencesi diye dillere geçmiş olan cezasını Homeros *Odysseia*'da şöyle anlatır (Od. XI, 582 vd.):

Tantalos'u gördüm, korkunç işkenceler çekerken:
Duruyordu bir gölün içinde, ayakta,
yüksele yüksele çıkıyordu su çenesine kadar,
ama içmek için davrandı mıydı,
damlasını alamıyordu suyun,
ihtiyar adam eğiliyor, eğiliyor, eğiliyordu,
su da çekiliyor, çekiliyor, yok oluyordu hemen toprakta,
ve bir çamur peyda oluyordu
ayaklarının dibinde, kapkara,
o *saniye bir tanrı kurutuveriyordu gölü.*

Yemişler sarkıyordu başının önünde
dallı budaklı ağaçlardan,
armutlar, narlar, pırıl pırıl elmalar,
ballı incirler, tombul zeytinler
sarkıyordu,
ama ihtiyar adam, koparayım diye
ellerini uzattı mıydı,
bir yel geliyor, savunuyordu onları
kara bulutlara,

Tartaros: Tartaros yer altındaki Ölüler Ülkesi'nin en derin yeridir. Titanlarla tanrılar arasındaki savaşta deprem Tartaros'a kadar uzanır, bu savaşta yenilen Titanları da Zeus Tartaros'a kapatır. Tartaros'un en iyi tanımlandığı yapıt Hesiodos'un *Theogonia*'sıdır. 736'da başlayan uzun bir parçada "sisli" Tartaros bütün ayrıntılarıyla betimlenmektedir. Cehennemin böyle canlı bir tablosu bir daha ancak Vergilius'un Aeneis'inde, yahut Dante'de bulunur.

Teisiphone: Adam öldürme suçlarının öcünü alan Erinyslerden biri. bkz. Erinysler.

Terpsikhore: Musalardan biri, dansı ve hafif şiiri simgeler. bkz. Musalar.

Tethys: Uranos'la Gaia'nın kızı, dişi Titanlardan sonuncusu. Denizin verimliliğini simgeleyen Tethys Tanrı Okeanos'la birleşir ve üç bini aşkın dişi varlık doğurur. Dünyanın bütün ırmakları da Okeanos'la Tethys'ten doğma sayılır. Bir efsaneye göre Tethys Zeus'un Kronos'a karşı savaşı sırasında Hera'yı yanına almış ve büyütmüştü. Hera İda Dağı'nda Zeus'u bulup onunla sevişmeyi kafasına koyunca kavga etmiş olan Okeanos'la Tethys'in yanına gitmek üzere olduğunu, onu bildirmeye geldiğini ileri sürer.

Thalia: Bitkisel gelişmeyi, doğanın fışkırmasını dile getiren bu ad:

1. Musalardan birinin adıdır. Yetki alanı komedyadır. Apollon'la sevişip Korybantları doğurduğu da anlatılır. bkz. Musalar.
2. Zeus'la Eurynome'nin kızı, Kharitlerin biri. bkz. Kharitler.

Thanatos: Ölümü simgeleyen Tanrı. Nyks'in çocuğu, Uyku'nun kardeşidir. Birbirinden ayrılmayan Hypnos'la Thanatos yer altında Tartaros'un derinliklerinde otururlar (Theog. 755 vd.).

Thaumas: Pontos'la Gaia'nın oğlu. Elektra ile evlenir ve İris'le Harpyaları üretir. bkz. Harpyalar.

Theia: Uranos'la Gaia'nın kızı, dişi Titanlardan biri Hyperion'la evlenir ve Eos, Helios ve Selene'yi doğurur.

Themis: Themis, Uranos'la Gaia'nın kızıdır, yani ikinci tanrı kuşağından ve dişi Titanlardandır. Hesiodos, Themis'in adını Titanlar arasında saydıktan sonra, uzun süre ondan söz etmez, ta ki Olympos tanrıları Titanları yensin ve Zeus, Kronos'tan doğma öbür kardeşleriyle egemenliği paylaşıp yeni düzeni kursunlar. Ondan sonra da Zeus her kuşaktan tanrıçalarla birleşme ve üretme yoluna gider. İlk evliliği Metis'ledir, onu Athena'ya gebe bırakır. İkinci evliliği Titan kızı Themis'ledir (Theog. 901 vd.).
Peki Themis kimdir? Doğada mevsimlerin, yılların ve sanatların düzenini sağlayan bir tanrıça üçlüsüyle canlı varlıkların arasında hayatla ölüm dengesini kurup kader ipliklerini ellerinde tutan ikinci bir tanrıça üçlüsünü doğuran bu güçlü tanrısal varlık kimdir ve neyi simgeler? Themis

kanundur, kuraldır, yasanın ta kendisidir. Ama gelip geçici yasa değil, tanrılar dünyasında da, insanlar dünyasında da değişmez, evrensel ve ölümsüz doğa yasasıdır. Tanrısal yasadır, onun karşıtı insansal yasa ise Nomos'tur.

Themis Olympos'ta yaşar. Tanrıların toplantılarına başkanlık eder, Olympos'taki düzeni de o korur. Homeros da tanır, bilir onu, Hera'yla, Zeus'la konuştuğunu gösterir *İlyada*'da. Ama çok söz edilmez Themis'ten, efsanesi, öyküsü yoktur. Her yerde ve her zaman vardır o kadar. Ürettiği tanrısal varlıklarla sürdürür etkisini, bu varlıklar da tanrılardan daha güçlü oldukları için, ehramın tepesinde oturur gibidir Themis. Adı da koymak, yerleştirmek, oturtmak anlamına gelen bir kökten türemiştir.

Titanomakhia: bkz. Devler ve Tanrılar Savaşı.

Tithonos: Troya kralı Laomedon'un oğlu, Priamos'un ağabeyi Tithonos çok yakışıklı bir gençmiş. Şafak tanrıça onu kaçırıp sarayına yerleştirmiş. Memnon'la Emethion adında iki oğulları olmuş. Eos'un sevgilisine ölümsüzlüğü verdiği halde sürekli gençliği bağışlamayı unutmasından dolayı Tithonos'un ihtiyarlıktan büzülüp büzülüp bir çekirge haline gelmesi hakkında Eos maddesine bakınız.

Tritogeneia: bkz. Athena.

Triton: Poseidon'la Amphitrite'nin oğlu. Hesiodos bu deniz tanrısını (Theog. 930 vd.) tanımlar.

Triton efsanelerde büyük bir rol oynamaz. Argonautlara Akdeniz'e çıkmanın yolunu gösterdiği söylenir. Birçok kaynaklarda Libya'da Tritonis gölünde oturduğu, Pallas adlı bir kızı olduğu, bu kızın Tanrıça Athena'nın efsanesinde rol oynadığı belirtilir. Triton kimi zaman bir tanrıya değil de, birçok deniz yaratığına verilen ad olur. Poseidon tanrının alayında yer alır ve çokluk belden yukarı insan, belden aşağı balık olarak imgelendirilir.

Tufan: Tufan efsanesinden Hesiodos'un *Theogonia*'sında iz bulunmaz. Oysa Deukalion'un, yani dünyayı sular bastıktan sonra yok olmaktan kurtulan tek adamın karısı diye gösterilen Pyrrha efsaneye göre Pandora'nın kızıdır. "Soylar Efsanesi"ne ve genellikle insanlığın gelişimine bunca önem veren Hesiodos'un, Doğu ve özellikle Sami kaynaklı olduğu anlaşılan Tufan efsanesine hiç değinmemesi şaşılacak bir noktadır. Pandora'yı bütün bir efsane kompleksinin başkişisi olarak alan Hesiodos kızı diye bilinen ve onun gibi ikinci Havva rolünü simgeleyen Pyrrha'yı nasıl olur da bilmez? Bunun açımlanması Hesiodos'un Yunan *pantheon*'unun bütün efsaneleriyle değil, daha çok Baştanrı Zeus ile ilgili söylencelerine önem verişi olabilir.

Typhon: Adı *İlyada*'da Typheus diye geçen Typhon Khrysaor'la Kallirhoe'nin oğludur, Ekhidna ile birleşerek Orthos, Kerberos, Khimaira ve Hydra gibi azmanlar üretir. Hesiodos *Theogonia*'nın başlangıcında Typhon için bu soyağacını verdikten sonra, sonradan eklenmiş bir parçada onu yanardağ tanrısı olarak çarpıcı renklerle tanımlar: Titanlar gökten kovulduktan sonra Gaia

Tartaros'la son bir kez birleşip Typhon'u doğurmuş (Theog. 825 vd.). Typhon *Theogonia*'da başında yüz yılan kafası bulunan, gözleri alev saçan bir canavar olarak tanımlandıktan sonra, Zeus ile savaşı anlatılır. Bu korkunç savaştan sonra Typhon yerin dibine kapatılır ve Etna yanardağı olarak simgelenir.

Urania: Musalardan biri. Adından da anlaşıldığı gibi gökbilimini simgeler. bkz. Musalar.

Uranos: Gök'e kozmik varlık ve ilk tanrı kuşağı arasında erkek ve baba tanrı olarak verilen ad. Uranos Gaia ile birleşerek birçok tanrısal varlıklar türetir, bunları doğar doğmaz Toprak'ın bağrına tıkması, oğlu Kronos'un elinden hayalarının kesilmesi ve bu olay üzerine egemenliğin ikinci tanrı kuşağına geçmesi Gaia, Aphrodite ve Kronos maddelerinde anlatılmıştır.

Uyku: bkz. Hypnos.

Yüzkollular: Yunanca Hekatonkheires diye anılan Yüzkollu Devler *Theogonia*'da Uranos ile Gaia'nın çocukları olarak tanımlanır. Uranos öbür oğulları Titanlar gibi bunlardan da kuşkulanıp Yüzkolluları yerin dibine kapatır. Ne var ki Zeus ve Olympos tanrıları bu azman yaratıkları Titanlara karşı savaşlarında ortak olarak kullanmayı akıl eder ve onları yer altından çıkarırlar. Devlerle tanrılar arasındaki savaş o zaman kızışır. Hesiodos bu savaşı olanca rengiyle anlattıktan sonra, yardımlarına karşılık olarak Yüzkolluları Tartaros'ta Titanlara bekçi olarak diker.

Zeus: Hesiodos'un *Theogonia* ve *İşler ve Günler* adlı eserlerinde Baştanrı Zeus'un ne büyük bir yer tuttuğu yukarıda verdiğimiz incelemelerden belli olmaktadır. Zeus başka eserlerde de büyük bir rol oynar. Ancak Hesiodos'un Zeus tasarımının, örneğin Homeros destanlarında çizilmiş olan portresinden ne denli farklı olduğunu incelemelerimizde belirttik. Okuyucunun bu iki ayrı görüş arasındaki farkı somut olarak görebilmesi için, *Mitoloji Sözlüğü*'nde bulunan "Zeus" maddesini buraya almayı uygun bulduk.

Tanrıların tanrısı, tanrıların babası, büyüğüdür Zeus. Bu yetkiyi nasıl elde ettiğini anlatmadan önce, adının kökeni ve anlamı üstünde duralım:

Adı

a) **Kökeni:** Hint-Avrupa dillerinin hemen hepsinde görülen bir kökten üremedir Zeus adı. Bu sözcüğün kaynağında olan *div-* kökü (ki aslında "v" ile değil de, en eski Yunancada bulunup sonraları alfabeden silinen "digamma" harfiyle yazılırdı) Yunancada *zeu-* ve *di-* olarak iki biçimde belirir. Nitekim çekiminde de bu çifte kökenlilik görülür: Nom. *Zeus* (özne hali); Voc. *Zeu!* [Ey Zeus!]; Gen. *Dios* [Zeus'un]; Dat. *Dii* [Zeus'a]; Acc. Dia [Zeus'u]. Sanskrit dilinde, Pers ve İtalya uluslarının dillerinde, sonradan da Latince ve Latinceden gelme dillerde bu kök *zeu-*, *dyeu-*, *dieu-*, *diu-* diye belirir; örneğin eski Hintçe *Devas, die, diewas*; Latincede *Iupiter* (ya da *Iuppiter*) "Zeus Baba" anlamına gelen *Dies-piter*'den; ama bunun gen. hali *İovis* [Iupiter'in]; aynı kuruluş eski Hintçede *Dyaus-pita* [Gök Baba]; gene Latincede *deus* [tanrı], *dea* [tanrıça], *divus* ile *divinus* [tanrısal];

Fransızca *dieu* [tanrı], *divin* [tanrısal], *devin* [tanrı sözcüsü]. Zeus'tan gelme, tanrısal anlamına gelen *dios* sıfatı Yunancada da vardır, nitekim Zeus'un oğlu ve Zeus'un baldırından çıktığı anlatılan şarap tanrı Dionysos'un adı da aynı köktendir. *Dios* sıfatını Homeros özellikle *dia theaon* deyiminde kullanır; "tanrıçaların tanrısalı, ulu, yüce tanrıça" anlamına gelen bu deyim, ne tuhaf ki Homeros destanlarında en büyük Olympos tanrıçaları için değil, Thetis, Kalypso, Kirke gibi, çoğu Olympos dışında yaşayan yarı tanrıçalar için kullanılmaktadır.

b)Anlamı: Birçok ad ve sözcük türeten div- kökeninin anlamına gelince, ilkel insan bununla göğün parlaklığını, ışıltılı aydınlığını dile getirmek istemiş olsa gerek. Tanrıların Tanrısı Zeus gerçekten de Gök'tür, gök tanrısıdır, gökle ilgili doğal güçlerin hepsini kişilendiren varlıktır. Işık, aydınlık, bulut, gök gürlemesi, şimşek ve yıldırım Zeus'un egemenliği altındadır. Ne var ki Yunan insanının evren ve tanrı görüşü, -dil yapıtlarıyla aktarıldığı çağlarda- doğal güçleri olduğu gibi değil, insan biçiminde birer simge olarak canlandırmaktadır, yani Zeus daha ilkel bir evren görüşünde Uranos, gök tanrısı diye adlandırılan doğanın kendisi değil, doğayı insan düzenine benzer bir düzene sokup yönetimini ele alan bir insan tanrıdır. Yunan *mythos*'unda Uranos'tan Zeus'a dek olan evrim ve gelişimin nasıl düşünülüp dile getirildiğini dünyanın yaratılış efsanesini incelerken gördük (Theog.).

Sıfatları

Bu sıfatlar iki türlüdür: Tanrının doğayla ilgili niteliklerini, bir de insan tanrı olarak özelliklerini belirtir.

1. **Nephelegereta:** Bulutları devşiren. Homeros destanlarında Zeus'un adına en çok eklenen kalıp sıfattır. **Hypsibremetes:** Göklerden gürleyen. **Asteropetes:** Şimşek savuran. **Terpikeraunos:** Yıldırım sever. **Erigdoupos:** Uzaklarda gürleyen, asıl anlamı gök gürültüsü, uzaktan duyulan, yankılanan.

Bir de aigiokhos sıfatı geçer Homeros destanlarında. Aslında "keçi derisinden kalkan taşıyan" anlamına gelen ve Zeus'tan başka Tanrıça Athena için de kullanılan bu sıfatı biz "kalkanlı" diye çevirmekten başka çare bulamadık. Ama bu kalkanın bir öyküsü var. Tanrıça Rhea, Zeus'u doğurduğu zaman, çocuklarını ana karnından çıkar çıkmaz yutan kocası Kronos'tan kaçırmak için Girit'te bir mağaraya kapatmıştı, Amaltheia diye bir orman perisi de bebeği bir keçiye emzirtmişti. Güneş Tanrısı Helios'tan doğma korkunç bir yaratıkmış bu keçi, Titan denilen devler bile donakalırmış onu görünce. Zeus büyüyüp egemenliği elde etmek için giriştiği savaşta bu keçinin derisinden bir kalkan yapıp Titanlara karşı kullanmış onu, bu kalkana sonraları Athena öldürdüğü Gorgo canavarının saçları yılanlarla örülü kafasını da katmıştı. Kalkan yılanlar saçaklı, püsküllü olarak anlatılır, savaşta düşmana karşı kullanıldı mı, dehşet içinde püskürtür her göreni (Gorgo).

2. Zeus'un adına hemen her zaman eklenen iki sıfattan biri soyadı niyetine kullanılan Kronos oğlu, öteki de Olymposludur. Bu ikincisi tanrının yüksek dağlarda konut kurduğu –Helenler Gök'ü simgeleyen tanrıyı bile gökte oturtmaz, doruğu göklere ulaşan ulu dağlara yerleştirirlerdi, nitekim Olympos, ulu dağ anlamına gelir– ,bir de belli bir kuşaktan ve tanrı

soyundan olduğunu göstermektedir. Tanrı soyları üçtür; Uranos'la Kronos soylarından sonra, Olympos tanrılarının egemenliği nasıl ele geçirdiklerini ileride anlatacağız. Zeus bu savaşı kazanınca Olympos'ta taht kurar, oğlu Demirci Tanrı Hephaistos'un yaptığı krallık asasını eline alır (İl. II, 101) ve "insanların, tanrıların babası" olarak yönetimini sürdürür. Krallık gücünü simgeleyen değneğini kime verirse o kral olur, bütün krallar *diotrephes*, yani Zeus'tan doğma, Zeus'tan yetişmedir.

Yağmuru yağdıran, göğü gürleten, şimşeği çakıp savuran Zeus'tur. Öyle ki "yağmur yağmak" diye bir fiil vardır, onun öznesi Zeus'tur: Zeus huei (Zeus yağıyor) denir (İl. XII, 25): "Zeus da boyuna yağmur yağdırdı durdu." Odysseus salına binmiş, tam vatan toprağına kavuşacakken, düşman Deniz Tanrısı Poseidon bir fırtına salar üstüne (Od. 291 vd.), bahtsız Odysseus yakınır:

Kalkanlı Zeus, engin gökyüzünü
nasıl da kaplıyor kara bulutlarla!
Allak bullak etti denizi
tekmil kasırgaları koptu çeşitli yellerin,
ölüm uçurumu açılıyor önümde, besbelli!

Destanlardaki Rolü

Zeus Troya Savaşı'nda büyük bir rol oynar, İda Dağı'nın tepesi olan Gargaros doruğundan yönetmektedir savaşı. Onun istemi, buyruğuyla olur ne olursa, talih kimi zaman Akhaların, kimi zaman Troyalıların yüzüne güler. Bu yönetimi Zeus insanlara işmarlar vererek gerçekleştirir. Tanrının buyruklarını insanlara ulaştırmak Zeus'un kuşu kartalın görevidir; onun uçuşuna göre işmar iyiye ya da kötüye yorulur. Akhalar kötü durumdadır, Agamemnon Zeus babaya yakarır (İl. VIII, 245 vd.):

Böyle dedi, Zeus acıdı onun gözyaşına,
yok olmasın istedi ordusu, işmar etti,
gönderdi kartalı, kuşların en şaşmaz olanını,
bir yavru geyik vardı kartalın pençesinde,
kartal attı onu Zeus'un güzel sunağı önüne
orada Akhalar her şeyi bilen Zeus'a, kurban keserlerdi.
Anladılar Zeus'tan geldiğini görünce kuşu,
saldırdılar Troyalılara doludizgin
hepsinin savaştaydı aklı fikri.

Odysseus İthake'ye dönmüştür, karısı Penelopeia ile kendini tanıtmadan görüşür, ama onun önünde ağır bir iş vardır, sarayına yerleşmiş olan, malını mülkünü sömüren talipleri yok etmek. Yalvarır Zeus'a (Od. XX, 98 vd.):

Karada, denizde çektiğim bunca dertten sonra, Zeus baba,
siz tanrılar istedinizse kavuşturmak beni toprağıma,
bir ses versin içeride uyuyan insanlardan biri
dışarıda da bir başka işmarın görünsün senin!
Yakardı ve böyle dedi, akıllı Zeus da dinledi onu:
bulutların üstünden, ışık saçan Olympos'un doruğundan
ossaat gürledi ve tanrısal Odysseus da sevindi.
Evden gelen sesi de bir kadın verdi,
değirmen çevirmekteydi bu kadın az ötede,

on iki değirmentaşı vardı halkların
önderi Odysseus'un
bunların on ikisini de kadınlar
çevirirdi,
arpa ve buğday öğütürlerdi, insanlara
iyilik olsun diye.
Öbür kadınlar uykudaydı,
öğütmüşlerdi unlarını,
bir bu çalışıyordu, çünkü güçsüzdü
hepsinden,
İşte bu kadın durdurdu değirmentaşını
ve dedi ki:
Tanrıların ve insanların kralı,
Zeus baba,
amma da sert gürledin buraya
yıldızlı gökten,
Bu senin işmarın olsa gerek, çünkü
bir tek bulut yok,
ne olur, ben zavallının da getiriver
dileğini yerine:
Bugün Odysseus'un konağında
çekilecek neşeli şölen,
ne olur, talipler için son şölen olsun,
dizlerim çözüldü, tükendi yüreğim un
öğüte öğüte,
dilerim, yedikleri son yemek olsun
onların bu.
Böyle dedi, Odysseus da bu söze,
Zeus'un gürleyişine sevindi,
demek artık öç alacaktı Zeus bu
suçlardan.

Zeus'un kişiliği ve oynadığı rol bakımından *İlyada* ile *Odysseia* arasında bir fark vardır sanki: *İlyada*'da Zeus'u karşımızda görür, eylemlerini izleriz; *Odysseia*'da ise tanrı doğrudan doğruya karşımıza çıkmaz, ancak sunu, dua, dilek ve ant içme gibi dinsel törenlerde görürüz etkisini, kuşu kartalla, gök gürültüsü ya da şimşekle belli eder varlığını. Doğal bir güç olmaktan çıkmış, bir tüzel kişi, bir ilke olmuştur.

Zeus *ksenios*, yani konuksever-dir, ele düşmüş, sıla uğruna yalvaran gariplere saygı ve sevgi göstermesini buyurur. Odysseus onun adına sığınır Tepegöz Polyphemos'un mağarasına, ama "töre nedir, yasa nedir bilmeyen ve yalnız kaba gücüne güvenen o adam" (Od. 214) tanrının uygarca kurallarını hiçe sayıp kıtır kıtır yer Odysseus'un arkadaşlarını. Bunun içindir ki tek gözünden olmakla cezasını bulur.

Zeus hakka dayanan insanca bir düzenin kurucusu ve koruyucusu sayılır. Homeros destanlarında tanrıların ve insanların babasına verilen bu rol Hesiodos'un eserinde daha da kesin olarak belirmektedir. *İlyada*'nın son bölümünde Akhilleus, oğullarını kestiği, kentini yağmaladığı Kral Priamos'a Hektor'un ölüsünü geri verdikten sonra, şu kanatlı sözleri uçurur (İl. XXIV, 518 vd.):

Talihsiz adam, ne acılar çekmiş
yüreğin!
Nasıl göze aldın gemilere gelmeyi
tek başına,
nasıl göze aldın benim gözüme
görünmeyi?
Ben ki öldürdüm nice soylu oğullarını
senin.
Demirden bir yürek varmış
göğsünde,
Hadi gel, otur üstüne şu iskemlenin,
ko uyusun bağrımızda acılar.
Ne yapalım yasımız çok büyükse,
ne çıkar yürek donduran iniltilerden!
Talihsiz ölümlülere tanrılar şu kaderi
dokudu:
Yaşayacak insanlar acı içinde.
Ama ölümsüzlerin hiçbir kaygısı yok.
İki tane küp durur Zeus'un eşiğinde,
biri kötü, biri iyi bağışlarla dolu.
Zeus karıştırır bunları, sunar
ölümlülere,
iyisinden de, kötüsünden de pay alır
insanoğlu.

Ama yalnız kötü bağıştan pay alırsa
bir adam,
yoksul olur, hor görülür,
zorlu açlıkla sürünür tanrısal toprağın
üstünde,
tanrılar, insanlar dönüp de bakmaz
yüzüne.

Ama Zeus insanların kaderini elinde mi tutar, yani insan kaderinin mutlak hâkimi midir, tek tanrılı dinlerin Tanrı'sı gibi? Troya Savaşı'nda uzak Likya'dan gelmiş ordusuyla Troya için savaşan Sarpedon diye bir yiğit vardır. Zeus'un oğludur o, Zeus gözü gibi sever onu, ne var ki Patroklos'la teke tek savaşa girince Sarpedon kötü duruma düşer, alt edilmek üzeredir ki, tanrıların babası şöyle danışır Troyalılara karşı Akhalardan yana olan karısı Tanrıça Hera'ya (İl. XVI, 433 vd.):

Çok yazık, insanlar arasında en çok
sevdiğim Sarpedon'a!
Menoitios oğlu Patroklos'un elinden
ölmek onun kaderi.
İçimde yüreğim bir o yana gider,
bir bu yana,
gözyaşı döktüren savaştan geri alıp
onu,
kaçırıp bıraksam mı Lydia'nın semiz
toprağına,
yoksa bıraksam ölsün mü Menoitos
oğlunun elinden?

Hera da ayrıcalığa meydan vermemek için bunu yapamayacağını söyler: Zeus oğlu Sarpedon'u kaçırırsa, bir başka tanrı çıkıp da kendi oğlunu korumak, kurtarmak isteyecek, düzen bozulacak, haksızlık olacak. Zeus ister istemez uyar bu mantığa ve oğlunun ölümüne seyirci kalır.

Demek ki Zeus'un üstünde ve Zeus'tan da üstün bir "kader" vardır. Zeus'un bu güçle ilişkilerinin ne olduğu Hektor'un ölüm sahnesinde belli olur iyice. Hektor Akhilleus'la teke tek savaşa koyulmuştur, yaman bir savaştır bu. Hektor uzun bir süre karşı koyar, ama sonunda dayanamaz, korkuyla kaçmaya başlar, iki yiğit dolanır dururlar Troya surlarını, tanrılar katındaysa durum şöyledir (İl. XXII, 166 vd.):

Seyirci olmuşlardı tanrılar tekmil,
ilkin söze başladı insanların,
tanrıların babası:
Şu surların çevresinde ne görüyorum
böyle,
görüyorum sevdiğim bir adamın
kovalandığını,
sızlıyor Hektor için sızım sızım
yüreğim,
bana ne çok sığır budu yakmıştı o,
yakmıştı çok yarlı İda Dağı'nın
doruklarında,
Troya kalesinin üstünde yakmıştı.
Şimdiyse tanrısal Akhilleus kovalıyor
onu
hızlı ayaklarıyla, İlyon'un çevresinde.
Hadi düşünün bakalım, tanrılar,
danışın.
kurtaracak mıyız Hektor'u ölümden,
yoksa bırakacak mıyız bu yiğitliğiyle,
alt etsin, onu Akhilleus, Peleus oğlu?
Gök gözlü Tanrıça Athena karşılık
verdi, dedi ki:
Ne diyorsun, kara bulutlu babam,
ak yıldırımlı!
Kaderi çoktan belli, ölümlü bir
adamdır bu,
kaçırmak istersin onu canlara kıyan
ölümden?
Yap yapacağını ama biz tanrılar
onaylamayız yaptığını.
Bulutları devşiren Zeus karşılık verdi,
dedi ki:
Korkma kızım, Tritogeneia,
konuşmadım açıkyürekle,

yumuşak davranmak isterim sana.
Gecikme bari yap düşündüğün gibi.

İki yiğit ovada cebelleşe dursun (İl. XXII, 208 vd.):

Ama pınarlara, yunaklara dördüncü
gelişlerinde,
bir altın terazi kurdu baba tanrı,
acıklı ölümün iki tanrıçasını
kodu kefelere,
biri Akhilleus'unkiydi, biri at sürücü
Hektor'unki,
ortasından tuttu kaldırdı teraziyi,
ağır bastı Hektor'un kara günü,
kefe düştü yuvarlandı Hades'e dek.

Sonra da Athena'nın Hektor'u aldatmak için kurduğu kahpece düzene ve Apollon'un Hektor'u kaderine bırakmasına seyirci kalır, insanların ve tanrıların babası Zeus, kaderin elinde sadece bir araçtır demek. Bu kader kimdir, nerede ve nasıl duyurur buyruğunu? Ömür ipliğini büken üç tanrıçanın adı geçer Homeros destanlarında sonraki metinlerde: Atropos, Klotho ve Lakhesis'tir bunlar, ama insan dramlarının en büyüğünün oynadığı bu sahnede kader tanrılardan üstün bir varlık olarak kulis arkasında kalmaktadır.

Efsaneleri

1. Doğuşu: Zeus Kronos'la Rhea'nın altı çocuğundan sonuncusudur. Kronos babası Uranos'u nasıl alt edip egemenliği elinden almışsa, Zeus da ikinci kuşak tanrılarını yener ve üçüncü kuşak, yani Olympos tanrılarının egemenliğini kurar. Bu süreci Hesiodos *Theogonia*'da anlatır (Theog. 451 vd.).

2. **Evlilikleri:** Zeus Titan soyundan tanrıçalarla ve kendi kuşağından kardeşleriyle birleşip bir sürü tanrısal varlık üretmeye koyulur. Bu evlenmelere ve ürettiği döllere aşağıda verilmiştir:

Zeus'un Evlendiği Tanrıçalar, Çocukları

Metis'ten Athena
Themis'ten Horalar, Moiralar
Dione'den Aphrodite
Eurynome'den Kharitler
Mnemosyne'den Musalar
Leto'dan Apollon, Artemis
Demeter'den Persephone
Hera'dan Ares, Hebe, Eileithyia
(Hephaistos)

Evlendiği Diğer Kadınlar, Çocukları

Alkmene'den Herakles
Antiope'den Amphion, Zethos
Kallisto'dan Arkas
Danae'den Perseus
Aigina'dan Aiakos
Elektra'dan Dardanos, İasion,
Harmonia
Europa'dan Minos, Sarpedon,
Rhadamanthys
İo'dan Epaphos
Laodameia'dan Sarpedon
Leda'dan Helena, Dioskurlar
Maia'dan Hermes
Niobe'den Argos, Pelasgos
Pluto'dan Tantalos
Semele'den Dionysos
Taygete'den Lakedaimon

Hesiodos (y. MÖ VIII. yüzyıl): Kullandığı dil, yapıtlarının taşıdığı bazı karakteristik özellikler, hayatı hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Hesiodos'un Aiol ve İon kökenli olduğunu göstermektedir. Büyük ozana ait olduğu kanıtlanmış iki önemli eserden biri olan Theogonia, *evrenin yaratılışı, tanrıların doğuşu, tanrıların ve tanrısal varlıkların soyları gibi Yunan kozmolojisini kuran meseleler ile belli başlı Yunan efsanelerini konu alan epik bir eserdir. Yunan didaktik şiirinin ilk örneği kabul edilen* İşler ve Günler'*de ise ozan, insanlık tecrübesine adalet, erdem, çalışma, cömertlik, hak, hukuk, düzen ve doğruluk gibi kavramların "gerçeğini" söyleyerek dokunur; tarım, denizcilik işlerine dair işlevsel bilgiler sunar; ayın uğurlu ve uğursuz günlerini sıralar. Bu bilgece öğütler Anadolu insanına yabancı gelmeyecektir, zira konuşan sadece Hesiodos değil, aynı zamanda Akdeniz halklarıdır. Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, bu iki eserin bu en değerli çevirisini, Azra Erhat'ın hazırladığı "Hesiodos Eseri ve Kaynakları" başlıklı inceleme ve sözlük eşliğinde yeniden okurla buluşturuyor.*

Azra Erhat (1915-1982): Hasan Âli Yücel'in kurduğu Tercüme Bürosu'nun en önemli çevirmenlerinden ve kültür hayatımızın Mavi Uygarlık hareketinin en etkin üyelerinden biridir. Ortaklaşa yaptığı Homeros ve Hesiodos çevirilerinin, Mavi Yolculuk, Mavi Anadolu, İşte İnsan *gibi eserlerinin yanı sıra, dilimize telif bir* Mitoloji Sözlüğü *de kazandırmıştır.*

Sabahattin Eyüboğlu (1909-1973): Hasan Âli Yücel'in kurduğu Tercüme Bürosu'nda görev aldı. İÜ Edebiyat Fakültesi'nde Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde öğretim üyesi olarak çalıştı. Köy Enstitülerinde dersler verdi. Yazdığı pek çok kitabın yanı sıra Shakespeare, Montaigne, Platon, Hayyam gibi pek çok önemli yazar ve düşünürün eserlerini çevirdi.

9 786053 327776

KDV dahil fiyatı
14 TL